BIHS VJ

BIBLIOTHECA UNIV. JAGELL. CRACOVIENSIS

910357

kat.komp.

Mag. St. Dr. I

910357 I
Mag. St. Dr.

9418

Z Księgarnicy Szeptowskiej

Muzeum [illegible] Sztuki i Archeologii • w Krakowie •
747
I

r 1627.

RESPUBLICA,
Siue Status Regni
POLONIÆ, LITUANIÆ,
PRUSSIÆ, LIVONIÆ,
etc.
diuersorum Autorum.
LUGDUNI BATAVORUM.
Ex Officina Elzeviriana.
ANNO cIↄIↄCXXVII.
Cum Privilegio.

BIBLIOTHECA UNIV. JAGELL. CRACOVIENSIS

910357

I

GABINET ARCHEOL. UNIW. JAGIELL.
KOLLEKCYA
PRZEZDZIECKICH
(Ze zbiorów Prof. Józefa Łepkowskiego)

[illegible]
[illegible]

St. Dr. 2016. D. 81/43 (55)

ADMONITIO AD LECTOREM rei Politicæ studiosum.

EN tibi, Benevole Lector, jam secundam editionem commentarii de Regno Poloniæ. & quidem priore multo copiosiorem & nonnihil perfectiorem : è priore enim quædam exemimus, quæ minus ad institutum nostrum facere videbantur, & in eorum locum alia magis opportuna substituimus, ut facile ex indiculo capitum per te animadvertes. Paucula adhuc sunt quæ te desideraturum credimus, & quæ magnopere jam addere optabamus ; nimirum pleniorem patrimonii Regii, & redituum annuorum Regni explicationem ; itemque Ecclesiasticorum opes, quas summas esse

nemo ignorat; denique Illuſtrium Nobilium familias & dignitates; ſiquidem nulla eſt Regio in Chriſtiano orbe quæ antiqua nobilitate æque glorietur. verum quia in hiſce ſine certo & indubiæ fidei authore, qui præeat, facile & vulgo peccatur; & in poſtrema præſertim parte multorum indignatio merito metuenda eſt: jam quidem nobis in hac parte ceſſandum judicavimus: conſultius judicantes, Polonos per patriæ ſuæ decus obteſtari, ut nobis in hac parte auxilio eſſe velint, & ut ea quæ deſiderant, ipſi nobis ſubmittant: ita enim & de publico & de patria ſua bene mereri poterunt; & ſtudium noſtrum, politicarum rerum ſtudioſos adiuvandi, magis magiſque accendent. Bene vale.

INDI-

INDICVLVS
Capitum quæ hoc commentario continentur.

X. Pruf-

XV. Ioan-

STA-

I.

STANISLAI KRZISTANOVVIC
Iuriſconſulti

STATUS REGNI POLONIÆ COMPENDIOSA DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

VT à Rege, tanquam ſuo capite, totum negotium initium capiat, Rex Poloniæ, provincias ditioni ſuæ ſubjectas, eaſque linguis fere omnes, vel dialectis ſaltem nonnullas differentes, habet octo: Poloniam Majorem, & Minorem: Magnum Ducatum Lituaniæ, Ducatus item Ruſſiæ, Pruſſiæ, Maſſoviæ, Samogitiæ, Pomeraniæ, Livoniæ. Ex his provinciis habent nonnullæ Duces, Regi & regno Poloniæ Feudatarios, ut ſunt in Pruſſia, Livonia & Pomerania.

Valachiæ quoque, ſive Moldaviæ inferioris, quæ eſt Ruſſiæ contermina,

Princeps, Regum Poloniæ per multos annos fuit Feudatarius; cujus etiam homagii, Regibus & regno Poloniæ sæpius præstiti, extat in Statutis regni, forma juramenti. Invalescente postmodum Turcarum potentia, Principes illi, sive, ut vocantur, Palatini, Turcarum quoque Imperium comiter colere, & tributis annuis pacem redimere cœperunt; ita tamen, ut Poloniæ quoque regum majestatem & fidem agnoscerent, ac mittendis etiam, statis temporibus, honorariis, muneribus, nempe equis Thracicis generosis, bobus in usum culinæ, vinis Creticis, & id genus aliis, subjectioné fiduciariam profiterentur; & fœdere æquo inter Polonos & Turcas in pacem mutuam sancito, disertis verbis caveretur, ne Provinciam illam cuiquam, Turcarum Princeps, unquam, præter Poloniæ regis voluntatem committeret: utque is, qui eam obtineret, regi quoque Poloniæ fidelis esset. Nuper autem, anno salutis humanæ MDXCV, cum Turcarum Princeps eam Provinciam, contra pacta, Tartaris inhabitandam concessisset, à Polonorum exercitu, opera Ioannis Zamoscii Cancellarii Magni, & Generalis exercituum regni, Tartaris ejectis, deductus in illam est unus ex indige-

nis

nis illis, jure regni Poloniæ ac prærogativis nobilitatis ante donatus: isque eam nunc regi Poloniæ juramento obstrictus pacate administrat.

Sunt & alii in regno, titulo Ducum & Marchionum insigniti: qui tamen cum reliquis regni Proceribus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus, communi jure utuntur. Ordo etenim equestris, cum magnam sibi apud suos Principes & Rempublicam parasset laudem, & merita, bellicis artibus, ac fortitudine militari, ad eam cum Titulatis æqualitatem pervenit, ut æquo jure, & ad capessendos honores, & ad liberam novi Regis electionem pertineat. Vnde tanta omnium & par libertas. Quamvis nobilium filii, vel studio civilitatis, prudentiæque usu rerum comparandæ, incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, contra Occidentalium morem, non modo in Magnatum, Episcoporum, Sacerdotumq; clientelas; verum etiam in parium, ac tenuiorum, inferiorumque nonnunquam, eorum præsertim qui Magistratus gerunt, aut aliquo sunt in aula Regis numero, aut opibus, industria, eruditione, gratiave populari valent, ministerium se tradunt; aut à parentibus suis traduntur. Nec pudendum aut

dedecori affine est genus hoc ministerii, sed liberale & sociabile: nec rara est in eo vicissitudo, ita ut eum quis habeat in ministerio, cujus parentibus ipse serviret: honestaque habetur hæc juventutis Equestris educandæ ratio, æquabilitatem quandam etiam in æqualibus fortunis continens. Hinc fit, ut multos ex humili loco ac tenui fortuna, non modo ad mediocres, verum etiam ad summos nonnunquam honores, amplissimasque facultates, & opes, ipsorum virtus, Heroumque beneficia, provehant.

Provinciarum Poloniæ divisio.

PRovinciæ omnes dividuntur in Diœceses & Palatinatus. Hi in Castellanatus, sive Districtus. Qui item subdividuntur in Capitaneatus, sive Præfecturas, easque duplices: cum Iurisdictione videlicet, & sine Iurisdictione, quæ sunt bona regia, sive patrimoniũ Principis. In bona deinde hæreditaria Ecclesiæ, Dominorum ac Nobilium.

Diœceses.

DIœceses latius se extendunt nonnullæ, quam ut uno Palatinatu comprehendantur. Cracoviensis namque (Archiepiscopatus quondam) tres Pala-

Palatinatus ſuo continet ambitu; Cracovienſem, Sendomirienſem, & Lublinenſem. Vilnenſis totius Magni Ducatus Lituaniæ finibus, licet admodum amplis, terminatur. Samogitia itidem (Regnum olim) unicum habet Epiſcopum. & ſic quædam aliæ.

Diœceſes in regno Poloniæ numerantur in univerſum ſedecim, duæ quidem Archiepiſcopales, reliquæ Epiſcopales, hoc ordine.

Archiepiſcopales.

Gneſnenſis.
Leopolienſis.

Epiſcopales.

Cracovienſis.
Cuiavienſis.
Vilnenſis.
Poſmanienſis.
Plocenſis.
Varmienſis.
Luceorienſis.
Præmiſlienſis.
Samogitiæ.
Culmenſis.
Chelmenſis.
Kiovienſis.
Camenecenſis.
Vendenſis.

Gneſnenſis Sedis Archiepiſcopus, eſt Legatus natus, regni Primas, ac primus

Princeps. Hic non ſolum juriſdictionem habet in univerſum in regno Clerum, ac primum in ordine ſenatorio locum: verum etiam ſummam in conſiliis auctoritatem: & qui interregni tempore DD. Senatores regni, ad conſultandum de rebus ad Rempublicam pertinentibus convocat, legationes externas audit, diem & locum electioni novi Regis indicit: eundem electum nominat, & promulgat, ac poſtea in ſolemnibus coronationis Comitiis, Cracoviæ celebrari ſolitis, diademate capiti impoſito inaugurat. Metropolitanæ ſedis Leopolienſis Archiepiſcopus ſecundum locum in Senatu obtinet. Eum ſequuntur ordine ſupra declarato Epiſcopi, qui in ordine ſenatorio omnes ſeculares præcedunt. Ea namque fuit regum Poloniæ pietas, ut ſtatim à receptione fidei Chriſtianæ, Catholicæ, orthodoxæ, Romanæ, redacto regni ſui ad imitationem aliarum, quæ fidem jam ſuſceperant, Provinciarũ regimine omni, illud inſuper addiderint, quod Eccleſiarum antiſtites primum debeant perpetuo in Senatu Regni obtinere locum; eoſque, uti Eccleſias illorum curæ ſubjectas, atque adeo univerſum Clerum, ampliſſimis donavere immunitatibus: quibus etiam nunc

gau-

gaudent, maximo regni illius commodo, emolumento, adjumento, addo & ornamento.

Palatinatus.

PAlatinatus (ut à Diœcesibus ad eos transeamus) omnes certos habent limites & disterminia. Proprie autem Palatinatus sunt Ducatus, sive spectes amplitudinem territorii cujusque, sive Nobilitatem in quolibet Palatinatu degentem. Ex ea namque, cum sit numerosa, justa semper haberi potest manus, ad hostes propulsandos, vel etiam lacessendos bello. Proinde Palatinus quilibet, est Princeps creatus, primarius in ordine secularium Senator, & Dux exercitus sui Palatinatus. Sed præter munus senatorium, non exercet suum militiæ officium, nisi tempore generalis ex universo regno expeditionis. Ad quam non recurritur nisi ingruente aliqua hostis potentissimi vi. Pacis tempore habet jus in suo Palatinatu, conventus Nobilitatis instituere: iisque & judiciis præsidere: pretia rebus venalibus, præter tempus comitiorum & belli, imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Iudæorum quoque Iudicia ad Palatinum pertinent. Sunt Palatini in toto regno Po-

loniæ Magnoque Ducatu Lituaniæ XXXIV. Cum quibus nonnulli, quoad locum in Senatu, Castellani & unus Capitaneus, prærogativa quadam utuntur: & inter eos Castellanus Cracoviensis, ex quodam singulari privilegio, omnes secularis ordinis Senatores præcedit. Hic autem ordo servatur.

Castellanus
Cracoviensis.
Pala inus
Cracoviensis.
Posnaniensis.
Vilnensis.
Sendomiriensis.
Castellanus
Vilnensis.
Palatini
Calissiensis.
Trocensis.
Siradiensis.
Castellanus
Trocensis.
Palatinus
Lenciciæ.
Capitaneus
Samogitiæ.
Palatini
Brestensis.
Kioviensis.
Inoulodislaniensis.

Russiæ.

Russiæ.
Volhiniæ.
Podoliæ.
Smolcensis.
Lublinensis.
Polocensis.
Belzensis.
Novogrodensis.
Plocensis.
Vitebscensis.
Massoviæ.
Podlachiæ.
Ravensis.
Brescienfis.
Culmensis.
Mscislaviensis.
Mariæburgensis.
Braslaviensis.
Pomeraniæ.
Minscensis.
Vendensis.
Derpatensis.
Parnaviensis.

Castellanatus.

SEquuntur Castellanatus: Illi sunt Districtus, Territoria, sive partes Palatinatus cuiusque; qui etiam certis circumscripti sunt limitibus; uti quoque bona Regia, à bonis Ecclesiæ, Dominorum ac Nobilium, hæreditariis ibidem

existentibus, discreta. Sunt autem in Palatinatu uno, aliquando quaterni, terni, bini minimum Castellanatus. Castellanus vero ad munus Senatorium, quo itidem fungitur, obtinet vices in exercitu sui Palatini, illiusque loco præest sui quisque districtus Nobilitati, hac eadem generali, ad bellum, expeditione. Nullam præterea Iurisdictionem extra belli negotium in territorio, quamvis senatoria dignitate gaudeat, exercet. Castellani in regno sunt numero LXXXIII, duplicis tamen ordinis: Quidam vocantur majores: quidam minores. Majores sunt XXXI.

Posnaniensis.
Sendomiriensis.
Calissiensis.
VVoiinicensis.
Gnesnensis.
Siradiensis.
Lenciciæ.
Samogitiæ.
Brestensis.
Kioviensis.
Inoulodislaviensis.
Leopoliensis.
Volchiniæ.
Camenecensis.
Smolscensis.

Lublinenſis.
Polocenſis.
Belzenſis.
Novogrodenſis.
Plocenſis.
Vitebſcenſis.
Cernenſis.
Podlachiæ.
Ravenſis.
Breſcienſis.
Culmenſis.
Mſciſlavienſis.
Elbingenſis.
Braſlavienſis.
Gedanenſis.
Minſcenſis.

Hi propterea dicuntur majores, quia cum cæteris Senatoribus, tam Eccleſiaſticis, quam ſecularibus, ad omnia etiam ſecretiſſima conſilia admittuntur. Minores ſunt LII.

Sandecenſis.
Medirecenſis.
VViſlicenſis.
Biecenſis.
Rogoſnenſis.
Radomienſis.
Zavvichoſtenſis.
Lendenſis.
Sremenſis.
Zarnovienſis.

Malo-

Malogostensis.
VVielunensis.
Præmisliensis.
Haliciensis.
Sanocensis.
Chelmensis.
Dobrinensis.
Polanecensis.
Premetensis.
Crivinensis.
Czechoviensis.
Naclensis.
Rospieriensis.
Biechoviensis.
Bidgostiensis.
Bresinensis.
Krusvicensis.
Osvviecimensis.
Camenensis.
Spicimiriensis.
Inovvlodensis.
Kovaliensis.
Santocensis.
Sochacoviensis.
VVarsoviensis.
Gostinensis.
VVisnensis.
Raciasensis.
Sieprcensis.
VVysogrodensis.
Ripinensis.

Zakro-

Zakrocimensis.
Cziechanoviensis.
Livensis.
Slonscensis.
Lubacoviensis.
Conariensis, terræ Siradiensis.
Conariensis, terræ Lenciciæ.
Conariensis, terræ Cuiaviæ.
VVendensis.
Derpatensis.
Pernaviensis.

Minores vero vocantur ideo, qui etiamsi cum cæteris supradictis Senatoribus regni, Senatorum privilegiis in reliquis gaudeant, & sint vere Senatores; à secretioribus tamen consiliis nonnunquam excluduntur.

Et hi sunt triplicis ordinis Senatores regni: Episcopi cum duobus Archiepiscopis, Palatini, & Castellani. Sequuntur officiales regni.

Officiales Regni.

HI sunt duplicis ordinis: Quidam sunt ordinis Senatorii, qui cum prædictis Senatoribus iisdem prærogativis utuntur: Quidam sunt extra ordinem Senatorium. Ordinis Senatorii sunt x.

Marschalcus regni supremus.

Mar-

Marſchalcus ſupremus M. Duc. Lituaniæ.
Cancellarius regni.
Cancellarius M. D. Lit.
Vicecancellarius regni.
Vicecancellarius M. D. Lit.
Theſaurarius regni.
Theſaurarius M. D. Lit.
Marſchalcus curiæ regni.
Marſchalcus curiæ M. D. Lit.

Marſchalcus eſt Magiſter Aulæ regiæ, & adminiſter conſilii publici: penes quem jus eſt, convocandi Senatum, juſſu Regis, vel Primatis: præſtandi ſilentium & audientiam: faciendi poteſtatem in Comitiis, dicendæ ſententiæ: Legatos externos adventantes excipiendi, illiſque de rebus neceſſariis providendi: ejiciendi è conſilio eos, qui ad id non pertinent: pronuntiandi decreta regia in cauſis infamiæ & ultimi ſupplicii, illaq; exequendi: promulgandi ad populum Senatuſconſulta: moderandi pompis publicis: Hoſpites Illuſtres ſuſcipiendi: compeſcendi motus inquietorum atq turbulentorum, non modo circa Senatum, & in publico, ſed etiam in privatis Regis cœnaculis & habitaculis: animadvertendi in delicta, quæ in loco & opido domicilii, ſive hoſpitii regii, vel comitiorum, admittuntur.

tuntur. Denique in Comitiis, & in comitatu regio, diverſoria diſtribuendi: & imponendi rebus venalibus pretia. Marſchalci etiam eſt, in aulicum Regis comitatum & adminiſtros menſæ regiæ, aliorumque munerum aulicorum, (profanos duntaxat intelligo) juriſdictio, cenſura & animadverſio, ne vel ſuum negligant officium, vel contra decorum aliquid committant. In publicis conventibus, & Regi, in publicum prodeunti, præfert erectum ſceptrum ligneum, ſeu baculum. Hæc eadem privilegia habent Marſchalci curiæ in abſentia Supremorum.

Cancellarius, Vicecancellarius, tam regni, quam M. D. Lit., nominibus & loco diſtincti: poteſtate & munere exæquati. Diplomatibus, edictis, mandatis, epiſtolis, & aliis Scripturis regiis conſcribendis, atque ſignandis, quæq; ad eum mittuntur, accipiendis & legendis præſunt. Itaque in poteſtate ſua habent ſigna Regia. Cancellarius quidem majus; Vicecancellarius minus. Auctoritas eorum eouſque patet, ut multa inconſulto rege ſignare; quæ vero contra leges eſſe videntur, jubenti illi negare poſſint. Dant etiam reſponſa regio nomine; & quibus de rebus conſilium haberi debet, in ſenatu proponunt.

ponunt. Denique senatusconsulta, regiaque & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum, ab Vrbanis & Opidanis, Præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum. Secretariis, scribis, sacerdotibus, concionatoribus & cantoribus aulicis, cæremoniisque circa regem ecclesiasticis, is præsertim qui est de sacro ordine, moderatur. Lege enim, alterum ex iis sacri, alterum profani ordinis esse oportet. Vnde consuetudine longa introductum, ut Vicecancellarius, mortuo Cancellario, propter loci & sententiæ dicendæ prærogativam succedat. Quare huic dignitati, viri doctrina insignes, & in regni negotiis optime versati, semper solent deputari: qui prudenter, quid fieri, vel concedi possit, quid item non, Regem cum suæ Majestatis debita dignitate, informent. Nec debebit quisquam existimare, officium hoc simile esse scribarum muneri, quod antiquitus vile fuisse, docuit Reverendus admodum pater NicolausSerarius è Societate Iesu SS. Theologiæ Doctor; suarum Moguntiacarum rerum lib. 1. cap. 29. ubi demonstravit docte, illud Officii genus

nus in dignitatis honorem tranſiiſſe.

Theſaurarius, ipſo nomine indicat officium ſuum. Eſt enim promus & condus theſauri Regis: ſymbolorum ſeu inſignium Regni, quæ ſunt, corona, pomum, ſceptrum, & gladius: ſupellectilis, & redituum regiorum ſcripturarumque, & monumentorum publicorum, actor: & moderator quorumvis quæſtorum, curatorum, atque diſpenſatorum Regis: & rationum reddendarum exactor: monetariæ officinæ magiſter: ſtipendiorum, tam militarium, quam aulicorum ſolutor. Reddendæ rationi Regi obnoxius.

Atque hic addendum neceſſario, Officiales iſtos ordinis Senatorii, etſi videri loco eſſe poſtremo inter Senatores: auctoritatem tamen habere eos maximam: & quorum cuique ad primas in regno dignitates, ipſo jure patet aditus. Nam cum hi exſequantur quicquid in Senatu unquam concluſum fuerit: uti ſufficientiam quiſque ſuam teſtatam facere, imo & diligentiam, in negotiis expediendis ſatagit: ita pro magis commendato & bene merito habetur.

Officiales ordinis non Senatorii.

OFficiales extra ordinem Senatorium dividuntur rursus in tres classes: vel enim sunt totius regni & M. D. Lit., vel sunt aulæ Regiæ, vel Districtuum. Totius regni seu Generales sunt hi:

Exercituum regni Generalis.
Exercituum M. D. Lit.
Exercituum regni Campestris.
Exercituum M.D.Lit. Campestris.
Militiæ aulicæ Præfectus.
Secretarius major regni spiritualis.
Referendarius regni spiritualis.
Referendarius M.D. Lit. spiritualis.
Referendarius regni secularis.
Referendarius M.D. Lit. secularis.
Pocillatores utriusque gentis duo.
Dapum incisores duo.
Gladiferi etiam duo.
Thesaurarius curiæ regni.
Thesaurarius M. D. Lit. curiæ.
Thesaurarius Prussiæ.
Assessores judiciorum curiæ.
Notarius causarum curiæ.
Notarius Cancellariæ M.D.Lit.
Regentes Regni Cancellariæ.
Instigatores causarum fisci.
Notarii campestres.
Excubiarum contra Tartaros præfectus.

Telo-

Teloniorum, fodinarum argenti, plumbi, ſalis, præfecti.

Pecuniæ cudendæ præfectus. &

Præfectus ſylvarum.

Circa hos Officiales hoc obſervandum. Vt enim ordinis ſenatorii officialibus, ad primas dignitates: ita hiſce ad ordinem ſenatorium major patet aditus: præcipue vero Secretario majori, Referendariis. Cenſentur namque de Rege & Republica eſſe præ reliquis bene meriti: & qui ob uſum rerum, & facultates ampliores, dignitatem Senatoriam tueri commodius poſſunt.

Exercituum regni Generalis & M.D. Lit. eſt Dux & moderator belli ſecundum Regem, & vicarius Regis. Ducit exercitum: capit locum caſtris: acies inſtruit: dat ſignum pugnæ & receptus: commeatus & annonæ curam in bello gerit: precia rebus venalibus imponit, ponderibuſque & menſuris earum modum ſtatuit: in delinquentes animadvertit: & ut paucis reliqua comprehendam, in exercitu, & tempore belli indicti, uterque auctoritate regia plenipotenter utitur. Hoc etiam uſitatum in hac dignitate conferenda, quod ferme ſemper demandetur aliquibus ex ordine Senatorio, qui magis habentur apti. Ideo non eſt, quod mir

retur quiſpiam, tam amplas dignitates, & quarum maximus in regno Poloniæ uſus, in ſenatu non cenſeri. Senatoribus namque conferuntur: vel etiam dignitas ſenatoria confertur una, ſi quis ex privatis tanto muneri exiſtimatur idoneus eſſe.

Campeſtris Dux exercituum tam regni quam M.D. Lit, eſt Vicarius Generalis Ducis à Rege datus. Excubiarum potiſſimum explorationumque curam gerit, mercenariis militibus, illo præſertim abſente, præeſt, totalemque juriſdictionem in exercitu eodem tempore exercet.

Militiæ Aulicæ Præfectus, eſt præſes illorum militum, qui ad cuſtodiam regiam, præſente rege, in caſtris ordinantur, exercetque in eos juriſdictionem, ſecundum Regem, plenariam. Durat autem ejus poteſtas, quouſque Rex manet in caſtris.

Secretarius major regni, abſentium Cancellariæ præſidum vicem ſupplet in aula & comitatu Regis: nec tamen ut illi, geſtat ſignum regium, ſed quoties opus eſt, petito ab illo annulo ſignatorio, tam diplomata publica, quam Epiſtolas ipſo præſente ſignat. Habet hic ſecundum Cancellarium prærogativam ante omnes, capeſſendi

honores

honores Episcopales, qui vacaverint. Habet & locum honoratiorem inter cæteros Officiales, tam aulæ, quam terrarum, seu districtuum.

Referendarii utriusque gentis & ordinis, sunt supplicum libellorum Magistri, & querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utamur, referendis præsunt. Quin etiam in litibus urbanis disceptandis, eidem Cancellariæ præsto sunt: ejusque permissu exponunt Regi cum consilio causas & controversias litigantium: habentque locum in judiciis Regis, extra comitiorum tempus celebrari solitis, sententiæ ferendæ.

Pocillatores, utriusque gentis duo, ipso nomine indicant officia sua: quibus adjungere licet dapum incisores.

Gladiferi in pompa publica Regi præferunt ensem.

Thesaurarius curiæ regni & M. D. Lit., supremi Thesaurarii regni absentis vices gerit, adhibeturque aliquando & à præsente, ad pleraque omnia, quæ ipsum concernunt.

Thesaurarius Prussiæ est, qui pecuniam omnem, & rationes à Præfectis & ministris bonorum Regis & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit: & vel ipse admini-

ſtrat, vel Theſaurario regni tradit. Aſſeſſores judiciorum curiæ, ſunt pleriq; Officiales, qui in aula regis præſentes ſunt, utpote ſupplicum libellorum Magiſtri, ſive Referendarii, Vicecancellarius, & nonnulli ex Secretariis.

Notarii curiæ, tam regni, quam M. D. Lit. nomine declarant munus ſuum.

Regentes Cancellariæ ſunt illi, qui Notariis curiæ cum poteſtate præſunt.

Inſtigator cauſarum fiſci eſt, qui bona jure caduco ad Regem & fiſcum ejus devoluta, judicia à poſſidentibus repetit, & fiſco vendicat: ſive illa civium, ſive exterorum, ſive nobilium, per confiſcationem Regi competentia fuerint.

Notarius Campeſtris, eſt mercenariorum militum conſcriptor: & ſtipendiorum ſolutor.

Præfectus excubiarum contra Tartaros, qui in finibus regni, verſus Scythas aſſiduas gerit excubias, ne inopinas excurſiones in regnum faciant: teneturque is ſemper tempeſtive Generalem exercituum præmonere, ut mature hoſti cum exercitu occurratur.

Præfecti teloniorum ſunt; qui tributa & vectigalia regni exigunt, eorumque rationes Regi competenti tempore reddunt.

Præ-

Præfecti fodinarum argenti, plumbi, ſalis, curam gerunt horum metallorum: juriſdictionemque exercent in operarios: rationibus reddendis Regi obnoxii.

Præfecti pecuniæ cudendæ, ſunt potiſſimum Theſaurarii, ad quorum officium pertinet, ut proba & juſti valoris moneta in regno cudatur.

Præfecti ſylvarum ſunt, qui in ſylvis, in quibus Rex ſolet venationibus aliquando indulgere, prohibent, ne quivis promiſcue venetur.

Officiales Aulæ regis.

Camerarius ſupremus.
Pocillatores.
Inciſores Dapum.
Vexilliferi.
Stabuli Præfecti.
Culinæ Præfecti.
Curruum Præfecti.
Camerarii, vulgo lectiſtratores.
Pincerna.
Subdapifer.
Stabuli Vicepræfectus.
Venator primarius.
Aulici, quorum magnus numerus.
Secretarii.
Salariati.

Pueri Regii.
Cubicularii.
Notarius thesauri major.
Stipatores.
Doctores Medici.
Capellani.
Notarii thesauri.
Musici.
Ostiarii.
Satellites.
Hospitiorum distributor.
Curruum vicepræfectus.
Dispensator.
Vini distributor.
Tibicines.
Tympanistæ.
Equisones.
Argenti custodes.
Culinæ familia.
Artifices omnis generis.
Artifices Stabuli famuli.
Artifices & famuli curruum.
Venatores & aucupes.
Apparitores.

Horum Officialium munera, ex ipsis nominibus nota esse possunt: sunt tamen plerique, qui peculiare quid habent: quorum officia paucis adnotabo.

Camerarius supremus præest cubiculo, Lectistratoribus & cubiculariis regiis, advertitque ut omnia pro digni-

dignitate Regis adminiſtrentur.

Subdapifer curat, ordine fercula menſæ regiæ adferri, præcedens cum ſceptro ſeu baculo dapiferum.

Aulici, quorum magnus eſt numerus, ſunt primarii ex Nobilibus conſtituti, equis ſtipendia merentes, præſidii honoriſque regii cauſa: quem equeſtrem ſeu curulem equeſtres fere comitantur. Qui equitatus numeroſus eſt, atque ſplendidus: huic Marſchalci moderantur, & delinquentes omnes puniunt. Sunt etiam quidam aulici, qui non habent neceſſe equos alere: hi prodeuntem in publicum Regem pedeſtres deducunt; quanquam in ſolemnibus pompis non inuſitatum eſt, ut equites quoque equeſtrem Regem antecedant.

Secretarii, quamvis nullum peculiare certumque munus attributum habeant, ad nutum tamen Regis præſto ſunt, in obeundis ejus nomine legationibus, inſcriptionibus, & lectionibus publicarum ac regiarum ſcripturarum: in acciendis & deducendis ad Regem vel in ſenatum Illuſtribus hoſpitibus & Legatis Principum: in exquirendis & referendis ſententiis, ægrotorum, & à conſilio abſentium primariorum ſenatorũ: in recognoſcen-

dis pro Rege locis & factis, & causis controversis, regiorum præsertim hominum & administrorum, inter ipsos, vel cum magistratibus suis: & si qua sunt alia honesta, & cum dignitate conjuncta ministeria.

Salariati, sunt Concionatores, servitores interioris cubiculi, & similes, quibus certa stipendia, & certa merces numerari solet.

Pueri regii & Cubicularii præsto sunt ad quævis domestica regis ministeria. Cubiculariorum tamen peculiaris usus est in acciendis in Senatum & ad Regem Consiliariis, & deferendis quoquo versus literis, mandatis edictisque regiis. Quam ad rem opidatim, & vicatim, illis mandato regis equi subministrantur.

Officiales Districtuum.

OFficiales Districtuum possunt commode dividi in duas classes, ut quidam sint Officiales terrestres: quidam Officiales castrenses.

Terrestres Officiales sunt:

Succamerarius.
Vexillifer.
Iudex.
Dapifer.

Pocil-

Pocillator.
Venator.
Subjudex.
Pincerna.
Subdapifer.
Notarius.
Gladifer.
Quæstor.
Tribunus.

Succamerarius eſt, qui regendis finibus agrorum, ac bonorũ terreſtrium, tam ad Regem, quam ad Nobilitatem, capitula, cives, pertinentium, præeſt. Qui juratus oportet ut ſit: habetque is ad id munus obeundum Vicarios, qui Camerarii vocantur: eoſque ſibi legit arbitratu ſuo ex Equeſtri ordine ejuſdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult.

Iudex terreſtris, cauſis & controverſiis privatis, Nobilitatis, diſceptandis & judicandis cum Subjudice præſidet; qui eſt ejus ſocius, non vicarius, loco tamen inferior: quibus adjungitur Notarius ſeu Actuarius judicii, qui habet quoque in illis judiciis jus dicendæ ſententiæ.

Quæſtor eſt exactor contributionum publicarum in certo territorio, obnoxius rationibus reddendis.

Tribunus cuſtos eſt Arcis, in ſito quiſ-

quiſque territorio, durante bello: ob eamque cauſam vacationem habet militiæ.

Cæterorum Officialium miniſteria ex nominibus nota ſunt.

Officiales Caſtrenſes.

Capitanei cum juriſdictione.
Capitanei ſine juriſdictione.
Burggravii.
Vicecapitanei.
Iudices.
Notarii.

Capitanei cum juriſdictione ſunt præfecti arcium & civitatum regiarum, qui vocantur brachium regale. Iſti judicia exercent, querelarum quidem nomine appellata, utpote quæ fiunt in cauſis levioribus, ſingulis duabus ordinarie ſeptimanis. Caſtrenſia vero, ubi videlicet diſceptatur de cauſis gravioribus, ſingulis ſex ſeptimanis: niſi quid obſtet. Habent hi Vicecapitaneos, Iudices, Notarios: imo & familiam numeroſiorem, & peditatum, ad prohibendum, ne cuipiam vis inferatur, vel inſolentiores contra leges patriæ delinquant impune. Habent itaque juriſdictionem coërcitionemque late patentem, non modo in agreſtes & opidanos: verum etiam in Equeſtris ordinis

ordinis homines. Præterea omnium aliorum judicum, ecclesiasticorum juxta,ac profanorum, sententias executioni mandare possunt, si executores vel nolint, vel non proficiant. Gerunt etiam curam commodorum & redituum regis, qui ex re familiari ac pensionibus opidanorum proveniunt. Qui tamen reditus, quarta detracta, illis ob merita eximia donantur. Illis etiam inter reliquos officiales cujuscunque ordinis, major patet ad ordinem senatorium capessendum aditus.

Capitanei sine jurisdictione sunt qui vulgo tenutarii bonorum regalium nuncupantur. Hi nulla judicia exercent: insolentias tamen leviores coërcendi jus quandoque habent.

Burggravii sunt custodes arcium, qui pacis juxta ac belli tempore, nocturnas, atque etiam, quando opus est, diurnas excubias, per se vel suos administros servant, Capitanei auctoritati subiecti.

Sequuntur nobiles, barones, comites, duces, possessiones ibidem habentes suas, & hæreditates: Tum & Ecclesiarum, sive Cathedralium & Collegiatarum Capitulares; sive Parochialium a: aliarum quarumvis Rectores: Vt omittam civitates, opida, villas, arces:

arces: demum & mercatores, artifices, & id genus plebem.

Iam ex his nobilibus, baronibus, & reliquis aſſumuntur ad dignitates ſenatorias, ſolius arbitrio Regis. Interim vero opera, cujus vel quorum viſum fuerit, utitur Rex in legationibus, in commiſſionibus, in finibus regundis, in contributionum publicarum exactionibus, in militia, & id genus muniis publicis.

Sed & ipſimet de medio ſui, per electionem & liberis ſuffragiis, magis idoneos quandoque ablegant cum poteſtate Nunciorum terreſtrium ad Comitia regni generalia: nonnunquam mittunt ad Regem de ſuis neceſſitatibus acturi: aliquando deputant Iudices ad Tribunal Regni. Quod cum ſit ultimæ inſtantiæ, provocatio ab eo non datur, niſi ex paritate ſententiarum cauſa aliqua remittatur ad Comitia, Regi & Senatui diſcutienda, & decidenda. Cum enim Rex cauſas & actiones Nobilium per appellationes ad judicium ſuum devolutas, expedire ob occupationes, quæ illi ſemper maximæ, non uſquequaque potuiſſet: conſultum illi eſſe volentes juſtitiæ & rebus ſuis; eam judiciorum formam adinvenerunt, deq; indulgentia Principis confirmationem

ejuſ-

ejuſdem obtinuerunt. Non tamen Rex jam vacat à jure dicundo: civitatum & opidorum omnium quæ jure utuntur Saxonico, cauſæ agitantur in curia. Cauſæ item Fiſci ad judicium ejus pertinent regium, & quædam aliæ. Criminalium vero inter Nobiles cauſarum, ipſe eſt unicus cum Senatu Iudex. In ejus namque manu fideli honores omnium poſiti & pœnæ.

Illud quoque libertatis habent præcipuum, quod una cum DD. Senatoribus ad electionem novi Regis pertineant, non ſolum deficiente, poſt obitum Regis, prole maſcula, quæ ſuccedere debeat, (quis enim invitis illis regni ſibi habenas ſumeret?) verum etiam dum Princeps legitimus ſucceſſor, ſecundum leges regni, in Regem debet eligi. Hic etenim, licet ſuccedat ſemper, præcedit tamen facta in perſonam ipſius electio. Neque hoc imminuit quidquam de majeſtate tanti Regis, cum & duo præcipua orbis Chriſtiani capita, eadem ratione conſtituantur in imperio quiſque ſuo, per modum videlicet electionis: atque ii tamen idem jus in ſuos, quod & cuique Principi hæreditario itidem in proprios. Faciunt demum cum debito in reges ſuos cultu, obſervantia, & ſubjectionis teſtifi-

ſtificatione, animis nimirum promptis,& volentibus: nec unquam committunt,quin hic eligatur,cui ipſo jure debeatur ſucceſſio. Non tamen eum modum negligunt, ne tantam libertatem ire perditum videantur: cum & regis eo majorem in populum benevolentiam hac ſe ratione magis promereri ac retinere exiſtimant:& neceſſitate quadam Principem ſuum obſtringere, quo filium, quem ſibi deſignatum velit ſucceſſorem,literis, rerum uſu, cæteriſque virtutibus, inprimis vero pietate ſedulo curet imbuendum: ab his namque omnibus inſtructum eum eſſe oportet, qui tam amplis,longe lateque patentibus, tum in medio potentiſſimorum hoſtium ſitis Regnis, imperaturus unquam eſt, & habenas eorum moderaturus.

II.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER PRIOR.

De ſitu Poloniæ & gente Polona.

IN iis libris, quos triginta de origine & rebus geſtis Polonorum conſcripſimus, oſtendimus, Polonos gentem eſſe Slavi-

Slavicam & Sarmaticam: Quæ quodam tempore è Sarmatia progressa, transmisso Vistula flumine, in iis Germaniæ locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, consederit, finesque domicilii & imperii sui versus occasum & septentrionem longe lateque protulerit, ita, ut à Sarmaticis montibus, in septentrionem quidem secundum utramque fere ejus fluminis ripam, in occasum vero secundum dorsum Herciniæ sylvæ, quo Boëmia clauditur, atque inde porro secundum Albim fluvium, ad ejus ipsius, atque adeo usque ad Visurgis seu Veseræ ostia, & sinum Venedicum sive Baltheum, quicquid terrarum est, ejus gentis ditione teneretur. Ac universe quidem eos populos Slavos seu Slavinos sese dixisse: A finitimis vero cum Venedos seu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui prius ea loca incoluerant, populorum nominibus appellatos esse: peculiariter vero, eos, qui versus occasum Germanis erant viciniores, partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, sive Luzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios, Vetalabos, Retarios, Licicavicos, Heveldos, Vuloinos etiam, quod nomen cum Polonorum nomine cognationẽ habet, dictos esse. Quos omnes Slavicæ

nationis atque linguæ fuisse, & partim domesticis satraparum ac ducum defectionibus & pactionibus, partim armis in finitimorum Saxonum & Germanorum ditionem nomenque postea transiisse, memoriæ pr ditum est. Polonorum autem nomen vernaculum an commune fuerit horum omnium, an peculiare unius cujusdam populi & vetustumne, an recentius, non liquet. Ante septingentos quidem annos, nusquam in annalibus ullis externis id invenio: Nec unum ejus etymon memoratur, quemadmodum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Lecho seu Lacho duce, Polachos, quasi posteritatem Lachi, dictos esse: Alii vero à campestri planicie, quam incolunt, vel à venationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataque una litera Polonos, & ab iis regionem Poloniam appellari volunt. Ejus autem non iidem semper fines fuere. Nam Russiæ permagnam partem cum Podolia subactam, & Prussiæ nonnullam & Polessensem tractum barbaris Iazygibus sive Iazuingis ademptum quodam tempore, Poloni suo adjecerunt imperio. Præter illa autem dudum memoratorum à me populorũ occidentalium detrimenta, posteriori tempore

Silesia

Silesia fere omnis Polonis sese subduxit, & Pomeraniæ Cassubiæque reliquæ magna pars detracta est. Decesserat & Russia Podoliæque pars magna, & Volynia, & Polessensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Masovia fere. Sed hæ provinciæ his duobus non amplius seculis recuperatæ sunt: Recuperata est etiam nonnulla pars Silesiæ & Cassubiæ, Pomeraniæque ea qua nunc Prussia continetur. Rursus tamen Lithuani, securis fœdere & societate ipsorum Polonis, Polessensem tractum fere omnem, & Volyniam, & magnam partem finitimæ ei Russiæ & Podoliæ, avorum nostrorum memoria, regibus vel faventibus, vel conniventibus, ad se revocarũt, quemadmodum suo loco exposuimus. Sed ii populi nuper adeo, extremo regni Sigismundi Augusti tempore, cum hoc opus nos ad finem perduxissemus, relictis Lithuanis, ultro in jus & ditionem Polonorum æquo fœdere prorsus venerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum secuti, sese cum Polonis, renovato & ampliato antiquo fœdere, conjunxere. Instituta tamen sua, & magistratus, & jurisdictionem peculiarem retinuere. Cæterum nos quemadmodum illa superius recensita Poloniæ de-

trimenta in hac deſcriptione præterivimus, ita modo commemoratas acceſſiones cujuſpiam alius operi reſervamus, aliis jam diſtenti ſtudiis & occupationibus. Nec Livoniam attingimus, cujus à vicinis principibus miſere diſcerptæ, maxima pars ante pauculos annos in ditionem ejuſdem regis venit. Ne Pruſſiam quidem ducalem exactius deſcribemus. Licet enim ea juſtis armis repreſſa ac domita, ex fœdere majeſtatem regis Poloni à centum amplius annis comiter agnoſcat, neq; linguam tamen, neque inſtituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis pene priſcis Pruſſis, à Germanici ſanguinis hominibus habitatur & regitur: ea parte excepta, quæ finitima eſt Maſoviæ: Quæ à Polonis colitur antiquitus, & Polonici fere juris olim fuit. Nec citerioris autem Pomeraniæ partem eam, in qua eſt oppidũ Lemburgum, & arx Bythovia, complectemur, propterea, quod ea beneficio regum ſuperiorum in jus ducum ulterioris Pomeraniæ tranſiit. Quo nomine ſunt tamen & ipſi beneficiarii regis Poloni, jurantque ritu ſolenni in verba ejus, quemadmodum & dux in Pruſſia, & ante eum, noſtra memoria creatum, Magiſtri cum primoribus ordinis Crucigerorum, ſeu Teu-

Teuthonicorum Sanctæ Mariæ militum, cum ejus provinciæ dominarentur, jurabant. Valachiam quoque prætermittemus: quæ fuit & ipsa intra hos ducentos annos in clientela regum Polonorum, sed suis legibus, sua lingua, suisque ducibus utens, qui Vojevodæ seu Palatini dicuntur. Qui duo primum fuere, Transalpinensis, & Moldavicus: quorum hic à nostratibus peculiariter Valachiæ Palatinus dicitur: ille vero Multanicus. Verum extitit postea tertius Bessarabicus ad pontum Euxinum, diviso inter fratres principatu Moldavico. Ac Bessarabia quidem jampridem subacta est à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipsi jam dedititii sunt ejusdem gentis, patrum, avorum, & proavorum nostrorum memoria in verba regum Polonorum, nonnunquam Vngaricorum quoque, & ipsi jurare soliti.

Poloniæ fines & ambitus.

Nunc igitur Polonia, quæ quidem uno regno & jure cōtinetur, quatenus à nobis describitur, secundum longitudinem terræ habitabilis, è sententia geographorum, & inprimis secundum delineationem amici mei Venceslai Grodecii, à tricesimo octavo gradu ad

quinquagesimum secundum vel tertium (incerti sunt enim in illa solitudine Scythica fines ejus)ab occasu æstivo versus ortum hibernum obliqua protenditur,amplius quam per ducenta milliaria Polonica:(quorum unumquodque quatuor Italica in se continet; Tametsi Russica & Podolica sunt aliquanto longiora.) Quin certis literatum monumentis doceri potest, Ociacoviam arcem ad ostium Borysthenis LIV gradu longitudinis sitam, aliquando in ditione Polonorum regum fuisse. Latitudo autem Poloniæ, qua maxime Orientalis,& qua Occidentalis est,XXX plus minus milliariorum est. Et Occidentalis quidem habet imam poli elevationem LII, summam LIV graduum XL fere minutorum. Orientalis vero summam quidem LI ferme, imam autem XLIX graduum. Pocucensis tamenRussiæ tractus,à quadragesimo octavo incipit. Cæterum in medio, qua latissimè centum miliariis patet Polonia, & cum in meridiem paululum recurvatur, tum in septentrionem magis ad mare Baltheum seu Venedicum, & secundum extremam oram Masoviæ dorso prominet,imam quidem poli elevationem habet in ora Scepusii quadraginta novẽ graduum, sum-

ſummam vero in litore maris, & in Puſcenſi ora quinque ferme & quinquaginta: ita ut figura ejus intenſi arcus ſpeciem præ ſe ferat: cujus nervus paululum reductus ad meridiem & occaſum hybernum quadamtenus ſpectet, exterior vero curvatura in ſeptentrionem & ortum æſtivum obverſa ſit. Quod ſi quis novas acceſſiones Poloniæ, & ei confinis Ruſſiæ, Volyniæ, Podoliæ, & Livoniæ, Pruſſiamque ducalem, & Lithuaniam cum ſua Samogitia, & Ruſſia alba Moſchis finitima, (quæ omnia jam uno regno continentur) annumeret, multo longius & latius verſus orientem ſolem & ſeptentrionem ea patebit. Ad Nieprum enim ſitæ ſunt arces & oppida, Kiovia, Caniovia, & Circaſſi, ultra LIV gradum longitudinis. Pruſſiæ vero ducalis & Samogitiæ latus ſeptentrionale quinquageſimum ſextum, finitimæ autem Ruſſiæ albæ LVII gradum latitudinis attingit. Porro continens his Livonia, quatenus cum duce novo Curonienſi ſive Curlandico (qui partem ejus nonnullam obtinet) regis Poloni Majeſtatem agnoſcit, LXI gradum excedit. Atque ita longitudo regni Polonici, à finibus Marchiæ Brandeburgenſis ad Nieprum ducta recta linea, non mi-

nus CCXL milliaria complectitur, si XV milliaria uni gradui respondent: Latitudo vero, ab ora Pocucensi ad Pernaviam Livoniæ, ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, sicut eam nunc circumscribimus, ab occidente sole incipientibus, Marchia Brandeburgensi & Pomerania ulteriore: a septentrione mari Venedico & Sarmatico: cujus adversa litora tenent Sueones sive Sueti. Inde Prussia ducali, eique continente Lithuania in ortum æstivum fere vergente. Hinc porro campestribus Scytharum sive Tartarorum solitudinibus prorsus orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodensi Turcarum ora. Inde vero plane australi Valachia sive Moldavia: Deinceps Vngaria, & in africum & occasum hybernum obversa Silesia Boëmicæ ditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Silesia quidem, & Marchia, & Pomerania ulteriore, & Lithuania, palustres densæque sylvæ eam fere dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria vero sylvestrium montium cacumina: itemque ab occidentali parte Moldaviæ. Nam à reliqua Moldavia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Nester fluvius eam & finitimam ei Podoliam dividit: idemque, nisi fallor,
limes

limes eſt ejus ipſius Podoliæ cum Bialogrodenſi Turcarum ora: ut Nieper & Ponti Euxini ſinus cum Tartaris Ociacovienſibus, aut certe cum utriſque. incertus is eſt, ut diximus, propter vaſtitatem & ſolitudinem. E qua ſolitudine penſitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal paſcuorum nomine. Pruſſia vero ducalis ſic eſt implicata regiæ (hoc enim nomine à ducali ſejungenda eſt) difficulter ut queant diſtingui. A Maſovia ſylvæ eam dirimunt.

Poloniæ partes.

Partes inſigniores Poloniæ ſunt, major & minor Polonia, Ruſſia, & Pruſſia regia, Podolia, Maſovia, & Cuiavia. Quæ & ipſæ deinde ſatrapiis, vel, ut vulgo loquuntur, palatinatibus ac territoriis fere diſtinctæ ſunt. Major Polonia duas ſatrapias, nimirũ Poſnanienſem, & Caliſſienſem, complexa, occidentalis eſt; Sileſiam, Marchiam Pomeraniamq; ulteriorem, meridionali occiduo & arctoo latere attingens. Magis autem ad occidentem vergit Poſnanienſis ſatrapia; Caliſſienſis contra ad ortum & ſeptentrionẽ: qua parte ſunt Paluci, Craina, & Caſſubia, tractus terræ non contemnendi. Minor Polonia

Orientalis eſt, Cracovienſi, Sendomirienſi, & quæ hujus pars quondam fuit Lublinenſi ſatrapiis definita, hoc ipſo ordine, quo nunc ſunt enumeratæ, verſus aquilonem & ortum æſtivum ſitis. Quæ à ſeptentrione, Maſoviæ & Poleſſenſi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis erat; ab ortu, Ruſſiæ; à meridie vero, Vngariæ & Sileſiæ finitima eſt. Sunt autem ſatrapiæ Cracovienſis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, uterq; Scepuſio & Vngariæ finitimus: Ac Sciricius quidem ad occidentem vergens, Cracoviæ vicinior eſt: Submontanus vero Ruſſiæ & Sandomirienſi ſatrapiæ jungitur. Lublinenſis item ſatrapiæ pars eſt Poleſſè reliquum, quod à Lithuanis detractum non fuit, utrumque à ſylvis ita dictum verius, quam Podlaſſè dialecto Ruſſica, quaſi Poloniæ finitimum. Niſi quis forte Podlaſſè Polonis ſubjectum interpretari malit. Sileſiæ pars ea, quæ adhuc eſt Polonicæ ditionis, ſic implicata eſt Cracovienſi ſatrapiæ, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiam ea nullam habet: Sed in Cracovienſi fere cenſetur: Habet autem tria territoria. Oſuencimenſe, Zatorienſe, & Severienſe. Quorum duo priora ſuperiori tempore ſuos habuerũt duces: Nunc

præfecturæ regiæ sunt. Severiense est in ditione Episcopi Cracoviensis. Meridionale & occidentale latus ejus ipsius Silesiæ: cætera tenet Silesia Boëmicæ ditionis, nempe Cessinensis, & hujus pars quondam Pelcinensis: Ratiboriensis item & Opoliensis principatus, sive ducatus, ut vocant. Ab ortu vero hiberno Scepusiensem tractum vix & modice ea attingit. Est autem Scepusium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici juris esset, ad Vngaricum traductus: de quo alibi suis locis attigimus. Deinde vero nonnulla pars ejus cum tredecim oppidis & arce Liblio, sive Lubovulia rursus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus addicta est, atque etiam nunc ab ejus præfecto & ejus nomine administratur, Cracoviensi satrapiæ tractuique Scicicio versus meridiem adjacens. Inter minorem vero & majorem Poloniam primarias totius Poloniæ partes, intermediæ sunt Satrapiæ, Siradiensis, Lenciciensis, & Ravensis, nullum commune nomẽ habentes. Quarum prima ad meridiem & Silesiam, Lenciciensis & Ravensis ad septentrionem vergunt, Masoviamque attingunt. Harum autem occidentalior est Lenciciensis. Nonnunquam eæ tres una cum Cuia-

via,

via, imo & Masovia, majori Poloniæ, sicut Russia & Podolia minori, accensentur. Cuiavia vero ab ortu, Masoviæ & Ravensi satrapiæ; à meridie Leuciensi & Calissiensi jungitur. Continet autem in se duas satrapias, Brestensem, quæ magis ad ortum & meridiem vergit; atque Inonladislaviensem, sive Iuninladislaviensem, quæ magis est occidua & septentrionalis. Cujus non exigua pars est Dobrinum, ultra Vistulam, ab oppido sic dictum: latere orientali confine Masoviæ; septentrionali vero, Prussiæ. Masovia quoque eodem latere Prussiam, orientali Lithuaniam & Polessensem tractum, & versus ortum hibernum Poloniam minorem, ejusque satrapiam Sendomiriensem, meridionali vero Ravensem attingit: Duabus satrapiis distincta: Plocensi nimirum, quæ occidentalis est; & ea, quæ peculiariter Masoviæ nomen retinet, propterea quod diutius ducum suorum, de Polonorum principum stirpe oriundorum, dominatu segregata, postrema omnium nostra memoria defecta ducibus, ex pactis, & jure feudi, ut vocant, Poloniæ redintegrata est. Quæ quidem orientalis est. Ravensis quoque satrapia quondam pars Masoviæ fuit, suosque duces habuit, sicut

&

& Plocensis, & pleræque omnes. Prussia regia præter meridionale latus, quod jam est expositum, ab occasu ulteriorem Pomeraniam confinem habet. A septentrione sinu Baltheo seu Venedico, sive Codano; ab ortu Prussia ducali cingitur. Tribus autem satrapiis distincta est, Culmensi, Mariæburgensi, & Pomeranica. Quarum hæc occidentalis est: Reliquæ duæ, Vistula flumine ab illa diremptæ, orientales. Ex his autem Culmensis ad meridiem spectat, Mariæburgensis vero ad septétrionem. Varmia, & ipsa pars est Prussiæ regiæ, ad aquilonem seu euroaquilonem vergens, ducali fere undique cincta, & ab ea quodam tempore majorem in modum accisa: Marięburgensem quoque satrapiám contingit: Nec in ulla satrapia censetur, subjecta episcopo suo, & sacro Ecclesiæ ejus collegio, Regis Poloni Majestatem agnoscentibus. Michaloviense autem territórium est in satrapia Culmensi, Masoviæ ac Dobrino finitimum: olim pars Masoviæ. Ducalis Prussiæ (ut eam quoque, quo magis perspicua sit hæc Poloniæ descriptio, hic obiter attingamus) præter regiam Prussiam, limes est, à septentrione mare Sarmaticum, cum lácu Curoniensi, & ora Livoniæ:

Ab ortu Samogitia, cæteraque Lithuania: A meridie vero Masovia. Satrapiam ea nullam habet: præfecturas permultas. Olim Prussia priusquam sub jugum Christi missa est, alios fines habuit, & aliter divisa fuit. Fuit autem ea decem regionibus sive tractibus descripta: videlicet Pomesaniensi, in quo est Mariæburgum, Christiburgum, Quizinum sive Marięverderum: Pogesaniensi, in quo est Elbinga & Hollandia: Erminio sive Varmiensi, qui retinet etiam nunc in lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland vocatur: Natangino, ubi est Balga, Brandemburgum, Cruciburgum: Sambiensi, in quo sunt Mons regius sive Kœnixberga & Lochstete: Nadravensi, quo Tapelacoca, Insterburgum, & Vonsdorfia continentur: Salavensi, in quo est Ragneta & Labia: Sudino, qui & ipse nomen suum retinet, & ad Aquilonem ortumque æstivum inter utrumque Habum & mare longe prominet: Bartheno, quo Rastenburgum, Barthesteinum, & Ressa sive Reselia continentur: & Salindo, qui nescio an is sit, in quo Galindas populos ponit Ptolomæus. In his Sudinus tractus fuit primarius, opibus & viribus maxime pollens, ita ut ad sex millia equitum, peditũ etiam ingen-

ingentem numerum conficeret. Cæterorum quilibet minimum ter mille equites, peditum vero decem millia conficere potuit, ſi vera ſunt ea, quæ nos in vetuſto quodam libro Germanica lingua ſcripto legimus. Cæterum Culmenſis tractus, & Pomerania, Poloniæ, non Pruſſiæ partes fuere. Sed nos cætera proſequamur. Ruſſia, quam rubram nonnulli vocant, latere occidentali minori Poloniæ iungitur. A ſeptentrione Ruſſiam albam & Volyniam habet: Ab auſtro Vngariam, eiuſque populum Ceculos, & nonnullam Moldaviæ partem attingit eo tractu terræ qui Pocuce appellatur. Nam cætera Moldavia ſive Valachia, qua Podoliæ quoque iungitur, magis eſt orientalis Ruſſiæ. Continet Ruſſia duas ſatrapias, nempe Belſenſem, quæ ad Volyniam & Lithuaniam vergit, & eam, quæ peculiariter Ruſſica & Leopolienſis dicitur, auſtralem magis & orientalem: Niſi quod Chelmenſis tractus eius non exiguus ad ſeptentrionem, etiam ultra Belſenſem prominet, & Poleſſiæ finitimus eſt. Reliquum autem orientale latus eiuſdem Ruſſiæ, ac totius Polonici regni, claudit Podolia, ab aquilone & euro albæ Ruſſiæ, à cætero ortu vaſtis campis Tartaricis

atque

atque Turcicis, ut diximus, à meridie vero Moldaviæ continens: Totaque una ſatrapia cenſetur, quam Podolicam vocant. Olim Podolia & Ruſſia, tam ea, quæ nunc Poloniæ pars eſt, quam ea, quæ eſt in ditione Lithuanorum & Moſchorum, ſuos habuit duces, quemadmodum luculentius oſtendimus in hiſtoria: Quorum ſtirps cum late propagata eſſet, partim ipſa ſeſe inteſtinis diſſidiis atque civilibus bellis confecit, partim à Polovuciis, qui Gothi fuiſſe videntur, ac Tartaris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adjuncta eſt imperio, partim in nomen & jus de ſe ortorum Moſchorum tranſiit. Extant etiam nunc permulti, ducale nomen, ſed plerique nudum propemodum, retinentes: Inter Polonos vero nulla ducum ſupereſt memoria. Hi nunc ſunt Poloniæ, quatenus hic eam deſcripſimus, fines, hæ partes.

Soli cœlique qualitates.

Eſt autem regio tota fere plana & aprica, maxime qua ad occidentem ſolem & ſeptentrionem vergit, & quæ penitus orientalis eſt Podolia, ac vel nomine ipſo declivitatem præ ſe fert, vicinorum Moldaviæ, Ruſſiæ & Vngariæ

gariæ montanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque Ruſſia, quo propius accedit ad fines Vngariæ, hoc magis montana eſt & ſylveſtris. Quo longius autem inde recedit, eo lenius declivis eſt, magiſque culta & meliore gleba. Tametſi in meditullio quoque Sendomirienſis ſatrapia, aliqua ex parte leniter montoſa, ſeu verius clivoſa eſt. Pruſſia pleraque omnis, excepta Marięburgenſi ſatrapia, qua ad Habum & mare vergit, collibus molliter & ad fertilitatem amœnitatemque commode diſtincta eſt. Itemque pars nonnulla Cuiaviæ. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Ruſſiam ab Vngaria dirimunt, ardui & ſylveſtres, non ignoti ſunt etiam veteribus Geographis & Hiſtoricis. Et in his celebris eſt inprimis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, vocamus. Alii Bieſciadi, Modra, Turza, Vapienna, vernacula lingua appellati, externis ignoti ſunt. In meditullio vero minoris Poloniæ Lyſecius eſt, quaſi tu dicas calvum, ſive calvaſtrum, in quo monaſterium eſt, S. Crucis nomine lignoque celebre: & Vavelus, arce Cracovienſi quam ſuo ipſius nomine nobilior, & is in quo ſitum eſt Cienſtochovienſe monaſterium, quem Clarum latine monachi, ni fallor, in-

colæ appellavere. Sylvestris sane fuit superioribus temporibus pleraque omnis Polonia: Ex eone autem tempore, ex quo habitari cœpit, an postea pestium bellorumque incommodis eo redacta, non liquet. Sed Sigismundi senioris, filiique ejus Sigismundi Augusti, optimorum & mitissimorum, sapientiumque regum studio, diuturnam pacem nacta, nunc ubique diligenter excolitur, frugum leguminumque ferax, & pratis abundans. Nec tamen deest etiam nunc sylvarum copia. Neque enim eæ penitus exciduntur & extirpantur, partim propter pascua & mellificia, partim propter ædificiorum materiam, & ligna mitigando frigori utilia ac necessaria, partim etiam propter saxosi vel arenosi soli sterilitatem. Sunt autem sylvæ pleræque piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ: Ac piceæ quidem fere in planis & arenosis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in utrisque, sed uberiore gleba præditis. Multæ sunt etiam in planis juxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum refertæ, & pascuis opimæ. Ex his abietes, tiliæ, piceæ, quercus, apum alveariis gravidæ fiunt, materiamque ædificiis navium ac domorum, malis, tabulis, & vasis aptam, ut & taxi & terebin-
thi,

thi, ſuppeditant: Quercus & fagi etiam paſtum uberem porcis feriſque præbent. Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumque ignibus alimenta ſubminiſtrant. Tanta eſt enim vis frigoris in his regionibus interdum; ut radicitus areſcant arbores, & aqua ex æditiori loco effuſa, priuſquam terram contigerit, in glaciem concreſcat. Lacus quidem & paludes & flumina duobus tribuſve menſibus hibernis, nonnunquam autem vel in quintum ac ſextum uſque glacie concreta, non modo peditibus, verumetiam equitibus & curribus ac plauſtris, quamvis oneratis, multis ſimul longo ſpatio pervia & ſecura præbent itinera. Equidem quodam tempore ultima die menſis Martii Viſtulam in Maſovia, per firmam adhuc glaciem, cum curru & quadrigis & aliquot equitum comitatu tranſivi. Hac etiam præterita hyeme in Pruſſia glacialis piſcatio in lacubus poſt initium Novembris cœpta, duravit per totum Martium: gelu autem per totum Aprilem. In tanta autem cæli intemperie pomaria tamen ſunt non infrequentia, & fructuoſa, ad Viſtulam præſertim, & in ſuburbanis Cracovienſibus, Sendomirienſibus, Varſavienſibus, Torunenſibus, Gdanenſibus: El-

bingenſibus item, Fraumburgenſibus, Veliſcenſibus & Bochnenſibus, licet remotioribus à Viſtula, totoque tractu Submontano atque Sciricienſi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, perſicorum, ceraſorum, & nucum bonitas & varietas certat cum Vngaricis & Italicis. Sunt & vites, quarum uvæ in minore Polonia eſui quidem non inſuaves ſunt, præſertim ſi æſtas & autumnus temperiem ſuam ſervent: ſed vinum inde expreſſum acerbius, ubi defecatum eſt. Aliquanto ſuavius & copioſius exprimitur apud Croſnam Sileſiæ in finibus majoris Poloniæ. Apud Toruniam quoque in Pruſſia vineæ coli cœpere non infeliciter, ut audio. Neque negat ſolum Polonicum caſtaneas, mora, coronea, ficus, amygdalas, pepones, melopepones, herbas & flores omnis generis, & alias hortenſes Italiæ delitias, palatinariumque lenocinia, ſi adhibeatur cultura diligentior, & à gelu cuſtodia. Nec metalla foſſiliaque deſunt in montanis: plumbi quidem intermixto argento apud Ilcuſſum, Slacoviam, Chranoviam, & Novagoram oppida ſatrapiæ Cracovienſis, & in finibus Sileſiæ: argenti vivi apud Tuſtanum in Ruſſia: æris & lazurii, & plumbi item apud Chenci-

nos: ferri plurimis in locis ſylveſtribus: nitri apud Viſliciam & alibi: ſalis apud Bochnam & Veliſcam in ſatrapia Cracovienſi, & apud Haliciam, Colomeiam, Solum, (quod quidem à ſale nomen habet,) & aliis compluribus in locis Ruſſiæ. Ac in Ruſſia quidem id ex aqua ex profundis puteis hauſta decoquitur,& partim in modum farinæ vel nivis minutum relinquitur, partim in fruſtula conformatur: in tractu vero Cracovienſi,partim lapidea duritie ſolidum inſtar ingentium ſaxorum & rupium in ſubterraneis ſpecubus, alte lateque excavatis, & villas, templa,oppidaque ſuperædificata ſuſtinentibus, ferro excinditur,comminutumque deinde, & mola tritum, ad uſus hominum accommodatur; partim & ipſum ex aqua injectis lapidei ſalis fruſtulis & quiſquiliis, quæ ſecantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in maſſa lividus eſt fere, ac luto reſperſus. Candidum, & in modum cryſtalli pellucidum, rarius eſt. Tritum candet aliud alio magis. Coctum vero deſpumatis ſordibus candidiſſimum redditur, nivi non diſſimile. Fertur, in ſalinis Bochnenſibus reperiri quiddam pici concretæ ſimile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum ſolvat alvum.

Ibidem exaudiuntur nonnunquam canum, gallorum, & aliorum animalium aſſimulatæ voces in profundiſſimis ſpecubus:idque mali & incommodi alicujus imminentis portentũ vulgo habetur. In majore quoque Polonia apud Pincum ſalinæ ſunt, verum tenuiores. Sunt etiam in confinio Oſvencimenſis territorii & Scepuſii aquæ ſalſæ, unde ſalem coctum vidimus regi exhibitum. Salinæ tamen nullæ ſunt. Porro in deſertis Podaliæ,& Boryſtheni vicinis locis, lacus eſt, cujus aqua ſereno & ardente ſole, in ſolidum ſalem concreſcit, ita ut homines cum jumentis & curribus in eo,tanquam in glacie verſentur, ſectumque in fruſta arbitratu ſuo avehant. Quamprimum autem pluit, ſolvitur illa glacies non ſine periculo inſiſtentium. Apud Biezzum vero ſiveBeciam oppidum in ſubmontana regione, vitriolum effodi, ac in viridem lapideamque duritiem decoqui,nuper cœpit: *Coppervvaßer*, hoc eſt, æris aquam, Germani, & noſtrates item, appellant. Antiquitus autem id conficitur ad æris metalla in Scepuſio. Marmor quoque & alabaſter quibuſdam in locis effodiuntur. Eſt in majore Polonia prope Sremum oppidum collis, ubi (res incredibilis; ſed à multis confir-

confirmatur) ollæ, amphoræ, cacabi, & aliarum figurarum vaſa fictilia ſponte naſcuntur, & ſub terra effodiuntur mollia, in aërem autem prolata dureſcunt. Vidi unum atque alterum, quod inde erutum eſſe dicebatur, rude, nec ſatis bene conformatum. Porro in mari Sarmatico Pruſſiam alluente colligitur ſuccinum, ſive electrum; (ambram etiam externi vocant.) quod fluctibus appulſum ad littora, homines nudi obviam euntes parvis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, ſed mox in aëre dureſcit, tornoque ac ſcalpro varie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur: ut in Piſſia Epiſcopæ Varmienſis, modicum tamen. Quin & in editioribus locis foſſà altius humo fertur inveniri. Spumane maris concreta id ſit, an ſuccus & gummi arboris, an quippiam aliud, non eſt hujus loci diſputare. Eſt ſane leve & pellucidum: Eſtque fulvum & candidum: Candido majus pretium. Ferunt, ſi incendatur, odore venenum necari. Viſuntur in nonnullis fruſtulis formicæ, muſcæ, culices & alia inſecta, non arte, ſed vel opificio naturæ, vel fortuitis caſibus incluſa.

Flumina Poloniæ.

Aquis irrigua eſt pleraque omnis Polonia: ſed fluvios navigabiles non multos habet: Præcipui ſunt Viſtula, Donaiecius, Sanus; Vieper, quaſi quis dicat porcum; Varta, Noteſſius, Neſter, Prutus, Bugus, Bohus ſive Bogus, Pripetius, Narva, Drevancia. Nam Odra, quem veteribus Gutalum ſeu Viadum eſſe volunt, in confinio Moraviæ & Sileſiæ exiſtens, & per hanc ſecundum Poloniæ limitem, perque Marchiam ac Pomeraniam ulteriorem permeans, infra Scecinum in Venedicum ſinum decurrit. Olim intra fines Poloniæ tum oriebatur, tum decurrebat. Nieper Ruſſiam albam, eique confinem Podoliam alluens, longo tractu in pontum Euxinum apud Ociacoviam munitionem Tartaricam ſeſe exonerat, ortus in Moſchovia. Boryſthenes is eſt veteribus Græcis & Latinis, omnium ſcriptorum conſenſu, præter Bernardum Vapovium. Qui ſimilitudine nominis, ut credibile eſt, adductus, Boryſthenem vult eſſe Berezinam: qui in Nieprum ab æſtivo occaſu influit, minor eo & ignobilior. Viſtula in Ceſſinenſi ora è Sarmaticis montibus exoriens, verſus æſtivum occaſum & ſeptentrionem

pri-

primum, mox verſus orientem aliquantiſper, deinde à Sendomiria verſus ſeptentrionem rurſus per minorem Poloniam decurrit. A Varſavia vero rurſus ad occaſum æquinoctialem, & mox æſtivum flexus, Maſoviam interluit, Dobrinumque à reliqua Cuiavia dirimit. Vbi autem Pruſſiæ fines attigit, in ſeptentrionem reflexus, deinceps mediam eam dividit. Supra Mariæburgum autem in duos alveos præaltis aggeribus objectis ſectus, inſulam inſignem & fertilem, quam Zulavam majorem vocant noſtri, efficit, & nomen amittit. Ac ſiniſter quidem alveus, qui major eſt, Lenivuca, dexter vero Nogatus vocatur: Quorum hic in Habum lacum tribus oſtiis, ille vero duobus partim in eundem Habum, partim in mare infra Gdanum ſeſe exonerat, longitudinis quidem gradu 41, latitudinis vero 54. Fontes autem Viſtulæ ſunt longitudinis itidem 41 gradu, latitudinis 49, minuto 20. Fluens autem amplius centum milliarium Polonicorum ſpatio Viſtula, Solam, Premſam, Scavam, Donaiecium, Viſlocam Ropa auctam, Nidam, Sanum, Viepram, Pilciam receptis Drevicia & Volboria, Bſuram, Narvam cum Bugo, Drevanciam, Berdam, Oſſam, & Motlaviam

minora flumina excipit: & Osuencimum, Zatoriam, Cracoviam, Cazimiriam, Sendomiriam, Varsaviam, Ploscum, Vladislaviam, Teruniam, Culmam, Grudentum, Quizinum, Novum, Gnevum sive Mevam, Mariæburgum, Dersaviam, & Gdanum urbes & oppida non ignobilia præterfluit. Arces item Lipoveciam, Nepolomice, Corcinum, Zavichostum, Cervenscum, Monasterium, Zacrocimum, Vissegradum, Sochacioviam, Dobrinum, Bobrovunicos, Racianzum, Sluzoviam, Dyboviam, Niesloviam, Starigradum, sive Althausum, & Suece, & adhærentes eis vicos alluit. Donajecius (quod nomen parvum Danubium significat) ex eisdem Sarmaticis jugis non longe à Vistulæ fontibus paulo orientalior exortus, per Scepusium & Submontanum tractum decurrit, Sorstenumque & Mussinam, & Melstinum arces & Sandeciam oppidum, ubi Popruto augetur, præterlapsus, non longe ab Opatovecio vico. Vistulæ miscetur. Sanus à Biesciadis jugis, longitudinis gr. 44, latitudinis 48, minuto 30, nascens, & versus septentrionem & occasum æstivum profluens, posteaquam Liescum, Sobenum, Sanacum, Brozoviam, Præmisliam, Radimnum, Iaroslaviam,
Lezci-

Lezeiscum, Russiæ arces & oppida prætergressus est, Vislocumque alium à Visloca, & Viarum minores fluvios in se recipit, apud Sendomiriam oppidum long. gr. 44 fere, lat. 50, minuto 30, Vistulam & ipse subit. Varta apud Cromoloviam satrapiæ Cracoviensis oppidum ortus, longitudinis gradu 40, min. 50, latitudinis gradu 50, min. 30, per Siradiensem satrapiam & majorem Poloniam versus occasum æstivum fere decurrit, Olstinum, Censtochoviam, Mestoviam, Siradiam, Vartam, Vneoviam, Colum, Cominum, Pysdros, Sremum, Curnicum, Posnaniam urbem, Obornicos, Stobniciam, VVroncos, Siracoviam, Mezichodum, oppida & vicos cum adjunctis arcibus, & Landisbergam veteris Marchiæ præterfluens, Nyrumque, VVresniam, Velinam, Prosniam, Obram, & Notessium minores fluvios excipiens: & apud Costrinum oppidum, in Odram è Silesia occurrentem influit, long. grad. 37, lat. 52, min. 50. Notessius vero apud Crusuiciam Cuiaviæ oppidum è Goblo lacu existens, & ipse per majorem Poloniam versus occasum hybernum means, Pacossum ambit: Labissinum, Naclum, Pilam, Vsce, Drenumque arces & oppida præterlabitur. Nester,

ſter, quem Tyram veteribus vocari volunt, in Ruſſia è Sarmaticis jugis non longe à Tybiſci & Sani fontibus ortus, initio verſus Aquilonem profluit, deinde ad ortum converſus, Biſtriciam, Lipam, Seretum Ruſſicum, alium à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vſciam, & Moraquam ignobiliora flumina abſorbet, & Zidacioviam, Haliciam, Ceſſibieſos, Cervonum, Chocimum, Valachiæ, & alia quædam oppida prætelapſus, infra Pocuce Podoliam à Valachia longo ſpatio dividit: Ad extremum deflexo nonnihil in meridiem alveo, ſupra Bialogrodum urbem Scythicam, ſive Turcicam, quæ & Moncaſtrum dicitur, in Pontum Euxinum ſive continentem ei Obidovum lacum influit, long. gr. 53, lat. 47, min. 30. Bugus in Ruſſia & ipſe non longe ab Oleſco oppido, long. gr. 46, lat. 49, exoriens, & primum in occaſum, mox in ſeptentrionem ſecundum occidentale latus Volyniæ tendens, poſtremo ad occaſum reflexus, ubi Poleſſenſem tractum, receptis Volodaroa, Belſo, Rata, Suinia, Muchavecio fluviis, emenſus eſt, & Buſcum, Grodecum, Grodium, Lubomliam Ruſſica, Breſteque, Ianoviam, Drochicinum Poleſſenſia, & Cameneciam Maſoviticam oppida præ-

prætergreſſus eſt, apud Serocecium vicum, long. gr. 43, lat. 52, min. 40, Narvæ à ſeptentrione & ortu æſtivo è Lithuania profluenti ægre miſcetur, nigrorem ſuum retinens aliquamdiu. Nec multo inferius victor Narva apud Nouidvuorum oppidum Viſtulam ſubit. Eſt autem peculiaris Narvæ natura, ſicut & Dlugoſſus annotavit, quod non fert venenoſa animalia, uſque adeo, ut ſerpentes, qui navibus Bugo delatis adhæſerint, edito ſibilo refugiant, cum primum ad aquam ejus fluminis attigerint. Pripetius in Chelmenſi tractu è palude non longe à Lubomlia exiſtens, long. gr. 47, lat. 50, præter occiduum & ſeptentrionale latus Volyniæ, diverſus à Bugo, per Ruſſiam albam longo ſpatio verſus orientem ſolem progreditur, & cum nonnullis aliis, tum Styro, Turo, Slucio, Suiſlocio grandibus fluviis auctus, Nieprum ſive Boryſthenē ſupra Kioviam ſubit, long. gr. 51, lat. 53 fere. Bohus autem, ſive Bogus, è palude ortus in finibus Podoliæ, long gr. 49, lat. 49, min. 30, itidem per Ruſſiam albam meridionalior longo terrarum tractu ad ortum tendit: ad extremum deflexo in meridiem curſu, & ipſe in Boryſthenem non longe ab oſtiis ejus, long. grad. 55, lat. 48, ſeſe exone-

exonerat. Prutus è jugo montium Sarmaticorum, longitud. gr. 46, min. 50, lat. 47, min. 30, versus aquilonem in Pocuce delapsus, & Colomeiam Sniatinumque præterlapsus, inde per Valachiam sive Moldaviam primum orientalis, deinde australis versus Bulgariam in Danubium decurrit, long. gr. 52, lat. 45 fere. In Prussia vero Alla & Passaria, non longis inter se spatiis orti, versus septentrionem fluunt: Et Passaria quidem infra Olstinecium, sive Hochsteinum, (ut vocant Germani,) ducale oppidum existens, Morango, Libstadia, Brunsberga, & Helgebeila oppidis præteritis, Habum lacum subit, long. gradu 42, min. 34, latit. 54: Alla sive Alna vero supra Allesteinum S. Collegii Varmiensis arcem & oppidum, cui etiam nomen dedit, oriens, præteritis Vartemberga, Guteſtadia, Heilsberga, sive Allelberga, Varmiensibus, & Barthesteino, Sipelbeino, Fridelandia, Allemburgo, ducalibus oppidis, apud Velam Prægolæ, ab ortu hiberno per ducalem Prussiam decurrenti, miscetur, & cum eo infra Kœnixbergam, hoc est, Regium montem urbem, long. gr. 43, lat. 54, Habo lacu recipitur. Drevantia vero non ita longo ab iis intervallo oriens, diversoque

meatu

meatu verſus Auſtrum fluens, ſupra Toruniam à Viſtula excipitur. Atque hæc de fluminibus nunc ſufficiant.

Lacus Poloniæ & Pruſſiæ.

Lacubus, piſcoſis inprimis, abundat Pruſſia. In his nominatiſſimus eſt Habus, cujus modo mentionem fecimus: quem etiam recens mare vulgo vocant: Ad quindecim milliaria in longitudinem, inter Gdanum & Regium montem urbes, ſecundum mare patens, & ab eo anguſta inſula, quæ Neringa appellatur, disjunctus: In latitudinem vero duo milliaria plus minus. Ac Elbingam quidem urbem non longo ſpacio adſpicit, eique portum efficit, ejuſdem nominis flumine navigabili influente. Tolkemitam vero, Fraumbergam, (cui baſilica Varmienſis in modum arcis munita impendet,) Balgam, Brandeburgum, & Fiſhauſum oppida & arces alluit, receptiſque, ut dixi, Viſtula & Prægola, & aliis minoribus fluminibus, apud L'ocſtete arcem mari miſcetur. Hoc aliquanto amplior lacus alter eſt eodem nomine, cognomento Curonienſis, in Pruſſia ducali, in quo ſunt oſtia Nemenis fluvii (Memelam vocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos

&

& mare peninsula est, quæ & ipsa Neringa, sed Curoniensis, appellatur, arces & oppida continens. Secundum hos est Drusnus sive Drausenus lacus in Mariæburgensi satrapia, unde Elbinga flumen profluit: Partecinus Lubnus, Reussina, & Viecininus in Culmensi: In Pomeranico vero Stuorzonagaci, quasi quis stratum vel factum aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochoviam, ac Tucholiam oppida, septem milliarium spatio longus, quinque latus: Vnde Berda fluvius profluens, per Cremp-scum, Lubovum, & Charsicovum minores lacus in Vistulam influit infra Bydgostiam. Nec ignobiliores his sunt Vsdice, Lubscus, Ossiecinus in eodem tractu: Alii minores. Sunt & in Varmiensi ditione non pauci: Præcipui vero Dadaius, Zainus, Vadangus, Pissia, Blanke, quasi albus, Sinser, Lingenaus, Lemanglus, Ellingus, Plaucicus, Vulpingus, Clebergus, Cosnicus, Obelus, Marangus, & alii complures. Sunt & in ducali Prussia multi & grandes, quos omittimus. Habet & major Polonia & Cuiavia nonnullos piscososque. In quibus Goplus princeps est, quinque milliaria patens in longum, semis in latum. Secundum hunc sunt Blendnus, Povizus, Slesinus, Sanus,
Pied-

Piednicia, Niezamyslus, Voniesca, Lomunice, Pcievus, Lubstovus, Dravuscus, Noblim, Tulangus, Ielen, & Lednicia, in cujus insula Chesnensis basilica initio condita fuisse, indeque propter difficilem aditum, in eum, quo nunc est, locum translata esse putatur, quemadmodum Dlugossus memorat. In Cuiavia vero Tur, Lanscus, Bielscus, Lubotinus, Orlie, Berdovus, Borimovus, Crevianta: Et in Dobrinensi tractu Gorznus, Mocovus & Scampscus, minores aliquanto superioribus. Pro lacubus minor Polonia, Silesia, Russia, ac Podolia piscinas habent arte manuque factas permultas ac grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinensis maxime & Chelmensis tractus. E quibus Biale, hoc est, Albus, per antiphrasim sic dictus, prætereundus non est: Cujus aqua Aprili & Majo mensibus fuscos reddit lavantes: Pisces autem pinguissimos profert, qui brasmi, à nostratibus autem clescii vocantur. Est & in Belsensi lacus Crinice, non amplus, verum profundus. De quo illud memorabile annotavit idem Dlugossus, quod certis temporibus altero vel tertio quoq; anno cum mugitu fluctus attollens exhauritur prope ad fundum usque, aquis vicini montis cavernas

ſubeuntibus. Atque ibi tunc facile prehenduntur piſces in aqua vadabili. Poſt dies aliquot ea refluit. In cæteris lacubus, atque etiam in majoribus piſcinis & fluminibus, hyberno tempore commodiores fere ſunt piſcationes, quam æſtate, pertuſa certis intervallis glacie, retique per majus foramen in aquam immiſſo: quod longis funibus ad perticas alligatis hominum equorumve opera longo ſpacio in diverſum tractum, coëuntibus rurſus piſcatoribus, alio foramine piſcibus refertum extrahitur. Sunt autem eadem genera piſcium in lacubus & piſcinis. Vtrobique enim ſunt lupi, ſive lucei, praſmi, percæ, rhombi, (ſi modo ſic appellandi ſunt ii, quos nos caraſſios dicimus,) ſumi, ſendacii, cirtæ, ſive certæ, à delitiis, ni fallor, apud Germanos nomen ſortitæ, tineæ, anguillæ, ruboculi, carpones, quos reginas vocant Itali, Latini Cyprinos, quemadmodum vult Ioannes Dubravius Olomucenſis Epiſcopus. Tametſi minus frequentes hi ſunt in lacubus, quam in piſcinis: In quas parvuli tanquam in vivaria ſtudioſe includuntur. Ferunt etiam lacus nonnulli eos, quos ſulvizas & ſielavas noſtrates, Germani marenas vocant. Piſcis eſt dulcis & ſapidus, aleci ſimilis.

lis. Fluviatiles vero ſunt cum iidem fere omnes, tum delicati inprimis, truta, barbo, ſive mullus, (barvenam vocant,) fundulus, oculata, quæ lampreda quoque dicitur, aloſa, ſive borbocha, cujus jecur potiſſimum eſt in deliciis: à noſtratibus mientus vocatur. itemque lipien, ſliz, berzana, ucleia, jaſdez, & quæ bialariba, hoc eſt, albus piſcis, à noſtratibus appellatur: quibus latina nomina dare non habemus. Quanquam quid vetat, Alberti Magni, & aliorum ſcriptorum, qui ejuſmodi res perſecuti ſunt, exemplo, eos vernaculis nominibus ad latinum ſonum conformatis appellare? Quod in ſuperioribus quoque nonnullis factum eſt. Cancris & anguillis abundat inprimis Nida fluvius. Anguillis etiam & ſtintis Habus, & alii nonnulli lacus Pruſſici. Marinis piſcibus non admodum abundat ea regio. Nobiles autem præcipue ſunt haleces, quos haringas Germani vocant, quorum ſale conditorum maximus eſt vulgo uſus in tota Polonia, atque adeo in Lithuania quoque, Boëmia, Sileſia, Moravia & Vngaria. Tanta eorum copia eſt. Sed in Pruſſia pauci prehenduntur: A Cymbrica autem Cherſoneſo, & Scandia, & ex Oceano Germanico plurimi & optimi navibus

eo importantur. Pomuchlæ non desunt, neque passeres. Salmonem sive esocem, & sturionem, inter marinosne an fluviatiles numerem: nescio. Vtrobique quidem prehenduntur: Sed è mari sursum fluminum certis temporibus enatant, transilientes obstacula. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis capiuntur. Tanto sunt autem suaviores, quanto longius à mari & Habo recesserint. Quin universe pisces ii, qui in fluviis juxta ac lacubus & mari victitant; sapidiores sunt in fluviis, quam in mari vel lacubus capti. Non est hic prætereunda quarundam aquarum non vulgaris natura. Est in Scepusio rivus ex arduis montibus profluens, cujus guttæ in lapideam duritiem concrescunt, ita ut ex iis sponte existant fulcra sustentantia canales, quibus rivus ille ad moletrinas deducitur. Est & fons sive lacus pestilentem aquam & vaporem emittens, cujus non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aves necantur. Sunt etiam nonnullis in locis Poloniæ scaturigines tepidarum aquarum, sulfuris & aluminis odorem redolentium, quibus scabies & ulcera hominum & jumentorum curantur. Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terrestres animantes transeamus.

Ani-

Animantia & feræ Poloniæ.

E ferarum animantium genere fert hæc regio copiam leporum, dorcarum, sciurorum: cuniculorum quoque alicubi: cervorum etiam, & aprorum, & ursorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicensis & Radomiensis saltus nobiles sunt cervorum venationibus. Et horum autem, & onagrorum atque bisontium, Prussia ducalis, eique finitima Masovia, ferax est, & inprimis Podolia: ubi agminatim in campis non modo hæ feræ, verumetiam feri equi pascuntur. Est autem bisons prægrandis, verum perniciſſima fera, magnis & introrsus leniter incurvis cornibus nigris armata, quibus equum cum sessore correptum in sublime identidem jactat, & arbores mediocri crassitudine evertit. Magnitudinis ejus illud quoque est argumentum, quod in capite ejus inter cornua, duo, imo tres etiam homines, possunt considere. Habet villosum & hispidum corium, & sub mento palearia. Caro ejus sale condita in delitiis est magnatibus & principibus. Cornu, sonorum, & ob id venatoribus in usu est. Zubrum seu zanbrum vocant nostrates: Imo & Græci recentiores: Onager

vero los appellatur. Alcem hanc esse volunt: De qua scribunt Plinius, & nonnulli alii ex veteribus. Fera est longis cruribus & auribus, aliquanto major equo, colore cæsio & fusco, mas capite cornuto: Cujus ungula posteriorum crurum, si Autumni initio spiranti adhuc desecentur, expetitur, comitiali præsertim morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas montana loca, Vngariæ finitima. Cæterum uri, hoc est, boves sylvestres, quos nos thuros dicimus, in solis Masoviticis sylvis apud Vyskitcos extant. Et harum quidem ferarum carnes aptæ sunt humano esui: Cultui vero pelles subministrant panthera, sive is est lupus cervarius, (ris appellatur à nostratibus,) maculosis ventre & pedibus: quæ partes maxime in precio sunt. martes, sive mardures, quas cunas dicimus. vulpes, lupi, rosomaci. lutri item & castores amphibia. Atque horum, castorum, inquam, caudæ etiam inter delicatos cibos & pro piscibus habentur, reliqua carne inutili propemodum. Extruit autem sibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus aliis super alias distinctum, ac secundum incrementum aquæ domicilium mutat,

mutat, ita ut cauda natante reliquum corpus in ſicco maneat. Pellem habet in dorſo hiſpidam, ſed mollem: unde fimbriæ fiunt exornandis veſtibus hibernis & pileis. Vrſorum quoque volæ cum digitis eſitantur: pelles etiam ſtragulæ veſtis uſum præbent. Quin & veſtire his famulos cœperunt ii, qui feroculi videri volunt.. Cuniculi, lepores, & ſciuri cultui juxta ac eſui apti ſunt. Sunt etiam in Podolia animalia ſciurorum vel cuniculorum magnitudine, in cavernis degentia, varias & maculoſas pelles habentia, quæ & ipſæ ad veſtitum & pallia fœminarum expetuntur. Crzecicos vulgo vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania, propter vaſtitatem ſylveſtrem. De biſontium venatione ſcire operæ pretium eſt, quod in campis Podolicis ſegregati ex agmine ſinguli ab equitibus ſagittariis ordine in gyrum diſpoſitis conficiuntur. Vnus enim poſt alium feræ adequitantes, jaculantur, citatiſque equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem inſequitur. Interim ferit eam alius: Quem illa rurſus priore dimiſſo inſequitur, donec defatigata labore & vulneribus concidat. In ſylvis vero ii deprehenſi oportuno aliquo loco, dejectu

arborum à rusticanis hominibus ad id coactis, quasi intra sepes includuntur, plures etiam quam singuli, ita ut effugere inde non possint. Deinde extructa ex tempore principibus & magnatibus ac fœminis cavea sive tabulato editiori, ex quo tuto spectare possint, venatores cum venabulis ad suam quisque arborem disponuntur. Mox ab equitibus, strepitu & clamore, admissuque canum, fera excitata è vepretis in medium propellitur. Quæ à venatore post arborem latente, ut cuique maxime appropinqua, efferata ictu, arborem, cujus objectu ille se tegit, cornibus petit, & cum arbor sit gracilior, quam ut ambobus cornibus in eam possit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incumbit, cornibus utrinque prominentibus. Vrget interim semel adactum in præcordia ferrum venator, sensim cedens appetenti se feræ ac circum arborem gyranti: nec desunt canes grandiores morsibus adjuvantes, donec ea exanimata vel defatigata prorsus concidat. Quod si venator ictum frustratus sit, aut minus oportune intulerit, aut à fera etiam correptus & proculcatus fuerit, aliquis è viciniorîbus rubrum pannum feræ objectat. Hoc enim colore maxime

effe-

efferatur. Ibi ea dimiſſo priori, hunc petit, recipientem ſe ad ſuam arborem, & ab eo feritur & conficitur. Linguæ ejus contactus vitatur, qua longius exerta attrahit ad ſe hominem, ſi vel extremam veſtis ejus oram contingat. Eſt enim ea ſcabra. Vrſi vero, quamvis prægrandes, etiam vivi capiuntur, reti implicati, venatoribus compluribus ſimul accurrentibus, & ligneis furcis caput pedeſque feræ ad terram deprimentibus, donec ea fune conſtringatur. Conſtricta in arcam ligneam concluditur, ita, ut ſe commovere nequeat, & avehitur. Vnde poſt, ubi libitum eſt, ad ſpectaculum & urbanam vel campeſtrem venationem emittitur. Sic autem colligatur, ut uno tractu funis ex arca prominens ſolvatur. Vidimus aliquando in ſpectaculo equulum, & quidem caſtratum, cum urſo prægrandi commiſſum. qui ex intervallo accurrens, obverſo tergo calcibus urſum petebat & refugiebat, urſo ad ſtipitem, laxiore tamen fune, alligato. Sed alia perſequamur. De jumentorum genere. Bobus & equis abundat Polonia: camelis, aſinis, & mulis caret. Aliunde ii nonnunquam adducuntur, ſed non durant. Ovium item & caprarum ferax eſt.

Volucria Poloniæ.

Avium quoque magnam habet copiam. Præter altiles autem, nempe gallos gallinaceos, domesticos juxta ac Indicos, (qui nuper adeo invecti sunt,) anseres, anates, & columbas, in delitiis hæ sunt: Pygargus, quem quidam bistardam vocant, eo quod tardior sit propter molem corporis, & vix à terra evolet: pavo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturnus, sive starnus, & quæ cietrzem & cieciorca, & glussetz, quasi surdaster, à nostratibus vocantur. Et ut rapaces, aquilas, falcones, accipitres, milvios, vultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, minorum quoque aviculorum aptarum esui ingens est copia. In his nobilis inprimis ea, quæ in solis fere Loviciensibus campis cum nive existit ac disparet: avicula passere non multo major: quam à nive sniegulam vocamus. Turdus rarior est, itemque pardua, quam ita vocamus nomine vernaculo, quando latinum non habemus. avis est sylvestris, gallina non multo minor, in campis Russicis & Podolicis. In iisdem reperiuntur coturnices virentibus pedibus, quarum esus spasmum inducit. Ex avibus majores atque teneriores sub hyemis initium

tium gregatim avolant, vereque novo redeunt: Nonnullæ minores, velut hirundines & cypſeli, implicitis inter ſe pedibus & alis conglobatæ in lacus, paludes, & piſcinas ſeſe immergunt, ac vere novo emergunt, & explicantes ſeſe evolant. Hiberno quidem tempore retibus extractæ à piſcantibus, ſine ullo ſenſu & motu, & ad ignem admotæ, vel in hypocauſtis calidis poſitæ, reviviſcunt & evolant, ſed ſtatim læſæ frigore, vel ignis calore atque vapore inſolito, emoriuntur. Cæteræ hyemis tolerantiores, in ſylvis vel circum domos & villas vitam degunt. Nec plura nunc de ſitu, ubertate & omni deſcriptione Poloniæ.

Idioma, mores & ingenia Polonorum.

Genti Polonæ ſicut originem, ita & linguam communem eſſe cum Boëmis, Ruſſis, Moſchis, Croatis, Moravis, Sileſiis, Caſſubiis, Bulgaris, Raſciis, Serbis, Illyriis, & univerſo nomine Slavico ſeu Venedico, alibi expoſuimus. Tametſi dialectis ea tam varia eſt, ut nonnulli ex his populis ægre & vix ſe invicem intelligant. Cæterum ab aliis omnibus linguis ea prorſus diverſa eſt: Niſi quod multa inſtrumentorum, ope-

operum, & aliarum rerum ad opificia & communem vitam pertinentium vocabula à finitimis, & priſcis, ni fallor, incolis Germanis, mutuata eſt. Sunt hodieque non modo mercatores & opifices Germani multi ſparſim in urbibus habitantes, verum oppida pene tota & pagi pleni utentium lingua Germanica in ſubmontana regione, eique finitimis Ruſſia & Scepuſio, itemque in extrema ora majoris Poloniæ, deductis eo, ſicut & in Sileſiam & in Pruſſiam, quodam tempore Germanorum coloniis, & multis de plebe compendii ſui cauſa ſubinde immigrantibus. Quin & equeſtres quædam familiæ antiquitus è Germania ducunt originé. Cui rei argumento ſunt ſtemmata ſive inſignia, & eorum nomina. Sed jam ii atque etiam oppidani & pagani diuturnitate temporis ac domicilii, & connubiis, magna ex parte in Polonos tranſierunt. Libenter autem & Poloni propter multum uſum & commercia cum Germanis condiſcunt linguam Germanicam. Libentius etiam Latinam, propter ſacrorum ritus & ſacerdotia, ſcribendique uſum, qui vulgatiſſimus fuit antiquitus hac lingua, cum in privatis ſcripturis & epiſtolis, tum in actis publicis ac diplomatibus, mandatis,

edictis, decretisque principum, & omnium judicum & magistratuum. Estque etiam nunc, aliquanto tamen minus, in usu. Nostras enim lingua neque tam copiosa est quam aliæ, neque scriptu lectuque facilis. Sed Prussiæ incolæ, cum maxima ex parte Germani, aut è Germanis oriundi sint, in conscribendis actis judiciorum Germanica lingua magis utuntur, vulgo mixtim Polonica & Germanica loquentes. Prisci Prussi, quorum pertenues adhuc extant reliquiæ, peculiarem habuerunt habentque ab utraque penitus diversam. In Russia, meridionali præsertim, jam fere usitatior est Polonica dialectus, quam vernacula, ex quo gens ea Polonorum cessit imperio, Polonis propter ubertatem soli & militiam adversus Tartaros libenter ibi figentibus domicilia. Sunt etiam in Russia Podoliaque Armeni, mercaturam exercentes: Hebræi vero longe frequentiores, etiam in cætera Polonia, præter Prussiam, sparsim oppida & vicos incolentes. Vtrique sua lingua utuntur: sed & Polonica, vel Russica: Hebræi vero passim & Germanica. Penetrarunt & Itali mercatores atque opifices in urbes primarias nostra fere memoria: Estque nonnullus ejus linguæ usus etiam apud

Polo-

Polonos elegantiores. Libenter enim ii peregrinantur in Italia.

Civitates & oppida Poloniæ.

Pagis autem & vicis potiſſimum, atque etiam oppidis, gens Polona antiquitus habitat: quibus fere caſtella & arces adjunctæ ſunt, dominorum & præfectorum domicilia. Vrbes munitas atque cultas non multas habet. Princeps eſt *Cracovia* in minore Polonia, regum & regni domicilium: Quæ cum ædificiorum privatorum juxta ac publicorum ſplendore atque munitione, tum rerum omnium ad victum cultumque corporis pertinentium, & mercium exoticarum copia, emporio, magnis ad vitam degendam commoditatibus, hominumque frequentia, civilitate & elegantia, facile primum locum obtinet, & cum claris Germaniæ Italiæque urbibus certat. Germanis autem mercatoribus abundat antiquitus. Neque caret Italis. Habet oportunitatem Viſtulæ fluvii, quo piſces, ligna, & omnis ædificiorum materia, & alia quædam è vicina Sileſia importantur. Nonnulla etiam, cum alio, tum in Pruſſiam deportantur, & inde merces exoticæ reportantur. Habet item ſuburbana ampla & frequentia, & cum hortis

tis atque pomariis delicatis, tum vivariis piscium & prædiis culta, ac temperie cœli amœna. Adjuncta sunt ei duo oppida: à meridie quidem Cazimiria, ponte ligneo juncta, interlabente Vistula. Est tamen intermedius urbi & ponti continens viculus, cui nomen est Stradomia. Quem flexus Vistulæ tria latera ambientis, & influentis in eum Kudaviæ occursus facit insulam. A septentrione vero pomariis urbis continens est Cleparia, non tamen cincta mœnibus, ut est Cazimiria. Habet & arcem peramplam Cracovia à latere Australi in colle seu rupe, Vistulæ & Stradomiæ imminentem, mœnibus turribusque munitam, & magnificis regiæ ac basilicæ, in qua sedes est Episcopi, duorumque præterea delubrorum, & aliarum privatarum domuum ædificiis exornatam. Regiam quidem Sigismundus rex senior nostra fere memoria in eam, quæ nunc visitur, formam, amplitudinem & splendorem redegit. Habet Academiam quoque omnium disciplinarum atque doctrinæ studiis & professione florentem. Olim tamen, quam nunc, honestis disciplinis & frequentia præceptorum juxta ac studiosorum florentiorem, cum principes viri ornamentis patriæ magis faverent ac studerent,

rent, necdum vel Luteranifmo infectæ, vel ferro Turcico divexatæ, & ferme fubactæ effent gentes finitimæ. Sita eft autem urbs ea non procul à finibus Silefiæ, Vngariæ & Ruffiæ, longitudinis quidem gradu 42, latitudinis vero 50.

Secundum hanc funt haud ignobilia oppida, in eadem minore Polonia ac diœcefi Cracovienfi. *Lublinum*, tricefimo fexto milliario verfus ortum æftivum, long. 45 fere, lat. amplius 51 gradu: non fpaciofum quidem, fed bene exædificatum, & externarum gentium, Chriftianarum juxta ac barbararum, emporio nobile: Deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouca, Biezzum five Becia, Viflicia, & Ilcuffum & Ofuencimum in Silefia.

In majore Polonia *Pofnania* urbs eft, æmula Cracoviæ, quinquaginta milliariis ab ea diftans, longitudinis quidem gradu 39, lat. vero 52, min. 30, itidem commerciis & emporio Germanorum exculta. Quæ & ipfa Academiam, opera & fumptibus Ioannis Lubrantii epifcopi noftra ætate fundatam, fed à fucceffioribus ejus neglectam habet. Nunc tamen ea cura & munificentia Epifcopi Adami Conarii inftauratur. Habet & arcem, & bafilicam

fedem-

ſedemque epiſcopi, cum oppidis Srodca & Valiſlevo, interlabente Varta flumine disjunctam.

Secundum hanc ſunt oppida Caliſſia, Gneſna, vetuſtate & Archiepiſcopi ſede baſilicaque nobilis, Vuſchovua, quam Freiſtadiam Germani vocant, Coſtenum & Slupcia epiſcopi.

In Ruſſia *Leopolis* long. gradu fere 46, latitud. 49, ſita quinquageſimo à Cracovia milliario: Vrbs eſt ſatis munita, duas arces adjunctas habens; emporio civiumque elegantia & humanitate florens, ac ſede alterius Archiepiſcopi, duorumque epiſcoporum, nempe Armenici atque Ruſſici, non ignobilis.

Sunt etiam oppida *Præmiſlia* & *Croſna*: Quorum Præmiſlia arce munita, & duobus epiſcopis, latino ſive catholico, & Ruſſico, cohoneſtata eſt. *Chelma* quoque itidem duos habet epiſcopos: ſed propter oppidi ſeu vici immuniti infrequentiam, Tartaricaſque excurſiones, catholici epiſcopi cathedra Craſnoſtaviam tranſlata eſt.

In Podolia *Camenecia* eſt, urbs cum arce, natura loci manuque permunita, triginta milliariis bene longis diſtans à Leopoli: verſus ortum hybernum long. grad. 49 ferme, lat. vero 48,

min. 30. Habetque & ipsa suum episcopum.

In Masovia *Varsavia* est, longitudinis 43, lat. 52 gr. & minuto 20: pari fere spatio, hoc est, quadraginta milliariis, à Cracovia & Posnania. Deinde *Ploscum* basilica nobile & episcopo, ejusque episcopi oppidum Pultovia cum arce, & Lomza.

In Cuiavia sunt, *Breste*, & *Vladislavia* sedes & oppidum episcopi, cum arce, quam Stanislaus Carncovius episcopus nuper splendidiorem & magis habitalem reddidit.

In Prussia vero *Gdanum* sive *Dantiscum*, octogesimo ferme à Cracovia milliario, à Posnania vero quadragesimo; à mari, uno ferme: longitudinis quidem gradu 41, minuto 30, latitudinis vero 54, min. 20. urbs est è tribus oppidis coagmentata, portu, navalibus, & horreis nobilis: copia & varietate mercimoniorum, partim maritimorum ex toto occidente & septentrione, partim terrestrium ex diversis mundi partibus, & fluviatilium, maxime Vistulæ præterlabentis opportunitate, abundans: munitione firma, civium & convenarum industria ac diligentia culta.

Gdano proxima dignitate nunc est *Toru-*

Torunia, viginti quatuor milliariis introrſum verſus Poſnaniam & Cracoviam ab eo diſtans, & in ripa Viſtulæ ſita, logitudinis grad. 41, lat. 32, duobuſque oppidis diſtincta. Olim emporio & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non parvis detrimentis affecere, & infrequentem reddidere: quod ab ipſa itidem Culmæ prius uſu venerat: quæ civitas ea dignatione fuit antiquitus, ut ab ea cætera omnis Pruſſia atque etiam Maſovia pleraque, jus peteret: quod inde etiamnum Culmenſe dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum literarum ſtudia. Nunc ea pro amplitudine ſua infrequens eſt admodum: Cumq; ſuperiori tempore in ditione regia fuiſſet, nunc paret epiſcopo, qui inde nomen habet. Tametſi cathedra ejus eſt in oppido Culmeſea, uno milliario inde diſtante.

Elbinga etiam Pruſſiæ urbs eſt gemina, permunita & copioſa: niſi quod ejus quoque luminibus, ut ita dicam, officiunt, ab altera parte Gdanum, ab altera Regius mons ſive *Kœnixberga*, vicinæ, & majore commoditate portuum copioſæ urbes. Eſt autem Regius mons, ducalis Pruſſiæ caput, tribus oppidis & arce magnifica, noſtraque memoria etiam baſilica & ſede epiſcopi

Sambienfis infignis: terreftri quidem itinere decem octo milliarium, per Habum vero aliquanto minore intervallo à Gdano diftans, long. gradu 43, lat. 54, min. 50. Prægola flumen oppida interfecat, & uno ferme milliario infra ea in Habum influit. Minoribus item oppidis frequens eft admodum utraque Pruffia, & quidem nec incultis, nec immunitis. In regia primarium eft *Mariaburgum*, cum ipfum per fe mœnibus turribufque permunitum, tum arce ampliffima & munitiffima nobile, fitum ad Nogatum brachium Viftulæ, fexto ab urbe Gdano milliario: Propter adjacentis autem infulæ, cujus mentionem fupra fecimus, ubertatem glebæ, pagorumque frequentiam & cultum, copiofum & frequens. Ea vero infula in paluftri olim reftagnantis Viftulæ folo operibus & præalti ac firmi aggeris objectu effecta, magno hominum labore non fine periculo ab inundatione fluminis defenfatur. Major vocatur. Minor autem appellatur ea planicies, quæ ad Gdanum eft inter alterum ejufdem Viftulæ brachium dorfumque montis vicini ufque ad mare: & ipfa paluftris fere olim; nunc autem foffarum ductibus exculta & facta compafcua. Mariæburgo

non

non multum ulla re cedit *Allesberga*, sive *Heilsberga*, episcopi Varmiensis domicilium. Cathedra enim supra Fraumbergam est, quemadmodum superius attigimus. Initio vero, *Brunsbergæ* ea fuit collocata. Quod ipsum quoque oppidum geminum, permunitum, frequens & copiosum est, ita ut inter primarias urbes Prussiæ numerari queat. Quam nuper vir amplissimus Stanislaus Hosius, S. R. E. Cardinalis & Varmiensis episcopus, una cum sacro ejus ipsius Ecclesiæ collegio, studiis literarum atque doctrinæ nobiliorem reddidit, nobis adjutoribus, & in religione catholica conservat, collegio religioso eorum hominum, qui de societate Iesu vocantur, in ea collocato. His oppidis non multum cedunt Gutestadia, Allesteinum, Ressa, Vormita, Melsacum, Vatemberga, Sebergum in eodem tractu ac diœcesi Varmiensi. In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarta sive Starigrodũ, Nouum, Gneum, Dersavia. In reliqua Prussia, Neimarcum, Brodnicia, Stuma, Grudentum, Lubavia, Razinum, & inter hæc interjectum ducale Quizinum, quod Germani Mariæverder vocant, non ita pridem sedes Pomesaniensis episcopi. Cujus diœcesis insulam quoque majorem

& Stumense territorium complectebatur. Nunc ea caret episcopo. Hæc omnia oppida & ipsa per se mœnibus cincta sunt, & fere arces validas & bene exædificatas, sed vetustas, adjunctas habent. In cætera quoque Polonia non infrequentia sunt oppida, aut si vicos appellare malumus, pleraque sine ullis mœnibus, nec nisi ligneis ædificiis: præter templa & castella sive arces adjunctas. Sunt item arces in editioribus locis & rupibus extructæ, nullis adjunctis oppidis: Molstinum, Tencinum, Landiscorona, Ogrodenecia, Lipovecia, Olstinum, Pilcia, Sorstenum, Soben, Ocecium, Visnice. Sunt & monasteria ad munitionem pariter & commoditatem habitatorum exædificata, & vicis pagisve non longe distantibus frequentata: Tinecense, Mogilense, Miechoviense, Andreoviense, Brescense, Stananticense, Coprivunicense sive Pocrivunicense, Lyssecense, Censtochoviense, Vitoviense, Suleoviense, Landense, Lubinense, Cervenscense, Paradisense, Mogilnense, Tremesnense, Secechoviense, Vangrovecense, & Sarnovicense, Pelplinense, Olivense, Zucoviense in Prussia. Pagi plerique omnes ad lacus, rivos, & flumina siti sunt, sparsim duplici, ut plurimum, ordine

dine disjectis agrestium domiciliis. In his casæ sunt ligneæ vel luteæ, humiles pleræque, omnes stramentis, nonnullæ asserculis intectæ, præter prædia domosque dominorum, quæ ampliores sunt & cultiores. In Prussicis tamen pagis agrestes Germani minus inculte habitant: Oppidani vero cultius etiam, lateritiis fere domibus interjectu trabium firmatis, & ad omnem commoditatem instructis: Quæ tamen pleræque stramentis tectæ sunt: nonnullæ lateritiis tegulis. Vrbes longe sunt cultiores, nisi quod habent domos angustiores. Cæteræ vero Poloniæ urbes primariæ laxioribus domibus, nec minus cultis habitantur. In quibus cum Germani mercatores superiori ætate lateribus & lapidibus elegantius ædificare cœpissent, nunc Poloni quoque eodem studio tenentur, illosque superare contendunt: Nec in urbibus modo, sed etiam in villis lautius habitare student, Italorum fere opificum opera & industria. Hypocaustorum permagnus est usus majore parte anni in tota Polonia, præter Cassubiam, & Prussiæ partem quandam: ubi agrestes per hybernum tempus accenso in medio domicilii foco cum pecudibus, jumentis, ac cæteris animalibus & avibus dome-

sticis in sordibus, fœtore, atque fumo (licet non desint ampla fumaria) vitam degunt: sicut & in Samogitia, & aliis ad Septentrionem vergentibus regionibus. Quanquam hypocausta quoque, agrestium duntaxat, pleraque fumosa sunt, (ut quæ furnis ad coquendos cibos & panes intus extructis calorem excipiant, & fumariis magna ex parte careant,) & anserum, anatum, gallinarumque cum pullis suis, ac ovicularum quoque, capellarum, vitellorum, ac fucularum, propter hybernum gelu, admissu & receptu sordlda.

Polonorum instituta & mores.

Balnearum item excalfactarum frequens est Polonis usus æstate juxta ac hyeme ad abluenda & levanda sudore corpora. In quibus mares seorsum lavant à fœminis. Vestium genus neque unum est, neque certum, aut suum cuique ordini, conditioni, ætati & generi hominum. Exoticis delectantur plurimi. Fœminæ passim cum alio cultu vario, tum virorum amiculis utuntur. Quanquam id novum est. Reticulis tamen, aut lineis velis sive flammeis, eæ capita integunt. Puellæ antiquitus nuda capita sertis aureis, gemmatis, vel sericeis, vel floreis, vel herbaceis redimitæ,

mitæ, progrediuntur in propatulum: Sed nunc eæ, atque etiam matronæ, pileis fericeis, pellibus fuffultis, itidem ac mares fere, tectæ incedunt. Victus genti antiquitus vulgo & in plebe, agresti præfertim & vicana, fuccidia, lactariis, pifciculis, oleribufque potiffimum conftat. Nunc multi vervecina quoque, & vitulina, & bubula carne victitant: Quarum carnium fora in pagis quoq; apud templa & parœcias feftis diebus inftituuntur. Vrbanis, atque nobilitati, victus eft dapfilior: Et iam lautior etiam: menfæque cum altilibus, tum feris animalibus, avibufque, & pifcibus lautis, inftructæ: in quibus permagnus eft aromatum, neque exiguus faccari, & aliorum exoticorum condimentorum ufus: Nec oleribus exquifitis & piftatiis eæ carent. Nec defunt bellaria, aliæque lautitiæ, cum domi natæ, tum exoticæ. Triticei panis vinique ufus non ita pridem inolevit apud elegantiores. Nunc quidem utroque multum utitur etiam vulgus in conviviis: Vino quoque, præfertim in minore Polonia vicina Vngariæ & Moraviæ. Nec obftat pretium. Cæterum filiginei panis, & cerevifiæ, promifcuus eft ufus in tota Polonia. Fit autem cerevifia in Pruffia quidem ex ordeo,

in cætera vero Polonia etiam è tritico minutatim molito seu confracto & aqua decocto cum lupulo. Admiscetur nonnunquam tritico siligo, vel spelta, vel avena. Mel quoque itidem cum lupulo aqua decoctum in frequenti usu est: Russis præsertim & Podoliis, apud quos permagna est apum & mellis optimi ex dictamno & aliis bene olentibus herbis ac floribus collecti copia. Nec Prussis & Masoviis mel deest; Qui & ipsi itidem id decoquunt. Medonem vulgo vocant. Solet autem is condiri Varsaviæ peculiariter succo è cerasis rubive malis expresso, aut aromatibus: & pro ratione condimentorum, kerstrangi, malinici, ac troinici nomen accipit. Color hominum fere candidus est: capillus flavus, vel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulo excedens. Habitudo corporum succulenta. nisi quod fœminis, & maxime puellis nobilioribus urbanisque, studium est, ut se reddant curatura junceas, quemadmodum inquit ille. alioqui formæ atque teneritudinis non magna ab iis adhibetur cura. Fucare autem faciem, & capillos tingere, indecorum habetur. Sed est in viris juxta ac fœminis naturalis quædam formæ bonitas, ingenuo rubore tinct. Ingenia

nia Polonorum ſunt aperta & candida, & falli quam fallere magis apta: non tam irritabilia, quam placabilia: minime proterva aut pertinacia: imo valde tractabilia, ſi commode ac placide tractentur. Exemplis autem inprimis ii commoventur: & ſunt principibus & magiſtratibus ſuis ſatis morigeri. Ad comitatem, civilitatem, benignitatem & hoſpitalitatem prompti; ita ut ignotos & externos non modo libenter ſuſcipiant hoſpitio, ſed etiam invitent, & omni officio proſequantur: & non modo ad convictum atque familiaritatem quorumlibet faciles, verumetiam ad mores & imitationem eorum, cum quibus vivunt, externorum præſertim, flexibiles. Iuventutis laxior eſt paulo & neglectior educatio: Sed ea naturæ bonitate compenſatur. Ad Scholas quidem & magiſtros mittere mares liberos, & latinis literis teneram ætatulam imbuere, omnibus, pauperibus juxta ac divitibus, nobilitati ac plebi, oppidanæ præſertim, ſtudiũ eſt. Multi pædagogos domi alunt. Itaque ne in medio quidem Latio quis reperiat tam multos vulgo, cum quibus latine tamen loqui poſſit. Puellæ quoque nobiles & urbanæ, vel domi vel in monaſteriis, vernacula, imo &

latina

latina lingua legere & ſcribere diſcunt. Adultiores, puellæ quidem rei familiari, culinariæ præſertim & pecuariæ curandæ, lanificioque ſeu linificio potius, atque textrinæ, & acu pingendi arti, manus admovent: Mares vero agriculturæ, vel opificio cuipiam, vel mercaturæ, vel magiſtratuum & procerum ſacerdotumve opulentiorum miniſteriis vel affectationi ſeſe addicunt. Multi domi cum parentibus vitam degunt, eoſque in re familiari curanda ſublevant, ac decedentibus eis, patresfamilias facti, rem ſuam agunt. Complures libenter peregrinantur, diſpendiorum rei familias negligentes, egeſtatiſque & omnium, quæ peregrinantes conſequuntur, incommodorum tolerantes. Externa enim magis, quam domeſtica admirantur. Itaque linguas earum gentium, ad quas pervenerint, cupide & facile diſcunt. Quin etiam in victu cultuq; corporis & moribus, novi aliquid peregre afferre ſtudent, indeque elegantiæ laudem quærunt. Quod jam ad opiniones quoque de religione proſerpſit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & valent quocunque intenduntur: Sed alienis inventis perdiſcendis ea magis accommodant, quam ut novi aliquid ipſi

exco-

excogitent, & excellere magnopere ulla re ſtudeant. Id adeo fit, ſive quod uni alicui arti & ſtudio non libenter ſeſe addicunt, ſed multa noſſe cupiunt: ſive incuria, ſegnitie, laboriſque fugitatione, quæ pleriſque in rebus peculiaris eſt huic genti: præſertim quod homines, ad quorum uſum fere liberalia juxta ac mechanica ſtudia referuntur, mediocritate contenti, exquiſitam artificum & operum præſtantiam non magnopere requirunt: ſeu denique quod ditiores otio delitiiſque ſeſe dedunt, relicta tenuioribus ingenii & induſtriæ exercitatione; hos vero, cum ſit difficile, ut ait Philoſophus, egentem bene operari, præſidiis vitæ comparandis diſtineri, & alienis nonnunquam ab ingenio ſuo ſtudiis & negotiis implicari neceſſe eſt. Atque ubi, quod ſatis eſt, compararint, & ipſi ferme ſuperiorum ſimiles evadunt, vel rei familiaris tuendæ cura, litiumque anfractibus, vel potentiorum conſectatione diſtrahuntur: idque ſive ambitionis ſtimulis incitati, ſive quo ſe ſuoſque certo aliquo præſidio ab aliorum injuriis & contumeliis vindicent. Neſcio enim quomodo fit, ut ad vitæ commoda & ornamenta nó modo comparanda, ſed etiam tuenda non ſatis præſidii ſit, hæc noſtra præ-

præsertim ætate,in solis animi & ingenii bonis, & in legibus ac jure communi. Non tam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni apti esse videntur, quam ad studia doctrinæ. Nisi forte illas contempsere potius, quam assequi nequivere. Externis quidem plerisque opificibus antiquitus usi sunt, & utuntur etiam nunc non paucis. Bonarum literarum atque doctrinæ studia accuratius consectantur, inprimis ii, qui his præsidiis ex humilitate sordibusque domesticis emergere cupiunt, aut qui sua vel parentum voluntate ad sacerdotium animos adjiciunt. Severiores autem disciplinas ad nostra usque tempora potissimum consectati sunt Poloni. Non defuere nobis sane superioribus temporibus insignes mathematici, astrologi, dialectici & philosophi,atque etiam theologi,ii præsertim, qui vocantur Scholastici,cum instituta Cracoviæ ante centum septuaginta annos Academia, magistri ejus generis Lutetia Pragaque acciti, admirationi essent vulgo & primoribus, atque ipsis etiam regibus. Humanitatis & linguarum eruditarum studia diu neglecta jacuere: Nec solum apud majores nostros, verum & alibi fatali quadam temporum conditione. Proinde non

erat,

erat, unde nostrates ea discerent post acceptas cum religione Christiana literas & cultum vitæ mitioris. Quo factum est, ut illi quoque, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum sibi edendum esse ducerent, si quid forte excitandi sui aliorumve docendorum causa conscripsissent. Neque sane expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita doctorum virorum memoria cum ipsis pariter extincta est. Nunc certe posteaquam animadversum est, in pretio esse linguarum, eloquentiæ humanitatisque studia, cupide ea quoque nostrates amplexi sunt, sed ad usum civilem vulgarem magis quam ad gloriam. Non defuere tamen nostra hac ætate, neque nunc desunt, cum in studiis humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere doctrinæ, magni quidam & excellentes viri, qui, cum commoda vitæ honestissimis disciplinis, & gloriæ, sive utilitati publicæ posthabuissent, eo evaserunt, ut admirationi sint, si non suis, certe externis, incorruptius judicantibus. Sed eos recensere nunc necesse non est. Nec medicinam posthabent, posteaquam ea, vulgatis delicatiore & laxiore victus ratione morbis, in precio

esse

esse cœpit. In aliis minus elaborant, propterea quod minus ea conducere videntur ad commoda & ornamenta vitæ comparanda. Non est enim novum, plurimos mortales hunc finem studiis laboribusque suis statuere, patresque similes illius habere, de quo canit poëta quidam:

Sæpe pater dixit, Studium quid inutile tentas?

Rem porro familiarem diligentius curare, non ita pridem, & eodem prope tempore, quo bellorum incommodis vacui luxum splendoremque, consectari cœpimus. Sed in ea minor est vulgo parta tuendi ac dispensandi quam acquirendi diligentia. Majores quidem nostri comparandis divitiis non magnopere incubuere, satis habentes, sine magna cura & labore, unde in diem propemodum, si non laute, non dure quidem certe, nec parce cum suis viverent: Itáque tranquilliores tunc res domi erant. Minus appetebatur alienum: Minus erat litium: Minus jurgiorum atque cædium: Minus fraudium & perjuriorum. Major autem erat fratrum & agnatorum, cognatorum, affiniumque inter ipsos concordia & benevolentia. Major non modo parentum, sed etiam quorumvis natu grandiorum

rum reverentia. Perrara finium regundorum judicia. Hercifcundæ vero familiæ nulla propemodum. Cæterorum enim cognatorum aut vicinorum natu majorum interventu & intercessione componebatur, si quid ulla de re exortum erat controversiæ, quod ipsi inter se vicini vel necessarii transigere familiariter nequivissent. Res militaris quoniam cum instituto gentis tum temporum quadam conditione in honore fuit superioribus, atque adeo omnibus fere seculis, extitere multi virtute bellica præstantes viri, maxime nostra memoria, non ita pridem extincti. Et quamvis in diuturna pace & otio, extant etiamnunc nonnulli. Nec emarcuit vulgo in Polonis vigor ille animorum, laudisque bellicæ studium, si qua se usquam offerat idonea virtutis exercendæ occasio. Meditationem & exercitationem viri sapientes requirunt. Idque ideo fortasse, quia desunt virtuti sua præmia, & quod ignavo otio & conviviis plusculum indulgetur. Ad hæc autem, & festas epulas, conveniunt plerunque vicini & necessarii inter se, ad unum aliquem viri soli, vel pariter cum fæminis. Nec turpe habetur puellas interesse, & earum colloquia, convivia, choreasque à juvenibus

frequentari, parentibus earum cognatisque natu majoribus præsentibus: Atque ita plurima conciliantur matrimonia. Nec raro in ejusmodi conviviis simultates & inimicitiæ abolentur, & vel dissolutæ vel nutantes amicitiæ redintegrantur. Quanquam intemperantioribus compotationibus interdum cruentæ quoq; pugnæ inter convivas, amicos & necessarios accenduntur, jurgiis plerunque inter viliora servitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis convivator habetur, cui curæ non est, ut servitia convivarum bene pasta ac pota sint. Quo fertiliores enim sunt hæ regiones, eo magis indulgent homines vulgo crapulæ prolixioribusque conviviis & compotationibus, ita ut multi eum solum ducant fructum laborum atque divitiarum suarum. Vigent autem passim inter mares compotationes ad æquales haustus, non solum in conviviis, verum etiam in cauponis, ad quas vulgus compotandi causa convenire solet: Eoque provecta est hæc licentia, ut quod profestis diebus partum est, festo die potando fere prodigatur. Atque inde fit, proserpente potandi etiam profestis diebus & otii consuetudine & inertia, ut angu-

ſtiore re familiari utantur multi: præſertim cum nemini curæ ſit, quid privatus quiſque gerat negotii, unde & quomodo ſeſe ſuſtentet: & fructuoſa ſit autem dominis & magiſtratibus illa potandi licentia. Etenim non exigua vectigalium publicorum juxta ac privatorum portio è cauponis corrogatur. Exoleſcit tamen ſenſim apud honoratiores illa ad æquales hauſtus potandi conſuetudo, eorum ſtudio, qui apud eas gentes, quæ humanitatem ſtudioſius colunt, peregrinati ſunt. Sed lautitia in victu potuque magis ac magis indies inoleſcit. In cultu quoque corporis, veſtiumque numero, varietate ac pretio, major luxus exiſtit. Nec ſolum exoticis pannis & pellibus, verumetiam ſerico & purpura veſtiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inolevit, inferioribus quibuſque præſtantium genere, honore vel facultatibus, exempla cupide amplectentibus, nullis autem legibus ſumptuariis modum in victu cultuque corporis cuiquam ordini aut homini præſcribentibus.

Hominum ordines in Polonia.

Quo planiora autem & abſolutiora ſint omnia, quæ de gente Polona per-

ſequimur , ordines & genera hominum deſcribamus: Quæ deſcriptio reipublicæ quoque fundamenta continebit. Diſtinguitur populus Polonus partim genere,partim ex religione ſumpto vitæ inſtituto. Ac genere quidé in equeſtrem ordinem ſive nobilitatem, atque plebem diſtribuitur : Religionis autem inſtituto in ſacrum & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum qui fanorum atque ſacrorum adminiſtrationem non habet , profanum appellare. Vulgo eccleſiaſticum & laicum,vel ſpiritualem & ſecularem ſtatum & ordinem vocitant. De his poſterius: Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polona ad regimen atque defenſionem cæteræ multitudinis regioniſque ſegregata eſt: Atque inde qui ſunt hujus ordinis , antiquitus milites , nunc equites fere ab equeſtri militia , cui ſunt obnoxii,à latine loquentibus & ſcribentibus appellantur : Vernacula autem lingua Schliachta , à generis nobilitate mutuato niſi fallor à Germanis vocabulo, (quaſi *geſlechter,*) vocantur : & Ziemianie, quaſi agrarii, vel, ut vulgo interpretantur,terrigenæ,à terra & agris, quos fere colunt & habitant, antiquitus hæreditariis , pretiove ſeu principis beneficio partis, vocantur. Habet autem

tem ea multas & magnas prærogativas, quæ partim regum & principum munificentia firmatæ sunt, partim moribus & institutis invaluere: Quæ magna ex parte sparsim opportunis locis huic & historico operi à nobis insertæ sunt. Regi quidem ea soli fere subjecta est. Iudicatur tamen ad præscriptum legum & à magistratibus regni & regiis, quemadmodum posteriori libro ostendemus. E cæteris, privatis præsertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis subjectam habet: Nisi forte in Russia, antiquitus, & prisco ducum gentis jure. Habet etiam Cracoviensis Episcopus in Severiensi ditione: Habet & Varmiensis, ejusque ipsius ecclesiæ collegium: Quin & Plocensis Præpositus: & alii fortasse. Licet tamen homini nobili sive equiti sculteriam, ut vulgo vocant, sive advocatiam, in bonis alienis paganis juxta ac oppidanis voluntate domini obtinere. (De Sculteriis autem & Advocatiis posteriore libro dicemus.) Licet etiam privati conditione in urbem vel oppidum cujuslibet commigrare, salvis personæ suæ prærogativis, nisi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porro genere censetur & meritis, adjuncto vitæ instituto. Habentur enim nobiles, quorum

majores aut parentes virtutis ergo in eum ordinem allecti, militiæque adscripti, & gentilitio signo donati sunt, quive ipsi hæc meruere virtute sua. Sed præstabilius habetur, nobilem natum esse, quam factum. Nasci autem patre simul & matre nobilibus oportet legitimo conjunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater sit nobilis. Nothi quamvis nobilibus & illustribus orti, non censentur in familiis, neque nobilitatis prærogativis fruuntur. Conferendi porro hujus decoris, hoc est, nobilitatis, potestatem, solus habet Princeps: Idque vel suo ipsius judicio & beneficio facit, vel interveniente testimonio, & quasi adoptione clarorum & principum alicujus familiæ virorum, stemma & gentem suam cum eo, qui ita creatur, communicantium. Ejusmodi tamen creatis nobilibus obtinere & possidere bona terrestria statuto quodam novo non licet. Sed posteritas eorum pari cum aliis natis equitibus jure esse incipit. Amittitur porro nobilitas decreto Principis, ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, si quis desertis militiæ & agriculturæ studiis, sor-

ſordidum quæſtum faciat arte mechanica, vel tenuiore & minutioribus menſuris ac ponderibus utente mercatura & cauponatione. Eſt autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas: Nec eſt ullum in ea patritiorum comitumve diſcrimen, exæquata quodam tempore omnium conditione. Nuper adeo paucis quibuſdam, parentum, vel ipſorummet amplitudine atque meritis, & principum beneficio, Comitum decus denuo partum eſt. Ducum, qui peculiares haberent dominatus vel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos, quam id, quod à Boleſlao Krivouſto Principe propagatum fuit, cum is principatum inter liberos diviſiſſet. Verum id jam defecit. Ruſſi habuerunt antiquitus ſuos duces, habentque etiamnum ii, qui dudum Lithuanicæ ditionis fuere, aut ſunt etiamnum, & Volynii. Neque enim ſubactis, vel in deditionem acceptis ea prærogativa adempta fuit. De Pruſſorum & Curonienſium ducibus poſt attingemus. Multæ ſunt autem nobilitatis Polonæ gentes, & quaſi tribus, non locis, & regionibus, verum ſignis quibuſdam gentilitiis, quæ arma & inſignia vocant, eorumque appellationibus diſtinctæ, quæ ſingulæ rurſus mul-

tas stirpes & familias cognominibus & agnationibus distinctas complectuntur. Verbi gratia, Lelivicorum gens, cujus signum est, nova luna superne stellam inter cornua continens in cælestino scuto, Tarnoviam, Pileciam, Melstiniam, & alias nonnullas honestas & amplas familias comprehendit. Signa vero gentilitia, sive insignia, partim à rebus, quarum sunt notæ, quemadmodum Topororum ab ascia, partim ab eventu, ut Ielitiorum à visceribus transfixis, appellationem habent. Plurimorum ratio obscura est. Nisi forte à primis conditoribus gentium ea sumpta sunt. Neque enim olim, ut nunc, ab arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites. Sed undelibet sumpta aut indita nomina, ad longam posteritatem, amisso etiam vel commutato Patrimonio, recte transmittebant. Qualia supersunt etiam nunc multa cum alibi, tum in Submontano & Sciriensi tractu, & in Russia. Vt sunt Herborth, Dunin, Iordan, Gladis, Pienianscus, Pirschala, Cmita, Farureius, & alia ejusdem generis. Nunc malunt plerique de arcium, oppidorum & pagorum nominibus, deflexa paululum per denominationem in *ski* sive *ki* voce, appellari.

lari. Ea vero deflexio vel adjectio sylla-
bæ à latine loquentibus & scribentibus
in *ius* commutatur, ita ut à Choina
Choinski, & pro ea Latine Chonius, à
Crasne Crasinski, & pro eo Crasinius,
à Lasco Laski, appelletur: Cæterum pro
eo non Lascius, sed Lascus dicitur.
Quod nos in historia secuti sumus, per-
spicuitati orationis & externorum au-
ribus inservientes. Idem veteres histo-
ricos Græcos & Latinos in barbaris
nominibus factitasse animadvertimus.
Interdum autem sine hac deflexione
vel adjectione, arcis vel oppidi, vel pa-
gi nomen, unde quisquę ortus, vel cu-
jus dominus est, cum præpositione *de*,
vel *à*, vel *ab*, vel *in*, cognominis loco
usurpatur, à magnatibus præsertim &
clarioribus: ita ut verbi gratia, in Ten-
cin, vel à Gorca, vel de Felstein quis
appelletur. Observaturque in his vul-
go discrimen quoddam non magis à
Polonis, quam à Germanis & Boëmis:
qui itidem utuntur hujuscemodi ap-
pellationibus. *In* enim præpositionem
iis fere attribuunt, qui domini sunt lo-
corum: cæteras etiam iis, qui inde dun-
taxat orti vel oriundi sunt, etiam si ibi
non habeant ubi pedem figant. Genti-
litiorum autem signorum, quæ qui-
dem quærendo investigare potuimus,

appellationes hæ ſunt. In quibus enumerandis ordinem primarũ literarum & vernaculæ linguæ ſonũ ſervabimus. Abram ſive Valdorf: Amadei: Bialina: Biberſtein: Bodulia: Bohoria: Boitza: Brog: Bozeſtado: Buincia, ſive Buincza: Byliny: Ciolek: Copaczina: Comia: Cielantcoua: Coruitz ſive Bies: Choleua: Cotſitz: Corab: Corciak ſive Corczak: Dambroua: Dãbroua altera: Dembno: Doliva: Dolenga: Drzevicza: Druzina: Drija: Dzialoſſa: Godziemba: Goſdoua: Grabia: Griph, quod & Suieboda: Gryzima: Grzimala: Habdanc: Herburthovva: Helm: Ianina: Iaſtrzembiec: Ielita ſive Koſlarogi: Iednorozez: Iunoſſa: Korsboc: Kerdei: Labents: Lariſſa: Leliva: Liada: Levat ſive Leopardus: Lodzia: Lzavia: Lis, quod & Murza: Mozela: Morskicot: Mandroſtca: Nalencz: Nieſobia: Nieczuia: Novina: Oliva: Oſmarog: Odrovvanz: Oſtoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pilava: Pirzchala: Povalia ſive Ogon: Poboze: Pogonia: Polucoſia: Pravvda: Pomian: Przegina: Prus: Prus alterum, quod & Navilki: Proſnia: Rava: Radvan: Roza: Rogala: Ruchaba: Rolia: Scheliga: Slepovvron: Socolia: Servicaptur: Schilde: Staricon: Starza, quod & Oſſoria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Srenava: Sulima: Svvirc-

Svvirczek: Sirocomlia: Schumberg ſive Corſitza: Svvinca: Tarnava: Topor: Topacz: Trzaski: Tramby: Varnia: Vieniava: VVzelie: Vieruſlova: Venzik: Vadvva: Vierzinkovva : Zabavva : Zadora ſive Plomien: Zagrobia. Duorum nomina non tenemus. Ea ſunt albæ aquilæ, anterior pars dimidia à capite cauda tenus erecta, cũ duabus ſtellis à tergo: & quinque roſæ albæ in quincuncem collocatæ. Vnde ſimul ex gente Iaſtrzembecia ego maternum genus duco : Pater vero meus è Pirzchalia & Oſmarogia. Nihil autem vetat his noſtrũ quoq; adjungere, quo me una cum fratribus meis, & omni poſteritate noſtra optimus rex Sigiſmundus Auguſtus ornavit, dimidiam aquilam, pectore tenus naturali colore, extenſis alis, laurea corolla circum collum redimitam in rubro ſcuto impartitus. Cui Ferdinandus Rom. Imp. electus immortali memoria digniſſimus, cum legatione apud eum ejuſdem regis nomine in ſeptimum annum fungerer, gentilitium Auſtriacæ familiæ ſuæ ſtemma, rubram in albo ſcuto tæniam per tranſverſum ductam ſubdidit, & duo nigræ Imperialis aquilæ capita galeæ coronatæ ſuperpoſuit. Cur autem minus liceat cuipiam, à ſe parato, quã ab aliis relicto, decore gaudere?

dere? Et hactenus quidē de nominibus gentium Polonæ nobilitatis nobis dictum sit. Signa, origines, familiasq; describere, longum & operosum esset, ne dicam infinitum. Antiquitus sparsim nobilitas in agris habitat, in sua quisq; villa, vel castello, vel arce, rem familiaré operis & laboribus adscriptitiorum suorum vel mercenariorum curans, & agricultura, gregum, armentorum, & apiariorum fructu, itemq; venatione & aucupio, nō modo sustentans sese cum domesticis suis familiis, verumetiam honestas divitias comparans, vendēdis iis quæ supersunt usui domestico, quæq; desunt, inde vicissim comparandis. Matres autem familias, & puellas nobiles, lanificium, & linū, canabumque, & rem pecuariam tractantes, non dedecet vendere ea, quæ ex hujusmodi re familiari & fructibus ejus supersunt usui domestico. Quin & culinæ curam eæ gerunt, exceptis illustrioribus & senatoriis, quæ hæc pleraque dedignantur, aut pedissequarum opera peragunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis aut curribus vehuntur: Mares vero vel iisdem, vel equis potius. Pedestrem incedere per viam, longiorem præsertim, minus honorificum vulgo habetur, nisi paupertas necessitatem imponat. Iam

autem

autem lautiores & elegantiores de nobilitate in urbib⁹ domicilia figere, villis & rusticis prædiis relictis, incipiūt. Prodeuntem in publicum nobilem virum juxta ac fœminam assеclis maribus, fœminam vero etiam puellis pedissequis stipari, honorificum habetur. Et in eum usum alit quisq; domi suæ famulitium pro modo facultatum: indeq; simili figura & colore vestium, nō sine sumptu & luxu, vestiri usitatum est. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non nisi per urbem, vel ad suburbana, pedestres assectantur. Ac Senatores quidem primarii, pedestres juxta ac equestres, medii fere inter assèclas mares incedunt, honoratioribus antecedētibus, cætera vero turba cum pueris subsequente. In cætera nobilitate assèclæ omnes heros subsequūtur. Matronas autem & puellas nobiles mares quidē antecedunt, fœminæ subsequuntur, preter filias, & quæ in filiarū loco habentur, & sorores puellas, quæ secundū anteambulones proxime matrem vel sororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pedissequis cum usus ad ministeria, tum statura, forma, elegantia & genus. Nec deest copia equestriū ac nobilium juvenum, qui vel studio civilitatis, prudentiæ-

dentiæque usu rerum comparandæ incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, vel præsidii contra vim potentiorum sibi suisque comparandi causa, non modo in magnatum & episcoporum, sacerdotumque ac doctorum clientelas, verumetiam in parium, ac tenuiorum inferiorumque nonnunquam, eorum præsertim, qui magistratus gerunt, aut aliquo sunt numero in aula Principis, aut opibus, industria, eruditione gratiave populari valent, affectationem & ministerium, parva, vel nulla mercede, à parentibus & propinquis traduntur, vel ipsi sese addicunt: Duratque ea servitus, quoad utrique, hero, inquam, & servo sive clienti placet. Multi etiam de ditioribus necessariorum & amicorum liberos pio quodam & honesto juventutis educandæ studio ultro sibi in familiaritatem & ministerium adsciscunt. Ad eundem modum & fœminæ fœminis famulantur. Nec pudendum aut dedecori affine est genus hoc servitutis, sed liberale & sociabile: Nec rara est in eo vicissitudo, ita ut eum quis habeat in ministerio, cujus parentibus ipse serviverit: Honestaque habetur hæc juventutis equestris educandæ ratio, æquabilitatem quandam etiam in inæqualibus fortunis continens:

nens: Et multos ex humili loco ac tenui fortuna, non modo ad mediocres, verumetiam ad summos nonnunquam honores, amplissimasque facultates & opes, ipsorum virtus herorumque beneficentia provehit: idque maxime conciliandis luculentis conjugiis vel sacerdotiis. Honestatis magna semper à nobilitate ratio habita est. Fraudem facere, promissum fallere, pejerare, mentiri, probrosum & infame semper habitum est, atque etiam nunc habetur, quamvis in majore, quam olim, habendi studio & licentia. Quod si quid ejuscemodi in probri loco cuiquam objiciatur, præsertim ab ejusdem ordinis viro non tam legibus & magistratuum judicio & auctoritate, quam ferro manuque vindicatur. Dissimulare quidem probrosum habetur. Loci tamen ratio ducitur. Plebeiis minor est cura dignitatis, atque pomposæ ambitionis, exceptis urbanis fœminis, quæ & ipsæ bene cultæ & una aut altera pedissequa comitatæ incedere student: Vita autem laboriosior & solicitior, tam mulierum, quam virorum, nullo fere sexus discrimine: nisi quod fœminæ opificia non exercent, neque vecturam, neque negotiandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra

fines

fines regni adeunt, domique negotiantur. In judicio ſtandi jus non habent. In plebe autem numerantur, quicunque nobiles ſive equites non ſunt, ſive ſint agricolæ, olitores, apiarii & pecuarii, ſive opifices & operarii, ſive caupones, propolæ, vectores, & mercatores, & ſive in agris, quemadmodum ſuperius attigimus, pagis atque vicis vitam degant, ſive in oppidis & urbibus. Ac urbes quidē & oppida à mercatoribus, opificibus & propolis habitantur. Vici autē & pagi, & ſuburbana prædia, ab aratoribus, olitoribus, pecuariis & apiariis. Caupones vero, molitores, operarii, vectores, jumentorūque locatores, utrobiq; ſunt. Sunt autē aliquando meliore & liberiore conditione urbani & oppidani, quā agreſtes. Ac cenſum quidem annuum utrique dominis ſuis penſitant: verum agreſtes & vicani pleriq; omnes, operas præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios uſus domeſticos, non ſolum manuarias verūmetiam cum jumentis, ipſi, per ſe, vel per mercenarios & operarios ſuos præſtāt. Nec alio cuiquam commigrare incōſulto domino licet: ita ut videantur eſſe glebæ adſcriptitii, nec multū à ſervis differant, præſertim ut nunc ſunt tempora. *Cmiecie* ſeu *cmetones* vulgo vocantur. His autē dete-

deteriore conditione hortulani, qui hortos colunt. Vtriq; *chlopi* appellantur: Quam appellationem velut probrosam non fert nobilitas. Habent sane in eos domini vitæ necisq; potestatem; præter eos, qui ab ineunte ætate literarum studiis sacrorumque ministerio sese addixerunt. In plebe urbana non desunt, qui rem lautiorem per famulos & vicarios administrantes, & ipsi otio, honestioribus studiis, vel delitiis vacant. Multi lautius & sumptuosius victitant: Atq; inde crescunt rerum pretia; & non pauci ex iis ad egestatem rediguntur. Et hactenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de sacro sive ecclesiastico ordine. Quod ut planius fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abiecto semel impio dæmonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet, religioseque colit, hæreticarum novationum insolens & impatiens ante nostram ætatem. Nuper adeo nostra memoria Lutherana primum, mox etiam Berengaria seu Calviniana labes à mercatoribus, & bonarum literarum studiosis juvenibus, levitate animorū & curioso studio novitatis inductis, peregre invecta, multorum animos infecit. Quod olim quoq; de Hussitica &

Viclefica, extremis VVladiſlai Iagellionis regis, & primis filiorum ejus VVladiſlai & Cazimiri temporibus(cum horum juxta ac illius ætas contemneretur,) uſu venire cœperat. Sed principum & epiſcoporum virtute, auctoritate, ſtudio, ac diligentia, cæterorumque procerum pietate, gravitate & conſtantia, malum altius radices agere permiſſum non eſt. Itaque retinuerunt ii tunc cum priſca religione etiam dignitatem, auctoritatemque ſuam, & rempublicam. Quæ qui nunc vivunt, utinam poſteris etiam ſuis relinquant! Iam autem non ſolum illæ, quas dudum memoravi, verumetiam Picardorum, Anabaptiſtarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Tritheitarum, Photinianorum, Ebionitarum, Recutitorum, & neſcio quæ non peſtes, proh nefas, Poloniam, laxatis ſemel licentiæ habenis, agminatim invadunt, & prætextu, ſeu verius abuſu libertatis, præeuntibus nonnullis de nobilitate, ſibi quiſque religionis magiſter, atque adeo rex & lex, eſſe incipit. Sed hæc alibi prolixius deploravimus. Pruſſi aliquanto poſterius Chriſto nomina dedere: Citius autem & cupidius Lutheranum dogma amplexi ſunt, urbani præſertim, & qui ſunt Germanici ſan-

ſanguinis, propter mercatorum & opificum Germanorum frequentiam & commercia, & lectionem librorum importatorum è Germania. Quum enim ea colluvies hominum quaſi ad pileum vocata, ſemel eccleſiaſticæ diſciplinæ jugum excuſſiſſet, à magiſtratibus ſive timore, ſive perverſa animi inductione, & ob jusjurandum præceptoribus ſuis in Germania datum, eodem inclinatis, non modo non repreſſa eſt, ſed magis etiam confirmatur & incitatur. Multi tamen adhuc pia majorum inſtituta retinent, præſertim ubi magiſtratus officium ſuum faciunt, alienum non uſurpant. Maſovi tenaciores antiquæ religionis & pietatis, à profanis novationibus ferme abhorrent. Abhorrent etiam Ruſſi inprimis. Græcos autem hi ſequuntur, quos ab initio religionis magiſtros habuere, & cum iis à nobis, hoc eſt, à Romanæ & catholicæ eccleſiæ conſenſu, ſeſe per ſacrilegum ſchiſma præcidunt tanta pertinacia, ut nihil commune habere velint cum Latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu divino publice Latina lingua utimur, & cum ſapientiſſimis & ſanctiſſimis majoribus ipſorum, Græcorum juxta ac noſtris, ſummam Romani Pontificis dignitatem & auctoritatem

in universo Christianorum populorum cœtu agnoscimus. Nec in multis præterea à nobis ii dissentiunt: & quidem ritibus & institutis ecclesiasticis magis, quam dogmatibus religionis. Vulgata autem divortia, quamvis levi de causa. Plurimi tamen ex iis, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos & Romanæ ecclesiæ societatem & instituta transierunt, eodemque cum cæteris Polonis jure sunt. Armeni oppida quædam Russiæ Podoliæque incolentes, suis & ipsi ritibus suaque lingua in sacris utuntur. Non abhorrent ii tamen, sicut accepimus, à Romana ecclesia & Romano pontifice: Qui Principatum ejus in universa Christi ecclesia agnoscunt. Hebræi vero, quibus aliunde pulsis, Russiæ & Lithuaniæ, ac totius fere Poloniæ oppida referta sunt, suam retinent religionem: nisi forte superstitio vel impietas ea potius dici debet. Feruntur etiam Tartari Ceremissi in uno aut altero oppido Podoliæ suis uti ritibus & impietate Mahometana, quemadmodum & Lithuanici. Quorum in delubro apud Trocos nihil præter pileum turbinatum, qualibus vulgo ea gens utitur, in suggesto editiore positū, ante multos annos aspeximus. Sed mittamus barbaros incolas cum falsis

suis

ſuis religionibus, & ad inſtitutum noſtrum revertamur. Tam apud Ruſſos igitur, & Armenos, quam apud Polonos, qui Chriſti Dei ac magiſtri noſtri inſtitutis convenienter pietatem colunt antiquitus, certus eſt ordo eorum hominum, qui religioni ſacriſque peculiariter moderantur & inſerviunt, non genere, ſed eorum, penes quos ejus rei poteſtas eſt antiquitus & jam inde ab temporibus Apoſtolicis (Epiſcoporum inquam) auctoritate, ſegregatione, & initiatione ſive conſecratione, à cætera omni multitudine diſtinctus: quem ſacrum & eccleſiaſticum & ſpiritualem dici ſupra memoravimus. In quo non modo epiſcopi & ſacerdotes, verumetiam cæteri ſacrorum adminiſtri, & monachi monachæque cenſentur, è plebeio juxta ac equeſtri ordine allecti. Vtriſque enim antiquitus jam inde ab initio patuit aditus ad hunc ordinem. Patrum demum aut avorum noſtrorum memoria ab epiſcopalibus nō tam functionibus quam ſedibus, & primariis quarundam opulentiorum baſilicarum, ſive eccleſiarum, ut vulgo vocant, cathedralium honoribus, quæ prælaturæ & canonicatus dicuntur, plebeii (theologis, jureconſultis, & medicis aliquot exceptis)

excludi cœpere. Quod jam ad Abbatias quoque & monasteria (ubi ex professo mundana omnia abdicantur) inducitur. Secernitur etiam sacer ordo vestitu & cultu corporis à cætera multitudine: Sed & inter se non modo à cæteris sacerdotibus episcopi, & ab utrisque monachi, verumetiam ipsæ inter se monachorum & monacharum sectæ, partim figura, partim colore vestium, partim toto vitæ instituto distinguuntur. Quæ quoniam communia sunt Polonis cum cæteris Christianis populis, persequi hic prolixius necesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reliquam rei familiaris Polonicæ rationem paucis concludamus.

Res nummaria Poloniæ.

In magna rerum omnium copia, ut fit, major aliquanto fuit superioribus temporibus, quam nunc est, argenti & auri, reique numariæ penuria, præsertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota essent nostris majoribus transmarina mercimonia. Neque proprium habebant numum Poloni, sed externis & maxime Boëmicis usi sunt aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimiro Magno rege æs & argentum

signari

ſignari ad exemplum Boëmorum. Aureos vero numos primus omnium Sigiſmundus rex, hujus Sigiſmundi Auguſti pater, noſtra memoria ſignavit, bonitate & pondere Vngaricorum. Tametſi Alexandri quoque fratris ejus aureum numum vidimus. Sic autem crevit jam auri pretium, ut pro duplo carior nunc ſit aureus numus, quam fuit avorum noſtrorum memoria. Id adeo, partim propter luxum, & crebriorem auri uſum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc eſſe fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Eſt autem ea multiplex. Ac groſſus quidem argenteum numiſma eſt cum admixto ære, olim viceſima octava, nunc quinquageſima ſecunda vel tertia, imo jam quarta & quinta pars aurei Vngarici, ſexagenæ ſive copæ ſexageſima, marcæ quadrageſima octava, floreni triceſima, fertonis duodecima, ſcoti vero dimidia. Sic vulgo dicuntur pondera ſive genera, quibus pecuniam numeramus & computamus. Sunt & minores groſſo numi. Medians quidem groſſi dimidium, nona fere parte ſuperans cruciatum Germanicum: Sed jam exæquatus. Solidus tertia pars groſſi, ternarius ſexta, obo-

lus vero decima octava. Atque hi quidem nunc ærei ſunt inalbati: Superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiamnunc habent groſſi & mediantes. Argentei vero ſunt trigroſſus ac ſegroſſus, hic quidem ſex, ille vero tribus groſſis æſtimatione par. Vtrumque primus ſignavit Rex Sigiſmundus ſenior. Sed jam pauci extant. Exportantur enim, & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus eſt autem etiamnunc apud nos uſus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur.

Commercia Polonorum.

Magna ſunt enim nunc, ſi unquam alias, Polonis variarum rerum cum cæteris gentibus commercia: quanquam commutatione mercium permulta peraguntur. Exportantur autem inprimis ſiligo, triticum, hordeum, avena, & alia legumina, linum, lupulus, coria boum, ſebum, alutæ, mel, cera, ſuccinum, pix, cinis, mali, aſſeres, cæteraque materies fabricandis navibus & ornandis domibus apta: Cereviſia quoque & herba quædam tingendis lanæ & ſerico idonea. Iam vero & boum, vervecum & equorum permagna vis

non

non modo finitimis, verumetiam remotioribus populis suppeditatur. Ac equi partim propter pernicitatem & laboris incommodorumque tolerantiam, partim propter molliorem incessum à remotioribus etiam populis expetuntur. Importantur autem vicissim aliunde panni, non modo sericei & aurei, sed etiam lanei lineiq; subtiliores, aulæa, tapetes, & alia parietum, equorum & hominum ornamenta, quorum opificia minus exquisita sunt apud Polonos, licet non desit materia, & aliis gentibus suppeditetur. Margaritæ item & gemmæ. & pelles sabellinæ, pantherinæ, sive lupicervariæ, hermellinæ, mardurinæ, murium ponticorum, vulpinæ, lupinæ, ursinæ, & aliarum ferarum, quarum majorem copiam producunt interiores septentrionis orientisq; sylvæ. Husiones quoque sive mariani, & haleces, & alia salsamẽta, & vento vel sole durati pisces marini. Adhæc argentum, æs, orichalcum, & chalybs, cum facta, tum infecta. Boum etiam copiam auget uber pascuis Valachia, sive Moldavia, & Bessaria: sicut equorum Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria & Moravia: Ex Austria, Rhetia, Slavonia, Italia, Creta, & Græcia, importantur etiam, sed pauciora.

Gedanum auté, Renenſe,& Gallicum, & Hiſpanienſe, Canarienſe quoque & Creticum navibus advehitur. Porro aromata, & varia eduliorum condimenta atque cupediæ, quæ una cum vino, & pannis aureis ac ſericeis, gentem hanc atque regnum vehementer exhauriunt, de longe ab oriente & occidente importantur. Harum autem rerum atque mercium exportandarum & importandarum commercia ſunt Polonis, maritima quidem cum accolis ſinus Venedici & Oceani Germanici, Pomeranis, Mechelburgenſibus, Holſatis, Danis, Friſiis, Hollandis, Brabantis & aliis Belgis, Gallis, Livonibus, Moſchis, Sueonibus ſive Suetis, Norvegiis, Anglis, Scotis, Hiſpanis etiam & Luſitanis. Itemque per Pontum Euxinum cum gentibus Turcicæ ditionis: Terreſtria vero cum Germanis, Moravis, Sileſiis, Boëmis, Vngaris, Italis, Moldavis, Moſchis, Armenis, atque Turcis. Sed jam hunc librum claudamus, altero Reipublicæ Polonæ rationem deſcripturi. Ac primum quidem de Magiſtratibus & muneribus publicis perſequemur: deinde vero judiciorum, comitiorum & belli rationem explicabimus: ſic tamen, utrobique ut Pruſſos ad calcem

operis vitandæ perplexitatis causa reservemus.

POLONIÆ
MARTINI CROMERI
LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus Polonorum.

Princeps.

DE tribus primis & simplicibus rerumpublicarum formis, quæ vel unius, vel paucorum imperio, vel multorum omniumve quadam æquabilitate juris continentur, unius principatum Poloni semper, præter duo quædam tempora, de quibus in historia memoravimus, amplexi sunt, bonis plerunque & moderatis, & à tyrannide alienis usi Principibus. Fuitque contenta Polonia Principis sive Ducis nomine, & imperio, donec Otto III ejus nominis Imperator Romanus Boleslaum cognomento Chrobrum (Chrabrum vulgo vocant) paulo post susceptam religionem Christianam, hoc est, anno post Christum natum millesimo & primo, regio diademate & honore dignatus est.

eſt. Nec tamen ultra quartum regem tunc is honos manſit apud hanc gentem. Nam poſt alterum Boleſlaum, prioris illius pronepotem, ducentis amplius annis, Principes Polonorum regio nomine abſtinuerunt. Deinde vero anno Chriſti 1295 revocatum & renovatum id in Præmiſlo, manet in hanc diem: Et quidem ad externos plerunq; liberis liberi populi ſuffragiis delatum, cum antea Poloni externum Principem non habuiſſent: Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos, quam ex ea, quæ à Biaſto duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnavit perpetua ſucceſſione Iagellonia magnorum ducum Lithuaniæ progenies. Non hæreditario tamen, ſed electionis jure. Fuit autem initio liberior dominatus principis, & nullis propemodum legibus adſtrictus, infinitam non modo omnium rerum, ſed etiam vitæ neciſque omnium poteſtatem habens. Poſt ſuſceptam vero publice religionem Chriſtianam, temperari ea cœpit primum piis monitis atque doctrina epiſcoporum & ſacerdotum, (quorum permagna erat dignatio & auctoritas in rudi etiam tum & literarum experti populo,) ac cæterorum Chriſtianorum populorum imitatione

&

& moribus: deinde vero bellatricis nobilitatis meritis & obsequiis, fortassis autem & contentionibus, multa de suo jure remittentibus & indulgentibus equestri ordini regibus & principibus. Nunc sane angustis finibus regia potestas in sacrum & equestrem ordinem, & utrique subjectos homines atque bona, circumscripta est. Ac in sacerdotes quidem jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ rex nihil prorsus juris habet. De equitis vero capite & fama non nisi in Comitiis cum Senatu judicat, certis aliquot causis exceptis. Senatu autem inconsulto, neque bellum cuiquam facit, neque fœdus publice cum quoquam icit, neque tributa, vectigalia, ac telonia nova instituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neque rem ullam majorem ad rempublicam pertinentem statuit aut facit. Porro leges novas condere, pecuniam extra ordinem publice imperare, monetam signare, successorem sibi designare, ne cum Senatu quidem potest absque consensu cæteræ nobilitatis, sive equestris & militaris ordinis: De quo fere Magistratus etiam publici & Senatores leguntur: ita ut penes eum ordinem nunc sit propemodum summa reipublicæ. Itaque nunc regnum
&

& respublica Polonorum à veteri Lacedæmoniorum, vel hujus temporis Venetorum, reipublicæ ratione non multum differt. Ius creandi regis penes Senatum est, de quo paulo post dicemus. Atque id etiam equester ordo sibi vendicare cœpit, ita ut tum demum in eo ratum sit senatus judicium, si assentiatur cætera nobilitas. Non temere tamen disceditur à stirpe regia mascula, si qua extat. A novo Rege jusjurandum exigitur in hanc sententiam, Quod secundum leges & instituta majorum regnaturus sit, & suum cuique ordini & homini jus privilegiumq; & beneficium, à prioribus Regibus collatum, salvum conservaturus, neque de regni finibus & bonis quicquam diminuturus, quin amissa etiam ab aliis pro virili sua recuperaturus. Vicissim autem senatus omnis in verba ejus jurat. Inauguratur autem (si tamen hoc verbo uti fas est) olim quidem in Gnesnensi, nunc vero in Cracoviensi basilica, ritu solenni Christianorum, ab archiepiscopo Gnesnensi sacris operante, ac duobus proximis episcopis: unctusque inter scapulas sacro oleo ante aram maximam, ubi etiam sacrosanctam Eucharistiam venerabundus accipit, & corona aurea redimitus, ac-

cepto in dextram ſceptro & in lævam pomo aureis, in editiore ſolio ex tempore præparato collocatur, omnibuſque rite peractis coronatus in regiam reducitur. Poſtridie pompa itidem ſolenni coronatus in forum urbis equo vehitur, ſenatoribus equeſtribus, epiſcopis quidē pone ſequentibus, profanis vero antecedentibus longo ordine. E quibus tres primores pomum, ſceptrum & ſtrictum gladium proxime ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum ſublime cum iis pedeſter conſcendit, & in editiori ſolio collocatur. Sedentem ſenatus paulo inferior ordine circumſidet. Deinde aſſurgens ille, verſus quatuor mundi partes gladium vibrat, rurſumque reſidens, ejus contactu ſive leni ictu inter ſcapulas cujuſque, nobiles & equites auratos creat: quod perinde eſt, ac ſi baltheo militari donet. Vrbani autem & oppidani magiſtratus in verba novi regis jurant. Inde rite peractis omnibus, in arcem cum eadem pompa reditur, & feſtis epulis indulgetur. Nec multo diverſa eſt reginæ inauguratio: quæ fit præſente, deducente, & poſtulante pro ea rege. Deducit autem eam coronatam etiam ad forum rex ipſe quoque coronatus cum ſimili pompa. Sed non juratur in

verba reginæ, nec ei defertur ulla potestas aut jurisdictio.

Vectigalia regia.

Vectigalia Principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quam nunc sunt. Pensitabant enim ei omnes agrestes & adscriptitii quotannis tributum *poradline*, quod nos rastrale dicere possumus, (regale etiam vocatur) in jugerum, seu laneum & mansum, ut vulgo vocant, duodenos grossos, & quidem latos sive Pragenses: qui dimidio eos, qui nunc sunt in usu, grossos vernaculos excedunt. Quin si bonitatem & pondus argenti spectes, quadruplo, quemadmodum earum rerum periti affirmant, melior tunc erat grossus quam nunc est. Pensitabant & alias quasdam cum numarias, tum pecuarias, frumentarias, avenarias, & aliarũ rerum pensiones: Nec modo agricolæ, sed & oppidani: Quin & equites sive milites non penitus immunes erant. Et jumenta autem hi ei, quacunque iter faciebat, alii secundum alios suppeditabant, & canes cum venatoribus ejus alere necesse habebant. Ne monastica quidem & alia ecclesiastica bona initio prorsus erant libera ab hujusmodi oneribus ac tributis: quorum appellationes videre

videre licet in vetustis Principum diplomatis: Nempe Przevvod, Povvos, Stoza, Stan, Povvolove, Targove, Crova, Podvvodii, Voginia, Narzas, Sep, Podvvorovve, Opolie. Liberæ autem Principi erant ubique piscationes atque venationes: Aliis non erant, ne in suo quidem cuiquam fundo, absque peculiari Principis indulgentia. Mulctæ quoque maleficiorũ Principi dependebantur. Quæ cum ita essent, cumq; permagna esset rerum omnium ad victũ pertinentium vilitas, & necdum maritima cum externis populis commercia extitissent, aut vulgata essent, non distrahebantur fruges & alii fructus prædiorum Principis. quæq; expensionibus in cellam ejus comportata erant, neq; ad unum aliquem totius regni locũ (quod non sine gravi agrestium pressura futurum erat) convehebantur: sed in præfecturis asservabantur. Cumque ad officium Principis pertinere existimaretur, non desidem & uni alicui loco affixum hærere, sed obire omne regnum, & fines ejus tueri, omnium usibus sese exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores à potentiorum injuriis vindicare, quoquo is venerat cum equitatu & comitatu suo aulico, ejus præfecturæ fructibus &

proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuiſſet, opuſve eſſet, ſive quoad horrea cellæque ſufficerent, ſeu deniq; deſcriptis cuique præfecto, pro ratione præfecturæ & proventuum, certis temporum ſpatiis. Atque hoc illud eſt, quod ſcriptores quidam externi rerum Polonicarum imperiti ante noſtram memoriam in eam partem acceperunt, & literis mandarunt, quaſi rex Polonus egeſtatis cauſa regnum ſuum obire perpetuo neceſſe habeat, quo à ſuis hominibus quaſi precario ſuſtentetur. Cæterum poſtea cum Principes vel certo ſe loco continere, vel bellis diſtenti peregre diutius abeſſe cœpiſſent, diſtrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum ſua cujuſque familia moderatis uſibus ſupereſſent. Remiſſæ ſunt deinde Principum beneficentia ſacro equeſtri ordini, & utriuſque adſcriptitiis & ſubditis pleræque omnes penſiones & onera. Nunc ſane equeſtris & eccleſiaſtici ordinis homines nihil Regi penſitare neceſſe habēt. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agreſtes adſcriptitii, præter binos groſſos vernaculos de manſo, ſive laneo (quæ idem ſunt) pagano, & eo quidem ſolo, quem adſcriptitius ipſe ſibi colit. Nam qui ſacerdotibus & equitibus coluntur,

tur, itemque suburbani & scultetorum (de quibus post attingemus) agri, ab ea quoque pensione immunes sunt. Ne subserviunt quidem Principi sacerdotum & equitum homines agrestes & oppidani, præterquam ad arces tempore belli reficiendas, atque etiam novas, si id à senatusconsulto fiat, condendas. Non ita pridem Abbates & Præpositi monasteriorum certas pensiones, quæ Stationes vulgo dicuntur, Regi denuo pensitare cœperunt. Adscriptitii quoque ipsorum ad colendos Principi agros, subvectiones, & pensiones quasdam frumentarias revocantur, quo præfectorum regiorum præsidio tutiores sint ab injuriis improborum. His autem exceptis soli præfecturarum adscriptitii, in suis quique præfecturis agros colendo, & vectigalia pensitando, rem familiarem Principis sustinent: Quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum usus est: Quarum impensa deducta, reliquum cedit Principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinæ. Sed habet in iis equester ordo hanc prærogativam, ut in usum suum domesticum, statis anni tempo-

 ribus

ribus aliquanto minoris emat ſalem quam cæteri homines. E teloniis quoque mercium & vectorum provenit vectigal Principi. Cæterorum hominum nemo jus ullum habet inſtituendi & exigendi telonii, præter peculiarem regis indulgentiam: idque ob neceſſariam extra ordinem refectionem viarum, pontium, & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminum in ſuo cuique ſolo inſtituere licet. Duplex autem eſt telonium: vetus & novum. Ac vetus quidem exile eſt, quod ab iis penditur, qui intra fines regni negotiantur. Novum vero majus aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, ſebi, & aliarũ mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine penſitatur. Vtriuſque immunitatem habent eccleſiaſticus & equeſter ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc eſt, venum ea exportet, quæ ipſe aliunde emerit, ac non de ſuo pararit. Si quis tamen boves emptos ſuo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac ſi domi ejus nati ſint. Publicæ quoq; civitates nonnullæ habent immunitatem veteris telonii. De novo fuit ſuperiori tempore controverſia inter equeſtrem ordinem

atque

atque regem. Hęc igitur nunc sunt perpetua Principis vectigalia: Quæ distrahere, aut addicere cuipiam jure hæreditario, Alexandri regis lege prohibetur. Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius revocata, multos conturbavit, & non exiguos motus excitavit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinem nihil à quoquam, nisi forte à Iudæis, regi pensitatur. Ex his autem vectigalibus is cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium præsidia & sartatecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se ac republica, & in alios usus impendit: inde & senatoribus fere, ac magistratibus publicis, & nonnullis sacerdotiis, certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & beneficentia Principum attributi, partim accepto in usus necessarios pretio venditi. Et hactenus quidem de Principe sive Rege ac vectigalibus ejus. Iam de legibus.

De Legibus Poloniæ.

Legum scriptarum nullus fuit usus apud Polonos vetustioribus tempori-

bus: Nec ullæ extant antiquiores iis, quas Cazimirus Magnus rex condidit: Quæ ſane pauculæ ſunt. Nec multæ iis à filiis ejus Ioanne Alberto & Alexandro adjectæ ſunt. Extremis demum fere temporibus Sigiſmundi ſenioris, & regnante filio ejus Sigiſmundo Auguſto, magis ac magis exarſit & longius progreſſus eſt pruritus & libido novarum legum condendarum, & antiquiorum mutandarum. Quo fit, ut hæ propemodum exoleſcant, novæ autem vix, aut ne vix quidem inoleſcant; ſed utræque, hæ quidem novitate, illæ vero vetuſtate ſua, in contemptum vulgo veniant, maxima reipublicæ pernicie. Earum autem condendarum poteſtas eſt ſimul penes regem, ſenatum, & nuncios nobilitatis; nec niſi in comitiis. Statuta regni vocantur. Priſcis temporibus viva lex erat Rex ſive Princeps: Qui cum unus in tam amplo regno omnia neque præſtare, neque providere, ac ne judiciorum quidem difficultates recte explicare poſſe videretur, & lubricus autem proclivisque ad tyrannidem gradus in ſumma poteſtate eſſe ſoleat, adhibiti ſunt ei Senatores ſive Conſiliarii, qui & conſilia actionesque ejus ad ſalutem reipublicæ, & judicia ad juſtitiæ & æquitatis truti-

nam

nam dirigerent,& monitis consiliisque salubribus, quasi vivis quibusdam legibus, pro re nata cum animum ejus informarent, tum potestatem modificarentur.

Senatus Regius.

Hic est Senatus Regius, multo amplior modo, quam olim: certo hominum numero constans,quos Senatores & Consiliarios regni appellamus. Qui non nisi jurati ad hoc collegium & ad consilium admittuntur. Et perpetuum est hoc munus quoad vivit quisque, certis annexum honoribus & magistratibus, partim ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus Archiepiscopi duo, septem Episcopi, Palatini quindecim, Castellani quinque & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnensis in majore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi vero sunt, Cracoviensis in minore, Posnaniensis in majore Polonia: VVladislaviensis in Cuiavia & Pomerania, qui tamen jam à certo tempore Posnaniensem loco anteit: Plocensis in Masovia: In Russia Præmisliensis & Chelmensis: Camenensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuo servant in

ſenatu dicendaque ſententia, & in publicis celebritatibus. De Pruſſicis ſuo loco dicemus. Sunt quidem præterea tres Ruſſici & Græci ſchiſmatis epiſcopi in Ruſſia, quos ipſi Ruſſi VVladicas vocant, nimirum Leopolienſis, Præmiſlienſis, & Chelmenſis: qui una cum ſectatoribus ſuis, & aliis Ruſſicis itidem epiſcopis, qui ſunt in ditione Lithuanica, à Kiovienſi metropolita, & à Patriarcha Conſtantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeni ſuum epiſcopum. Sed neque hic neque Ruſſici pertinent ad regium conſilium. Superioribus ſeculis, cum latius paterent verſus occidentem ſolem fines Poloniæ, VVratiſlavienſis quoque & Lubuſlenſis epiſcopi, & Camenenſis, in ſenatu ſua loca habebant: Atque etiam nunc duo priores in provincia Gneſnenſi cenſentur. Et noſtra memoria habuit uterque certa bona in Polonia. Nunc Camenenſis epiſcopatus in ducum Pomeraniæ, Lubuſlenſis in Marchionum Brandeburgenſium faucibus, VVratiſlavienſis in regum Boëmiæ ditione eſt. Secundum epiſcopos in Senatu ſunt Palatini, hoc ordine: Cracovienſis & Poſnanienſis, alternis vicibus inter ſe priora & poſteriora habentes

loca

loca & suffragia: Deinde Sendomiriensis, Calissiensis, Siradiensis, Lenciciensis, Brestensis, VVladislaviensis, sive Iunivvladislaviensis, Leopoliensis sive Russiæ, Podoliæ, Lublinensis, Belsensis, Plocensis, Masoviæ, & Ravensis. Castellani, Cracoviensis, Voiniciensis, Sandecensis,& Biecensis in Satrapia sive Palatinatu Cracoviensi: Posnaniensis,Medirecensis,Rogosnensis,Sremensis, Præmentensis, Crivinensis, & Santocensis in Posnaniensi: Sendomiriensis, Visliciensis, Radomiensis,Zavichostensis, Zarnoviensis, Malogostensis, Polanecensis, Cechoviensis in Sendomiriensi: Calissiensis, Gnesnensis,Landensis, Naclensis, Biechoviensis, Camenensis in Calissiensi:Siradiensis,Rospirensis, Spicimiriensis, Velunensis & Conariensis in Siradiensi:Lenciciensis, Brezinensis, Inovvlodensis, & Conariensis alius in Lenciciensi: In Brestensi Brestensis,Crusuiciensis & Covaliensis: In Iunivvladislaviensi Iunivvladislaviensis, Bydgostiensis, & Conariensis item alius: itemque Dobrinensis, Ripinensis, & Slonnensis in terra Dobrinensi: In Russia Leopoliensis, Præmisliensis,Haliciensis,Sanocensis & Chelmensis: In Podolia unicus Camenecensis: In Lublinensi item Lublinensis:

In Belſenſi Belſenſis : In Plocenſi Plocenſis, Racianzenſis & Siepercenſis:In Maſovia Cyrnenſis, Viznenſis, Varſavienſis, Viſſegradenſis, Zacrocimenſis, Ciechanonienſis & Livenſis:In Ravenſi Ravenſis, Sochaciovienſis, & Goſtinenſis : In Sileſia unus Oſuincimenſis: Palatinum ea non habet. Ex his Caſtellanis qui primi in unaquaque ſatrapia modo à nobis enumerati ſunt, eum inter ſe ſervant ordinem, quo Palatinos recenſuimus, excepto Cracovienſi, qui ex quodam tempore Palatinos omnes loco ſuffragioque anteit. Voinicienſis item & huic proximus Gneſnenſis prærogativa quadam inter Caliſſienſem & Siradienſem Caſtellanos interjecti ſunt. Cæterorum hic eſſe legitimus ordo exiſtimatur, ut Ravenſi, qui ſuperiorum extremus eſt, proximus ſit Sandecenſis: deinde Medirecenſis, Viſlicienſis, Biecenſis, Rogoſnenſis, Radomienſis, Zavichoſtenſis, Landenſis, Sremenſis, Zarnovienſis, Malogoſtenſis, Velunenſis, Præmiſlienſis, Halicienſis, Sanocenſis, Chelmenſis, Dobrinenſis, Polanecenſis, Prementenſis, Crivinenſis, Cechovienſis, Naclenſis, Roſpirenſis, Biechovienſis, Oſuencimenſis, Brezinenſis, Cruſuicienſis, Bydgoſtienſis, Camenenſis, Spicimirienſis, Inovvlodenſis,

densis, Covaliensis, Santocensis, Sochaciovienfis, Gostinensis, Viznensis, Varsaviensis, Racianzensis, Siepercensis, Vissegrodensis, Ripinensis, Zacrocimensis, Ciechanoviensis, Livensis, Slonensis: extremi tres Conarienses: In quibus primum locum is, qui est in Siradiensi satrapia, medium qui in Lenciciensi, ultimum qui in Inovvladislaviensi, obtinet. Sunt item in Senatu Magistratus quidam & administri Principis, quos Officiales regni vocant: Nempe Marescalcus, qui magnus dicitur Cancellarius, Procancellarius sive Vicecancellarius, ac Thesaurarius. Est etiam unus de magistratibus aulicis, sed curiæ Principis, Marescalcus curiæ. Putantur etiam duo Præfecti seu Capitanei, nempe majoris Poloniæ, & Coviensis, ad consilium pertinere. Sed perraro usu venit ut ii non aliquo alio honore Senatorio præditi sint. Horum autem omnium magistratuum loca & suffragia in consilio sunt secundum Castellanos eo, quo hic à nobis conscripti sunt, ordine. Nisi si quo alio eminentiori honore ii cohonestentur: Quod fit plerunque. Hoc igitur est Consilium publicum apud Polonos, & Senatus regius sive regni, sex & nonaginta consiliariis constans: Quorũ alii vocantur majo-

majores, alii minores conſiliarii. Sunt autem majores Archiepiſcopi, Epiſcopi, Palatini, primarii aliquot ſatrapiarum Caſtellani uſque ad Siradienſem fortaſſis: Cæteri omnes minores: qui poſterius in conſilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à conſiliis ſecretioribus. In hoc ſenatu cenſentur etiam Pruſſici conſiliarii. Verum de his & omni republica Pruſſica ſeparatim poſterius perſequemur. Acceſſere nuper (poſteaquam hæc nos conſcripſimus) & Lithuanici, cum antiqui, tum quos Sigiſmundus Auguſtus Rex ad numerum eorum adjecit. Eos quoque alii loco reſervabimus. Porro Secretarii admittuntur quidem & ipſi jurati in Senatum, ſed, ut auditores modo, & quaſi ſeminarium quoddam ſenatus: Neque locum habent in conſeſſu conſiliariorum, neque dictionem ſententiæ. Ex his autem unus primi ſive majoris Secretarii nomen & honorem obtinet, de quo plura paulo poſt: Duo referendarii ſive ſupplicum libellorum magiſtri ſunt. Putantur & ſuccamerarii aditum habere ad locum habendi ſenatus, claudendi & aperiendi oſtii cauſa, idque in ſuo tantum quiſq; territorio. Iam & Senatorum, primariorum præſertim, filios adoleſcentes admitti

admitti in Senatum, non inusitatum est. Quanquam solent & ii sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius intersint consiliis. Convocantur autem Senatores à Principe ad consilium: præsentes quidem quoties opus est: qui vero longius absunt, non nisi arduis de causis, utpote ad comitia, vel celebritatis alicujus gratia, nimirum ad nuptias Principis, seu liberorum ejus, aut si quis socius & obnoxius regno dux in verba Principis juraturus sit. Cum iis vero, qui adsunt, Princeps pro re nata consultat. Nisi forte res gravior ac difficilior incidat, quæ plurium consilio & consensu sit explicanda, velut de indicendis comitiis. Tunc enim absentes singuli per epistolas regias consuluntur, majores præsertim. Atque hæc de genere, numero, ordine & officio senatorum sive consiliariorum regni suffecerint, si unum illud addiderimus, quod subserviunt ii quoque Principi & reipublicæ quoties opus est; domi quidem in judiciis, cum aliis, tum recuperatoriis, quas commissiones vulgo vocamus; foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publice cum dignitate peragendum est. Cum autem ii certis magistratibus

& ho-

& honoribus præditi ſint, habent etiam præter commune ſenatorium munus, curamque totius reipublicæ, peculiaria officia pro diverſitate magiſtratuum ſive honorum attributa. Ac archiepiſcopi quidem & epiſcopi officia quæ ſint, nemini Chriſtiano incognitum eſt: Nec ullum ii peculiare habent in Polonia, præ cæteris nationibus: Niſi quod Archiepiſcopus Gneſnenſis perpetua quadam Pontificis Maximi legatione fungitur, & legatus natus ſedis apoſtolicæ appellatur. Quo nomine ampliorem habet jurisdictionem: de qua ſuo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem ſede apoſtolica, abſque eo, quod antiquo gentis inſtituto & prærogativa primas regni, & princeps ſenatus. Proinde penes eum eſt poteſtas indicendi comitia, convocandi ſenatum, ſenatuſque conſulta definiendi & edicendi, abſente Rege, & regno vacante. Sed nos inſtitutum noſtrum perſequamur. Palatini munera ſunt, eſſe ductorem copiarum ſuæ ſatrapiæ in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet lingua vernacula, ut Voievoda dicatur, quaſi dux belli, ſive copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos ſub imperatoribus non obſcurum erat nomen

nomen honosque Comitum Palatinorum. Porro in pace, Palatini est, in sua cujusq; satrapia conventus nobilitatis instituere, iisque, & judiciis præsidere: pretia rebus venalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & mensurarum curam gerere: Iudæorum quoq; patrocinium & judicia ad Palatinũ pertinent. Castellani quasi legati sunt Palatinorum, ductoresque & præsides nobilitatis sub suo quisque Palatino. Appellantur autem Castellani etiam vernacula lingua mutuato à Latinis vocabulo, à castellis sive oppidis, eorumque territoriis, quæ singuli singula habent attributa: non quod dominatum, jurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationem tantum bellicam, cujus modo fecimus mentionem: plerique etiam certos reditus anniversarios. Indeque suam quisque denominationem sumit, videlicet, ut Voinicienſis vel Sremensis, vel alius cujuspiam loci Castellanus vocetur. Vocantur etiam persæpe nomine vernaculo domini, loci appellatione in *ki* vel *ski* syllabam deflexa, verbi gratia, pan Posnanski, pan Ploski. Solus autem Cracoviensis Castellanus, præter nomen & reditus, nihil habet commune cum aliis: Sed liberum is hono-
rem

rem habet, absque ullo prorsus munere, præter commune Senatorium: Tam Palatinum autem, quam Castellanum, lege esse non licet quenquam in ea satrapia, in qua nullum proprium habet fundum seu bona terrestria. Vocanturque ii utrique vulgo communi vocabulo dignitarii, quasi dignitate & honore præditi, addito fere satrapiæ seu terræ nomine.

Magistratus & Officiales Regni.

Magistratus vero sive officiales regni ab officiis, & functionibus quibusdam publicis, quibus funguntur, ad universam rempublicam pertinentibus, hanc sumunt communem appellationem. Nam peculiaria eorum nomina superius jam indicavimus. Quibus singulis REGNI nomen adjungitur, ut, verbi gratia, Marescalcus & Cancellarius regni dicatur, eodemque modo cæteri. Officia vero singulorum hæc sunt:

Marescalcus quidem magister est aulæ regiæ, & administer consilii publici, penes quem jus est convocandi senatum jussu Regis, vel primatis, præstandi silentium & audientiam, faciendi potestatem dicendæ sententiæ, legatos externos introducendi, ejiciendi e consilio

ſilio eos qui ad id non pertinent, pronuntiandi decreta regia in cauſis infamiæ & capitalibus, promulgandi ad populum ſenatus conſulta, moderandi pompis publicis, hoſpites illuſtres ſuſcipiendi, compeſcendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum ſenatum & in publico, ſed etiam in privatis Principis cœnaculis & habitaculis, animadvertendi in delicta, quæ in loco & oppido domicilii ſive hoſpitii regii, vel comitiorum admittuntur, denique in comitiis & in comitatu regio diverſoria diſtribuendi, & imponendi rebus venalibus pretia, unde etiam vectigal ſeu tributum forale ipſi provenit. Mareſcalci etiam eſt, in aulicum regis comitatum & adminiſtros menſæ regiæ. aliorumque numerum aulicorum, profanos præſertim, juriſdictio, cenſura & animadverſio: eoque geſtat is in publicis conventibus, & regi in propatulum prodeunti præfert erectum ſceptrum ligneum ſive baculum.

Cancellarius & Vicecancellarius, nominibus & loco diſtincti, ſed poteſtate & munere exæquati, diplomatibus, edictis, mandatis, epiſtolis, & aliis ſcriptis regiis conſcribendis atque ſignandis, quæque ad eum mittuntur accipiendis

piendis & legendis præſunt. Itaque in poteſtate ſua habent ſigna regia, Cancellarius quidem majus, Vicecancellarius vero minus. Authoritas eorum eouſque patet, ut multa inconſulto Principe ſignare: quæ vero contra leges eſſe videntur, jubenti illi negare poſſint. Dant etiam reſponſa regio nomine, & quibus de rebus conſilium haberi debet, in Senatu proponunt: denique ſenatus conſulta, regiaque & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ii cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum ab urbanis & oppidanis, præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum: Secretariis, ſcribis, ſacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis ceremoniiſque eccleſiaſticis moderantur: is præſertim qui eſt de ſacro ordine. Lege enim, quamvis non antiqua, alterutrum ex iis ſacri, alterum profani ordinis eſſe oportet, cum antiquitus ſoli fere ſacerdotes eo munere fungerentur. Sunt autem ii in proxima exſpectatione honorum ſui uterque ordinis. Sed neque ſacerdoti cum epiſcopatu, exceptis Præmiſlienſi, Culmenſi, Chelmenſi & Camenecenſi, neque profano ſive ſeculari cum ullo Palatinatu vel

Caſtel-

Castellania retinere munus hoc licet, præter peculiarem indulgentiam, aut conniventiam: est autem usitatum, ut de Vicecancellario fiat Cancellarius, propter loci & sententiæ dicendæ prærogativam.

Thesaurarius ipso nomine indicat munus suum. Est enim promus & condus thesauri regii; symbolorum sive insignium regni, quæ sunt, corona, pomum, sceptrum, & gladius; suppellectilis & redituum regiorum, scripturarumque & monumentorum publicorum: auctor & moderator quorumvis quæstorum, curatorum, atque dispensatorum Principis, & rationum reddendarum exactor, monetariæ officinæ magister: stipendiorum tam militarium quam aulicorum solutor: reddendæ Principi rationi obnoxius. De Marescalco curiæ, & præfectis, referendariis, & secretariis, dicemus postea.

Numerantur etiam inter Magistratus & Officiales regni, duo duces exercitus: quorum alter generalis & supremus exercituum regni Capitaneus, alter Campiductor, seu campestris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux est & moderator belli secundum Principem, & vicarius Principis. Ducit exercitum, capit locum castris, acies in-

 struit,

ſtruit, dat ſignum pugnæ & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, pretia rebus venalibus imponit, ponderibuſque & menſuris earum modum ſtatuit, & in delinquentes animadvertit. Campeſtris vero, hujus eſt quaſi vicarius à Principe datus: excubiarum potiſſimum explorationumque curam gerit, & mercenariis militibus, illo præſertim altero abſente, præeſt. Neuter tamen in Senatu locum habet: Quin temporarii eſſe perhibentur, neque inter magiſtratus regni habiti ſuperioribus temporibus. Longe minus autem alii quidem, qui ipſi noſtra fere memoria pro magiſtratibus regni haberi & appellari cœpere. Neque tamen in Senatu locum habent, neque functionem ullam ad univerſum regnum pertinentem. Ii vero ſunt gladifer, pocillator ſive pincerna, ſtructor menſæ, quem inciſorem vocant, dapifer, ſubdapifer, magiſter culinæ, qui dapibus apparandis & cocis regiis præeſt. Et certe aut iidem ſunt terreſtres Cracovienſis ſatrapiæ, aut ea ſola de omnibus nullos habet. Itaque nos quoque de ſententia peritiorum inter terreſtres honores & magiſtratus eorum officia exponemus. Dicuntur autem terreſtres honores & magiſtratus, qui non univerſi

verſi

versi regni, sed terrarum atque satrapiarũ sunt peculiares. Officia terrestria vulgo appellantur: & his qui præditi sunt, Officiales terrestres. Sunt autẽ ii, succamerarius, capitaneus, gladifer, vexillifer, pincerna, suppincerna, incisor, dapifer, subdapifer, tribunus, judex, subjudex, notarius, thesaurarius, venator, agaso sive equorum curator. Habentq; certas suas functiones sive curationes antiquitus, in sua quisque satrapia sive tractu, ac terra, ut vulgo loquuntur: quarum quælibet olim, discerpto in multos dominatus regno, suum ducem habuit. Ejus autem hi fuerunt administri peculiares. Nunc magna pars solum nomen eundumque honorem retinent. Quales sunt gladiferi, pincernæ, suppincernæ, incisores, dapiferi, subdapiferi, ac thesaurarii: nisi quod in extraordinariis judiciis, quas commissiones vocãt, regiis mandatis subserviunt, & in colloquiis assident. Tametsi etiamnunc ii peculiaribus suis muneribus fungi recte posse existimantur, in suo quisque tractu, à quo denominationem habet, quoties eum Princeps adit: Nempe ut gladifer Posnaniensis in Posnaniensi satrapia gladium ipsi præferat in solenni pompa: pincerna poculũ administret: incisor sive structor mensam apponat:

 dapi-

dapifer dapes inferat: subdapifer dapiferum cum sceptro seu baculo præcedat, suppincerna potus curam gerat, thesaurarius condus ac promus pecuniæ sit ac supellectilis ejus. Cæteri sane funguntur etiamnunc fere suis muneribus. Ac vexillifer quidem in bello vexillum præfert exercitui suæ satrapiæ. Tribunus custos est arcis in suo quisque tractu, durante bello: Itaque vacationem habet militiæ. Venator venationibus & sylvis præest. Agaso equitio sive armento equorum. Iudex causis & controversiis privatis nobilitatis disceptandis & judicandis præsidet una cum subjudice: qui ejus est socius, non vicarius, loco tantum inferior. Notarius scriba est & actuarius judicii: Sed habet ipse quoque in judiciis jus dicendæ sententiæ, consuetudine magis, quam legum præscripto. Cæterum Succamerarius (ut ejus partes postremo loco explicemus, licet honore omnibus his anteeat) olim fortassis præfuit cubiculo & cubiculariis Principis in sua quisque terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terrestrium præest. Quem itidem atque judicem, subjudicem, & notarium, juratum esse oportet. Habetque is ad id munus obeundum vicarios & ipsos

juratos

juratos, in singulis territoriis singulos, qui camerarii vocantur, sive cubicularii, propterea fortassis, quod antiquitus ministri cubiculi Principis ad id munus legebantur à succamerario. Nunc is eos sibi legit arbitratu suo ex equestri ordine ejusdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult. Cracoviensis Succamerarius præ cæteris ea prærogativa præditus est, ut salinarum ejus ipsius tractus arbiter sit & inspector. Capitaneorum officia statim exponemus. Cæterum hi, de quibus modo egimus, non omnes in omnibus satrapiis sunt, neque in singulis singuli. Et Cracoviensis quidem satrapia succamerarium, gladiferum, dapiferum, tribunum, judicem, subjudicem, & notarium habet singulos: Posnaniensis cæteros quidem habet itidem singulos: Succamerarius vero, judices, subiudices & notarios binos. Habet enim hosce terra Vschoviensis peculiares, quæ à Polonia quodam tempore seiuncta fuit. Sendomiriensis satrapia cæteros quidem & ipsa singulos habet, præter tribunum, quem etiam Prissoviense territorium non ita pridem suum habere cœpit. Calissiensis item eosdem omnes habet singulos. Siradiensis structore & subdapifero caret: gladiferum,

pincernam,dapiferum habet singulos: Succamerarios, vexilliferos, judices, & notarios binos. Habet enim hos Velunense territorium suos, ex quo tempore avulsum fuit à Polonia, sicut arbitror. Tribuni item duo sunt in eadem satrapia, Major & Minor. Lenciciensis gladiferum, structorem & subdapiferum nõ habet,cæteros habet singulos. Itemque Brestensis. Inovvladislaviensis vero gladiferum unum habet, structorem & subdapiferum nullum: Reliquos omnes binos. Habet enim Dobrinensis terra peculiarem succamerarium,vexilliferum,pincernam, dapiferum, tribunum,judicem, subjudicẽ, & notarium. Russia quinos habet succamerarios,vexilliferos, pincernas, dapiferos, tribunos, judices, subjudices, & notarios: Nempe Leopoliensem,Præmisliensem, Sanocensem,Haliciensem,&Chelmensem: Gladiferum, structorem,& subdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos vero singulos, exceptis tribunis,quos duos habet, Camenecensem atq; Trebovvliensem. Lublinensis satrapia gladiferum, structorem, & subdapiferum nec ipsa habet: vexilliferum, pincernam, ac dapiferum singulos: cæteros binos. Lucoviense enim territorium peculiares habet

bet succamerarium, tribunum, judicem, subjudicem, & notarium. Belsensis succamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, judicem, subjudicem, & notarium habet singulos, cæteros non habet. Plocensis succamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum singulos: Iudicem vero & subjudicem & notarios binos: (Habet enim hos Zawcrense territorium suos.) Structore ac subdapifero ea satrapia caret Ravensis vero structore item & gladifero: Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos, territoriis distinctos, videlicet Ravensem, Gostinensem, & Sochaciovienſem. Masovia judices habet undecim, totidem quot territoria: Nimirum Cyrnensem, Viznensem, Varsaviensem, Nurensem, Vyslegrodensem, Zacrocimensem, Ciechanoviensem, Lomzensem, Ostrolencensem sive Zembroviensem, Rozanensem, & Livensem: Subjudices & notarios totidem: Succamerarios uno minus: Zembroviense enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos: Rozanense enim & Livense, atq; item Zembroviense territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzense quidem: Subdapiferum autem neq; hæc ipsa, neque Nurense: neque Vyslegrodense: porro suppin-

cernas & thesaurarios totidem, quot subdapiferos habet Masovia, nempe quinque: Suppincernam item Ravensis satrapia habet: Brestensis vero thesaurarium: Cæteræ omnes neutrum: Magistrum culinæ nulla præter Cracoviensem, si modo non regni is est: Agasonem nulla præter Russiam: Venatores solæ Cracoviensis, Posnaniensis, Siradiensis atque Lenciciensis singulos: Sendomiriensis vero & Masovitica binos: Hæc quidem Visnensem & Lomzensem: Illa vero Sendomiriensem & Radomiensem. Habent & Osuienci-mensis & Zatoriensis terræ suos iudices singulos: habet etiam Severiensis ab episcopo. Cæterorum terrestrium magistratuum nullum habet Silesia, Præfectis sive Capitaneis exceptis: De quibus iam dicendum est. Capitaneus, quem Præfectum recte dixerimus, addito nomine arcis, cui præest, custos est ac defensor non solum arcis regiæ, verumetiam pacis atque tranquillitatis publicæ, in sua quisq; præfectura, quam à vi tutam debet præstare & vindicare, & furibus latronibusque repurgare. Itaque jurisdictionem coërcitionemque habet late patentem, non modo in agrestes & oppidanos, verumetiam in equestris ordinis homines: Qua de re

accu-

accuratius suo loco tractabimus. Adhæc omnium aliorum iudicum, ecclesiasticorum iuxta ac profanorum, sententias ad extremum executioni mandat, si executores alii nolint, vel non proficiant. Gerit etiam curam commodorum & redituum Principis, qui ex re familiari, ac censibus & pensionibus oppidanorum & agrestium proveniunt. Et omnino arces, & villæ, seu rustica-prædia cum suis sartis tectis, & oppida pagique Principis in ditione præfectorum sunt. Solus omnium Cracoviensis præfectus licet amplissimam iurisdictionem habeat, tamen sartorum tectorum arcis, & redituum Principis curam non habet. Est enim magnus procurator eius arcis, qui utrunque hoc onus sustinet. Nam Posnaniensis præfectus, licet maiores etiam prærogativas & iurisdictionem in tota maiore Polonia obtineat, atque ob id generalis maioris Poloniæ Capitaneus vocitetur, curat tamen sarta tecta arcis Posnaniensis duntaxat, & reditus regios eiusdem territorii. Cætera enim territoria iurisdictioni eius subiecta, habent fere suos curatores, quos etiam minus proprie præfectos appellamus: de quibus post agemus. Oportet autem præfectum esse equestris ordinis,

nis, agros & fundos proprios in ea ipsa præfectura, cui præficitur, habentem. Neque externo autem, neque regio vel ducali genere orto, conferri præfecturam fas est. Nec duas cuiquam habere licet: Ac ne unam quidem primariam duntaxat & jurisdictione præditam cum primaria Castellania vel Palatinatu ejusdem satrapiæ: Posnaniensi & Cracoviensi exceptis; in quibus non idem jus est. Ne Silesiæ quidem cadunt sub hanc legem. Habet Præfectus quilibet suum Vicarium, quem Vicecapitaneum vel Burggrabium vulgo vocant: Nos Suppræfectum fortassis non inepte dixerimus. Penes quem est vicaria præfecturæ totius potestas, & rerum judicatarum executio. Habet & alterum administrum, statorum ac certis temporibus peragi solitorum judiciorum, quem judicem castrensem dicunt. Vtrunque arbitratu suo creat & abdicat: Sed utrunque juratum itidem, atque ipsum præfectum, & ex equestri ordine esse, certaque bona terrestria in ea ipsa præfectura habere oportet. Nec eundem judicem suppræfectum, terrestremve & castrensem judicem, esse fas est. Habet item præfectura quæque actuarium juratum, quem notarium castrensem nominat. Non

sunt

sunt autem satrapiis, verum arcibus ac territoriis fere, quæ districtus vocantur, distinctæ præfecturæ: nonnullæ etiam complura territoria in se complectuntur.

Præfectura totius Poloniæ.

Sunt vero hæ totius Poloniæ præfecturæ: In majore quidem Polonia unica generalis, Posnaniense, Costense, VVschovense, Calissiense, Gnesnense, Pysdrense, Coninense, Keinense, & Naclense territoria complexa: In minore autem Cracoviensis, quæ præter primarium, alia tria territoria, videlicet Prossoviense, Xianzense & Leloviense in se continet. Præter eam sunt Sandecensis & Biecensis, præfecturæ cum jurisdictione. In Sendomiriēsi vero satrapia sunt: Sendomiriensis, Radomiensis, (Stenzicense quoq; territorium dudum complexa, quod jam peculiarem præfectum habet,) Corcinensi, quæ & novæ civitatis dicitur, Chencinensis, Opocinensis, Pilsnensis. In Lublinensi ejusdem nominis præfectura est, & Lucoviensis. In Siradiensi Siradiensis, quæ Schadcoviense quoque & Radomscense & Petricoviēse territoria annexa habet: Velunensis item & Ostresloviensis. In Lenciciensi unica est, tria habens territoria,

nimi-

nimirum Lencicienſe, Brezinenſe, & Orlovienſe. In Cuiavia Breſtenſis, Cruſuicienſe item & Covalienſe, & Prædecenſe, territoria adiuncta habens: Iunivvladiſlavienſis cum annexo Bydgoſtienſi territorio: & Bobrovvnicenſis, Dobrinenſe, Ripinenſe & Libnenſe territoria complexa. In Ruſſia Leopolienſis, Præmiſlienſis, Sanocenſis, Halicienſis, Chelmenſis, & Craſnoſtavienſis. In Podolia Camenecenſis atque Trebovvlienſis. In Belſenſi ſatrapia Belſenſis, Buſcenſis, Grodlenſis, & Grabonecenſis. In Plocenſi unica cum tribus aliis territoriis, Zavvcrenſi, Mlavenſi, Srenenſi ſive Srencenſi. In Maſovia Cyrnenſis, Viznenſis, Varſavienſis, cui Nurenſe quoque territorium paret, Vyſſegrodienſis, Zacrocimenſis, Ciechanovienſis, Lomzenſis, Rozanenſis, (in qua eſt Macovienſe territorium,) & Livenſis. In Ravenſi vero ſatrapia tres præfecturæ ſunt, Ravenſis, Goſtinenſis, & Sochaciovienſis. In Sileſia ſunt Oſuiencimenſis & Zatorienſis. Præter has præfecturas ſunt & aliæ de ſuperioribus fere detractæ, & peculiariter, quamvis minus Latine, tenuta, earumque præfecti tenutarii vulgo vocantur: qui partim non habent ſua territoria, partim habent, verum ſine ulla iuriſ-

iurisdictione in nobilitatem. Nam ea est penes veros præfectos, quibus eæ tenutæ voluntate regia propter utilitatem, vel aliqua de causa detractæ sunt. Sunt autem ii tenutarii curatores, modo regiorum prædiorum atque redituum, & castellorum, plebisque subiectæ, non dissimili conditione magni procuratoris arcis Cracoviensis. In iis leges eæ, quæ de præfecturis quidem commemoratæ sunt, locum non habent. Omnium autem præfecturarum reditus, partim ex agricultura, & re pecuaria, partim è molis frumentariis & sylvis, partim è censibus & pensionibus agrestium & oppidanorum proveniunt,& vel certo pacto præfectis locantur à Principe,vel eorum fidei committuntur, ita ut rationibus reddendis obnoxii sint. Condonantur etiam interdum ob eximia merita. Oppignorari quoque præfecturas non inusitatum est, eas præsertim,quæ iurisdictione carent,quæque non sunt primariæ cuiusque satrapiæ. Sed ita demum id legitimum est,si rata redituum portio quotannis de capite deducatur. Quod cum in desuetudinẽ abiisset superiori tempore, comitiorum decreto nunc revocatum est. In iis vero præfecturis, quæ iurisdictionem habent, si usus reipublicæ

blicę oppignorationem requirat, etiam aſſenſu Senatus comitiali opus eſt. Sola Sendomirienſis privilegio quodam neque oppignorari, neq; locari perpetua locatione poteſt. Habent & epiſcopi, & proceres, atque equites locupletiores nonnulli arces & præfectos ſuos: Sed hoc nomine Principi nequaquã obnoxios. Habet arx Cracovienſis peculiariter decẽ cuſtodes, qui burggrabii, ſumpto à Germanis vocabulo, appellantur, ſine ulla poteſtate, præfecti auctoritati obnoxios: Qui pacis juxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quãdo opus eſt, excubias, per ſe, vel per adminiſtros ſuos ſervant. Habentque militiæ vacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinæ & alia metalla habẽt ſuos curatores & adminiſtros juratos, & rationibus reddendis obnoxios. Præeſt autẽ ſalinis Bochnenſibus & Veliſcenſibus, earumque adminiſtris & operis, unus ſalinator, quem zupparium Cracovienſem vocant. Ruſſicis item unus, quem Ruſſicum appellant. Et eſt honorata hæc utraque curatio. Sed neque in regni, neque in curiæ, neq: in terreſtribus magiſtratibus numerantur: Quemadmodum neque telonæ, ſive quæſtores teloniorum, neque tributorum atq;

exa-

exactionum publicarum exactores. Et ii vero utrique rationibus reddendis obnoxii ſunt. Telonæ quidem, ſi non redemerint telonia: Quod faciunt plerunque. Hos omnes in hunc locum terreſtrium magiſtratuū conjicere libuit, propterea quod eorum curationes ad præfectorum officia nonnihil accedunt. Scribam quoque ſive notarium theſauri regii nihil vetat his adjicere, quem rex ipſe edit, ac theſaurario vicarium adjungit. Eſt & ſcriba caſtrenſis, quem etiam notarium campeſtrem vocant, mercenariorum militum conſcriptor, & ſolutor ſtipendiorum.

Miniſteria aulica.

Sunt etiam à terreſtribus magiſtratibus non multum diverſa miniſteria quædam in aula Principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum adminiſtri terreſtrium plerorumque & regni officialium (quorum ſunt cognomines) quotidianis miniſteriis in aula Principis funguntur, fidemque ſuam Principi ad ſuum quiſque miniſterium iureiurando obſtringunt. Sunt autem ii: Mareſcalcus, Theſaurarius, ſeu Vicetheſaurarius, Succamerarius, Referendarii duo, Pincerna, Structor mēſæ, Dapifer, Subdapifer, Magiſter culinæ, & Præfe-

ctus curruum. Nuper etiam his accessere Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ. Qui omnes addito nomine curiæ, à superioribus magistratibus & officialibus cognominibus suis distinguuntur: nempe ut Marescalcus curiæ, Thesaurarius curiæ, atque eodem modo alii dicantur. Nec scio an & Secretarii in hunc ordinem referri debeant, licet nullum peculiare certumque munus attributum habeant, sed ad nutum Principis præsto sint in obeundis ejus nomine legationibus, in scriptionibus & lectionibus publicarum & regiarum scripturarum, in acciendis ac deducendis ad Regem vel in senatum illustribus hospitibus & legatis Principum, in exquirendis & referendis sententiis ægrotorum, & à consilio absentium primariorum senatorum, in recognoscendis pro Principe locis, factis, & caussis controversis, regiorum præsertim hominum, & administrorum inter ipsos, vel cum magistratibus suis, & si qua sunt alia honesta & cum dignitate conjuncta ministeria. Numerus eorum certus non est. In his eminet unus, qui appellatur primus seu major Secretarius. Is absentium Cancellariæ præsidum vicem supplet in aula & comitatu Principis: Nec tamen, ut illi, gestat

signum

ſignum regium, ſed quoties opus eſt, petito ab ipſo annulo ſignatorio, tam diplomata publica, quam epiſtolas ipſo præſente ſignat. Quod ſi is quoque abſit, peragit ea quiſpiam de cæteris Secretariis, quem Princeps juſſerit. Habet autem primus quoque Secretarius ſecundum Cancellarium & Vicecancellarium prærogativam capeſſendi honores publicos & magiſtratus qui vacaverint: in arbitrio tamen regis poſitam. Habet & locum honoratum ſupra omnes officiales terreſtres & aulicos, excepto Mareſcalco. Mareſcalcus curiæ abſente Mareſcalco regni agit omnia quæ illius muneris ſunt: A præſente etiam ſocius adhiberi ſolet ac debet ad ea quæ ſunt majoris momenti peragenda, præfertque cum eo pariter Principi erectum ſceptrum, Theſaurarius item Theſaurarii regni abſentis vices gerit, adhibeturque & ipſe à præſente ad pleraque omnia. Succamerarius, eſt magiſter cubiculi atque cubiculariorum puerorum, aliorumque domeſticorum Principis adminiſtrorum: Sub cujus poteſtate eſt ſupellex ad lectum & cubiculum Principis cultumque corporis pertinens. Ianitoribus quoque idem præeſt. Referendarii, ſupplicum libellorum magiſtri ſunt, & que-

querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utamur, referendis præsunt. Quinetiam in litibus urbanis disceptandis præsto sunt eidem Cancellariæ, ejusque permissu exponunt Regi cum consilio causas & controversias litigantium. Nuper adeo sententias quoque rogari cœperunt in regiis judiciis. Sunt autem duo pari potestate, alter ecclesiastici, alter profani ordinis. Ductoris copiarum, magistri stabuli, magistri culinæ, & præfecti curruum quæ sint officia, ipsa eorum nomina satis ostendunt. Cæterorum munera jam sunt explicata in terrestribus officiis & curationibus. Eadem enim sunt horum atque illorum: Sed cedunt hi illis præsentibus in sua cuiq; satrapia sive terra. Hæc autem omnia honorata sunt ministeria: Minus illa, interioris cubiculi servitoris, curatoris lecti atq; dispensatoris. Cæterum stipendiarii & aulici Principis equites, concionatores, & sacrifici, quamvis honorato sint loco, tamen inter officiales non censentur: Multo minus stipatores, sive satellites, cubiculariique & pueri: Sed perpetui sunt administri Principis, & præsto sunt ipsi iter facienti, & quovis loco manenti. Ac sacrifici quidem per vices operantur sacris quotidie præsente rege.

ge. Canunt etiam festis diebus, benedictionesque & gratiarum actiones ritu Christiano ad mensam ejus peragunt. Concionator sacris concionibus fungitur. Aulici vero (sic enim vocantur) equites equis stipendia merent, præsidii honorisque regii causa, & equestrem eum vel currulem equestres fere comitantur. Qui equitatus numerosus est atque splendidus, nobili juventute constans. In qua sunt complures magistratibus & officiis non modo aulicis verũ etiam terrestribus præditi. Ei vero Marescalci moderantur. Cæteri ministri non habent necesse equos alere. Itaque pedestres prodeuntem in publicum Principem deducunt. In solennibus tamen pompis non inusitatũ est, ut equites quoque aulici pedestres equestrem Principem antecedant. In longioribus autem itineribus ii, qui equis non merent, vel regiis, vel oppidatim suppeditatis, vel conductitiis equis aut curribus vehuntur. Ex his stipatores præsidii causa sunt circum Principem: Quod tamen recens est in Polonia: sed auget majestatem Principis. Cubicularii & pueri præsto sunt ad quævis domestica ministeria. Sed cubiculariorum peculiaris usus est in acciendis in Senatum & ad Regem consiliariis, & perferendis

quoquo versus literis, mandatis, edictisque regiis. Quam ad rem oppidatim & vicatim eis mandato Principis equi subministrantur. Quæ, subvectiones, &, lingua vernacula, *podwodæ* vocantur: Cursum publicum Latini vocant. Incedentem in publico Principem, aulici quidem antecedunt: stipatores prælongis securibus more peditum Germanorum armati latera ejus cingunt: cubicularii vero cum pueris subsequuntur, sed ita, ut & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularii puerique episcopis ac secretariis ecclesiastici ordinis proxima Principi loca honoris causa concedant: Nisi forte regem regina sequatur. Tunc enim episcopi quoque & secretarii cum proceribus antecedunt: Reginam vero longus ordo sequitur nobilium matronarum & puellarum. Hæc igitur est ratio universa aulæ & comitatus regii. Mitto enim cantores, abaci custodem, mapparium, canum venaticorum curatores, dimensorum distributores, janitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia viliora ministeria: Quæ magna est turba, & sumptibus Principis alitur. Et quoniam omnia persequimur: volumus quidem certe. Habet etiam Regina suum comitatum, nec

modo

modo puellarum & matronarum quæ in gynæceo ſunt, ſed etiam puerorum cubiculariorum & aulicorum,& in his peculiares adminiſtros ſive officiales. In primis Magiſtrum curiæ, qui omnibus præeſt, Reginamque prodeuntem cum ſceptro antecedit: Magiſtram curiæ matronam gynæceo moderantem: Deinde Cancellarium,vel Secretarium: Cujus ſunt munera,literas nomine Reginæ conſcribere, & ſignare, & legere, & compellantibus eam reſponſa dare. Quod quidem neſcio an cum Magiſtro curiæ commune habeat. Eſt autem & hic diſcrimen inter cancellarium & ſecretarium,quod hic non geſtat ſignum Reginę,ſicut ille:ſed ab ea,quoties opus eſt, utendum accipit. Habet Regina etiam theſaurarium ſuum,& pincernam ſive pocillatorem, & ſtructorem menſæ, & ſubdapiferum, & dapiferum, & culinæ ac ſtabuli magiſtros ſingulos: Itemque diſpenſatorem, abaci cuſtodem, mapparium, & janitores,eodem, quo regii ſunt, honoris diſcrimine: Quibus omnibus victus, veſtitus, & mercedes à Rege præbentur. Indidem ipſius quoq; Reginæ menſa inſtruitur, res veſtiaria, mundus muliebris, & jumenta comparantur. Quod ſi ea Regi ſuperſtes ſit, vidua de ſuo ac de fructi-

bus & reditibus eorum bonorum, quæ Rex ipsi dotis ac donationis propter nuptias nomine de amplissimi Consilii sententia attribuerit, sese cum universo comitatu suo deinceps sustentat. Atque hæc de magistratibus regni terrestribus, & aulicis, nobis decursa sunto.

De ordine Ecclesiastico.

De ecclesiasticis magistratibus, honoribus, ministeriis & curationibus, quales sunt secundum archiepiscopos & episcopos, suffraganeorum, abbatum, præpositorum, decanorum, archidiaconorum, scholasticorum, cantorum, custodum, cancellariorum, vicariorum in spiritualibus, officialium, commissariorum ministrorum, priorum, custodum sive guardianorum, pœnitentiariorum, parœcorum, quos etiam plebanos vocant, non est operæ pretium hic nos persequi: Ne de collegiis quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conventualium, vicariorum, psaltarum, mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præ cæteris gentibus & nationibus Christianis, neque ad rempublicam pertinent, exceptis archiepiscopis & episcopis, & si quibus

forte

forte præterea peculiariter quædam reipublicæ munera, quorum ſuperius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, ut par eſt, honor eis & omnibus ſacerdotibus habetur ſolo ſacerdotii nomine. Major etiam olim habebatur: id quod è vetuſtioribus literarum monumentis deprehenditur. Omnes autem ii epiſcoporum & archiepiſcoporum poteſtati & juriſdictioni ſubjecti ſunt, præter, ſi qui Pontificis maximi, cujus eximia poteſtas eſt, auctoritate exempti ſunt.

Reliqui magiſtratus Poloniæ.

Plebes urbanæ, oppidanæ, vicanæ, & agreſtes, partim Principi parent, partim proceribus & equitibus: partim certis ſacerdotiis attributæ ſunt. Reguntur autem à ſuis quæque dominis, eorumq; præfectis ac procuratoribus, ex æquo & bono, ſive ex arbitrio magis, quam certis legibus. Quanquam non carent tamen ſuo quæque jure: Quod non eſt unius modi, quemadmodum poſterius oſtendemus. Præter dominos autem, eorumque præfectos & procuratores, habet plebs quæque oppidatim, vicatim, & pagatim ſuos magiſtratus. Ac in pagis quidem ſcultetum ſive advocatum hæreditarium vocant, qui

qui eſt quaſi deductor ac defenſor coloniæ: qui vel ipſe, per ſe, vel per vicarium ſuum, (& ipſum advocatum, ſed judicialem, vocant,) cum adjunctis aliquot ex aratorum numero ſcabinis (ſic appellantur judices, ſive aſſeſſores judicii) jus dicit. In civitatibus autem & oppidis & vicis præter hos ſunt etiam conſules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decuriones appellantur: penes quos eſt civitatis cujuſquam gubernatio & cuſtodia: in delinquentes animadverſio: publicorum commodorum adminiſtratio, curaque ædificiorum & ſartorum tectorum publicorum. Inter eos autem unus præſidet magiſter civium, quem vulgo proconſulem vocitant, qui eos, quoties opus eſt, convocat, & in conſilium adhibet. Nam leviora ſine illis ipſe gerit. Conſulum non idem eſt ubique numerus. Habent item ſingulæ opificum ſocietates & contubernia in qualibet civitate & oppido ſuos magiſtros, & his adjunctos aliquot ſeniores. In maioribus urbibus ſunt etiam ædiles unus & alter, de numero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæſtores, & ſartorum tectorum curatores. In oppidis vero & vicis communiter hæc à decurionibus curantur. Hos magiſtratus, in oppidis

præſer-

præſertim, iuratos eſſe oportet, præter advocatos hæreditarios. Nullos autem communes magiſtratus pagi inter ſe, neque civitates, habent. Hæc de plebeiis magiſtratibus.

Electio magiſtratuum & Cleri.

Creandorum magiſtratuum, & honorum mandandorum, in Polonia non una eſt ratio. Olim epiſcopi ex præſcripto ſacrorum canonum à collegiis primariorum ſacerdotum, quæ capitula cathedralium eccleſiarum vulgo nominant, legebantur: Nunc Princeps, umbratili quadam electione illis relicta, aut ne relicta quidem, ſolus arbitratu ſuo edit epiſcopum,& Pontifici max. commendat (quod fiebat etiam à collegiis) ut eius auctoritate approbetur, præficiatur, & ab aliis epiſcopis conſecretur. Cæperunt autem ſic editi ſive nominati indulgentia vel conniventia quadam admitti ad conſilia publica priuſquam approbentur à Pontifice: Non item ad functiones ſacras, & iuriſdictionem eccleſiaſticam,& adminiſtrationem bonorum: Sed à morte epiſcopi collegium ſacrum, diſtributis inter ſe curationibus, bona vacantia adminiſtrat: excepta Gneſnenſi diœceſi,quæ peculiarem habetOeconomum,

etiam

etiam vivente Archiepiſcopo. Ius autem dicit in ea juxta ac in aliis diœceſibus vacante ſede unus aliquis, quem collegium adminiſtratorem temporarium renunciaverit. Abbatum & præpoſitorum eligendorum jus collegia monachorum hactenus retinuere: Sed jam vix retinent, ab epiſcopis primum, deinde à regibus etiam labefactum & violatum. Ad electionem quidem certe, regius aſſenſus & epiſcopi auctoritas accedat, oportet. Cæterum in ſodalitiis & conventibus fratrum mendicantium neutrum horum requiritur. Ne in inferioribus quidem & quaſi vicariis locupletiorum monaſteriorum curationibus, quas fere præpoſituras vel prioratus vocant, prælati & canonici eccleſiarum cathedralium, partim à pontifice maximo, partim ab ipſarum epiſcopis, alternis menſibus creantur. Primariorum tamen ſecundum epiſcopos in unaquaque eccleſia prælatorum & nonnullorum canonicorum edendorum ſive commendandorum, &, ut vulgo loquuntur, præſentandorum jus regi conceſſum eſt pontificum ſuperiorum indulgentia. Indultum eſt idem jus etiam privatim quibuſdam, præſertim epiſcoporum curatoribus, in aliis quibuſ-

buſ-

busdam sacerdotiis. In parœciis vero & aliis minoribus sacerdotiis usitatum & legitimum est, ut jus edendi sit penes eos, unde profecta est donatio cujusque sacerdotii, vel in quorum bonis id proventusque ejus siti sunt, sic tamen, ut penes episcopum sit approbatio editi, & reprobatio, si non sit idoneus: aut si plures pariter edantur, dijudicatio. Quod de illis quoque, qui à rege vel alio quopiam profano commendantur, sive præsentantur, intelligendum est. Vocantur autem patroni usitato juri pontificio nomine; collatores etiam vulgo, qui jus hoc edendi sive præsentandi habent: Quibus invitis obtrudi sacerdotem sive beneficiarium per legem non licet, ne pontificis quidem maximi auctoritate: nisi ii sese indignos eo jure reddiderint, aut intra tempus legitimum uti eo neglexerint. Obtruso pœna est proscriptio. Quæ sic obiter, & præter institutum propemodum, hic nobis perstricta sunto. Ad proprios reipublicæ Polonæ magistratus revertamur. Palatinos & Castellanos, & reliquum omnem senatum regni, Princeps legit, & jurejurando obstringit sibi, & regno, sive reipublicæ. Idem confert præfecturas, cæterosque omnes magistratus, honores & mi-

& ministeria publica. Sed in magistratibus regni illud receptum est, ut non nisi in comitiis renuncientur. In judice vero & subjudice, & scriba sive notario, terrestribus ita adstricta est legibus potestas Principis, ut nobilitas eius satrapiæ sive territorii, cuius judex, vel subjudex, vel scriba decessit, conventu instituto, auctore & præside Palatino, quatuor patresfamilias equites eligat: de quibus Princeps unum, quem vult, in locum vacantem surroget. Abrogari vero magistratus aut honor ullus nemini potest, nisi per maximam vel mediam capitis diminutionem, hoc est, libertatis civitatisve, sive nobilitatis & bonæ famæ amissionem: aut si quis alium magistratum honoremve adeptus sit, quem cum priori retinere jure non possit. Ipse se quisque abdicare arbitratu suo potest. Præfectura, & metallorum, teloniorumque curatione, Princeps amovere quemlibet, quando vult, potest, nisi cui ipse promiserit, ac diplomate caverit, ut ad certum tempus, vel quoad vixerit, amoveri nequeat. Aulico item magistratu & ministerio amovere quenque Regi licet. Non temere tamen id facit, nec fere sine nota ignominiæ: nisi lex jubeat. Exactores tributorum annui fere

fere creantur à Rege, vel comitiali placito. Plebeios magiſtratus partim domini vel præfecti creant, partim ipſi ſibi cives & oppidani legunt, præter Cracoviam: ubi Palatinus jus legendi ſenatus habet: abrogandi non habet: Nec niſi morte, aut maxima mediave capitis diminutione honoris amittitur: Ex omni etiam numero viginti quatuor conſulum, quotannis octo, quos vult, Palatinus rebus gerendis præficit, quos præſidentes vocant: de quibus certo ordine ſinguli fiunt magiſtri civium in ſex hebdomadas. Nec multum diverſa eſt ratio conſulum in aliis quibuſdam civitatibus & oppidis: Niſi quod præfecti in ſuæ quiſque ditionis oppido unum aut alterum legendi facultatem habent. Cazimiriæ, Clepariæ, & Proſſoviæ magnus procurator arcis Cracovienſis, cum in legendis conſulibus, tum in aliis rebus, præfecti vicem obtinet. Idem advocatum & ſcabinos juris ſupremi Theutonici ſive Magdeburgenſis legit. Cæteros autem ſcabinos, ipſi conſules ſive decuriones in ſua quique civitate & oppido legunt, & ſacramento adigunt. Cracoviæ advocatum quoque judicialem. Cæterum ſcultetus ſive advocatus hæreditarius in quovis oppido, vico atque pago ſemel à domino

no constitutus, magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministerium, reique publicæ ad expeditionem bellicam, etiam ad hæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen jus fasq; domino amovere scultetum, & advocatum hæreditarium contumacem aut inutilem, persoluto ipsi pretio, quod habet inscriptum in diplomate, vel secundum æstimationem emolumentorum atque ædificiorum. Nisi quid enorme & privatione dignū is commiserit. Quo quidem jure multi sic abuti cœpere ad augenda commoda sua, ut sculteris & advocatis hæreditariis sine ulla culpa ejectis prorsus, vel in ordinem redactis, agros eorum prædiis suis adjunxerint, judiciis vero judiciales advocatos arbitratu suo præficiant. Reditus magistratuum regni exigui, terrestrium vero & aulicorum nulli fere sunt. Ne urbanorum quidem, & oppidanorum, & agrestium ulli fere certi sunt. Honorem Poloni satis amplum & luculentum virtutis & honestorum laborum præmium esse duxerunt, etiam sine compendio: quod minus generosi animi magis plerunque consectantur. Sunt tamen certæ mercedes, & quasi sportulæ, quæ judicibus

judiciorumque administris penduntur à litigantibus. Primores aliquot Palatini & Castellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris & prædiis, partim è salinis, vel teloniis, sive aliis quibusdam pensionibus à Principe antiquitus in omne tempus attributis. Episcopi nonnulli peramplos habent, unde non modo ipsi commode & cum dignitate vivere, & senatoria munera laute sustinere, verumetiam inferioris ordinis sacerdotes, socios & administros suos recte alere ac tueri, & omnem cultum divinum cum dignitate administrare, & egenis denique liberaliter subvenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Poloniæ consensu jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ attributas, & aliis quibusdam pensionibus postea vel cumulatas, vel commutatas: indeq; cùm aliis quibuslibet sacrorum administris, tum parœcis, prælatis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces & territoria, partim priscorum itidem principum ac regum, partim privatorum munificentia adjecta. Ne abbatum quidem & cæterorum sacerdotum, prima-

riorum præſertim, quos prælatos vocant, & monaſteriorum, atque etiam parœciarum piis & honeſtis uſibus male proſpexit ſimilis pietas & beneficentia. Ipſi etiam ſuperiorum temporum epiſcopi, abbates, & ſacerdotes ſucceſſoribus & poſteris ſuis permultum addiderunt, patrimonia ſua, vel empta aliunde bona, cenſuſve ſacerdotiis adjungendo, templorumque ſplendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo auguſtiorem cultum divinum redderent. Atque hæc omnia cum ipſis adeo perſonis eccleſiaſticis maiorum legibus ac Principum benignitate immunia ſunt à pleriſque omnibus muneribus & oneribus publicis. Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem ſacrum munificentia ſuperioribus temporibus, hoc erant abundantiores & ipſi, qui de ſuo liberales erant, licet minus curæ laboriſque rei familiari impenderent. Nunc paſſim in alienas donationes ac decimas invaditur longe maiore avaritiæ rapacitatiſque infamia, quam egeſtatis relevatione. Multi tamen ex hoc ordine nullos habent certos reditus: ſed partim Epiſcoporum & opulentiorum non modo ſacerdotum, verumetiam profanorum ſtipendiis, partim

cæteræ

cæteræ multitudinis quotidiana beneficentia & quasi stipe vitam sustentant. Quales fere sunt etiam ii, qui vocantur Mendicantium conventus, sive collegia.

Iudicia Ecclesiastica.

Sed nos honorum & magistratuum omni ferme ratione explicata, ad judicia transeamus. Eorum autem ratio varia & perplexa est in Polonia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum & apud alios Christianos populos, sua, quibus cæteri quoque homines, nobiles pariter ac plebeii, obnoxii sunt aliquatenus, in iis præsertim causis, quæ cum religionis, aut personarum, rerumve sacrarum ratione aliqua ex parte connexæ sunt: Quales sunt, de institutis & ritibus religionis: quæque his adversantur, de impietate, hæresi, schismate, magia, incantationibus, fœnore, sacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam vulgo vocant: Itemque de decimis, & fundis, & quibusvis censibus ac reditibus ecclesiasticis, de cæde, vi, & injuria sacris initiato homini, reive, aut loco sacro, seu sacerdotii fundo illata. Adhæc de jure patrocinii sive patronatus, quod vocant, & de sacerdotiorum jure quævis controversiæ:

itemque de jure matrimonii & natalium,& de miserabilium egentium personarum injuriis,quæque ex obligatione in foro ecclesiastico facta oriuntur. Testamentariæ causæ profanorum hominum in hoc æque ac profanis foris disceptantur, dummodo extra judicium testamenta sint condita. Aliter enim in eo foro disceptantur, in quo sunt condita. Nisi quid forte legatum sit pietatis ergo, & ad piam causam, ut vulgo loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarumve ministris aut egenis: Quæ causa propria est ecclesiastici judicii.Est autem judiciorum ecclesiasticorum summa penes episcopos: quorum vices gerunt ii,quos vocant vicarios in spiritualibus,Cancellarii & Officiales: Inter quos unus, qui est primarius, generalis appellatur: Cæteri foranei. Ab Episcopis, eorumque vices gerentibus provocatio est ad Archiepiscopos:& ad Gnesnensem quidem ab ipso etiam Leopoliensi Archiepiscopo:Idque eo nomine, quod ille est legatus perpetuus, sive, ut vulgo loquuntur, natus sedis apostolicæ. Pertinent autem ad ejus provinciam hi episcopi: Cracoviensis, VVladislaviensis, Posnaniensis, & Plocensis in Polonia, VVratislaviensis in Silesia Boëmicæ ditionis: Lubesiensis in Mar-

Marchia Brandeburgensi: Vilnensis in Lithuania: & Mednicensis in Samogitia: Olim Culmensis quoque in Prussia, & Camenensis in Pomerania sub eo fuere: sed avulsi sunt postea. Ad Leopoliensem vero, Præmisliensis, Chelmensis, Camenecensis, Lucensis, sive Luceoriensis, atque Kioviensis. Extrema tandem provocatio est ad Pontificem maximum antiquissimo Christianæ religionis instituto. Omnes autem judices ecclesiastici iudicant, sive adeo iudicare debent, è præscripto ecclesiasticorum & pontificiorum canonum: & præter diras sive censuras & interdicta ecclesiastica, habent ius quoddam coërcendi sontes, in sui quidem ordinis homines laxius, in profanos autem restrictius, ita ut contra hos ad executionem rerum iudicatarum, urbanorum ac terrestrium magistratuum opem ad extremum implorasse necesse habeant. Nec ii iure eis deesse possunt aut debent.

Iudicia Politica.

Habent & profani inter se nobiles iuxta ac plebeii sua iudicia: quibus sacris initiatum aut sacerdotio præditum præesse non licet. Ac nobilitas quidem terrestribus iudiciis peculiariter

ſubeſt: quæ à judice, ſubjudice, & notario terreſtribus exercentur, alibi quidem quater, alibi ſexies quotannis, alibi vero ſingulis menſibus: Niſi forte iudex, ſubjudex, aut notarius deſit: aut bellica expeditio, vel comitia, colloquiave (de quibus paulo poſt dicemus) interveniant. Tunc enim ſilent judicia nobilitatis, non terreſtria modo, ſed & alia. Sunt autem in qualibet ſatrapia ſive palatinatu certa oppida, in quibus jus hoc dicitur nobilitati, in eo ipſo territorio bona agroſque habenti. Nec evocari quenquam è ſuo territorio licet, niſi ipſe certa obligatione nominatim ab hac prærogativa receſſerit. Cæterum qui nulla habet bona terreſtria, conveniri hoc jure non poteſt. ne ſacerdos quidem, exceptis cauſis finium regundorum, & adſcriptitii alieni profugi, cæſi, vel vulnerati: aut ſi ullo alio quam ſacerdotii nomine bona terreſtria poſſideat. Oppida vero ac territoria judiciaria hæc ſunt: In Cracovienſi quidem ſatrapia Cracovienſis arx, Proſſovia, Xianzum, Lelovia, Biezzum, Cichovia: In quo oppido & Sandecenſe territorium judicatur: In Poſnanienſi, Poſnania, Coſtenū, VVſchona: In Sendomirienſi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencini, Viſlicia,

cia, Pilſna: In Caliſſienſi, Caliſſia, Gneza, Pyſdri, Coninum, Kcina, Naclum: In Siradienſi, Siradia, Schadcovia, Petricovia, Radomſci; Item Velunia & Oſtreſſovia: In Lencicienſi, Lencicia, Brezini, & Orlovia: In Breſtenſi, Breſte, Cruſuicia, Conale, & Prædecia: In Inovvladiſlavvienſi, eiuſdem nominis oppidum, & Bydgoſtia: itemque Dobrinum, Ripinum, & Lipnum: In Ruſſica, Leopolis, Præmiſlia, Sanocu, Halitia & Chelma: In Podolica, Camenecia, ac Trebovvlia: In Lublinenſi, Lublinum, & Lucovia: In Belſenſi, Belſum, Buſcum, Grodlum: In Plocenſi, Ploſcum, Plonſcum, Bielſcum, Racianzum, Zavverze, Mlavva ac Srenſcum: In Maſovica, Cyrſcum, Vizna, Varſavia, Nur, Vyſſegradum, Zacrocimum, Ciechanovia, Lonza, Zembrovia, Rozanum, & Liva: In Ravenſi, Rava, Goſtinium & Sochaciovia. In Sileſia vero Oſuiencimenſe & Zatorienſe territoria ſuos utrunque peculiares habet iudices, qui cum delectis de nobilitate ius dicunt, præfecto præſidente. Ad eundem modum & Severienſis, epiſcopi Cracovienſis ditio, ſuum habet. Olim in Sileſia ipſi duces in ſua quiſque ditione iudiciis præſidebant. His iudiciis diſceptantur pleræque omnes cauſæ nobili-

tatis privatæ, ac civiles, quemadmodum loquuntur iureconſulti, ac civiliter inſtitutæ. Regundorum finium controverſia hoc ipſo quidem iudicio primum diſceptatur inter equites, vel inter equitem & ſacerdotem: Sed ad extremum ad Succamerarium terreſtrem remittitur: Qui in rem præſentem veniens, ipſe per ſe vel per vicarium ſuum camerarium illius territorii eum definit, certiſque metis atque ſignis fines controverſos deſignat. Atque hæc eſt unica Succamerariorum iuriſdictio. Cæterum ſi cum regiis bonis equiti ſit controverſia, non apud terreſtre & Succamerarii iudicium ea diſceptatur; ſed Princeps equite poſtulante edit recuperatores aliquot de ſenatu ac terreſtribus magiſtratibus ſive officialibus eius ſatrapiæ, in qua eſt controverſia: quos commiſſarios appellamus. Inter quos etiam Succamerarius eſſe ſolet. Qui in rem præſentem venientes iudicium id peragunt. Idem fit, ſi ſacerdotalis fundus & ager cum regio controverſos fines habeat: Niſi quod epiſcopus quoque eius diœceſios editis à Principe recuperatoribus unum aut alterum de ſuis adiungit. Eademque ratio eſt petendi recuperatores à Principe in cauſa herciſcundæ familiæ, ſive dividendæ

dendæ hæreditatis inter fratres & propinquos. Quanquam hoc iudicium etiam præfectus exercere poteſt. Criminales vero cauſæ de ſtupro, incendio, latrocinio, & vi armata alienis ædibus illata, ad præfectorum ſive capitaneorum in ſua cuiuſque præfectura iudicium pertinent. Civiles item, quæcunque adverſus eos equites inſtituuntur, qui certos agros & bona terreſtria nulla habent, & qui, licet habeant, obligatione tamen ſua ei foro obnoxios ſe fecerunt, aut merent publica ſtipendia, aut ſacris initiato homini damnum vel iniuriam intulerunt, aut alienum adſcriptitium detinent, aut obſtaculis denique liberam fluvii navigationem impediverunt, aut ſi quis executionem rei iudicatæ prohibeat. Dicit autem ius præfectus in arce, aut alio loco publico ſuæ quiſque præfecturæ, ſexta quaque ſeptimana, per ſe ipſe, vel per vicarium ſuum iudicem caſtrenſem. Atque hæ ſunt iudicii caſtrenſis cauſæ. Officii vero, ſunt, rerum iudicatarum executio: viduarum de bonis dotalibus eiectarum, & aliorum ſpoliatorum reſtitutio: Itemq; in deprehenſos in ſcelere & recenti, ut dicunt, crimine, aut ſi quis rem alienam apud ſe deprehenſam non reddat domino repetenti: ad hæc

in turbatores conventuum & judiciorum, & qui vetitis armis utuntur: in tolerantes censuras ecclesiasticas ultra annum in injustos teloniorum exactores, & in sacerdotes, qui juri patronatus profanorum hominum derogant, aut profanos præter jus ad forum ecclesiasticum evocant, animadversio. In quibus causis quovis tempore cuivis querenti præsto esse debet præfecti auctoritas, per seipsum, vel per supræfectum suum: Cuius jurisdictio ad causas officii pertinet, si præfectus ipse jus non dicat. Denique furti suspectos prehendendi, reosque judicandi, & supplicio afficiendi jus habet præfectus & supræfectus ejus. Equestres tamen non nisi eos, qui ter ab eodem crimine damnatis editi, & in album furum relati sunt. Porro status controversiæ, hoc est, cum de genere cujusquam ambigitur, & eæ causæ, quæ infamiæ, confiscationis bonorum, vel capitis pœnam (præter eas, quas dudum præfectis attributas esse exposuimus) annexam habent, atque etiam de cæde equitis, ad solius Principis judicium pertinent. De quibus is in comitiis demum cum senatu cognoscit. Præter si maleficium in loco domicilii Principis ipsius & sub aspectu eius patratum sit. Tunc enim,

si actor

si actor recenti & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur, absque citatione Princeps eum ipse per se, vel Marescalcum judicat. De personalibus vero causis civilibus, aut civiliter institutis, quæ alioqui ad forum terrestre vel castrense pertinent, Princeps itidem quovis loco ac tempore cum iis, quos ad manum habet, consiliariis, citatum judicat. Quæ citatio curialis, & post curiam, vocatur. Sed eius usus ita restrictus est, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in majore tantum agros ac domicilium habet, non valeat: neque contra. Id autem judicium regiorum terminorum nomen habet. Vbi etiam in præfectos & administros suorum bonorum & redituum, quod ad munera eorum attinet, quicunque & undecunque ii sint, Princeps ipse sibi, instigatore, ut vocant, officii petente, & cuivis postulanti jus dicit: Ac de provocationibus quoque ab officio castrensi ad se delatis cognoscit. Iniustus tributi publici exactor etiam apud Episcopum, Palatinum, vel Castellanum loci recte convenitur. Belli autem & expeditionis publicæ tempore, cum silent omnia supramemorata fora, penes Principem est ius omne, & judicium eorum, quæ in castris & in ipsa expe-

expeditione flagitiose aut scelerate admittuntur. De injuriis quidem damnisque datis in expeditione bellica palatini vel castellani, cuivis querenti contra suæ quisque satrapiæ vel territorii homines, jus dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porro judiciis nobilitatis provocatio est ad principem: Nisi quod eæ, quæ fiunt à terrestribus judiciis, in Colloquiis fere prius disceptantur. Appellatur autem Colloquium, peculiare palatini cum dignitariis, ut vocant, ac terrestribus magistratibus judicium: Quod semel quotannis autumni tempore in qualibet satrapia sive palatinatu exerceri debet, provocationum à terrestribus & castrensibus ejusdem satrapiæ judiciis disceptandarum causa. Quod etiam terminos generales vocāt. Vbi & alienationes & obligationes bonorum terrestrium recte fiunt. Ab hoc itidem ad regem est provocatio. Silesii soli Colloquiorum usum non habent, neque Principem, sed vicinorum duorum triumve Principatuum judicia appellant, in eisque acquiescunt. Verum id quoque jam exolescit, pleraque omni nobilitate in jus terrestre Polonicum sese transferente. Fuit autem aliquando in comitiis facta mentio instituendæ

in

in Polonia novæ judicum decuriæ,quæ de omnibus provocationibus absque provocatione cognoscerent, quale est in Gallia, quod parlamentum vocant. Sed non placuit, summam judiciorum cuiquam præter Principem concredere. Quo fit, ut Principe plurimis & variis judiciis distento, & aliis multis & gravibus tam ampli regni negotiis distracto, lites in multos annos comperendinentur,non sine dolore & querimonia multorum, præsertim augescente indies cupiditate hominum, nullaque, aut exigua certe, temere litiganti, & provocanti, & injusto judici, pœna imminente. Vnde capitales existunt inter necessarios quoque & cognatos inimicitiæ, cædes innumerabiles patrantur, coactisque hominibus & justis prope exercitibus nonnunquam confligitur, dum offensus longa judicii comperendinatione, armis jus suum quisque persequi ac tueri contendit. Sed ad provocationes redeamus. Earum duplex est ratio. Est enim appellatio, qua inter litigantes solos disceptatur, justene an injuste judicatum sit. Motio vero est,in qua judex à quo provocatum est,necesse habet tueri sententiam suam, ut si iniqua & legibus adversa fuerit, ipse pudefiat, mulcteturq;.
Quod

Quod tamen iam ferme exolevit. Vtrobique autem regio vel colloquiorum iudicio iniustum decretum rescinditur, vel corrigitur, universaque causa disceptatur ac diiudicatur, etiamsi ab interlocutoria sententia provocatum sit. Tametsi non temere admittitur eiusmodi provocatio. Cognitionum quoque Principis de provocationibus non una est ratio. Nam de iis, quæ fiunt à colloquiis, non nisi in comitiis cum frequenti senatu cognoscit. Ad eundem modum de iis etiam, quæ fiunt à terrestribus iudiciis. Nam de iis quoque recte à rege cognoscitur in comitiis, si prius ea instituantur, quam colloquia. Itaque indiscriminatim provocari solet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris vero provocationibus, quæ fiunt ab aliis iudiciis, etiam extra comitia cognoscit is cum iis consiliariis, quos ad manum habet, quovis tempore & loco: sed tamen intra fines regni modo. Foris enim nemo equitum sistere se Principi necesse habet ulla ex causa, exceptis fiscalibus. Tam in comitiis autem, quam extra ea in iudiciis regiis, adhibentur in consilium etiam supplicum libellorum magistri sive referendarii: Itemque iudex, subiudex, & notarius eius satrapiæ sive territorii in

quo iudicium exercetur: præter, cum de provocatione ab ipsorum iudicio facta cognoscitur: Habentque in postremi omnium dictionem sententiæ. Atque his fere foris atque rationibus nobilitatis iudicia peraguntur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis Christianæ institutis alienus, provocandi adversarium ad singulare certamen, & ferro usque ad necem vel deditionem de iure & iniuria veroque & falso decernendi, nihil habet commune cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel tantum à Sigismundo rege seniore admissum est. Cum autem liberrimus sit nobilitati Polonæ armorum usus, ad iudicium tamen terrestre & castrense, & ad comitia nemini armato venire licuit antiquitus: Nunc ea lex propemodum obsolevit. Iudicatur autem nobilitas suis legibus, quæ paucæ sunt, & constitutiones vel statuta regni vocantur: tametsi Masovii peculiaria hab[illegible], vel moribus, vel ex æquo & bono, sive adeo iudicum opinione. Magnam autem in iis iudiciis vim habet exemplum, & res in simili causa à Principe iudicata. Permagnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus est etiam usus præconum, quos ministeriales terrestres appellant, magna-

magnaque eis fides habetur, itidem ac tabellionibus in jure civili Romano & pontificio. Sed sunt ii fere illiterati, plebeii, & rustici homines, palatini vel delegati cujuspiam regii arbitrio, nec semper exquisito delectu, creati. Verum in omni fere functione sua unum aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est pœna, si causa cadat, vel eam non prosequatur: Ac ne litis quidem impensas reus solvit. Reus condemnatus si judicatum non solvat, multatur & pignoratur. Condemnatur autem actori in civili causa, quanticunque is litem jurejurando interposito æstimaverit. Licet tamen judici ante jusjurandum ejus æstimationem moderari. Si non paruerit rei judicatæ reus, condemnatur in duplum: quod per lucrum appellant: Prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplum ad certam diem non exolverit, præfecti regii eius territorii, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor implorat. Ex decreto autem præfecti bona rei possidenda ei traduntur, adiecta certa mulcta, quod vadium vocant, si is prohibuerit. Sin iterum id fecerit, duplicatur mulcta: Sin tertium, triplicatur. Quæ vadia duplicata & triplicata appellan-
tur.

tur. Quæ tamen ſublata jam ſunt. Et poſt interpoſitum unum vadium,reus, ſi pergat eſſe contumax, proſcribitur. Proſcriptus vero, ſi vi ſeſe nihilominus ſuaque tueatur, cuncta illius præfecturæ nobilitas contra eum armatur. Ac ipſe quidem prehenditur, bona vero ejus à præfecto poſſidentur, donec de reditibus eorum non modo judicatum, ſed multæ etiam & vadia ſolvantur. Indicta vero cauſa, hoc eſt, non citatum, neque convictum equitem, qui modo agri aliquid habeat, prehendere nulli magiſtratui, ac ne Principi quidem licet, præter furem à ſervis pœnæ inter conſcios & complices ter editum, aut in maleficio quovis deprehenſum,aut qui ſatiſdare nolit,vel non poſſit.Præfecto remiſſiori, in executione rei judicatæ, pœna eſt abrogatio præfecturæ: niſi forte eam oppignoratam teneat. Tunc enim centum marcarum multa ipſi à Principe irrogatur, detrahenda de ſumma ejus capitali, quoties officium ſuum non fecerit. Oppidanis vero & plebeiis magiſtratibus equitem etiam in ſcelere deprehenſum ſine præfecti auctoritate judicare omnino fas non eſt. Sed ſufficiant hæc nunc de judiciis nobilitatis. Neque enim omnem judiciorum rationem &

formam persequi hic nobis propositum est. Habet plebs peculiaria iudicia, in pagis quidem simplicissima, quæ vel ab advocatis iudiciariis, & scabinis, vel à sculteris, vel à præfectis sive dominis, eorumve procuratoribus & ministris, sine strepitu & figura iudicii exercentur. In urbibus vero & oppidis exactiora sunt: quibus equites quoque, qui in iis domicilia & ius civitatis habent, sunt obnoxii in causis civilibus duntaxat. Ea vero partim penes advocatum & scabinos, partim penes decuriones sive consules & magistratum civium sunt, partim etiam penes magistros contuberniorum. Consules ac magistri contuberniorum sine strepitu & figura iudicii iudicant: Hi quidem singuli cum adiunctis sibi primoribus sive senioribus de levioribus causis sui quisque generis opificum: Consules vero de quibusvis, proprietatis modo & possessionis rerum soli, & hæreditatis, itemque capitalibus atque sanguinariis exceptis: Quæ ad scabinorum & advocati iudicium peculiariter pertinent. Parvi momenti causas etiam magister civium solus cognoscit. A quo itidem, atque à magistris contuberniorum, ad consessum Consulum est provocatio. Ab his porro ad Regem. Inolevit tamé multis

multis in locis mos, ut prius Præfectus, vel qui Præfecti loco est, appelletur, atq; inde demum ad Regem provocetur. Idque de regiis modo oppidis intelligendum est. Nam quæ alii cuipiam subsunt, in iis provocationes fiunt ad eorum dominos: Ab iisque sine provocatione iudicantur. Sed si quis adversus eum, qui ipsi non subest, iniuste iudicaverit, sive per se, sive per vicarium & procuratorem suum, vocari potest eo nomine in ius, cui est obnoxius. Porro episcoporum & aliorum ecclesiasticorum hominum subditis opem superioris (nempe episcopi, vel archiepiscopi, vel pontificis maximi) contra vim & iniuriam dominorum suorum implorare licet. In iurato autem iudicio (sic enim vocatur id, cui scabini cum advocato iurati præsident) accuratior servatur processus iudiciarius. Exerceturque id fere inter concives quintodecimo quoque die, nisi is festus sit: Externis vero & hospitibus postulantibus, quoties opus est, exponitur. Atque hoc quidem emptum dicitur, illud expositum. Est & tertium genus iudicii huius, quod magnū vocant, ac ter statis anni temporibus ob graviores causas magistro civium præsidente exercetur. A iurato autem iudicio legitima est pro-

vocatio ad aliud quoddam judicium primariarum urbium. Quod quidem duplex eſt, itidem ac leges, quibus oppidani & agreſtes fere utuntur. Neque enim iiſdem ii cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Maſovia quidem, ubi jus Culmenſe viget, ad Varſavienſem, vel Plocenſem, hinc porro olim quidem ad Culmenſem, nunc autem ad Torunenſem in Pruſſia magiſtratum, atq; inde demum ad Regem provocatur. In cæteris vero partibus Poloniæ, ubi juris Teuthonici Magdeburgenſis uſus eſt, olim ad Magdeburgenſem civitatem provocabatur. Sed Cazimirus Magnus rex aliud quoddam judicium in arce Cracovienſi inſtituit, quod iuris ſupremi Teuthonici ſive Magdeburgenſis appellavit. In quo advocatus cum ſeptem ſcabinis, magno procuratore eiuſdem arcis præſidente, non tamen iudicante, iudicant de provocationibus, quæ fiunt à iuratis quarumvis civitatum & oppidorum iudiciis. Inde vero provocatio eſt ad aliud iudicium, quod ſex civitatum dicitur. In quo, eiuſdem Cazimiri inſtituto, bini certorum oppidorum decuriones ſive conſules Cracoviam convenientes in arce ius dicunt ſine provocatione. De quo in hiſtoria fuſius perſecuti ſumus.

Cogno-

Cognoſcit autem Princeps de provocationibus iis, quæ ab urbanis & ruſticis judiciis veniunt,& omnino de controverſiis plebeiorum ſuæ ditionis, atque etiam de querimoniis adverſus præfectos ſuos, ubi libet, etiam extra regnum, & cum quibus vult conſiliariis. Sæpe etiam conſiliariis & referendariis, aut ſecretariis earum cognitionem delegat, ſed ita, ut ipſe tamen ad extremum, iis referentibus ſtatum controverſiæ, decernat: præſertim ſi cauſa ad equitem pertineat. Soli Cracovienſes cives hoc præditi ſunt privilegio, quod à Senatu urbano nonniſi ad Principē eſt provocatio, & quod ejus, itemque Cazimirienſis & Cleparienſis civitatum cauſæ ab eo non niſi Cracoviæ judicantur. Habent & ſculteti ſive advocati hæreditarii pagorum & oppidorū nonnullis in locis inter ſe peculiaria judicia. A quibus item ad jus ſupremum Teuthonicum, & inde ad ſex civitates, vel ad Principem provocatur. Iure autem ſuo quiſque judicatur, præter, quod cauſæ cædis & vulnerum Polonico tantum jure judicantur: Quo reus actoris jurejurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine comprehenſus, cædem capitis luit ſupplicio. Poſt interpoſitam vero viginti quatuor hora-

rum moram, ad certam & lege constitutam capitis æstimationem damnatur: quæ diversa est equitis ac plebeii: Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis & hæredibus cæsi cedit multa: Pro equestri vero, solis liberis & hæredibus exolvitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna est etiam carcer annuus. Sed Masoviorum legibus carceris pœna solvitur is, qui profugus annum totum exulaverit. Cæterum plebeio equitem interfecisse capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt æstimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capiendæ ex multa pecuniæ, ut crebrescant magis indies iurgia cædesque. Executio rerum iudicatarum contra oppidanos & urbanos penes magistratum est in sua quemque civitate, aut si is negligat, domini vel præfecti auxilium imploratur. Et hactenus quidem de iudiciis.

Comitia publica Poloniæ.

Comitiorum ratio nobis deinceps exponenda est. Duabus autem de caussis ea habentur: propter consultationes de republica, & propter iudicia. Cum enim Polonis, quemadmodum supra memoravimus, ea potissimum forma reipu-

reipublicæ placuisset, in qua penes unum quidem esset judiciorum & rerum omnium in bello & in pace summa, sed ut is rerum agendarum & judicandarum consilia, cum compluribus consiliariis communicaret, hi porro cum propter alias functiones publicas, tum etiam propter curam rei suæ familiaris, ad latus Principis assidui esse non possent, placuit, ut ii ad certum locum & diem convocarentur à Principe, ad exercenda cum ipso iudicia, consiliaque de republica capienda. Hæc sunt comitia publica: Quæ etiam generales regni conventus vocant. Qui olim simplicioribus & melioribus sæculis bidui vel tridui spacio peragebantur. Augescentibus deinde iudiciis, & rebus agendis, extrahi cœpere in longius tempus comitia: Sic tamen, ut pro re nova & insolita annotarit Ioannes Dlugossus, in nonum diem ea extracta esse. Atque hæc fuit vetustorum comitiorum ratio. Posteriori tempore, hoc est, avorum fere nostrorum memoria, cum universa nobilitate, & una de omnibus civitate Cracoviensi, communicata sunt comitia: cœperuntque adhiberi legati nobilitatis, sive, ut vulgo loquuntur, nuncii terrarum, hoc est, satrapiarum atque territoriorum, &

civitatis Cracoviensis. Principio quidem unam ob rem, quemadmodum in historia ex Dlugosso retulimus: nempe sciscendi in bellum tributi causa. Deinde vero, cum sive incuria Principum, sive consiliariorum conniventia, multa, quæ ad salutem & amplitudinem reipublicæ pertinebant, negligi, & nobilitatis prærogativæ minui viderentur, ad alias etiam consultationes de republ. accedere cœperunt, non ut consiliarii, sed ut monitores Principis atque consiliariorum, & custodes libertatis, & prærogativarum nobilitatis, ac legum publicarum. Laudabile sane & salutare in primis genti Polonæ (si eo recte utatur) institutum, & ad optime constitutarum olim rerumpublicarum Romanæ & Lacedæmoniæ mores accedens: Quarum in altera Ephori, in altera Tribuni plebis, Principũ & potentium libidini inertique & inutili administrationi reipublicæ objecti erant. Nunc igitur sine Nuntiis terrarum non habentur legitima comitia. Atque eam ob rem quoties ea debent institui, indicuntur prius à Rege nobilitati conventus, quos vocant particulares, ad certos dies certaque oppida: Majoribus quidem Polonis, hoc est, Posnaniensis & Calissiensis satrapiarum equitibus, Sro-

dam: Cracovienſi vero ſatrapiæ Proſſoviam: Sendomirienſi Radomiam: Siradienſi Schacoviam; excepto Velunenſi tractu, qui ſuum peculiarem conventum Veluni habet: Lencicienſi Lenciciam: Cuiaviis Radeoviam; Dobrinenſes tamen ſeparatim Ripini conveniunt: Ruſſis Vilnam; præter Chelmenſes, qui & ipſi Chelmæ ſuum habent: Podoliis Cameneciam: Lublinenſi ſatrapiæ Lublinum: Belſenſi Belſum: Plocenſi Razianzum in eodem tractu: Maſoviis Varſaviam: Ravenſi nobilitati Ravam: Sochacovienſi Sochacoviam: Goſtinenſi Gambinum. His igitur locis (niſi juſta cauſa obſtet) nobilitas cum conſiliariis & magiſtratibus terreſtribus, ſive, ut vulgo loquuntur, cum dignitariis & officialibus ejuſdem ſatrapiæ, vel tractus, ad templum convenit, & implorata ſacro publico ope divini numinis, legationem regiam audit, ubi, quando, & quibus de cauſis opus ſit haberi comitia: Deinde præeuntibus conſiliariis legatos ſuos ſive nuncios deligit, eiſq; vel peculiaria dat mandata ad comitia, vel univerſe poteſtatem facit curandi ea, quæcunque in commune è republica fore videbuntur. Lege autem ab hoc munere legationis excluditur, qui privatum habet negotium &

litem in comitiis. Finitur nunciorum potestas unicis comitiis. Nec idem sane est in omnibus satrapiis eorum numerus: Verum pro numero territoriorum esse debere existimatur. Nunciis ita creatis in particularibus conventibus, mox instituuntur alii conventus, quos generales vocant. in maiore quidem Polonia Coli, in minore autem Corcini, quæ etiam Novacivitas nuncupatur. Et ad hunc quidem Cracoviensis, Sendomiriensis, Russicæ, Podolicæ, Belsensis & Lublinensis satrapiarum; ad illum vero reliquarum proceres, & nuncii recens creati, ac de nobilitate qui volunt, constituta itidem à Principe die conveniunt, auditisque iterum mandatis regiis, mandata nobilitatis, & quæ postulat usus reipublicæ, inter se conferunt. Atque inde itur ad maiora comitia. Quo ubi conventum est, re sacra solenni itidem in templo publice peracta, itur ad aulam. Ibi Principe & consiliariis in corona considentibus, adstantibusque pone secretariis & nunciis, Cancellarius vel Procancellarius Principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in commune consuli operæpretium sit: deinde consiliarii ab archiepiscopis & episcopis orsi, ordine dicunt sententias.

Hinc

Hinc nuncii petita à rege venia secedunt in aliud conclave, iisdem de rebus inter se consultaturi. Reversique sive eadem, sive alia die, per unum aliquem exponunt id, quod ipsis in commune visum est, quid probent, quidve requirant. Nonnunquam pluribus mandant, si plura sint negotia proponenda, ut suum quisque edisserat. Non modo enim iis de rebus, quæ Principis nomine propositæ fuere, sed etiam si quid aliud ipsis in mentem venit, de republica postulant vel admonent. Id vero si est eiusmodi, ut consultationem requirat, & ab eorum functione non alienum esse videatur, dicuntur etiam de eo sententiæ à senatoribus, exclusis nunciis: interdum etiam non exclusis. In omnibus autem consiliis postremus omnium dicit Princeps. Et quod ei placuit, decreti comitialis & legis habet vigorem, dummodo prioribus legibus, nobilitatisque aut sacri ordinis prærogativis ne adversetur. Tunc enim refragari placito Principis non solum senatui, sed etiam nunciis fas est. Itaque in eiusmodi consultationibus suspendit fere sententiam suam Rex, donec inter nuncios & senatores maioremve eorum partem conveniat. Sed hoc iam aliter modificatum est.

Cætera

Cætera autem consilia de republica, quæ legibus diserte excepta non sunt, nec prærogativis nobilitatis præjudicant, cũ senatu solo Princeps communicat. Quemadmodum judicia quoque cum eo solo exercet, minimum biduo vel triduo singulis hebdomadis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è senatu delegat. Atque ii quotidie fere, festis diebus exceptis, judicant. Verum ab his quoque assessoribus (sic enim vocantur ii judices) ad Regem provocatur. Atque ii statum controversiæ cujusque, decretumque suum, in consessũ reliqui senatus exponunt. Sententias tamen denuo non dicunt. Publicarum inter sacrum & militarem sive equestrem ordinem controversiarum arbitrium atq; transactio penes Regem est. Comitia quotannis, nisi quid forte impediat, institui usitatum est. Nihil tamen prohibet, quo minus, vel rarius, vel crebrius instituantur. Crebrius quidem ut id fiat, requirit judiciorum & provocationum disceptandarum multitudo: Tametsi extrahuntur ea nonnunquam in quartum & quintum, ac sextum fere mensem. Locus certus comitiis habendis olim nullus erat. Sed ubi Principi collibuerat, etiam sub

dio

dio & in territoriis ea peragebantur. Postea lege in unum conclusa sunt oppidum in umbilico fere & medjtullio totius Poloniæ situm Petricoviam. Sed ea iam inde nova lege in gratiam Lituanorum Varsaviam translata sunt. Potest tamen Rex assentiente senatu, iusta aliqua de causa alibi quoque ea instituere. Nec illud prætermittendum est, quod initio comitiorum nuntiis nobilitatis singulis certa pecunia in victum de publico numeratur; Senatoribus non item. Cæterum non venienti ad comitia senatori sine iusta causa, lege multa irrogatur: Sed ea vix unquam à Rege exigitur. Habet ecclesiasticus quoque ordo in Polonia sua comitia: quæ synodi græco, sed latinis non inusitato, nomine appellantur. Quarum causas & universam rationem è iure pontificio petat, qui volet. Hic illud modo annotandum est, quod licet Archiepiscopus Leopoliensis suam habeat provinciam à Gnesnensi distinctam, tamen & ipse, & socii, vel, ut vocant, suffraganei eius Episcopi, Gnesnensis Archiepiscopi auctoritatem agnoscunt, cùm in provocationibus & iudiciis, tum in Synodis: Ad quas ab illo evocantur. Est autem ius, mosque, Petricoviæ, Lenciciæ, aut Loviciæ provin-

vincialem ſynodum tertio quoque anno, niſi res maiorem celeritatem, aliumve locum epiſcoporum conſenſu poſtulet, inſtitui; & adhiberi in conſilium abbates & præpoſitos monaſteriorum, & collegiorum ſacrorum primariorum (quæ capitula cathedralia vocantur) legatos binos, vel ſingulos duntaxat. Sed nos à ſynodis & comitiis ab bellum tranſeamus.

Bellica inſtituta & potentia.

Id autem in hac gente à nobilitate geri uſitatum & legitimum eſt antiquitus: Quæ cuncta equeſtris militat, quemadmodum antea diximus, idque pro modo bonorum & redituum facere debet. Sed cum nulla publice inſtituta ſit bonorum æſtimatio, modus hic fidei cuiuſque creditus, labente in deterius diſciplina & fide, arbitrarius factus eſt, non ſine reipublicæ totius incommodo & iniuria. Arbitrarium eſt genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non poſſunt, pedeſtres militant. Sculteti quoque ſive advocati hæreditarii, & quicunque fundos terreſtres hæreditarios habent, non ſunt immunes à militia. Multatur autem agris & bonis omnibus, ſi quis paterfamilias à bello abfuerit, aut filium adul-

adultùm, fratremve, qui ipſe ſeparata bona & militandi neceſſitatem non habeat, pro ſe non miſerit. Cæterum pupillis impuberibus, ægrotis ſenio confectis, & viduis, per neceſſarios & famulos militiam obire licet. Habent autem vacationem militiæ tribuni terreſtres, præfecti arcium in finibus regni ſitarum, vicarii cæterorum præfectorum juriſdictionem habentium, vicecapitanei & burggrabii: & qui reipublicæ cauſa abſunt. Habet item ordo cunctus eccleſiaſticus, præter eos ſacerdotes, qui bona terreſtria hæreditario, ſeu alio quovis, quam ſacerdotiorùm iure & nomine obtinent. Evocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimiſſis quoquoverſus per præfecturas literis ſigno regio conſignatis: Quæ deinde in pertica reſti alligatæ (unde *reſtium* nomen acceperunt) à præconibus ſive miniſterialibus terreſtribus ad dignitarios & officiales, ſive magiſtratus, primoreſque nobilitatis cuiuſque præfecturæ, ſublimes & conſpicuæ circumferuntur, & in foris urbium & oppidorum alta voce publicantur. Ter autem id fieri oportet, interpolatis quaternis ſeptimanis: Niſi decreto comitiali tempus id accidatur, binæque reſtes coniungantur. Poſt tertias demum

mum reſtes domo ſe quiſque movet ad ſuæ ſatrapiæ conventum ad certum locum certamque diem indictum. Inde porro auctore ac ductore Palatino cum ſui quiſque territorii Caſtellano ad conſtitutum à Principe prope fines regni locum pacati proficiſcuntur. Verum hoc quoque, ut alia nonnulla recte à maioribus inſtituta, augeſcente indies equitum licentia, conniventiaque magiſtratuum, in deſuetudinem abiit, magno non modo ſacerdotalium, verum etiam regiorum, & ipſius nobilitatis prædiorum, & adſcriptitiorum incommodo damnoque. Neceſſe autem habet Princeps equeſtris ordinis homines ab hoſtibus in bello captos redimere, ac damna amiſſorum equorum, quæ ii extra fines regni acceperint, exolvere. Captum vero hoſtem, nobilem præſertim, is qui cepit, Principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Uſu venit nonnunquam, ut hæ copiæ dividantur à Principe de ſententia ampliſſimi conſilii; ac cæteris quidem adverſus hoſtem proficiſcentibus, unius aut alterius ſatrapiæ nobilitas, vel plurium, ſi opus ſit, ad præſidium ejus oræ, unde item belli aliqua eſt ſuſpicio, relinquatur. Hæc eſt apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc robur militiæ in equi-

tatu situm. Hæ sunt opes & vires gentis: hæ copiæ externis pene incredibiles,& cum quibusvis maximarum gentium opibus ac divitiis comparandæ: quibus olim Principes Poloni res magnas & præclaras gesserunt, non domi modo illata bella propulsando, sed foris etiam hostes ulciscendo, fines imperii longe lateque proferendo,& amicis atque sociis succurrendo. Sed cum abuterentur ii nonnunquam obsequio nobilitatis, eamque crebrorum ac diuturnorum, minimeque necessariorum bellorum incommodis exercerent,lege cautum est, intra hos ducentos annos, ut ne liceat Regi bellum facere sine comitiis & assensu amplissimi consilii: & ut nobilitas fines quidem regni, quoties, & ubi opus est, absque ullo stipendio tueri necesse habeat, non sine Principe tamen, præterquam in interregno: Cæterum extra fines ne ad ullam militiam educi possit invita, nisi acceptis à Rege in quemlibet hastatum equitem quinque marcis, quod perinde est hoc tempore, ac quinque coronati Gallici vel Italici. Peditatus nullus est fere apud Polonos præter mercenarium, si quem Princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onustos cum peditibus:

Verum is peditatus non multus est, & sternendis muniendisque viis, quam armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate & graviori bello, evocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoque & agrestes decimum quenque peditem decreto comitiali armant & expediunt. Cum autem lentior sit expeditio hæc universa, & nonnunquam civibus & amicis magis, quam hostibus incommodare soleat, excogitata est ratio conducendi militis mercenarii pedestris & equestris, ad subitarias Tartarorum & aliorum hostium excursiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores subeundos aptior & promptior. Quæ copiæ pariter cum decanis, centurionibus, turmarum & cohortium ductoribus, tribunisque militaribus, ab alterutro duce exercitus longe laxiori potestate, & severiore disciplina, quam in expeditione publica reguntur. Est autem stipendium trimestre in equitem quidem senum, in peditem vero quaternorum florenorum antiquitus constitutum. Perexiguum id sane est, nisi in magna alioqui rerum omnium ad victum pastumque pertinentium copia & utilitate; longe levius etiam pretium rebus venalibus bellica

lex imponeret, & charitas patriæ, studiumque bellicæ virtutis & gloriæ, & spes adipiscendorum publicorum honorum magis, quam ulla merces juventutem multitudine & otio abundantem ad facienda stipendia excitaret. In hoc vero stipendium publice confertur pecunia, tributo, quam exactionem vulgo vocant, agrestibus ac oppidanis, regi iuxta ac nobilitati subjectis, imperato. Quo illi non inviti agrorum domorumque suarum vexationem redimunt, si modo redimunt; mercenariorum etiam militum, non contentorum stipendiis suis, licentia & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec sacerdotum nec nobilitatis, atque adeo neque regis ipsius bonis abstinente. Id autem tributum ex agris quidem in laneum seu mansum, (certus agri modus est:) ex oppidis vero ostiatim penditur. Quinetiam venalis cujuslibet potus nomine in oppidis juxta ac in pagis pensitatur. Pendunt & molitores de moletrinis quiddam: & sculteti sive advocati de suis agris, itemque equites ii, qui nullos habent adscriptitios, & plebeii, qui neque domos, neque agros habent, & arte aliqua vel opera sua victitant. Doctores, magistri, & scholastici, & qui literarum doctri-

næque ſtudiis vacant, immunes ſunt. Eſt & aliud quoddam tributum, in magna neceſſitate aliquando plebi univerſæ, exceptis ſcholaſticis, imperatum: Quod quia de ſingulis capitibus pendebatur, capitale dictum eſt. Imponit nonnunquam & ipſa ſibi nobilitas cum Rege & proceribus tributum de agris vel de cenſibus ſuis penſitandum, ſi uſus & neceſſitas poſtulet. Non niſi in comitiis autem hæc tributa ſciſcuntur ac decernuntur, & quidem conſentientibus conſiliariis pariter & nunciis terreſtribus. Cæterum eccleſiaſticus ordo una cum bonis & hominibus ſuis jam inde ab initio ſuſceptæ religionis Chriſtianæ, non modo militiæ perpetuam, ſicuti ſuperius attigimus, vacationem, ſed tributorum etiam publicorum immunitatem habet in Polonia. Verum ipſe ſuperiori tempore oppidanos & agreſtes ſuos tributis, quæ cæteris imperantur, ultro reipublicæ gratia ſubjecit. Nunc jam pro lege habetur, ut quoties regiis & equitum ſubditis tributum imperatur, nec hi exortes ſint. Penſitant ipſi etiam nonnunquam ſacerdotes cum Epiſcopis rogati, urgente neceſſitate, & charitate patriæ ſuadente, de ſuis ſacerdotiis certam redituum ſuorum portionem.

nem. Quam pensionem contributionem appellant. Ejus vero decernendæ jus est penes synodum provincialem. Exigendæ vero penes eos, quibus episcopi cum primario suo collegio in sua quisque diœcesi mandaverit. Superiorum autem illorum tributorum, quæ plebi atque, etiam nobilitati imperantur, exactio plerunque regis arbitratu, nonnunquam de senatus atque nunciorum sententia, per satrapias compluribus imponitur: Nec diutius id munus durat, quam ipsum tributum. Dispensatio penes Regem fere & thesaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipsa aliis comitiorum decreto mandatur. Dum hæc recognoscimus, excogitata est nova ratio comparandæ in defensionem regni militemque mercenarium pecuniæ. Rex enim benignissimus Sigismundus Augustus quartam partem redituum regiorum in eum usum perpetuo reipublicæ concessit. Quæ pacis tempore in fiscum, in arce Ravensi constitutum, deponitur. Atque hæc habuimus in præsens, quæ de ratione belli, ac de universa republica Polonica in medium afferremus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus constitutionibus petatur.

Prussiæ Regiæ descriptio.

Prussia Regia nobis reliqua est, quæ quamvis eodem cum Polonis regno contineatur, tamen quia peculiare consilium publicum, peculiares leges, peculiaria judicia & comitia, ærariumque, & belli gerendi rationem à reliqua Polonia diversam habet antiquitus, de his nunc separatim persequamur. Nec abs re fortasse fuerit si de Ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Prussiæ quæ nuncDucalis dicitur, ex eo tempore, ex quo devictis barbaris populis sub jugum Christi missa est, simul cum episcopis suis Sambiensi & Pomesaniensi ad nostra usque tempora Ordini Teuthonicorum Crucigerorum, qui se de hospitali S.Mariæ militiæ Hierosolymitanæ dixere, paruit. Cujus Ordinis præses Magister generalis, socii vero administrationis, & præfecti territoriorum, Præceptores & Commendatores appellati sunt. Qui cum pro amicis & sociis, Polonorum hostes facti essent, armis eorum adacti quodam tempore, una cum episcopis in verba Regis Poloni jurarunt, & aliquandiu majestatem ejus comiter conservarunt. Sed cum id deinde aliquoties, & ad extremum nostra memoria Alberto

Mar-

Marchione Brandeburgensi Magistro, viro excelsi animi, & rei militaris perito, auctore detractassent: Sigismundus rex senior, ut se & posteros suos illa perpetua defectionum bellorumque molestia liberaret, & Poloniæ Lituaniæque tranquillitatem majorem præstaret, fractis iis bello, & ad necessitatem deditionis redactis, & partim decedentibus è Prussia, partim habitu & religione abjecta manentibus, illum ipsum Albertum sororis suæ filium singulari clementia pro Magistro ducem in Prussia jussit esse, hæreditariumque Principatum ipsi cum fratribus & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut ii in verba regis Poloni ritu solenni jurarent: cum centum equitibus hastatis, quoties & ubi usus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem ac Magister habuisset. Extant pacta conventa. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiæ ampla & copiosa, duarumque episcoparum suppressione auctior, sub Duce esse cœpit, summam omnium rerum potestatem Rege tamē Polono obnoxiam habente, & arbitratu suo consiliarios sibi legente, & præfecturas ac magistratus mandante. Vtinam quidem is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc de

ducali Prussia. Regia vero, ex quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (unde fere detracta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem juris & reipubl., sed leges tamen suas & instituta à Teuthonibus fere hausta, vel post subactos & ferme extirpatos priscos & barbaros Prussos deductione coloniarum è Germania importata retinuit. Consilium quoque à senatu regni sejunctum obtinuit. Habuit etiam initio suum gubernatorem, à rege datum. Sed postea suppressus est hic magistratus. Vtitur autem omnis ferme Prussia, ducalis juxta ac regia, jure municipali, quod Culmense vocatur. Quod tamen non satis certum est in hanc usque diem. Eruitur id quidem è tenebris & colligitur, sed nondum in lucē prodit. Solæ Elbingensis, Brunsbergensis & Fraumburgensis civitates Lubecense amplexæ sunt, vel secum fortassis attulere. Et quoniam utrumque id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicum & Magdeburgense: indeque etiam ad Romanum. quibus de rebus, neq; Culmensi aut Lubecensi, neque Magdeburgensi & Saxonico jure, neque plebiscitis civitatum, aut constitutionibus regiis cautum est. De-

dit enim constitutiones & leges quasdam sapientissimus rex Sigismundus senior, partim toti Prussiæ regiæ, partim Gdanensi civitati peculiariter. Easque auxit optimus ejus filius Sigismundus Augustus, cum in ea urbe esset ante annos duos & viginti. Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita pridẽ etiam, cum idem Rex comitiali decreto clarissimos & prudentissimos aliquot senatores ad Elbingensem & Gdanensem civitates corrigendorum quorundam erratorum & abusuum causa cum summa potestate delegasset, condiderunt ii leges nonnullas, rebus, locis, atque temporibus accommodatas. Quas nuper is qui fuit Princeps ejus legationis, vir amplissimus, Stanislaus Carnconius VVladislaviensis Episcopus, in lucem edidit. Vectigalia regia non ampla sunt in Prussia: Eaque proveniunt potissimum è civitatum pensionibus, agris & prædiis insulanis, & præfecturis: Quarum tamen pleræque donationibus, venditionibus, & hypothecis in impendia bellorum, superioribus temporibus accisæ, aut prorsus alienatæ sunt. Quod itidem aliis quoque vectigalibus in civitatum jus translatis factum est. Verum ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiam Regis

scitis vel decretis, superiori tempore compensabantur. Metallorum ea regio ferax non est: Fruges non maligne profert, & linum, & lupulum: easque merces trans mare mittit. Mittit & materiam fabricandis navibus & vasis, exornandisque domibus aptam, & ceram, & cinerem, & bubula coria, imo & carnes. Sed hæc ei fere suppeditat Russia, Samogitia, & Lituania: Quin & frugum, & aliarum rerum ad victum pertinentium majorem copiam eædem regiones, & Masovia cæteraque Polonia ratibus & navibus fluviatilibus subministrant. Accipit autem ea vicissim transmarinis commerciis vina, oleum, aromata, saccarum, sal, & alia condimenta mensarum; telam etiam & pannos laneos juxta ac ericeos, & quas præterea mittit Lusitania & India dives cupedias. Eaque omnia Polonis & Lituanis Prussia transmittit. Hinc est vulgo simul & nobilitati res lautior, vestitusque & habitatio cultior. In victu quidem frugalitas prisca adhuc ferme retinetur. Vtinam compotationes essent moderatiores. Sed est in commune vitium Septentrionalium populorum. Eæ tamen compotationes Prussis ordeacea cerevisia crassiore ferme peraguntur. Vini non magnus est usus.

Distin-

Distinguuntur Prussi, itidem ac Poloni, sacro & profano ordine: nobilitate ac plebe. Sed paulo meliore est conditione plebs in Prussia, quam in reliqua Polonia. Eodem quidem cum nobilitate jure, & iisdem legibus utitur, prærogativis modo quibusdam inferior: per quas tamen plebeii neque à bonis terrestribus, neque ab honoribus & magistratibus, neque à sacerdotiis, neque à consilio publico arcentur. Nec nobilitas modesta & frugalis eos dedignatur. Quin decedit ea quoque una cum sacro ordine nonnihil de immunitate sua, reipublicæ & concordiæ gratia. Sacerdotibus justus honos habetur, à catholicis præsertim. Monachi & monachæ cum nostra memoria præsultore Luthero domicilia sua reliquissent, manent ea etiam nunc propemodum vacua & ruinosa, aliquot exceptis: quæ sane infrequentia sunt, & incolentes ea contemptibiles. Regis potestas in Prussia minus est restricta, quam alibi. Senatus constat duobus Episcopis, tribus Palatinis, totidem Castellanis, totidem Succamerariis, & tribus primariis civitatibus: quarum non mediocris est potentia. Earum vero bini consules legati sive nuncii pro singulis habentur, & alternis dicunt sententias.

tentias. Episcopi sunt, Princeps, senatus, & moderator Varmiensis. In qua episcopa me Pius ejus nominis quintus pontifex maximus, ultro petente D. Sigismundo Augusto rege, amplissimo Cardinali Stanislao Hosio, (ipso libentissime assentiente) ante sex annos, Coadjutorem, ut vocant, dedit, successoremq; designavit, & collegium sacrum acceptavit. Sed revertamur ad institutum. Est ergo Princeps senatus Prussicis Varmiensis Episcopus: Huic proximus Culmensis, qui olim eum anteibat: Quorum hic Theutonũ Crucigerorum opera quodam tempore de Gnesnensi provincia detractus, Rigensi addictus fuit, vehementer accisis reditibus & episcopa, ecclesiaque in ditionem ordinis ipsius redacta. Ille vero, Varmiensis, inquam, initio quidem Rigensis Archiepiscopi metropoliticam auctoritatem agnovit. Nunc vero à permultis annis in nulla provincia censetur, & soli subest in rebus ecclesiasticis Romano Pontifici: Magistri & Ordinis dominatum nunquam agnovit: amicitiam & societatem, cum & ipse plerunque Germanici esset sanguinis, libenter coluit: nec sine malo ac detrimento suo & ecclesiæ suæ. Ad regnum vero Poloniæ ante centum annos certis pactis cum

Rege

Rege Cazimiro initis ſeſe adjunxit. VVladiſlavienſis Epiſcopus habet non contemnendas poſſeſſiones in Pomerania. Atque ea tota ferme in diœceſi ipſius eſt, indeque Pomeraniæ quoque Epiſcopi titulum is uſurpat,ſed ad Pruſſicum conſilium non pertinet. Palatini ſunt, Culmenſis, Mariæburgenſis, qui antehac Elbingenſis dictus fuit, & Pomeranicus: Caſtellani, Culmenſis, Elbingenſis, & Gdanenſis: Succamerarii itidem atque Palatini: Civitates, Torunenſis, Elbingenſis, & Gdanenſis, in ſingulis ſatrapiis ſive palatinatibus ſingulæ, eundem ordinem ſervantes inter ſe in conſilio, quem ſui Palatini. Hoc eſt conſilium Pruſſicum. Conſiliarios terrarum Pruſſiæ vocant. Quos & ipſos more aliorum juratos eſſe oportet. Varmienſis tamen Epiſcopus diverſam ab aliis jurisjurandi rationem & formulam pacto præſcriptam habet. Nam is, ſi Rex eſt in Pruſſia, ipſo præſente: ſin minus, nonnullis magiſtratibus Pruſſicis ad id delegatis in arce Mariæburgenſi, præeunte verba aliquo Epiſcopo, jurat. Civitatum delegati injurati ad conſilium admittuntur, aliquone privilegio, an per abuſum, neſcio. Habent autem conſiliarii Pruſſici ſua loca, & jus dicendæ ſententiæ in ampliſſimo

totius

totius regni Polonici consilio. Verum ea loca ante aliquot annos post auctum Lituanorum accessione senatum aliqua ex parte variata sunt, ita tamen, ut nihilominus Episcopi inter Episcopos, Palatini inter Palatinos, Castellani inter Castellanos considеant. Ad calcem operis hujus ea singula secundum novam constitutionem Comitialem inter alios notata sunt. Palatinorum jurisdictio & auctoritas in Prussia major est, quam in cætera Polonia. Penes eos sunt multæ & supplicia delinquentium, rerumque judicatarum executio. Tranquillitatem quoque publicam in agris & extra urbes ii præstant. Castellani & Succamerarii eodem sunt jure, quo in Polonia. De Episcopis paulo post dicemus. Præter hos autem magistratus, habent Prussi thesaurarium, præfectos arcium, sive capitaneos, gladiferos, judices, & scabinos: verum ii non pertinent ad consilium. Thesaurarius est, qui pecuniam omnem & rationes à præfectis & administris regiorum bonorum & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit, & vel ipse administrat vel thesaurario regni tradit. Olim is œconomus fuit seu procurator Mariæburgensis. Gladiferos singulos habent Cul-

mensis

menſis & Pomeranicæ ſatrapiæ. Iudices novem ſunt. In Culmenſi quidem & Mariæburgenſi ſatrapiis ſinguli: in Pomeranica vero ſeptem, nempe totidem, quot territoria. Sunt autem ea, Slochovienſe, Tucholienſe, Suecenſe, Derſavienſe, Zucovienſe, Puſcenſe, & Mirachovienſe: habentque ſinguli judices in conſilio ſcabinos juratos aliquot. Præfecti, arcium & redituum regiorum in ſua quiſque præfectura curam & adminiſtrationem habent: Iuriſdictionem nullam ferme habent, præſertim in nobilitatem:neque in oppidanos amplam; In agreſtes ampliorem.Solus Mariæburgenſis neque redituum regiorum curam gerit, neque in agreſtes juriſdictionem habet:arci modo præeſt, ejuſque præſidio: quod perpetuum eſt. Cæterum conſtitutione quadam,ampliores is cæteris præfectis & magiſtratibus prærogativas habet, velut generalis locum-tenens Regis in Pruſſia. Redituum vero & ſubditorum regiorum, & ſartorum tectorum ejus ipſius arcis curationem habet theſaurarius. Igitur primaria totius Pruſſiæ præfectura Mariæburgenſis eſt:Cui Polonus antiquitus præficitur. Nunc primus de Pruſſis,è Polonia tamen oriundus, ei præeſt, vir vigilantiſſimus, &

omni

omni genere virtutum ornatiſſimus, mihique amiciſſimus, Ioannes Coſtka, nuper, dum hæc nos recognoſcimus, Palatinus Sendomirienſis à novoRege Henrico creatus. Secundum hanc in eadem ſatrapia ſunt hæ præfecturæ, Stumenſis, Gnevenſis, Novenſis & Stargardenſis ſive Starigrodenſis. In Culmenſi, Brodnicienſis, Grudentina, Radinenſis, Golubenſis, Rogoznenſis, Bratheinenſis, Covalienſis, Coprivvnéſis: In Pomeranica, Slochovienſis, Suecenſis, Tucholienſis, Derſavienſis, & Puſnenſis. Torunenſem vero, Elbingenſem, & Gdanenſem præfecturas, civitates ipſæ ſibi regia indulgentia & ex pacto vendicarunt, & per magiſtratus urbanos adminiſtrant. Epiſcopi cum collegiis ſuis ſuos & ipſi habent arcium atque territoriorum præfectos, quos fere Burggrabios vocant, ſuoſque judices & advocatos, & oppidanos magiſtratus. Habent & Cancellarios & officiales ſuos in cauſis eccleſiaſticis uterque Epiſcopus. Habent enim utramque juriſdictionem & ampliſſimam poteſtatem in ſuos. Varmienſis quidem epiſcopa in nulla cenſetur ſatrapia: Vno autem & non interpolato ambitu, in modum Principatus, bona certis finibus peculiariter circumſcripta & arcibus

bus atque oppidis exculta habet: Eaque ſic diviſa, ut duas partes Epiſcopus, tertiam collegium ſive capitulum obtineat. In his utrique ſubjectam nobilitatem habent, & liberam juriſdictionem, ab omni Regiorum magiſtratuum juriſdictione exemptam. Præterea pertinet etiam Elbingenſis civitas cum ſuo territorio ad Varmienſem diœceſim: Quamvis jam aliquandiu hæretica labe infecta conniventibus regibus ab eccleſiaſtica epiſcopi juriſdictione ſeſe ſubtrahere nitatur. Bartena quoq; terra & Natangia ante cc annos ejuſdem epiſcopi juriſdictioni ſubjectæ fuiſſe, & ſupra ſex millia manſorum tunc Epiſcopo Varmienſi per fraudem & injuriam Cruciferorum detracta eſſe memorantur. Subditi epiſcopi & collegii Varmienſis eodem, quo cæteri Pruſſi, jure municipali utuntur: Sed habẽt etiam peculiaria, inter ſe autem communia inſtituta: quæ *Landtz-ordnung*, hoc eſt, terræ conſtitutiones, vocant. Conventus etiam communes habet. Ad eos autẽ nobilitas, civitates, & ſculteti cum liberis (de quibus poſtea dicemus) evocati, pro ſe quiq; binos vel plures etiam è ſingulis territoriis procuratores ſive legatos mittunt, iis de rebus, quæ in conſultationẽ veniunt, cum epiſcopo

& legatis collegii conſtituturos. Cæterum ea nobilitas omnis, & advocatus, & civitates, præter jusjurandum, quo partim in epiſcopi, partim in ſacri collegii verba jurant, novo quoque Regi, ac deinde decimo quoque anno ei ipſi ex pacto fidem ſuam obſtringunt. Tametſi de decimo anno in deſuetudinem abiit, ſublata cauſa, hoc eſt, pacatis prorſus rebus Pruſſicis, & extirpato ordine Teuthonicæ militiæ. Iurant etiam Sacerdotes, quando certum aliquod ſacerdotium adipiſcuntur: Primarii tamen, qui Prælati & Canonici cathedrales appellantur, intra menſem, poſteaquam in id collegium cooptati ſunt. Sed hæc Regum fortaſſis indulgentia pacatis prorſus rebus Pruſſicis in deſuetudinem abiere. Eos autem Pontifex quidem maximus creat, collegium vero una cum Epiſcopo eligit alternis menſibus: Excepto Præpoſito, qui à Rege editur, ſive præſentatur, ab epiſcopo præficitur. Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum & ſuffragium habent in collegio, ſive capitulo, niſi ſint etiam canonici. Culmenſis eccleſiæ collegium ad quatuor canonicos redactum eſt. Qui ſinguli à cæteris una cum epiſcopo cooptantur. Ipſe autem epiſcopus à ſolo rege deſignatur,

gnatur, à pontifice maximo creatur. Cæterum Varmiensis ex pacto recentiori è quatuor canonicis indigenis à rege propositis, unus ab ejus ipsius ecclesiæ collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciatur, & confirmatur. Ac tum demum sacris pontificialibus ad præscriptum ecclesiasticorum canonum initiatur. Magistratus terrestres in Prussia quoque itidem, ac in Polonia, à Rege creantur: Iudex tamen ex aliquot, à Palatino cum dignitariis & cætera nobilitate de consessu scabinorum delectis, ab eo editur: Scabini soli à Palatino cum cæteris dignitariis illius loci creantur. Sunt autem & Prussici magistratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitratu mutari possunt, nisi beneficio ac diplomate regio sibi prospexerint. Civitates à decurionibus, seu consulibus, & quidem Germanicæ linguæ & sanguinis (Polonos enim pro externis habent, & neque ad artes mechanicas perdiscendas admittunt) reguntur; Quorum non idem ubique, certus tamen est numerus. Et ipsi jus habent cooptandi, quos volunt, in sua collegia, quoties vacat locus: eoque majore sunt dignatione & auctoritate, quando volunt, & obsequentiorem habent

plebem. His præſident magiſtri civium, à decurionibus ac de numero ipſorum delecti, & ipſi, itidem atque decuriones, perpetui, in primariis quidem urbibus quaterni, in cæteris vero oppidis bini, per vices annuum gerentes magiſtratum. Habent item ſingulæ civitates juratos judices, ſive ſcabinos, qui à decurionibus ſive conſulibus leguntur. Et ipſi autem perpetui ſunt, niſi forte in numerum conſulum cooptentur. Neque enim eundem conſulem & ſcabinum eſſe licet, præter Elbingam & Brunsbergam: ubi pars conſulum loco ſcabinorum judicia exercet. Cæterum unus è conſulibus eis præficitur, quem ſcultetum vel judicem vocant. Primariæ tres civitates etiam præfectos habent ſingulos, ut dudum memoravimus, quos vocant burggrabios, & eos quidem annuos fere: Qui tranquillitatis urbanæ, ac totius territorii curam gerunt, cauſaſque privatarum injuriarum & ſanguinarias judicant, & pro iis multas irrogant. Hunc ſolum magiſtratum Rex in civitatibus creat, ſed non niſi unum è ſex vel octo è numero conſulum ejuſdem civitatis ab ipſo collegio delectis. Iidem autem conſules ex omni civium numero, Gdani quidem centum viros, alibi

vero

vero pauciores deligunt, qui ſint capita multitudinis & quaſi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnunquam conſilia de republica, & ex iis cognoſcunt poſtulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis propter externorum omnis generis hominum frequentiam, nequando in ſeditionem erumpant, ut nonnunquam factum eſt. Iudicia nobilitatis judices terreſtres cum ſuis ſcabinis, præſidente Palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamiæ tamen cauſa, & ſtatus controverſia, itidem ac in Polonia, ad Regis judicium pertinet. A terreſtribus iudiciis provocatio eſt ad conſiliarios Pruſſiæ: inde vero ad Regem. In oppidis vero iudiciaria poteſtas fere omnis eſt penes conſules, exceptis paucis cauſis, quarum mentionem dudum fecimus, & ſi quæ ſunt aliæ ad burggrabios vel palatinos pertinentes: Sed eam ipſi conſules, quod ad privatorum hominum inter ipſos controverſias attinet, cum iurato iudicio, cuius mentionem dudum fecimus, communicarunt. Ab eo vero iudicio in primariis quidem civitatibus ad conſules civitatis cuiuſque, in cæteris autem oppidis ad conſilium totius Pruſſiæ; inde porro utrimque ad

regem provocatur. Rex vero de quibusvis provocationibus ubilibet, & cum quibus vult, cognoscit. Plerumque etiam cognitionem delegat Cancellariis & Iureconsultis. Alioqui privatum neminem è Prussia Regi evocare licet, exceptis iis causis, quæ sunt fisci & judicii regii propriæ. Magistratus terrestres juxta ac urbanos evocat de iis duntaxat, quæ in magistratu perperam & præter officium egerint: vel, si mavult, consiliariis Prussicis eas delegat, in comitiis cognoscendas. Delegat etiam vel iisdem, vel quibus vult, causas fisci sui, finium regendorum cum suis bonis, ac dividundæ inter fratres & cognatos hæreditatis: quasvis item alias ab aliis ordinariis judicibus per provocationé ad se devolutas. Comitia bis quotannis habentur in Prussia statis temporibus: Majo quidem mense Mariæburgi, Septembri autem extremo Grudenti. Sed Grudentina jam Toruniam, propter majorem commoditatem urbis, translata sunt. Ex justis tamen causis ea quoque loca mutari possunt. In iis comitiis à consiliariis de republica in commune consultatur, sive ultro, sive ex præscripto regio: de provocationibus terrestrium & oppidanorum judiciorum cognoscitur:

ſcitur: & omnino judicia vel à rege delegata, vel ſi qua ſunt alia, exercentur. Cum ducalibus quoque Pruſſis, ſeu ducis ipſius legatis, nonnunquam Elbingæ ex fœdere, vel Mariæburgi, conſtituta certa die conventus habentur, & conſultationes de legibus, & aliis rebus communibus, & controverſiis. Non ita pridem in Pruſſia quoque nuncii nobilitatis & minorum civitatum in comitiis adhiberi cœperunt, tributi ſciſcendi cauſa: cujus decernendi poteſtatem neque rex neque conſiliarii ſoli uſurpant. Ad regni quoque comitia nuncii nuper adeo mitti cœperunt. Sciſcitur autem cereviſiarum tributum plerumque in uſus publicos, vel in gratiam regis: & non modo à cauponibus, verumetiam ab iis, qui eam in ſuos familiæque ſuæ privatos uſus coquunt, penditur: vocaturque id vulgo ciſa vel acciſa. Nonnunquam etiam de cenſibus, agris, domibus, bonis & facultatibus, æſtimatione facta, certa portio penſitanda decernitur. Varmienſis epiſcopæ ſubditi nihil habent negotii cum comitiis. Solus iis intereſt & præeſt epiſcopus, ac deinde iis, quæ ibi conſtituta ſunt, ad peculiarem conventum ſuorum refert, de tributo præſertim. Nec temere ii

diſſentire ſolent ab epiſcopi ſui & conventus Pruſſici ſententia. Nihil tamen vetat, ipſos arbitratu ſuo, auctoritate epiſcopi & capituli præeunte, peculiares leges,&c,ut vocant, ordinationes ſibi condere, tributumque ſciſcere. Quinetiam magiſtratus primariarum civitatum non raro imperant civibus ſuis tributum peculiare, & operas, aliaque onera in uſus publicos urbium ſuarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Pruſſia. Regia quidem Gdanenſem & Elbingenſem. Quorum hic in Habum lacum, ille recta in mare procurrit. Ducalis vero Regiomontanum ſive Kœnixbergenſem, qua Prægola fluvius in Habum influit. Atque hic quidem cum portoriis & omni juriſdictione & impendiis in ducis; duo vero reliqui in ipſarum civitatum, quibus adjacent, & magiſtratus poteſtate ſunt. Verum is tamen, magiſtratus, inquam, ſine permiſſu vel mandato regio claudendi & aperiendi portus poteſtatem non habet. Quod de tributo quoque decernendo itidem nuper conſtitutum eſt. Quod ad bellum attinet, ſi qua vis hoſtilis ingruat Pruſſiæ, domeſticis communibuſque plebi cum nobilitate viribus depellitur. Ac nobilitas quidem

dem cum proceribus equeſtris militat; ſculteti item & liberi: (quos ita vocant, propterea quod & ipſi ab operis & laboribus, quos ruſticani dominis ſuis præſtant, gratuitam immunitatem habent, medii quodam modo inter nobiles & ruſticanos agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem.) Civitates equitatum atque peditatum ſuppeditant: Ruſticani peditatum tantum. Hæc ante inſtitutam coadunationem (quæ necdum maturuiſſe videtur) de Pruſſia & in univerſum de Polonia nobis σαφέστερον, quod ajunt, καὶ ἀμαθέστερον ſunt expoſita. Quæ cum civibus noſtris, tum externis, non ingrata fore ſperamus. Sic enim fiet, ut minus peregrinentur in hiſtoria noſtra.

III.

POLONIÆ REGNI DESCRIptio ex Thuani Hiſtoriarum lib. LVI.

Vltra Viſtulam, qui limes eſt Germaniæ orientem verſus, late jacent Sarmatiæ, Europæa prima, deinde Aſiatica, ad Septentrionem porrectæ, quæ Tanai fluvio, & Mæotide palude diſcriminantur. In Europæa Poloniæ regnum ſitum eſt, quod etiam citra Viſtulam verſus occaſum ad Oderam ſeu Viadrum uſque protenditur, & Pomeraniam ac Pruſſiam ampliſſimas Polonicæ ditionis beneficiarias provincias, quanquam & eaſdem Imperium Germanicum ſibi vindicat, Poloniam denique proprie dictam, à qua toti regno nomen, inter Viſtulam & Oderam amplectitur. Totum igitur regnum ab Odera ad Viſtulam & à Viſtula ad Boryſthenem hodie Nieperum dictum, à Ponto Euxino ad mare Balticum, ab extremis Lithuanorum finibus ad Moſcorum & Suecorum uſque limites extenditur. In Europææ Sarmatiæ ſpatio maximæ ac frequentiſſimæ regiones moribus ac lingua differentes, Polonia,

Pruſſia,

Prussia, Massovia, Samogitia, Livonia, Lithuania, Volhinia, Podolia, in unum fortissimum regni corpus coaluerunt. Polonia, cui à *Pole* nomen, quod vocabulum planiciem & venationem sonat, eo quod plana majori ex parte provincia & venationibus exercendis opportuna sit, in majorem & minorem dividitur, & ab occasu Oderam habet, & trans Oderam Germaniam omnium Europæ provinciarum maximam, à meridie Pannonias, ab ortu Lithuaniam respicit. regio ferax, oppidis ac vicis & castellis frequens, fluviis crebris irrigua, & adhæc generosa nobilitate abundans, quæ armorum curam fere cum literis conjungit. itaque & regionum visendarum gratia nobiles ac primores adolescentes crebro lares paternos deserunt, & magnam secum doctrinæ copiam & optimarum rerum usum non mediocrem, quod illis inclementis cœli rigore denegatur, ex peregrinationibus collectum domum referunt. Slavica lingua utuntur, ut & in Germania Boëmi, Silesii & Moravi, à Slavis è Roxolania populis profecta, qui circa Attilæ Hunnorum Regis tempora vacuas Vandalorum sedeis occupasse, & in interiorem Germaniam victricia arma intulisse memoran-

morantur. ab iis, ut genus, ſic lingua propagata hodie quam latiſſime per ſeptentrionem & orientem patet; eaque fere præter eos, quos dixi, Vindæ, Baltico mari vicinæ gentes, Pomerani, Luſatii, Roxolani, Moſci, quorum non ſolum in Europa, ſed etiam in Aſia latiſſimum eſt imperium, Circaſſii etiam Quinquemontani ad Pontum habitantes, Raſciani, Mœſii, Serviani, Bulgari, Boſnenſes in Illyrico, Dalmatæ, Iſtri, Carniolani, ac denique Carinthii utuntur. Poloni Mieciſlao duce circa annum Chriſti ıɔcccc LXV ſacra Chriſtiana ſuſcepere, Ioanne XIII Romæ ſedente. Antiquiſſima apud eos urbium Gneſna, à Lecho primo gentis duce, uti fertur, condita; & à *Gniaſdo*, quod nidum patria lingua ſignificat, appellata, quod in eo loco aquilarum nidum reperiſſet Lechus; unde Principibus Polonis alba aquila expanſis alis inſigne etiam hodie manet. urbs archiepiſcopali ſede decorata eſt. archiepiſcopus legatus R. S. natus & totius regni primas habetur; & ſubtracto è vivis Rege, etiam munere apud Polonos fungitur regio; mittendarumque ad exteros legationum, cuſtodiendorum finium & promulgandorum comitiorum jus habet: Regem electum pronunciat,

nunciat, sacro oleo inungit, regiumque diadema imponit. in supremæ dignitatis signum sublatus præfertur ei baculus, & cibum sumpturo tympana militaria pulsantur, qui honos soli Regi in Polonia habetur. aula nulla post Regiam præterquam archiepiscopalis censetur; & aulici familiares ejus, non famuli, ut cæterorum episcoporum, vocantur. postea Cracus, qui circa annum Christi ıↄcc regnasse scribitur, Cracoviam ad Vistulæ ripam ædificavit, in eaque Regiam sedem fixit. postea Popielius senior, regionis montanæ pertæsus, in qua sita est Cracovia, regium tribunal Gnesnam retulit. & rursus Vladislaus Regiam circa annum cıↄ ccc xx Cracoviam transtulit; quæ & episcopali sede, & arce à Sigismundo I in colle Vouelo constructa maxime insignis est, & tribus oppidis contiguis, Casimiria, Cleparia, & Stradomio frequentissima efficitur. Casimiria Stradomio & interlabente Vistula, qui receptis amplius xiiii magnis fluminibus apud Gedanum urbem Borealis oræ nobilissimam & emporium illis locis celeberrimum in mare exoneratur, à Cracovia separatur; amplissimo ponte interjecto, facultatem ultro citroq; commeandi præstante. Casimiriæ con-

conjunctus est Hebræorum vicus, quem illi olim promiscue cum Christianis habitabant postea separatim, ut se à plebis injuriis assererent, locum hunc multis magnis & elegantibus ædificiis exstructis occuparunt. præterea Cracoviæ gymnasium est & schola ab Vladislao I Iagellone instituta, in qua mathematicarum artium, philosophiæ, theologiæ, ac juris studia florent ac docentur. Altera Poloniæ urbs est Posnania, quam Varta celebris fluvius alluit, post Cracoviam & superbarum ædium splendore ac magnificentia mercatorum atque opificum omnis generis numero, & omnium rerum, non solum ad usum, sed etiam ad luxum necessariarum copia ceteras antecellens, episcopali & ipsa dignitate insignis. Secundum has duas primarias Vladislavia sive Cuiavia numeratur, quanquam nec ædificiis, neque opibus cum utraque comparanda, cujus episcopo amplissima diœcesis subest, nempe tota Pomerania & Gedanum ipsum, de quo modo diximus. Sunt in ea provincia præter ea aliæ urbes & oppida, quibus & ab illis cognominatis regionibus Palatini, quos lingua patria Vaivodas appellant, quasi militiæ duces dixeris, præficiuntur, iique sunt,

qui

qui amplioribus provinciis præsunt. nam Castellani angustiorum regionum sunt præfecti. Lithuania post Poloniam sequitur, amplissima sed vasta provincia. campestris pabuli ferax, nemorosa, & pluribus æstate locis, postquam nives colliquatæ sunt, palustris. fluvios nobiliores habet Narvam, Chrononem & Beresinam, copia piscium maxime abundanteis; præterea Vilnam & Veliam, qui ad Vilnam de alterius nomine dictam urbem totius provinciæ metropolim confluunt. vitibus regio propter cœli rigorem, ut & Polonia, caret, sed populares birra atque cerevisia ex aqua, tritico, vel hordeo & lupulo cocta, item medone ex aqua, melle, lupuloque confecto utuntur. martarum, castorum, harmelinorum, aspreolorum, nigrarum & albarum vulpium, luporum, pantherarum, ursorum pelles Lithuani in omnem Europam transmittunt; Hercinia silva bonam provinciæ partem occupante. in qua præter alia animalia visuntur & jubati bisontes taurorum specie cornibus quandoque sic diductis, ut treis proceræ staturæ viros eorum intervallum capiat. alces item cervina effigie, colore tamen ad albedinem inclinante, cornibus nonnihil differentibus

pro-

producit, quæ velocissime currunt, sed instar equi gradarii. pellibus bisontis & aliis præparatis in bello utuntur milites. carnes etiam inter delicata obsonia numerant, & alcinæ quidem ungulæ, si statis temporibus abscindantur, præsentissimum adversus comitialem morbum remedium credunt. A Libone quodam Roma exule fabulantur nomen provinciæ inditum, quasi Liboniam dicas, quæ postea primis mutatis literis Lithuania appellata sit. & argumento eam fabulam firmant, quod multas Latinas voces eorum lingua admistas habeat. Nobilitas in ea magna, & primariæ dignitatis viri: in quibus dux Slucensis, qui incredibili privatarum opum apparatu vel aliquibus Germaniæ & Italiæ Principibus exæquari potest: item Olicæ duces ex illustrissima Radevilliorum familia, ex qua Sigismundus Augustus Barbaram lectissimam in uxorem duxit Nicolai sororem, cujus industria & virtute juris Polonici Livonia facta est, sicuti suo loco diximus. magna & clarissimæ Chodkieviciorum comitum gentis inter Lithuanos & aliorum dignitas est. Vltimi septentrionalium ad illas partes Christianis sacris initiati sunt circa annum CIↃ CCC XXCVII, episcopo Vilnæ

ab

ab Vladislao Iagellone tunc instituto, cujus successores Græcorum ritibus addicti diu Patriarcham Constantinopolitanum, ut & Roxolani, solum agnoscétes, Romano Pontifici obtemperare noluerunt. Prope Vilnam Tatari gens Scythica supra Vacam amnem agros colunt, Mahumetanæ superstitioni addicti, quos Vitoldus anno S. CIↃ CCCXCVI ex media Scythia abductos cum uxoribus & liberis in media Lithuania collocavit. ii suis legibus vivunt, & ex æquo cum Lithuanis magni Principis imperium agnoscunt, eorumque opera Rex in bello uti consuevit. cum cæteris Tataris continuum magis quam infestum bellum gerunt Poloni, quippe in Podoliam & Russiam usque fere excurrentibus. & hoc quidem anno in feriis Paschalibus CIↃ IↃCCC ex iis, Baca & Sicoza ducibus, ad Baram usque arcem progressi sunt, vicisque aliquot & prædiis circumjacentibus succensis, dum onusti præda revertuntur, à familia Buczacii præfecti Camienecensis inopinata eruptione circumventi sunt ac trucidati, spoliis receptis. Lithuaniæ Principes magni Ducis titulum usurpabant, non ab imperatoribus concessum, sed ut Moscorum Principes plurium Ducum

Q ditio-

ditionibus in unum coalescentibus hanc prærogativam sibi privata auctoritate sumpserunt, ita & Lithuanos duces fecisse vero simile fit. Cæterum inter magnos Lithuaniæ duces præstantissimus fuit Iagello à Gedimino genus trahens, Olgirdi F., qui abrogatis gentilium superstitionibus primus Christianorum sacris initiatus est, Vladislai nomine accepto, & Reginam Heduvigen Ludovici Hungariæ & Poloniæ Regis filiam, quam Poloni regio diademate ornaverunt, uxorem duxit, & dotale regnum cum uxore accepit anno S. CIↃ CCC XXCVI. atque ut parem Polonis omnibus tam præclari beneficii referret gratiam, post consummatum cum Regina conjugium, Lithuaniam omnem cum Samogitia, & ea Roxolaniæ parte, quæ in ditione ejus erat, Poloniæ regno jure sempiterno adjunxit, & regibus Polonis obnoxiam fecit. ab eo stirps regum Poloniæ propagata est, quæ in Sigismundum Augustum anno superiore defunctum desiit. Lithuaniæ Roxolania regio subest. quod nomen tamen latius patet, & ut nomen ipsum præfert, disseminatam gentem significans, quicquid terrarum est inter mare Balthicum & Livoniam, Sueciam, Oceanum glacialem,

lem, Volgam, qui Rha hodie appellatur, Mæotim paludem, Pontum Euxinum, montes Sarmaticos, Poloniam, Lithuaniam, & Samogitiam, complectitur, in duasque regiones dividitur. quarum altera Carpathios montes non longe à Cracovia attingit, & secundum Tyram ad Valachorum fineis, atque ex altera parte Borysthenem & pontum Euxinum porrigitur: tum ad utramque Axiaci fluminis ripam vergit, & à Tanai Europæ & Asiæ limite ad Astracanum nobile emporium in citeriore Volgæ ripa ad ejus fere ostia, ubi à Medis, Persis, Armeniis, Scythis, & Moscis nundinæ celebrantur, per vasta terrarum spatia extenditur: inde Volga non magno interjecto spatio in LXX ramos scinditur, plurimis insulis factis; totidemque per ostia navigabilia in mare Hyrcanum sive Caspium evolvitur. & hæc quidem Roxolania, quæ ultra Borysthenem ad Persarum usque fineis extenditur, magno Moscoviæ duci paret: hæc, quam Regiam vocamus, Leopoliensi, Lublinensi, Belsensi, nec non Podoliæ, Voliniæ, Kioviæ, Circassiæ & Podlachiæ regionibus comprehenditur. eodem jure, quo Lithuania, atque adeo cum Lithuania in regni

Polonici ditionem concessit, sicuti & Samogitia, quæ Prutenis & Livonis intermedia cum Lithuania contigua est, ferax frumenti & leguminum, silvis & nemoribus amœnissimis exornata, sed nulla celebri urbe aut illustri oppido insignis. Masovia autem doctissimorum & fortissimorum virorum fecundissima, cum antea communi totius Poloniæ nomine censeretur, tunc primum peculiarem adepta est appellationem, cum Maslaus sive Masos Miecislai Polonorum Regis pocillator, circa annum Christi CIↃ XXXIV, ardente bellis civilibus regno, mortuo Rege, provinciæ dominationem invasit, eamque de suo nomine Masoviam vocavit. verum à Casimiro I deinceps una cum Prutenicis auxiliaribus victus & tandem etiam supplicio affectus vitam cum Principatu amisit. nomen tamen semel regioni inditum ab eo tempore mansit, quamvis provincia ad amplissimi regni corpus reversa. Vistula, Narva, & Bugo irrigatur, & uros, quos & turos patria lingua vocant, boum silvestrium genus nigrum, sola producit. Metropolis ejus est Varsavia ad Vistulam, cui ligneo ingenti ponte conjungitur, ubi ob loci opportunitatem comitia regni celebrantur. secun-
dum

dum eam Ploſcovia dignitate præcipua eſt. utraque epiſcopalis civitas. Pruſſia ſive Boruſſia, & Livonia ſuperſunt ampliſſimæ provinciæ regni Polonici beneficiariæ, de quibus cum ſuperioribus libris, qua ratione in ditionem Polonicam conceſſerunt, abunde dixerimus, non eſt quod earundem rerum repetitione lectori moleſti ſimus. Initio apud Polonos ſumma poteſtas penes unum fuit, iſque Lechus memoratur, de quo diximus. quo ſublato Principis unius imperium pertæſa gens, XII ex omni procerum numero ſibi Duces ſeu Palatinos creavit, quibus & ſummam univerſæ reipubl. commiſit adminiſtrationem. ſed rurſus ad unum delata poteſtas eſt, qui Cracus fuit, Cracoviæ conditor, circa annum Chriſti ɪↃcc. cujus ſtirpe extincta Palatini rurſus remp. geſſerunt, donec Primiſlaus, homo plebeius, ſed aſtuto ingenio & virtute ſupra nataleis, cum feliciter rem adverſus Hungaros geſſiſſet, anno LX ſeculi inſequentis omnium ſuffragiis Princeps creatus eſt. quem alii atque alii longa temporum ſerie Principes ſecuti ſunt uſque ad Boleſlaum I, qui ab Orthone III Cæſare, repudiato Ducis nomine, quo majores ſui contenti vixerant, in civitate Gneſnenſi Rex ſocius

& amicus Romani imperii appellatus est, anno Christi cIↃ I. quod cum successores diu servassent, eo tandem Boleslaus II post patratam Stanislai episcopi necem privatus est, quod tamen seculis aliquot deinceps Primislaus resumpsit, ex nobilitatis consilio à Iacobo archiepiscopo Gnesnensi Regio diademate insignitus, anno cIↃ ccxcv. Ab eo regium nomen mansit & dignitas regia, sed cum moderato potentiæ temperamento. nam quamvis Princeps supremam potestatem habeat, maxima tamen auctoritas remanet penes regni Senatum, qui ex nobilitate constat, plebe ab universa reip. procuratione omnino summota. ita ut optimatum veluti auctoritas regio imperio, regia vicissim potestas senatus & equestrium virorum libertate temperetur: sic fere ut amplissimum illud imperium regio splendore refulgeat, & regia in eo potestas, quæ plerunque ad libidinem & insaniam vergens, cum cuncta licent, omnium scelerum & injustitiæ seminarium est, sapientissimis senatorum & nobilitatis animadversionibus intra æquitatis terminos contineatur. itaque cum apud alios quicquid Regibus placuit legis habeat vigorem, heic non modo nullam sine Senatus

natus consilio & nobilitatis assensu fert legem, sed & legibus regni ipse obtemperare jubetur. incredibilis tamen est Regum in Polonia majestas, ac subditorum erga eum cultus, cum ex præscripto Legum regnare judicatur. quod enim præcipuum est, summa est juris dicendi penes eos potestas: & quanquam nihil in quemvis sine publici judicii auctoritate statuant acerbius, condonandi tamen multas, & ab legibus patrata nece gratiam faciendi jus habent. possunt & ad repentinos reip. motus urgente periculo universam nobilitatem signo dato ad arma vocare, & irruentibus hostibus sub vexillis opponere, mercenarium militem conscribere, creare militiæ magistros, exercitum exauctorare, & in militarium sanctionum violatores animadvertere. sed potissima eorum in creandis magistratibus & honoribus ac dignitatibus in eos, quos dignos censuerint, conferendis facultas spectatur. nam archiepiscopos, episcopos, cœnobiarchas, ecclesiarum primicerios dicunt: Palatinos, Castellanos, Marescalcos, Cancellarios, Thesaurarios, qui sunt regni senatores, ex arbitrio suo faciunt. gubernatores, & quos capitaneos vocant, cæterosque regionum judices ac

magiſtratus in ſingulis præficiunt provinciis ſecretarios, ſupplicum libellorum magiſtros, ac reliquam curialium miniſtrorum turbam creant. plebeios homines propter egregia bello & pace erga remp. merita jure nobilitatis ornant. caſtella, pagos, vicoſque regaleis viris de ſe ac regno bene meritis utendos concedunt. proſcriptorum, & ſine legitimis hæredibus decedentium agros nobilibus viris in perpetuum donant. Omnes demum legationes, leges, literæ, diplomata, privilegia, & univerſa fœderum, induciarum & bellorum negotia regio nomine conficiuntur, ac regiis ſigillis firmantur, ita tamen ut in iis maximam auctoritatem tota regni univerſitas habeat. Ad hæc accedunt opes non mediocres. nam ampliſſimum regum eſt toto regno patrimonium, portoria ex mercatura complura. magna quoque pecuniæ vis ex fodinis ſalis è profundiſſimis terræ venis raro naturæ beneficio tanquam è ſaxo eruti quotannis in ærarium infertur. quales ſunt apud Bochnam, & Veliſcam in Satrapia Cracovienſi, apud Haliciam, Colomeiam, Salum, & aliis pluribus Roxolaniæ locis. præterea in deſertis Podoliæ ad Boryſthenem locis lacus eſt, cujus aqua ſereno & ardente

ardente ſole in ſolidum ſalem concreſcit, ita ut homines cum jumentis & curribus in eo tanquam in glacie verſentur, ſectumque in fruſta arbitratu ſuo avehant. ſed vilitas annonæ, & nobilitatis immunitates, ac ſacri ordinis inprimis, in cauſſà ſunt, ut ampliſſimi regni, quam vicinorum; cenſus ſit tenuior. nam nobilitas univerſa omnibus ſoluta vectigalibus, bellica tantummodo munera privatis obire ſtipendiis tenetur, idque non niſi ad propulſandam hoſtium vim intra Sarmatici regni fineis. nam ſi ad inferendum exteris gentibus bellum extra Poloniam proficiſci jubeantur, ſingulis ternis menſibus quinos aureos numos ſtipendium in haſtam accipiunt. ita ſacro ordine & nobilitate ab omni onere immuni, coloni equeſtrium hominum ſenos in ſingula jugera circiter ſolidos agnoſcendæ regiæ poteſtati pendunt. regia item plebs moderatum vectigal exſolvit. interdum regibus ex ampliſſimi ordinis ſententia licet univerſis regni ordinibus tributum imperare in communeis & publicos regni uſus. Tam exiguo ærario innumerabilis, & qui cæterorum Chriſtiani orbis Principum opes ſuperat, equitatus ex milite voluntario apud eos conficitur.

nam Rex ex solis nobilibus, qui privatis sumptibus regno militare astricti sunt, centum quinquaginta millia gravioris & levioris armaturæ militum cogere, & in aciem, si necessitas ferat, educere potest. Secundum Regem maxima est & augustissima Senatus auctoritas, ad quem admittuntur Gnesnensis & Leopoliensis archiepiscopi, & VII episcopi, quo in numero Borussiæ episcopi non censentur. Post eos ordine veniunt Palatini numero XV, ut penes quos olim sublatis regibus summa reip. administratio bis fuerit. Et ultimi Castellani LXV, inter quos Cracoviensis Palatinus veteri prærogativa Palatinos omneis & dignitate & in dicenda sententia anteit. Sunt & alii, quos regni officialeis vocant, puta Marescalli II Poloniæ & Lithuaniæ, cancellarii item II & totidem procancellarii, quorum illi ambarum nationum sigilla majora, hi minora servant: summus secretarius, & II libellorum supplicum magistri, qui subditorum querelas ad Regem deferunt. Ita numerus omnium XCVIII conficit, quorum alii majores, alii minores consiliarii appellantur, quibus & Sigismundus Augustus alios recenter adjecit. Senatores à Rege in consilium vocantur, præsentes

ſentes quidem quoties opus eſt, abſentes non niſi juſtas ob cauſſas, ut ſi comitiorum tempus incidit, aut nuptiarum Principis aut liberorum ejus celebrandarum cauſſà, aut cum qui ſocius aut regno obnoxius dux in verba Regis juraturus venit. omnibus eadem eſt perpetua & conſtans tuendæ publicæ libertatis & propagandi regni voluntas. & cum deliberant, libere & ſæpius acerrime ſententias dicunt, Principem imprudentius regnantem objurgant, atque uno conſenſu & incorrupto judicio ſanctiſſima majorum inſtituta & univerſas communis patriæ leges inſuperabileis defendunt, quippe ex præcipua totius regni nobilitate generis & virtutum commendatione delecti & exacto fidei ſacramento in Senatum cooptati. iis quoque ſummus honos à Principe habetur: nam & venientibus ad ſe caput aperire ſumma cum oris ſuavitate & in proximo ſedendi poteſtatem facere Rex conſuevit. Alii ſunt præter ſenatores & regni munerum curatores, ut ærarii quæſtores, capitanei, quos vocant, qui ſunt in minore Polonia XL, in majore XXX, in Maſſoviæ Principatu XII: vexillifer, pincerna, dapifer, ſtructor. Splendidiſſimus militiæ totius regni ducis in exer-

exercitu magistratus, penes quem ut Principis vicarium in acie rei summa residet, potissimum excellit. quare hoc tam illustri honoris gradu non nisi primarii donantur senatores. Secundum quem & alii belli duces, quos campestreis vocant, sed longo proximi intervallo, numerantur. Ea autem summa Senatorum, & contra moderata Principis in Polonia potestas ex eo locum habuit, quod qui reipubl. clavum tenet, non naturæ legibus, quemadmodum cæterarum gentium Reges, in paternum & avitum regnum succedit, sed communibus senatorii & equestris ordinis suffragiis publicaque totius nobilitatis acclamatione Rex eligitur. & quanquam superiores Reges continuato fere temporum contextu alter alterum ex eodem genere exceperit, hoc non juri hæreditario, quod sibi vindicare prohibentur, sed virtutibus & innatis nobilitati Poloniæ erga regiam prolem studiis, ascribi debet, quæ natos paternæ virtutis hæredes futuros cum sibi persuaderet, quod in parentibus admirabatur, hoc de filiis eorum sperare facile potuit. ita tamen filii in paternum solium succedebant, ut non hæreditate, sed nobilitatis consensione regnum deferri existimarent,

electio-

electione eo conſilio prudentiſſime inſtituta, ut ſi qui Reges, quod in ſumma poteſtate fere uſu venit, aut ab officio deflectere, vel publicam oppugnare libertatem vellent, hac ſaltem neceſſitatis lege & liberorum caritate in officio continerentur. ſic Piaſtorum ſtirps 10, Iagellonum familia c c circiter annorum ſpatio in Polonia ordine ſucceſſorio regnavit. A primis regni incunabulis, hoc eſt, ab anno Chriſti 10L uſque ad Sigiſmundi Auguſti obitum novies interregnum in Polonia fuit. & primum quidem, quanquam obſcuris teſtimoniis numeratur, cum deficiente Lechi ſobole, Viſimirus ſeu Cracus ad regnum electione vocatus eſt. ſecundum poſt Craci mortem ſecutum eſt, quo tempore x i i Palatini rempubl. adminiſtrarunt. tertium fuit, cum dirempta de Principatu per equorum curſum controverſia, Leſconi infimæ ſortis juveni ſceptrum obvenit. quartum poſt Popielum II Cruſviciæ à muribus devoratum, ut tradunt eorum annales, quando Piaſtus ille, Cruſvicienſis civis & agri cultor, probitate pollens, omnium conſentientibus votis Princeps deſignatus eſt. quintum poſt Miecillaum II, quando uxor ejus ob regnum perverſe adminiſtratum à Polo-

Polonis imperium femineum exosis, Casimiro etiam hærede innocuo excluso, pulsa est. sextum, cum post Primislaum ab Otthone Lango & Brandeburgicis occisum Venceslao Boëmiæ regi summa delata est. septimum post Casimiri Vladislai F. mortem, cum Ludovicus Hungariæ Rex Polonorum suffragiis ad regnum vocatus fuit. octavum denique, quando post Ludovici mortem Iagello Lithuanus regni gubernacula suscepit, cujus progenie in Sigismundo Augusto deficiente res postremo ad interregnum anno superiore rediit.

IV.

DE VALACHIA, EX Thuani Historiarum lib. LVIII.

TRans Transsilvaniam Valachia, ac proinde *Transalpina* dicta, ortum versus & septentrionem excurrit. Cujus regia hodie est *Tergovista* sive *Tarnovisa*, à Flacco quodam prætore Romano, ut indigenæ volunt, ita appellata; fidemque opinioni vulgari adstruunt, quod multis ex lingua Romana detortis vocibus usque adhuc in ea regione utuntur.

tur. Hujus limites ſunt ab occaſu Aluta : à ſeptentrione & ortu Hieraſus; qui, hodie Pruſtus,curvato flexu in Danubium influens , inſulam faucibus ſuis efficit ; ultra quam porrigitur ſeptentrionem verſus Moldavia LXIV milliarium longitudine, & ipſa antiquæ Daciæ pars, in qua Getæ erant, Ovidiani exilii ſedes ; quam Tyras, qui hodie Neſter, infra Ruſſiæ Polonicæ & Podoliæ fineis ab ea parte claudit: ab ortu pontus Euxinus : à meridie Hieraſus : ab occaſu Valachia ipſa. Mediam interſecat Moldava, è Transſilvaniæ montibus paullo infra Hieraſi fontes ortus amnis ; qui provinciæ dat nomen ; & Soczaviam , quæ eſt Deſpotarum ſedes , præterfluit ; & inde rapido curſu Hoinam , Dobeniſam , Argiamque parvos, ſed perenneis amneis, ſecum trahens , in Alutam effunditur; qui poſtea Danubio juxta Nicopolim excipitur. Hæ provinciæ, quæ Chriſtiana ſacra , ſed ſecundum Græcorum ritus , colunt , olim Hungarici imperii beneficiariæ, atque adeo tributariæ erant. nunc juris Turcici ſunt; poſtquam Mahumetes, qui Byſantium ipſum Chriſtianorum in oriente Imperatorum ſedem in poteſtatem redegerat, Caſimiro Hungariæ & Poloniæ

Rege

Rege bello Marianorum equitum occupato, neque Petro tunc utriusque Valachiæ Despotæ laboranti suppetias ferente, eas subegit anno CIↃ CCCCLV; tributo etiam II CIↃ aureorum annuo tantum tunc imposito. postea, Turcicis imperatoribus vicissim Asiatico ac Persico bello occupatis, rursus Valachi modo Hungaris, modo Polonis paruere. sed lacerato ac pene profligato Hungariæ regno, & icto cum Polonis fœdere, Turcici imperatores eas provincias, atque adeo Transsilvaniam, tributarias fecere; impositis pro libidine seu Palatinis seu Vaivodis: sic Principes vocant; qui, ut sunt ad omnem offensionis aut gratiæ auram mobilia horum populorum ingenia & infida, multoties etiam mutavere.

V.

DE LITVANÆ GENTIS Origine & Moribus, ex Alexand. Guagnini Sauromatia Europæa.

PTolomæus ille universi orbis geographus curiosissimus, his in regionibus, quæ hodie à Lituanis coluntur, & quæ eorum

eorum ditioni, utpote Russia, Podolia, Volhinia, Podlassia Samogitiaque, subsunt, hos populos colonias suas (quorum hodie ne vestigium quidem apparet) antiquitus habuisse recenset, Galindos, Bodinos, Geninos, Sudinos, Cariones, Amaxobios, Stabanos, Sturnos, Nascios, Asurbios, VVibiones, Ombrones, inter Lublinam & Brestiam, Sargatiosque. Quos omnes ex Cimbris, Gotisque & Sarmatis, ortum sumpsisse, idem Ptolomæus asserit. Sarmatorum autem deductio cum latius à nobis descripta pateat, Cimbrorum nomen & successiones mihi explanandæ videntur. Cimbros itaque à Gomero nepote Nohæ ex maximo natu filio Iapheto ortos esse, nomenque ab eo per tot secula paululum immutatum trahere, consentiens omnium historicorum opinio est. Hæc posteritas Iapheti, cum majorem orbis terrarum partem in Europa Asiaque minori occupaverit, quod ipsi cum etymon nominis dilationem significantis, tum fausta Nohæ parentis imprecatio portendebant; pars eorum à Gomero orti, ad Bosphorum Cimmerium Mæotidis paludibus proximum, (qui de illis Cimmerius est appellatus,) ultra fontes Tanais fluvii, ubi in ducatu Rhesanensi

Moschoviæ Principi subjecto oritur, sedes suas habuerunt. Postea successu temporis, quod haud difficile illis fuit, per regiones propinquas, Russiam, Lituaniam, Livoniam, & Borussiam, nunc Prussiam appellatam, & Cimbricam Chersonesum, ubi Svveci, Dani, Golandi, progressi, toto eo litore se passim diffundentes late dominati sunt, & castrato paululum nomine, literaque interjecta, Cimbri nuncupati. Quando vero & qua occasione hæc migratio contigerit, quoniam nulla gentis ab eo tempore monumenta extant, ex quibus id constare possit, ignotum est. Cæterum, fuerunt semper Cimbri gens bellicosa, strenua, manu prompta; id enim res ab ipsis fortissime audacissimeque gestæ testantur. His namque coloniis septentrionalibus relictis in numero trecentorum millium, per Germanorum regiones in Helvetiam Galliamque inprimis penetrarunt. Deinde Hispanias populabundi vastaverunt. Inde annum circiter centesimum decimum ante natum Christum in Italiam excurrerunt, quam vastabundi passim deprædarunt, Romanorumque Consulem Papyrium Carbonem cum universo exercitu fuderunt. Postea ab eisdem M. Junius

Sylva-

Sylvanus, & ipſe Conſul, contracta infœliciter pugna ſuperatur. Aurelius deinde Scaurus Conſulis legatus amiſſis copiis Romanis, in manus eorum vivus perveniens, à Bolo Rege Cimbrorum occiditur. Id, Tacito affirmante, actum eſt anno trecenteſimo quadrageſimo poſt urbem conditam. Tandem Romani majoribus copiis collectis in aditu Alpium contra Cimbros exercitum opponunt, fuſi tamen, & ad internecionem proſtrati. Vbi C. Manlius in pugna interfectus occubuit. Octuaginta verò millia Romanorum militum cæſa. Q. Servilius Cœpio, Imperator exercitus, ex conflictu funeſto vix cum denis elapſus, Romam tantæ cladis nuncius perveniens, bonis omnibus publicatis, ex decreto Senatus, quod temeritate ſua exercitum perdiderit, jugulatur. Ajunt, Romanos uno in prælio majori clade & detrimento nunquam affectos eſſe; quamobrem ſuſpenſis metu animis, de exitu imperii ſui magnopere ſolliciti, præſentique rerum ſuarum periculo vehementer conturbati ſunt, cum hoſtes exitium Vrbi minitantes propediem adventare nunciarentur. Cajum Marium ex Libya, ubi Iugurtham devicerat, ducem bellicoſiſſimum & fortunatum voca-

verunt; duobusque annis ab illa clade Romanorum elapsis, Marius Cimbrorum & Teutonum ad aquas Sextias cruento prælio ducenta millia fudit; tantaque fertur cæsorum multitudo, ut Massilienses, congestis defunctorum ossibus, vineas eisdem obsepserint, sanguineque humano agri, quasi stercore multo pinguescentes, uberrimi feracissimique redditi sint. Itaque Cimbri attenuati numero & viribus, sed animo minime fracti, in unum conglobati, Q. Catuli Proconsulis exercitum in fugam verterunt, ad fluviumque Atesin castrametati sunt. Quo Marius summa celeritate advolans, conjunctis copiis suis cum exercitu Catuli, inito prælio XXIX Iulii, centum quadraginta millia Cimbrorum occidit. Qua clade ad extrema redacti Italia egressi, patrias oras, utpote Daniam, Prussiam, Sueciam, Livoniam, Lituaniamque petierunt; ex quibus illi qui Lituaniam occupaverant, Gepidæ nuncupati fuere. Hac vero in regione, ubi Samogitia, Æneas Sylvius Massagetas, gentem Plinio celebrem, consedisse testatur; Lituanorum vero gentem, qui antiquitus Gepidi vocabantur, ex Gotis oriundam. Erasmus vero Stella pulchris rationibus affirmat, cum

Duce Litalano, sive Litvvone Vedenuti Prussiæ regis filio, anno Domini 573, in has regiones vicinas, patris imperio, quas olim Alani incolebant, venisse, Lituaniæque nomen à sui denominatione eisdem indidisse. Samogitiam vero à fratre ejusdem Litvvonis Saimone Principe appellatam, idem Erasmus Stella in Prussica historia testatur, quæ tunc temporis longe in Prussiam & Livoniam usque extendebatur: Similiter Lotialos, sive Lotvvonos, qui nunc Livones post Germanorum ingressum Latinis dicuntur, ab eodem Litvvone cum Litvvania pariter nomen traxisse. Hæ autem gentes, utpote Pruteni, Polovvci, Samogitæ, Gepidæ, Lituani, Livones, Curlandi, Iatvvingi sive Iazyges & Iaczvvingi appellati, ut unum idioma, ita eosdem mores, consuetudines, legesque & bellorum expeditiones in Christianos, concordi Marte semper habebant, nisi singulæ singulis Principibus finibusque certis dirimebantur. Iaczvvingi autem fuerunt populi crudelissimi, qui in finibus Lituaniæ, juxta Masoviam, ubi hodie Podlassia, colonias suas habebant, nec in bello referebant pedem, quin vincerent aut vincerentur: ideo bellis assiduis interierunt; reliqui

eorum in Lituanos, Russos & Masovitas, ob vicinitatem, abierunt. Opinantur alii, Lituanos à lituo, quod cornu venatorium significat, dictos esse; quorum opinio, ut anilis & stulta, jure ab omnibus irridetur. Matthias autem Miechoviensis & Dlugossus, Polonicæ historiæ indagatores, ac annales Rutenorum testantur, Italos, Duce Palæmone, vel ob tyrannidem Neronis, vel promeritum exilium, aut ab Attila Hunnorum rege crudelissimas patriæ vastationes fugientes, has regiones, longa navigatione superata, ex sinu maris Balthici, quod Prussiam, Samogitiam, Livoniamque alluit, per Nemnam fluvium, Crononem Ptolomæo dictum, classe ingressos fuisse; quod & ipsa gens Lituanica strenue asserit. quamplures enim dictiones Latinæ & Italicæ idiomati eorum intermixtæ habentur. Ajuntque, hunc Palæmonem (quem ipsum nomen, Latinum Italumque esse prodit) cum certa comitiva ex nobilibus propinquitate junctis collecta, quorum præcipuos, Vrsinos, Columnas, Iulianos, Cæsarianos, Gastaldos recensent, Lituaniæ nobilibus familiis & stemmatibus principia dedisse; vulgum vero Lituanorum, utpote colonos & agrestes, ex Gotis natos

aſſerunt; in hancque ſententiam plurimi Polonicæ & Germanicæ ac Ruſſorum hiſtoriæ ſcriptores aſtipulantur; quorum judicio & auctoritati nos quoque acquieſcentes, cum eiſdem ſentire volumus.

Hic itaque Palæmon ob innatam induſtriam à gente barbara Princeps ſalutatus, eam nomine patriæ ſuæ Italiæ (præpoſito articulo Italis in fœminini generis nominibus efferendis conſueto) *la Italia* appellaſſe creditur, quæ poſtea longo temporis ſucceſſu, Italicis moribus idiomateque in barbariem populi commutatis, Lituania dicta eſt. Quidam etiam eoſdem Italos à littore maris Balthici, quod Pruſſiam, Livoniam, Lituaniæ ac Samogitiæ extrema alluit, eo quod ibi prius conſederint, Lituaniam connominaſſe putant. Succedente poſtea Palæmoni quodam ex eadem gente Principe, Itali recens Latinorum nomen non modo depoſuerunt, ſed ignotam quoque & peregrinam eorum incolarum linguam, apud quos Principatum arripuerant, addiſcentes in ſuam cooptarunt, vivendique normam & modum cùm eiſdem barbaris ſuſceperunt. Cæterum, hæc gens Lituana longo tempore à ſui imperii primordiis obſcura

fuit, Rutenorumque jugo ſubjecta, ut Princeps Kiovienſis, Ruſſiæ quondam Monárcha, ab eis perizomata ſuberaque, ob egeſtatem & ſoli ſterilitatem, in ſignum tantummodo ſubjectionis exigeret: Donec Mendolphus ſive Mendog, & VVitenen, Gediminuſque, duces illuſtres heroica magnanimitate illa innata, dudum peritia rei militaris oppreſſà excitata, rebellionem contra Rutenos ab anteceſſoribus ſuis inceptam continuantes, unus poſt alium in Lituaniæ imperio ſuccedentes, Ruſſiæ Principibus partim ſtrenuo Marte, partim aſtu frequentius aggreſſis, & quaſi debellatis, ſenſim adeo viribus creverunt, ut jugo Rutenis omnibus injecto, etiam ad tributa ſibi pendenda eos compellerent, quæ pluribus ab annis Rutenis ipſi pendebant, ac pro perizomatibus & ſubere aurum argentumque exegere.

VI.

QVÆDAM AD LITVA-niam pertinentia, ex Fragmentis Michalonis Lituani.

NOs Lituani ex Italico ſanguine oriundi ſumus. Quod ita eſſe liquet ex ſermone noſtro ſemilatino & ex ritibus Romanorum vetuſtis, qui non ita pridem deſiere apud nos, videlicet ex crematis humanis cadaveribus, auguriis, auſpiciis, aliiſque ſuperſtitionibus, adhuc in quibuſdam locis durantibus; maxime cultu Æſculapii, qui ſub eadem, qua olim Romam ab Epidauro commigraverat, ſerpentis ſpecie colitur, & in veneratione habetur. coluntur & ſacri penates, mares, lares, lemures, montes, ſpecus; lacus, luci. Sed nec admodum diu ſacer ille perpetuuſque, qui cremandis victimis Romanorum Hebræorumque more fovebatur, extinctus eſt per baptiſmatis undam ugnis, id eſt, ignis. Etenim & ignis, & unda, aër, ſol, menſis, dies, noctis, ros, aurora, deus, vir, devir, id eſt, levir, nepotis, neptis, tu, tuus, meus, ſuus, levis, tenuis, vivus, juvenis, vetuſtus, ſenis, oculus, auris, naſus, dentes, gentes, ſta, ſede,

ſede, verte, inverte, perverte, aratum, occatum, ſatum, ſemen, lens, linum, canapum, avena, pecus, ovis, anguis, anſa, corbis, axis, rota, jugum, pondus, culeus, callis, cur, nunc, tractus, intractus, pertractus, extractus, merctus, immerctus, ſutus, inſutus, verſus, inverſus, perverſus, primus, unus, duo, tres, quatuor, quinque, ſex, ſeptem, & pleraque alia, idem ſignificant Lituano ſermone quod & Latino. Devenerant vero in hæc loca majores noſtri, milites & cives Romani, miſſi olim in colonias, ad arcendum à ſuis finibus gentes Scythicas, ſeu, ut certior fert opinio, ſub C. Iulio Cæſare appulſi, Oceani adverſis procellis; nempe cum is Cæſar, ut ſcribit Luc. Florus, victis Germanis & in Gallia cæſis, Rhenum proxima parte Germaniæ domita ſuperans, ac deinde Oceano in Britanniam disjecta tempeſtatibus claſſe, parum proſpere navigaret. delatæ enim naves majorum noſtrorum ad litus, ubi nunc eſt arx Samogitiæ Ploteli, creduntur egreſſi in terram. Quin & noſtro tempore pervenerunt naves quædam tranſmarinorum in illud idem litus. Vbi noſtri progenitores laborum & periculorum

rum maris pertæſi, & captivis tam viris quam fœminis onuſti, cœpere in tabernaculis ad focos, more militari, adhuc in Samogitia durante, vitam degere. unde ulterius progreſſi, ſubegerunt vicinos populos Iaczuingos, deinde Roxolanos ſeu Ruthenos, quibus tum ut Moſcis dominabantur Tartari Zavolhenſes: & ſingulis Ruthenorum arcibus præſidebant ii, qui appellabantur Baskaki; è quibus exacti ſunt à parentibus noſtris Italis, qui poſtea Litali, deinde Lituani appellati ſunt. Tum innata fortitudine, populis Ruthenicis, regionibus arcibuſque è Tartarica atque Baskakorum ſervitute ereptis, ditionem ſuam à mari Samogitico, quod Baltheum dicitur, ad pontum Euxinum, ubi oſtia Boryſthenis, & ad fines Valachiæ, alterius Romanorum coloniæ, & terras Voliniæ, Podoliæ, Kioviæ, Sievvier, atque campeſtres regiones, uſque ad terminos Tauricæ ac Tovvani trajectum Boryſthenis omnia occupando, & illinc aquilonem verſus ad ultimam & proximam metropoli Moſcoviæ arcem Mozaiſco, ipſa quidem excluſa, ſed VViazmam, Dorohobuſz, Biela, Toropetz, Luki, Pskovv, Novihorod, omnibuſque citerioribus arcibus & pro-

vinciis inclusis, protulerunt. Postmodum amplificata sic virtute militari ditione sua, diadema quoque cum nomine regio obtinuerant Principi suo Mindavvgo, sacri baptismatis charactere insignito. Sed extincto illo rege, etiam nomen regium atque Christianum interierat, donec rursum vicina nobis & Christiana gens Polona, ad sacrum baptisma & regale fastigium anno Christi millesimo trecentesimo octuagesimo sexto invitaret feliciter hic dominantem proavum Sacræ Majestatis vestræ, divum VVladislavum, Lituanice Iagelonem nuncupatum, quo virtus duarum gentium confinium consociata fortior foret in reprimendo communi Christiani nominis hoste.

Iusticia quoque præstant nobis Tartari. nam reddunt unicuique statim quod ipsius est. Apud nos vero capit Iudex decimam partem rei judicatæ ab actore innocente. quæ judicis merces appellatur Peressud. quæ ilico in tribunali solvenda est. Cum autem de minima fundi agitur particula, non decima datur, sed, licet non fuerit tanti pretii res judicata, centum grossi; quorum unus duos cruciatos nummos Germanicos valet, cum dimidia

cruciati

cruciati parte. majoris vero decimam capit semper summæ bonorum totius, quantacunque deducta fuerit in litem.

Ex injuriarum autem personalium & violentiarum utcunque insimulatarum causis, capit à reo ratione multæ tantum quantum adjudicat actori. adjudicat autem propter tanta sua lucra actori, aperte etiam calumnianti favens, pro offensione ejus qualicunque, mari sexagenas grossorum vicenas, fœminæ quadragenas: pro damnis vero realibus, quicquid calumniator peierans asseruerit, centenas & millenas, etiamsi ne unam quidem sexagenam valere appareat tota ejus substantia. Et pro homicidio, non juxta legem divinam, ut sanguis sanguine vindicetur, sententia fertur, sed pecuniaria fit, cum decimis magistratus. Quocirca frequentia hic committuntur parricidia. Et licet actor ingenuus in causis injuriarum victoria potitus, placetur à reo mollibus verbis: at non judex. is enim semper pecunias haurit, ab hoc multitias, ab illo decimarias.

Capit & decimas à pragmaticis sanctionibus & transactionibus. In criminalibus vero causis, non decimam

ſed totum capit,quicquid furtivum aut latroni ademtum deprehenditur penes aliquem, qui ejus proventus appellatur Litze. Quando autem res ipſa furtiva penes furem ſeu evictorem ejus, portanda eſt ad alium judicem: valorem ejus integrum capit prior judex. ita ut neceſſum ſit apud nos repetenti rem ſuam ſurreptam, impendere in magiſtratus pluſquam res ipſa valeat. quapropter multi cernentes ſua jumenta furtim abacta, aut vi erepta, non audent litem propterea intentare. Fur etiam in recenti crimine captus, non à magiſtratu loci illius in quo deliquit aut captus eſt judicatur, ſed per multa viarum diſcrimina ducitur judicandus ad ſuum dominum, interdum ad talem in cujus domum furta inferebat. quamobrem ſecure furta committuntur. At apud vicinos noſtros Tartaros & Moſcos, juriſdictio in omnes baronum & nobilium ſubditos, tam in civilibus quam criminalibus cauſis, non privato cuiquam, ſed publico ordinarioque competit magiſtratui, eidemque ſobrio, & ſimul cum aliis habitanti. noſtri autem, & ſinguli ſeorſim, & bibentes id agunt, remotis arbitris & teſtibus, ubi quidvis patrare licet. Capit etiam præſes apud nos

præter

præter ſcelus, 12 groſſos à jumento quod quis rapit, & appellans erraticum, trahit illud ad ſtabulum curiæ. Sic & ab homine etiam immerito in carcerem detruſo, totidem exigit groſſos. prætendens, ea ſtipendia jure ſibi, & carceris & ſtabuli ratione deberi. Famulus quoque judicis, executor ſententiæ, capit decimam rei judicatæ partem. quin etiam citra judiciarium ſtrepitum, accipit decimam debiti crediti, ſeu depoſiti, quantumcunque liquidi, etiamſi minime eat inficias. Et Notarius decimam pene pro litteris diffinitivis, ac pro qualibet opera ſua exigit aliquid: pro ſolo citationis ſigillo ad cauſam unius groſſi, quatuor. & quo carius omnia vendantur, neceſſe eſt citationem geminam, eamque ſigillatam & manu protonotarii ſubſcriptam eſſe: quod interdum antequam fit, notario in aliis occupato, elabitur non citatus reus, ut eorum natura eſt fugere. Capit item alius judicis apparitor VViſz, diem reo dicturus, in cauſa vel minima, ſiquidem Palatini fuerit, groſſos quinquaginta; ſi vicarii ejus, 30; ſi regius, vel ſe eum ſimulat, centum. Capit tantundem alter, id eſt, 100, vel 50, vel minimum 30. iſque Deczki dicitur, qui reum acceſſit, & ad

causam cum citatione ducit. item satelles tantundem rapit, qui à contestata lite, ad testes sistendum examinandumve, aut ad agrum pratumve ab aliena pecude proculcatum aut depastum, seu ad aliud minus damnum videndum delegatur. Si pauper tantam pecuniam non habuerit, jumentis spoliatur. Iniquum & hoc, quod pauper aliquem è magnatibus citaturus, non invenit tum vel maximo præmio apparitorem. Nec hoc minus iniquum, quod vicinus meus potentior, ejusdem mecum pagi hæres, alterius sit fori: nec tam facile, ut ego, citatur: & quod appellationis remedium sublatum sit nobis, enormi pœna apposita, ut est in stat. Lit. dist. 6. art. 1. Prohibita etiam contra potentes vadia, quæ tenuibus sunt arma & quasi scuta ad protegendum. Ad hoc quicunque in testimonium nominantur, quibuscunque in causis, præterquam in limitaribus, injurati fidem plene faciunt, solo quæstu falso testificandi viventes. Librum publicum ad referendas in eum venditiones & alia, præter privatas schedas, non habemus. Reus, etiamsi manifestus fuerit rerum alienarum raptor atque violator, non tamen ante ad judicium accersitur, quam

quam post menstruum à citatione spatium. Adhæc dum jumentum, quod 50 vel 100 groſſis valeat, mihi eripitur, summa agriculturæ opportunitate, ego raptorem citare in judicium nequeo, donec prius citaturo eum satelliti solvero id integrum quod raptum valet, cum deinceps non solum solutio expensarum me non sequatur, sed nec reum de re ablata in judicium trahere, nisi post menstrua quædam intervalla, liceat. Itaque iniuria affectus aut totum raptori permittit, aut vi vel fraude par refert.

Tametsi vero duo ex optimatum numero Palatini in omni Lituania fungantur iudicum munere, locis non admodum disiuncti inter se; verum hi qui sufficere possunt, ut tam numerosi populi & tantarum provinciarum lites diiudicent? præsertim cum iisdem curæ sit respublica, ut vocentur voivodæ, id est, belli duces. quo fit ut occupati multitudine & publicorum & privatorum negotiorum, diebus festis, nempe cum sunt liberiores à negotiis, de litibus cognoscant. Sed id etiam mali accidit, quod non habeant certis locis tribunalia. Sæpe sunt quinquaginta amplius milliaria quærendi, iustitiæ consequendæ causa, ab

affecto injuria. eunt miseri homines à finibus Samogitiæ & Livoniæ, usque ad terminos Masoviæ & Moscoviæ, persequentes judicem ordinarium. Adhoc habemus quotannis 40 dies, recolendæ dominicæ passioni, jejunio, orationique dicatos. quos litibus attentius prosequendis transigimus. Habent ii Voivodæ suos vicarios, qui itidem, curato bene corpore, pro tribunali sedere inter conviviorum strepitus solent, parum gnari jurisprudentiæ, sed in suo Pereslud emulgendo accurati. at Moscovitæ gloriantur se à nobis leges sumpsisse Vitovvdinas, quas nos jam contemsimus: à Tartaris vero arma, vestes, & rationem bellandi absque curribus, exoticis cibariis & potionibus.

VII.

DE DVCATV SAMOGITIÆ, ex Alexand. Guagnino.

Samogitia Regio satis ampla, proxima Lituaniæ, à septentrione Livoniæ contermina est; marique Baltheo sive Germanico ac occidente, nonnihil in septentrionem reflectendo, adjacet: Prussiam

ſiam quoque in vicinia habet. Nullo caſtro munito inſignis eſt: civitates tamen in ea, cum pagis tam Regiæ quam nobilium, complures ſunt. Huic regioni Præfectus, ſive Capitaneus ſupremus, à Rege Poloniæ, magno Duce Lituaniæ, præponitur, neque temere is niſi graviſſimas ob cauſas officio movetur, ſed quoad vivit perpetuo manet. Epiſcopum habet Romanæ obedientiæ. Agreſtis turba in humilibus caſis, iiſque oblongioribus, vitam ducit, in quibus ignis in medio accenſus ardet, ad ignem vero paterfamilias cum domeſticis ſerviſque ſedet, jumentaque & totam ſupellectilem domeſticam cernit: Solent enim ſub eodem quo ipſi habitant tecto, ſine ullo interſtitio pecora habere. Majores eorundem cornibus animalium, urorum videlicet, pro poculis utuntur. Audaces ſunt & ſtrenui homines, & ad bellum prompti, loricis aliiſque plurimis armis, præcipue autem cuſpide venatorum, utuntur. Equos adeo parvos habent, ut vix credibile ſit, ad tantos labores, eos poſſe ſufficere, quibus foris in bello domique in colendis agris utuntur. Terram nõ ferro ſed ligno proſcindunt: quod eo magis mirandum, cum terra eorum tenax & non arenoſa

ſit. Araturi, ligna complura, quibus vomeris loco utuntur, ſecum portare ſolent: ſcilicet, ut uno fracto, aliud atque aliud, ne quid in mora ſit, in promptu habeant. Quidam ex provinciæ præfectis quo provinciales graviore labore levaret, multos ferreos vomeres fabricari fecerat: cum autem eo, ſequentibuſque aliquot annis, ſegetes quadam cœli intemperie exſpectationi agricolarum non reſponderent, vulgus agrorum ſuorum ſterilitatem ferreo vomeri pertinaciter adſcribebat, nec aliud quicquam in cauſa eſſe putabat. præfectus eorum vulgi ſeditionem timens, amoto ferro ſuo, eos more agros colere permiſit.

Provincia hæc nemoribus ſylviſque abundat, in quibus horrendæ quandoque viſiones fieri dicuntur. Mel nuſquam melius nobiliuſve, quodque minus ceræ habeat, albumque ſit, quam in Samogitia reperitur. Sylvæque illic ſummas divitias ferunt. ſtipitibus enim cavatis mella paſſim promuntur. Sunt etiam nunc illic inter agreſtes, idololatræ complures, qũi ſerpentes quoſdam, quatuor brevibus, lacertarum inſtar, pedibus, nigro obeſoque corpore, Givojitos patria lingua dictos, tanquam

quam penates domi suæ nutriunt, eosque domo lustrata certis diebus ad appositum cibum prorepentes, cum tota familia, quoad saturati in locum suum revertantur, timore quodam circumstantes venerantur. Quod si adversi illis aliquid acciderit, serpentem deum domesticum male acceptum nec saturatum esse credunt.

Accidit hoc nuper in Lituania sex à Vilna milliaribus in pago quodam juxta civitatem Troki, quod quidam Christianus ab ejusmodi serpentis cultore aliquot alvearia apum emit. quem cum ad verum Christi cultum multo labore adduxisset, utque serpentem quem colebat occidere persuasisset, aliquanto post, cum ad visendas apes suas eo reversus fuisset, hominem facie deformatum, ore aures tenus miserabilem in modum diducto, offendit. tanti mali causam interrogatus, respondit, se quod serpenti deo suo domestico manus nefarias injecisset ad piaculum expiandum hac calamitate puniri, multoque graviora, si ad priores ritus suos non rediret, pati oportere. Est etiam quatuor à Vilna milliaribus Lavariski villa Regia, in qua à multis adhuc serpentes coluntur. Hæc quamvis non in Samogitia sed in Litua-

nia gesta sunt, pro exemplo tamen adduxi.

Agrestis turba in Samogitia sacrificium quoddam solennesque epulas gentili more sub finem mensis Octobris collectis frugibus quotannis celebrant hoc modo. Ad locum convivio epulisque sacris delectum omnes cum uxoribus, liberis & servis conveniunt, mensam fœno supersternunt, desuper panes apponunt, & ex utraque panis parte duo cervisiæ vasa statuunt. Postea adducunt vitulum, porcum & porcam, gallum & gallinam, & cætera domestica jumenta, ex ordine mares & fœmellas. Hæc mactant gentili more ad sacrificandum hoc modo. In primis augur sive incantator quispiam, verba quædam proferens, animal verberare baculo orditur: deinde omnes qui adsunt jumentum per caput pedesque baculis verberant: postea tergum, ventrem, & cætera membra, concutiunt; dicentes: Hæc tibi, ô Ziemiennik deus, (sic enim illum dæmonem agrestis turba appellat,) offerimus, gratiasque tibi agimus, quod nos hoc anno incolumes & omnibus abundantes conservare dignatus es: nunc vero te rogamus, ut nos quoq; hoc anno præsenti fovere, tueri ab igne, ferro, peste,

& inimicis quibuslibet, defendere digneris. Postea carnes jumentorum ad sacrificium mactatorum comedunt, & ab unoquoque ferculo, antequam comedant, portiunculam amputant, & in terram omnesque angulos domus projiciunt, dicentes: Hæc tibi ô Ziemiennik nostra holocausta suscipe & comede benignus. Omnesque tunc temporis lautissime solenniter & opipare epulantur. Hic vero ritus gentilis & in Lituania Russiaque ab agrestibus, quibusdam in locis observatur. Mare quod Samogitiam alluit, Baltheum, à quibusdam Germanicum, ab aliis Prutenicũ dicitur: sinus Balthicus proprie nuncupatur. Interluit enim Cimbricam Chersonesum, quæ Germanis *Jutland*, Latinis *Jutia* vocatur. Alluit quoque Germaniam; & omnem Pomeraniæ regionem, atque longo tractu Livoniam, Curlandiam, Regionesque quasdam Moschorum Principis, Svveciam, Phinlandiam, Daniamq; circumluit. Hujus Regionis Samogitiæ, Rex Polonus, magnus Dux Lituaniæ, titulo utitur. Vexillum album bicorne, stemmate Magni Ducatus Lituaniæ in campo rubeo insignitum, Samogitia in bello gestat. Incolæ Regionis, omnibus fere cum Lituanis, vestiuntur habitu

cinericio, moribus, regione, idiomate, paucula differentia interjecta utuntur. Ideo nunc ad describendos mores Lituanorum orationem dirigemus.

Lituania admodum sylvosa est, prout & Samogitia. paludes lacusque ingentes & amplissimos, in quibusdam locis maris formam referentes, habet. Præterea multos fluvios navigabiles. Quorum alii orientem versus, utpote Bog, (Herodoto Hypanis dictus) Perepetus, Tur, Svvislocz, & Beresina, in Borysthenem, vulgo *Dnepr* dictum, exonerantur. Borysthenes vero pluribus fluviis haustis in oriente, tandem in meridiem decurrens, in Pontum Euxinum illabitur. Alii vero, Cronon, vulgo *Nicmen* dictus, Vilia, Karevv, Bug, in occidentem nonnihil in septentrionem reflectendo decurrunt, in mareque Germanicum juxta Gedanum celeberrimum emporium Prussiæ exonerantur. Dzvvina autem, Ptolomeo Rubon, ex Moschovia ortus, à Riga duobus milliaribus eidem mari commiscetur.

Animalia in Lituania omnis generis parva sunt. Gens misera, maxime in villis & pagis, gravi servitute oppressa. nam ut quisque famulorum caterva stipatus; domum coloni alicujus ingres-

ingreſſus, impune quidvis facere, res ad vitæ uſum neceſſarias capere, abſumere, crudeliter etiam colonum verberare poteſt. Colonis quavis de cauſa ad dominos ſuos abſque muneribus aditus non patet, quod ſi etiam admittantur, ad præfectos & officiales relegantur, qui niſi munera accipiant, nihil boni decernunt; & unumquodque verbum judicis in Lituania aurum eſt. Coloni quinque dies, aliquando ſex, dominis ſuis laborant. dies vero lunæ privato labori conceditur. atque ut plurimum diebus Dominicis (nulla enim Divorum feſta agreſtes obſervant) quodvis opus abſolvunt, agriculturam exercent, ſegetes prataque metunt, triturant, & id genus alia. Hoc vero & in Ruſſia peculiare eſt. quod ſi interrogaveris, Quare Dominico die laboras? reſpondere ſolent, Nonne & die Dominico comedere oportet? Imperatam pecuniam quotannis ter quaterque pro defendendis regni finibus pendunt. à dominis quoque tributis adventiciis graviter onerantur. Pane atro & viliſſimo, ſiligine una cum ſpicis commolita, utuntur. Molendina ſive piſtrina manualia agreſtes in pagis trina quinave domi habent, eiſque ad commoliendas fruges utuntur;

dumque hæc molendina manibus vertunt, patrio more agrestem quendam concentum edere solent, dicentes, Melior; hocque verbum frequentius ad cantilenæ similitudinem repetunt. Id vero est tam viris quam mulieribus peculiare, quod de illa re, quam tunc in opere habent, cantilenas agrestes canant. Tubas quoque ligneas oblongas habent, quas inflantes, mirum quendam & dissonum concentum edunt; aliquandoque unus duas insimul tubas harmonia quadam respondente inflat.

Omnes fere Lituani, & Samogitæ, Livonesque, vestitu vili cinericio communiter utuntur: ut cum turmatim vulgum stantem in foro conspexeris, neminem nisi cinericia veste indutum videas; cothurnosque ex tiliæ libro, vel ex pellibus jumentorum, una cum setis detractis, conficiunt. Currus leves absque ullo ferri ministerio conficiunt, & omnia compangunt arboreis gomphis, & ligna coacta vicem ferri complent, rotasque ex uno ligno in gyros aptas contorquent. Pinguedine vel pice nunquam linunt currus, & quando multi insimul vehuntur, mirus quidam concentus querulorum axium longe auditur. Versus:

Neque

Neque linunt Ruteni querulos pinguedine currus;
Haud picis auxilium ſtridulus axis habet.
Auditur veniens longe crepitare colaſſa:
Sic fragiles currus, Ruſſe, vocare ſoles.
Nam faciunt habiles uno vectore quadrigas
Invectas Ruteni, quas equus unus agit.
Nec facile invenies ferrato hærentia clavo
Plauſtra, facit ligni cuncta miniſterium.
Et ſine ferri uſu pangunt ſua plauſtra terebris,
Et lignum ligno conſolidare ſolent.

Frumenta omnis generis, primo in calidiſſima caſa fumo exſiccant, & poſtea in horreo coram extructo excutiunt.

Arandi ſeminandique modus in Ruſſia alba Moſchoviæ confini, & in Magno ducatu Lituaniæ.

INprimis agros hoc modo præparant: Circa feſtum Divorum Petri & Pauli, in æſtate, ad feſtum uſque aſſumptionis Mariæ, nemora myriceſque exſcindere ſolent; quam excisionem arbuſtorum vulgariter *Lada* appellant. Nam ſi nemus denſum fuerit, ſtramine ſuperſternunt,

nunt, per hyememque ſic durare patiuntur. Vere autem poſtea redeunte, poſt Paſchatis feſtum, ſole torrido aliquot diebus ingruente, illam proſtrationem prædictam arbuſtorum, ſtramine ſuppoſito ſuperſtratoque, ſuccendunt, & in cinerem comburunt. ubi vero terra combureretur, illic nihil fere naſceretur: ideo ligna incombuſta congerunt, in ſtruemque compoſita denuo ſuccendunt. ſicque in illa terra combuſta & inculta, collectis duntaxat carbonibus, & titionibus ſuperfluis, triticum ſeminant primo, & ſupra ſementem, uno equo juncto aratro, arant & occant, in Ruſſia videlicet. Lituani enim bobus cornibus aratrum trahentibus arare ſolent: tantaque ibi fecunditas dictu incredibilis ſubſequitur, ut Cererem in illis regionibus natam affirmares. Eodem modo & hordeum ſeminatur, metitur, & colligitur, niſi quod craſſiora nemora pro hordeo exſcinduntur, & pinguiorem terram triticum exigit. In hujuſmodi autem agris per annos ſex vel octo, fimo ſtercoreque non ſuperpoſito, ſeminare ſolent.

Quod ſi arbores nimis altæ & craſſæ in ea ſylva, ubi ſeminaturi ſint, eſſent: utpote pinus, fraxini, robora, & id

id genus aliæ: eas non ſuccidunt; niſi frondes ramoſque circumſecant, ne ſolem agro præripiant. Ruſticus vero unus, omnes arbores una ſemel aſcenſa circumſecabit non deſcendendo. inſtrumentum enim ad id factum, quaſi ſedile, ad ſtapedæ ſimilitudinem ſecundum proportionem hominis ſedentis factum, arbori fune longo appendit; ſicque ſedens, à puero, fune alia ab arbore ad arborem facile transfertur: habetque ad latus alligatum lignum curvum, ad id ſtudio præparatum, quo arbori appropinquatus, firmiter eam apprehendit, quam à vertice ad radicem uſque circumſecat, & frondes illas eodem modo ſupradicto æſtate redeunte ſuccendit & ſeminat.

Siliginem poſtea ſeminant hyemalem ſuper hæc culta novalia, tritico vel hordeo collecto: ſed duobus vicibus ad ſiliginem arare coguntur; quam ſeminare incipiunt circa feſtum aſſumptionis Mariæ, XV Auguſti. Quod ſi ſegnis agricola non abſolverit ſeminationem ad alterum feſtum nativitatis Mariæ, quatuor hebdomadis, ad ſequentem VIII Septembris diem, tunc fructifero proventu conſueto fruſtratur. Hanc ſeminationem ſiliginis hyemalem appellant. Vere enim redeunte, aliam,

aliam, Æſtivalem vocatam,ſeminant.

Eſt quoque alius ſeminandi mos nuper adinventus, in prædicta proſtratione ſuccisioneque nemorum ſuperius deſcriptorum, hoc modo: Duabus partibus hordei, tertiam ſiliginis intermiſcere ſolent, quam commixtionem vere inſtante, tempore conſueto ſeminant. eadem æſtate hordeum ſolummodo demetunt. ſiliginem vero ſubter hordeum ad modum graminis paulatim denſiſſime creſcentem per hyemem durare ſinunt: quæ ſequente æſtate adeo fœcundiſſime denſiſſimeque excreſcit, ut equo vix eam denſitatem penetrare poſſis; & ex uno grano triginta pluresve ſpicæ pullulare in tantam altitudinem ſolent,ut vir equo inſidens,vix ex ea appareat. Omnes vero agros Ruteni uno equo juncto aratro proſcindere ſolent. terra enim per ſe nimis facilis eſt.

Hic autem ordo in ſeminandis frumentariis, in tota fere Sarmatia obſervatur. Primo poſt feſtum Paſchæ triticum ſeminant. poſtea ſiliginem æſtivalem dictam: ab æſtivali ſeminatione vulgariter Iarzycza appellatur, ad differentiam hyemalis ſiliginis, quæ, ut diximus, pro feſto aſſumptionis Mariæ ſeminatur ad hyemem futuram: unde vulga-

vulgariter Ozimina dicitur. Ex hac si æstate seminaretur, nihil prorsus nasceretur, & è contra si æstivalis ad hyemem pro hyemali seminaretur, (quamvis sibi grano similes essent, & ejusdem quasi naturæ viderentur) nulli usui esset, sed in gramen inutile verteretur.

Hanc itaque æstivalem circa festum Paschæ seminant. Secundum agri possibilitatem præparationemque, Poloni, Lituani & Ruteni nigri, cum Mascovitis & Prutenis, propter cœli solisque beneficium, & regiones temperatiores, priori seminatione longe antecedunt Rutenos albos & Moschovitas in Septentrionem degentes, qui ob intemperiem aëris posterius his omnibus seminare coguntur. attamen interdum eodem tempore agros demetunt. Hoc autem mirum est, quod siliginem seminantes æstivalem post Paschatis festum interdum aliquot elapsis hebdomadis, tamen eadem æstate, ut decet maturam quasi per octo duntaxat hebdomadas, demetunt, colligunt & recondunt.

Pisa circa ferias divi Adelberti seminant, vulgariter *Groch* dicta, quæ ad longum usum exsiccata reservant.

Avenam & hordeum post Pentecostes festum seminant, quæ vulgariter

ter *Ovvies* dicitur. Hordeum *Ieczmien* appellant.

Cicer undecim post Pascha hebdomadis elapsis ante D. Petri festum seminatur. *Tatarka* Polonis, *Grecicha* Rutenis & Lituanis dicitur.

Rapæ circa D. Ioannis Baptistæ ferias seminantur. Et omnia eadem æstate seminata colliguntur, triturantur, triturataque in domibus reconduntur, ita ut granum ex penu ad seminandum depromptum, in decem, aliquando in octo hebdomadis, secundum solis clementiam, ad penu unde exivit revertatur, agricolæ suo centuplum fructum referens.

Poloni omnes, Ruteni nigri, (quorum Metropolis Leopolis est,) Masovitæ, Silesii, Pruteni & Lituani quidam, in horrea & acervos magnos recondunt frumenta, & aliquando apud bonum patremfamilias quadringentos sexcentosve acervos, quasi turres quadrangulares eminentes reperies, ad quindecim pluresve interdum annos reconditi frumenti plenos.

Sed Ruteni albi, Moschovitæque omnes, & Lituani, statim de agro in penu frumenta defalcata & triturata congerunt & recondunt. quidam in cavernis subterraneis, in abditis sylvarum

rum ſtudio ad id effoſſis, & intus bene cum corticibus arborum adaptatis, frumenta, inſuper omnia victuaria, carnes porcinas ſalſas, & id genus leguminum ad victum pertinentium, veſteſque & præcipuam ſupellectilem, recondere ſolent, præſertim belli tempore, ubi miſeri coloni ſecuri ſint ab incurſu hoſtili frequenti & rapinis ſuorum militum.

Hoc autem apud eos in villis præcipue obſervatur: Si quis forte capite damnatus fuerit, de ſeipſo, jubente domino, ſupplicium ſumere, ſuiſque manibus ſe ſuſpendere, etiam ſi recuſaverit, minis verberibuſque exagitatus cogitur. Atque hæc nobis de Lituanis ſufficiant. Hic tibi Lector candide ſciendum reſtat, quod in hoc magno Ducatu, qui Polono Regi cum univerſis ſuis provinciis ſubeſt, plurima ſunt oppida & caſtra, tam Regia quam Nobilium, Eccleſiaſticorumque, quæ hic non ſunt poſita. Hic enim nos ſolummodo provinciales inſignioreſque civitates & arces, quæ olim pro Ducatibus cum ſuis territoriis habebantur, deſcripſimus. Sunt præterea complures Duces particulares in Lituania, Comitatuſque; ex quibus Slucenſis Ducatus celebrior eſt.

T Prin-

Princeps enim illius, quamvis Regi Polono Magno Lituaniæ Duci ſubſit, & ad quævis mandata Regis exequenda paratus fuerit, rerum tamen in ſuo Ducatu, qui xxx miliaribus Polonicis in longitudinem & latitudinem patet, integre potitur, & theſauro privato cum Italiæ Germaniæque quibuſvis Principibus magnis facile adæquari poteſt. Sunt quoque Duces alii plurimi inſignes, quorum reſpectu Magnus Ducatus Lituaniæ dicitur. Ex his primas obtinent Illuſtres & Magnifici Domini Radivilones, Dominus Nicolaus Radivilus, in Bierze & Dubingii dux, lumen patriæ & alter Cicero, Hectorque Lituaniæ, Palatinus Vilnenſis, & illuſtris Heros Nicolaus Chriſtophorus Radivilus, Dux in Olika & Nieſvvicz, Comes in Schidlovviec, Marſchalcus Curiæ digniſſimus, fraterque ſuus idem Dux, Dei gratia Epiſcopus Vilnenſis deſignatus, Georgii nomine gaudens. Ille quoque alter Scipio illuſtris heros Dominus Ioannes Chodkievvicus, Comes in Sklovv & Meſs, Caſtellanus Vilnenſis, Archimarſchalcus magni Ducatus Lituaniæ, exercituumque imperator, & gubernator Livoniæ, ac capitaneus Samogitiæ generalis, virtutum ſpeculum inſigne,

Mar-

Martiſque & Minervæ alumnus. Inſuper multos alios heroum antiquorum quorumvis dignitatem adæquantes duces, & viros inſignes, Lituaniæ celeberrimus Principatus fovet, quos ſigillatim recenſere ut difficile ac longum, ita minus neceſſarium nobis videtur.

VIII.

IOANNIS LASICII Poloni

DE DIIS SAMOGITARVM cæterorumque Sarmatarum.

SAmogitia mare attingit Balthicum. Cujus figura triangularis eſt. longitudo ſeptuaginta milliarium Germanicorũ. Hanc ſeparant fluvii: à Pruſſia Nemel; ab Curlandia, regione Livonica, Helingegau. quæ provinciæ, aliæque uſque ad Boryſthenem, in Pontum Euxinum illabentem, regis Poloniæ imperium agnoſcunt. In ea regionis ſylvoſæ parte, quæ ad Regiomontum, Academia, anno Chriſti 1544, 17 Auguſti inſtituta, plurimum claret. Sunt antiqui Boruſſi: lingua, moribus ab iis diverſi

Germanis, qui hodie permiſti Polonis, Pruſſiam incolunt.

Tradunt veteres, majores Samogitarum, (Zamagitis enim ſe ipſi vocant) Italos fuiſſe. Neronem Imperatorem de bellica expeditione cogitantem, illos etiam exſules Romanos, qui in Giaros ſterili quadam inſula habitabant, evocare in militiam voluiſſe. Verum hos metu crudelitatis imperatoriæ conſcenſis eorum à quibus bis terve evocabantur navibus, ipſiſmet autem cæſis, ad Pontum Euxinum appuliſſe. dehinc per ſaltus, ubi olim Romana venatio fuit, quique hodie magna ex parte exciſi jam, Ruſſiæ, Podoliæ, Lituaniæque cognomina habent, uſque ad mare Balthicum, quod Ruſſi, à Varetzgois quibuſdam populis Livonicis, quibus tum parebant, mare Varetzgoie appellant, penetraſſe. rei hujus ut idololatriam, gentiſque calliditatem, Romanæ ſimilem: ita ſermonem ex Latino quodammodo, barbaroque conflatum, indicium eſſe. Michalo fragmine quinto de moribus Tartarorum, & ſuorum Lituanorum, paulo hæc aliter refert. ait enim, claſſis Iulii Cæſaris ex Gallia in Britanniam navigantis partem, coortis tempeſtatibus, ad littus Samogiticum, ubi nunc eſt arx Ploteli,

per-

perveniſſe, ſæpeque etiam hodie in illud ipſum littus, naves navigantium, vi ventorum ejici ſolere. ubi Lituanorum progenitores, periculorum maris pertæſi, & prædis onuſti, in tabernaculis ad focos, more militari, & adhuc in eadem Samogitia recepto, habitarint. unde ulterius progreſſi, Iaczuingos atque Roxolanos ſubegerint. Haud abſurda conjectura. Nam & Zamagitia, propter mare vicinum, & Lituaniam ſuperiorem, terræ inferioris appellationem habet: & Lituanorum cum Samogitis idem propemodum ſermo eſt, idem habitus, iidem mores, eadem ferme religio. Quæ regio cum aquilonaris ſit, tam parvæ ſunt in ea media æſtate noctis tenebræ, ut radii ſolis occumbentis excipiant orientem, tumque plurimum agricolæ ſegetes demetant ſuas. nempe quod duabus ante meridiem horis, totidemque poſt, ſolis æſtum ferre in agris meſſores nequeant. Et licet vix ante, quam tribus poſt Pentecoſten hebdomadis, agros conſerant: tamen id ardor cœleſtis efficit, ut eodem quo & apud nos tempore, meſſis fiat: æſtas haud diu duret. Similis in Moſcovia fervor, (mirandam divinam providentiam) ſex hebdomadis, frugibus maturitatem adfert.

Secus fit in Irlandia ultra Sueciam, ſub ipſo polo. ibi enim ſex menſium dies eſt: totidem eſt nox; cujus tenebras focus perennis diſpellit. qui locus abeſt à Stokholm, metropoli & regia Sueciæ, trecentis milliaribus Germanicis. Id Iohannes tertius, Rex Suecorum, qui nunc rerum potitur, cuique ſua ditio bene nota eſt, cuidam medico, is autem mihi narravit. Sita eſt Stokholm in ipſo littore, trans mare Balthicum, è regione Samogitiæ.

Solum Samogiticum fertile quidem eſt, ſed cultores ejus pigri, nec aliis quam ligneis, ſuperſtitione quadam, in arando utuntur vomeribus. Idcirco inopia panis laborant: cujus loco rapis toſtis, quæ minori labore proveniunt, & inſtar humani capitis naſcuntur, veſci ſoliti: his vero abſumtis, ad panem comedendum ſe convertunt. Mellis albi, lactis, butyri, pecoris divites, pinguibus paſcuis felices. Nec eis piſces deſunt. Potus, hydromel & cerviſia eſt. Hæc in vaſis, ex corticibus factis, poſitis intus ſaxis fervidis ex aqua, frumento, lupulo, una nocte cocta, protinus fæces accipit, poſteroque die bibitur. percommoda alvi purgandæ ratio. Præcipui cornibus urorum ornatis (boves ſunt ſylveſtres,

valde

valde feroces)pro poculis utuntur. Strenuos compotatores, cantharo hydromelis, indusio, mantili, manicis, sudariolo, seu re quavis alia operis domestici libenter donant. Quibus cervisia nō est, ii aquam bibunt, proceri, agiles, animosi, robusti, ad arma promti.

Vivunt autem vulgo centum annos. sunt enim frugales, & modicis exercitiis dediti.

VVladislai Iagellonis Polonorum Regis opera, anno humanæ salutis 1413, (Lituani autem 1387,) Christiana religione initiati sunt. quibus episcopum Miednicii præfecit. duodecim parœcos dedit. dandis pecuniis, pannis cæruleis, pileisque rubris, juxta montem Schatria, ad baptismum amplectendum illexit. Vbi monacho regio, de mundo Adamoque à Deo creatis concionante, unus illorum hisce verbis Regem compellavit: *Mentitur*, inquit, *ô Rex, hic homo, non admodum senex. multi enim nostrum centesimum annum superaverunt: tamen hæc minime recordantur. eadem illis pueris quæ senibus cœli conversio, eadem temporum vicissitudo, idem cursus & fulgor syderum fuit.* Cui Rex, officio & ipse concionatoris fungens, *Verum ais*, inquit: *nec falsum sacerdos; qui non sua ætate,*

ſed multis ante ſeculis mundum divino mandatu ex nihilo extitiſſe dixit.

Rei pecuariæ adeo ſunt ſtudioſi, ut unus agricola ſexaginta, alius duplo plus, paullo minus alius cornuti pecoris, præter oves & capras alat. Equi illorum parvuli: ob nimium opinor frigus: ſed tamen robuſti. quorum uno, anno Domini 1554, duobus florenis Vilnæ in Lituania emto, & trahæ juncto, vectus ſum curſu celeri uſque Cracoviam 120 mill. Germanicorum. Fœminæ pecori curando, viri agtis colendis dant operam. iidem deni aut viceni, plures vel pauciores, in uno tugurio linum, lanam, cannabim pectunt, nent, texunt, veſtes conficiunt. Quicquid horum ſupereſt, id Rigam vel Regiomontum, hinc in Hollandiam, pretio tolerabili mittunt. lino enim maxime & cannabi, agros ſuos complent. Diſperſe per ſylvas campoſque degunt. rara oppida, nec pagos nimium multos, arces autem munitas nullas habent. quorum feneſtræ meridiem verſus ſpectant. Studio Sigiſmundi Auguſti Regis, anno 1572, 7 Iulii mortui, in cœtus & ſocietates convocati. Mapalia, quæ turres appellant, ſurſum anguſta, atque qua fumus & fœtor exeat, aperta, ex tignis, aſſeribus,

bus, ſtramine, corticibus faciunt. in his homines cum omni peculio, in pavimento tabulato ſtante, habitant. ita paterfamilias omnia ſua in conſpectu habet, & feram noxiam, & frigus à pecore arcet, ad oſtium cubat, deaſtro foci cuſtodia commiſſa, ne vel ignis damnum domicilio det, vel prunæ nocte extinguantur. Vbi crebro accidit, ut vel ſus vel canis ex olla in foco ſtante, carnes auferat: aut roſtrum, aqua fervente, lædat. Qui in pagis degunt, ii caulas ſeparatas ab æſtuariis habent. Tam hi quam illi plumis conciſis culcitras farciunt. quæ non poſſunt non pungere, & vigilantem reddere cubantem. Paterfamilias, mactatis autumno avibus domeſticis, iiſque pecudibus ac bobus, quos ſe brumæ tempore non poſſe alere animadvertit, genio cum ſuis indulget: quæque ſuperſunt, ea doliis incluſa, maritimis vendit. Foras egreſſus, alcem, aprum, cervum, avem, ſciurum, bombarda, venabulo, baliſta, arcu conficit. Sunt enim jaculatores & ſagittarii præſtantes. in quorum curribus nihil omnino ferri invenias. omnia lignea, rotæ ex radicibus arborum inflexis, quas procul audias venientes, axibus, quod eas non illinant, ſtridentibus.

Virgo non ante nubit,quam triginta annos, aut minimum 24 expleat,& ipſa manibus ſuis, aliquot corbes veſtium, omnibus cum ſponſo venientibus diſpertiendarum, paret. tum enim dat ſingulis vel induſium , vel mappam , vel mantile , vel texta è lana tibialia , vel chirothecas. hæc in agrum nón prodit , ni prius parentibus inſerviat , & in omnibus morem gerat. idem facit filius. ac præmiſſi qui eam in matrimonium petant, primum omnium, num progenitoribus ſit morigera, reique familiaris ſtudioſa , conſiderant. Et viri & fœminæ, ſunt amantiſſimi honeſti. rariſſima apud eos homicidia, furta, ſtupra , inceſtus. Puella ſtricto perſequitur cultro ſe ad impudicitiam ſolicitantem. quæ duobus, ante & retro pendentibus de zona tintinnabulis, nocte autem ſemper cum face incedit. quibus rebus monentur parentes, ubi ſit, quidve agat filia. Pater filio uxorem quærens,nec formam nec dotem ſpectat , ſatis eſſe ducens dotatam, ſi ſit morata. quæ ſucci plena atque adulta , magna cum lætitia in domum ſoceri inducitur.

Præfectos , quos Civonias vocant, non adeunt , quin ipſis aliqua munuſcula adferant. Summus toti regioni, dum

dum vivit, præest Lituanicus Senator. hodie est vir eximius Iohan. Kiska Palatino Vitepscensi natus. Inter eos qui minoris dignitatis sunt, fuit Iacobus Lascovius, Polonus nobilis, tractus Calissiensis, ex quo hæc percepi: qui in hisce hominibus pie erudiendis, & in certa loca cogendis, Sigismundi Augusti jussu, plurimum operæ impendit. Cui Deum Vnum prædicanti, respondebant idololatræ: *Quid tu nobis Vnicum Deum, quasi omnibus nostris potentiorem inculcas? plus uno multi possunt, plura plures agunt.* Idem agrũ illorum ad 40 jugerum millia dimensus est. horum tria, uni rustico assignata, præter alia minutiora commoda, quinque florenos fructus annui Regi adferunt.

Iussi autem à Lascovio arbores excindere, invitissimi id, nec prius, quam ipsemet inchoaret, fecerunt. deos enim nemora incolere persuasum habent. sequitur persuasionem effectus. nam in sylvis illorum horrenda quædam visa ac spectra, tam auribus quam oculis spectantium sese offerunt. Tum unus inter alios percontari, num etiam decorticare arbores liceret. annuente præfecto, aliquot magno nisu hæc repetens decorticavit: *Vos me meis anséribus, gallisque gallinaceis spoliastis; proinde*

proinde & ego nudas vos faciam. credebat enim demens, deos rei ſuæ familiari pernicioſos, intra arbores & cortices latere. Quorum tantus pene eſt numerus, quantus aliorum apud Heſiodum. Nam præter eum, qui illis eſt Deus Auxtheias Viſſagiſtis, Deus omnipotens atque ſummus, permultos Zemopacios, id eſt, terreſtres, ii venerantur, qui nondum verum Deum Chriſtianorum cognoverunt. Percunos Deus tonitrus illis eſt. quem, cœlo tonante, agricola capite detecto, & ſuccidiam humeris per fundum portans, hiſce verbis alloquitur: *Percune devaite niemuski und mana, dievvu melſu tavvi palti mieſſu. Cohibe te,* inquit, *Percune, neve in meum agrum calamitatem immittas. ego vero tibi hanc ſuccidiam dabo.* Verum poſtquam nimbus præterit, carnes ipſe abſumit. Percuna tete, mater eſt fulminis atque tonitrui: quæ ſolem feſſum ac pulverulentum, balneo excipit: deinde lotum & nitidum, poſtera die emittit. Audros deo, maris cæterarumque aquarum cura incumbit. Algis, angelus eſt ſummorum deorum. Auſca, dea eſt radiorum ſolis vel occumbentis, vel ſupra horizontem aſcendentis. Bezlea dea veſpertina, Brekſta tenebrarum. Ligic-

Ligiczus, is Deus esse putatur, qui concordiæ inter homines & auctor est & conservator. Datanus donator est bonorum, seu largitor. Kirnis cærasos arcis alicujus secundum lacum sitæ curat. in quos, placandi ejus causa, gallos mactatos injiciunt, cæreosque accensos in eis figunt. nimirum sicut ille avarus Euclio apud Plaut. in Aul. ture ac corona laris gratiam aucupabatur:

Nunc tusculum emi, & hasce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco, nostro lari:
Vt fortunatas faciat natæ nuptias.

Kremara porcorum ac suum est deus. cui similiter focos excitant, & cervisiam super eos fundunt. Pizio juventus, sponsam adductura sponso, sacrum facit. puellæ quoque quendam Gondu adorant & invocant. Modeina & Ragaina sylvestres sunt dii: uti Kierpiczus hujusque adjutor Siliniczus, musci in sylvis nascentis: cujus in ædificiis magnus apud illos est usus. huic etiam muscum lecturi sacrificant. Tavvals deus, auctor facultatum. Orthus lacus est piscosus; quem colunt: quemadmodum & Ezernim lacuum deum.

Sunt etiam quædam veteres Nobilium familiæ, quæ peculiares colunt deos. ut Mikutiana Simonaitem, Mi-

cheloviciana Sidzium, Schemietiana & Kiesgaliana Ventis Rekicziovum, aliæ alios. Kurvvaiczin Eraiczin agnellorum est deus; est & Gardunithis custos corundem recens editorum. Prigirstitis hic est, qui murmurantes exaudire putatur. jubent igitur ut quis summisso murmure, hoc vel illud loquatur, ne clamantem Prigirstitis audiat. Derfintos pacem conciliat. ut & Bentis is creditur, qui efficit, ut duo vel plures simul, iter aliquo instituant. Lavvkpatimo ituri aratum vel satum supplicant. Priparscis est, qui augere nefrendes existimatur. Ratainicza equorum habetur deus, ut VValgina aliorum pecorum. Kriksthos cruces in tumulis sepultorum custodit.

Sunt & omnium auguriorum divinationumque observantes. habentque Apidomè mutati domicilii deum. nato cujusvis generis, vel cœco vel debili pullo, actutum sedes mutantur. Quin ipse quoque rex VVladislaus, gente Lituanus, has à matre superstitiones didicerat, ut eum diem infaustum sibi futurum crederet, quo primum calceum sinistrum fortuito accepisset. adhoc movebat se interdum in gyrum stans pede uno, foras è cubili proditurus. quorum similia multa observan-

tur

tur ab Samogitis. Ita olim Germani, Plutarcho in Caio Cæſare teſte, non ante prælium cum hoſte committebant, quam nova luna fulſiſſet. Et noſtrum quidam infeliciter ſe venaturos ſibi perſuadent, ſi domo egreſſis mulier occurrat, ſeu quis certum numerum capiendorum leporum, vulpium, luporum nominet. Krukis ſuum eſt deus. qui religioſe colitur ab Budraicis, hoc eſt, fabris ferrariis. Laſdona avellanarum, Babilos apum dii ſunt. hunc Ruſſi Zoſim cognominant. Sunt etiam deæ, Zemina terreſtris, Auſtheia apum. utræque incrementa facere creduntur: ac cum examinantur apes, quo plures in alveos aliunde adducant, & fucos ab eis arceant, rogantur.

Nuſquam autem vel candidius mel eſt, vel minus ceræ habet. unde illæ maſſæ cereæ, quæ navibus in Belgium, Galliam, Hiſpaniam deportantur. Præterea, ſunt certis agris, quemadmodum nobilioribus familiis, ſingulares dei. videlicet Devoitis agri Poiurskii, Vetuſtis Retovvskii, Guboi ac Tvverticos Sarakovvskii, Kirnis Plotelſcii. Vielona Deus animarum. cui tum oblatio offertur, cum mortui paſcuntur. dari autem illi ſolent frixæ placentulæ, quatuor locis ſibi oppoſitis, paullulum

diſciſſæ.

discissæ. eæ Sikies Vielonia Pemixlos nominantur. VVarpulis is esse putatur, qui sonitum ante & post tonitru in aëre facit. Cæterum quid agant Salaus, Szlotrazis, Tiklis, Birzulis, Siriczus, Dvvargonth, Klamals, Atlaibos, aliique ejus generis, non libenter id Christianis aperiunt. Opitulatores illos hominum esse, ideoque invocandos persuasum habent. Numeias, vocant domesticos. ut est Vblanicza deus, cui curæ est omnis supellex. Dugnai dea, præest farinæ subactæ. Pesseias, inter pullos omnis generis recens natos, post focum latet. Tratitas Kirbixtu, deaster est, qui scintillas tugurii restinguit. Alabathis, quem linum pexuri in auxilium vocant. Polengabia diva est, cui foci lucentis administratio creditur. Aspelenie, angularis. Budintaia, hominem dormientem excitat. Matergabiæ deæ offertur à fœmina ea placenta, quæ prima è mactra sumta digitoque notata, in furno coquitur. hanc post, non alius quam paterfamilias, vel ejus conjux, comedit. Simili modo Rauguzemapati offerunt, posteaque ebibunt, primum vel cervisiæ vel aquæ mulsæ, è dolio haustum. quem Nulaidimos, illum autem primum è massa exemtum panem, Tasvvirzis cognominant. Eidem

dem cervisiario deo offert, id est, præbibit paterfamilias cervisiæ, post fæces acceptas intumescentis, spumantem pateram. tum demum & alii hauriunt. Si is absit, mater id familias facit. Luibegeldas divas venerantes, ita compellant: *Luibegeldæ per mare porire sekles gillie skaute. Vos deæ transmisistis ad nos omnia semina siliginea, in putamine glandis.*

Eadem turba agrestis, ut est auctor Alexander Guagninus, in Sarmatia, sub finem mensis Octobris, frugibus plane collectis, solènne quoddam sacrificium, eo modo celebrat. nam omnes ad sacras epulas coacti, mensæ fœnum, postea panem, ac ex utraque parte duo vasa cervisiæ plena imponunt. deinde adducta utriusque sexus domestica animalia, suem, gallum, anserem, vitulum, & si quæ sunt alia, hoc ritu mactant. primus augur, certa verba prolocutus, animalis caput cæteraque membra fuste verberat: quem turba idem agens, ac hæc dicens, sequitur: *Hæc tibi, ô Zemiennik deus, gratias agentes offerimus: quod nos hoc anno incolumes conservaris, & omnia nobis abunde dederis. idem ut & in posterum facias, te oramus.*

Antequam vero ipsi comedant,

 uniuf-

uniuſcujuſque ferculi portiunculam abſciſſam, in omnes domus angulos, iſta dicentes, abjiciunt: *Accipe, ô Zemiennik, grato animo ſacrificium: atque lætus comede.* tum demum ipſi quoque prælaute epulantur. qui ritus etiam in nonnullis Lituaniæ atque Ruſſiæ locis obſervatur, ac Ilgi dicitur. fieri id ſacrum Laſcovius ait poſtridie feſti omnium Sanctorum. qui dies eſt ſecundus Novembris. quo die Samogitæ, Pruſſis, quibus erant oppignorati, quique in terra ipſorum fuere, exciſis, Vitoldo Duci Lituaniæ (qui diem obiit 1430, 27 Octob., VVladiſlai Iagellonis patruelis frater) ſeſe ultro ſubjecerunt. Tertio poſt Ilgas die, deum VVaizganthos colunt virgines, ut illius beneficio, tam lini quam cannabis habeant copiam. ubi altiſſima illarum, impleto placentulis, quas Sikies vocant, ſinu, & ſtans pede uno in ſedili, manuque ſiniſtra ſurſum elata, librum prolixum, vel tiliæ vel ulmo detractum (ex quo etiam calceos contexunt) dextra vero craterem cerviſiæ, hæc loquens, tenet: *Waizganthos devaite auging mani linus teip ilgies, ikmani, nie duokmunus nogus eithi. Waizganthos*, inquit, *produc nobis tam altum linum, quam ego nunc alta ſum; neve nos nudos incedere*

incedere permittas. post hæc craterem exhaurit, (nam & fœminæ bibaces sunt) impletumque rursum, deo in terram effundit, & placentas è sinu ejicit, à deastris, si qui sint VVaizgantho, comedendas. Si hæc peragens, firma perstet, bonum lini proventum anno sequenti futurum, in animum inducit. Si lapsa, pede altero nitatur, dubitat de futura copia: fidemque effectus sequitur. Iisdem feriis, mortuos è tumulis ad balneum & epulas invitant: totidemque sedilia, mantilia, indusia, quot invitati fuerint, in tugurio eam ad rem præparato ponunt. mensam cibo, potu onerant. dehinc in sua mapalia reversi, triduum compotant. quo exacto, illa omnia in sepulcris, potu perfusis, relinquunt. tandem etiam manibus valedicunt. interea hæc ii auferunt, qui in sylvis arbores cineris causa, quo fullones transmarini carere nequeunt, comburunt, & asseres faciunt, navium materiam, in Oceanum mittendam. Consimili huic errore, Christiani, seculo beati Augustini, in cœmeteriis apud memorias defunctorum, ut idem epistola 64 ait, comessabantur.

Veri quoque Livones hoc tempore, qui dura Germanorum servitute premuntur, monumentis mortuorum

cibum, potum, securim, & nonnihil pecuniæ, hac cum nænia imponunt: *Transi*, inquit, *ô miser, ab hoc rerum statu, in mundum meliorem Vbi non tibi Germani amplius, sed tu illis imperabis. habes arma, cibum, viaticum.*

Cum autem nimia æstatis brevitas fruges demessas plane siccari non sinat, fit hoc sub tectis ad ignem. Tum vero precandus est illis hisce verbis Gabie deus: *Gabie devaite pokielki, garunuleiski kirbixstu. Flammam*, inquit, *eleva, at ne demittas scintillas.*

Smik Smik Perlevenu. hunc deum Lituani vere araturi venerantur. prima agri lyra vomere facta, hujus ipsius est. quam huic qui illam duxit, toto anno transgredi haud licet: alioquin divum sibi infensum haberet.

Skierstuvves festum est farciminum. ad quod deum Ezagulis ita vocant: *Vielona velos atteik musmup und stala. Veni*, inquit, *cum mortuis, farcimina nobiscum manducaturus.*

Aitvvaros est incubus, qui post sepes habitat. id enim verbum ipsum significat.

Kaukie, sunt lemures, quos Russi Vboze appellant: barbatuli, altitudine unius palmi extensi: iis qui illos esse credunt conspicui: aliis minime. his cibi

cibi omnis edulii apponuntur. quod nisi fiat, ea sunt opinione, ut ideo suas fortunas (id quod accidit) amittant. Nutriunt etiam quasi deos penates, nigri coloris, obesos & quadrupedes, quosdam serpentes, Givoitos vocatos. hos timore perculsi, dum ex antris ædium ad pastum appositum prorepunt, seque pasti in ea recipiunt, aspiciunt & colunt. Si quid infortunii accidat cultori, serpentem male fuisse tractatum censent.

Srutis, & Miechutele, colorum dii sunt: quos in sylvis, colores ad lanam tingendam quærentes, venerantur.

IX.

ARTICVLI CONSTITVTIOnum bellicarum Magni Ducatus Lituaniæ, in Comitiis generalibus constituti, à supremoque & generali copiarum imperatore fortissimo, & heroë perpetua memoria dignissimo, illustri Domino Gregorio Chodkievvicio, Castellano Vilnensi, confirmati & militibus imperati.

OMnis qui se obligaverit servitio Sacræ Regiæ Majestatis, debet in eo ad tempus præscriptum perseverare. Si vero lon-

longius servitium militare indictum protractumque fuerit, miles autem servire amplius nolens in primo quartuali non indicaverit; tunc indictum servitium sequentis quartualis adimplere tenebitur.

II In alterius armis nemo audeat servire, sub pœna amissionis honoris.

III Si quis è castris discesserit, servitio non finito; nobilis ille si fuerit, honoris; plebeius vero capitis pœna puniatur. Ille autem qui ejusmodi hominem occiderit, præsertim non habentem literas à Campiductore, sive Rotmagistro suo, juste ab eo factum censebitur.

IV Lites, discordiasque, milites invicem seminare non audeant, sub gravi pœna.

V Quod si aliquis ex militibus, præcipue vero pedestribus, arma sua stipendiaria, quibus hostilis impetus arcetur, lusu alearum amiserit, vel si eques equum militiæ destinatum perluserit, tam lucrator, quam amissor, uterque suspensionis pœna puniatur.

VI Quicunque in Campiductorem, sive Rotmagistrum suum, Decurionemve, vel etiam servus in Dominum suum, manu aut verbis inhonestis sese commoverit, capitis pœna plectatur.

VII Si quis in custodes castrorum impetum fecerit, vel custodiam demandatam obire renuerit, aut ad custodiam sine voluntate Campiductoris abierit, capite puniatur; excepto, si excubiæ ordinariæ illum prævenerint.

VIII Quicunque vulneraverit aliquem in ductu legionum sub extensione vexilli, pœna honoris & capitis puniatur.

IX Quicunque pedester in custodia locum suum non tenuerit, aut causa alicujus necessitatis inde discesserit, vel si in ordinatione aciei excubiisve obdormierit, vel officium injunctum indiligenter oscitanterque obierit, circumspectori excubiarum liberum erit talem interficere. Si autem Campiductori oblatus fuerit, capitis pœna puniatur, honoreque privetur.

X Si quis in custodiam campestrem destinatus, sive ex muro cum hoste collocutus fuerit sine voluntate Campiductoris, convictus testimonio, pro ejusmodi facinore capitis pœna punitor.

XI Si aliquis miles ex thesauro Sacræ Regiæ Majestatis tam de tormentis pulverem globosve, quam de aliis bonis Sacræ Regiæ Majestatis aliquid in usum suum convertere ausus fuerit;

ſine quavis miſericordia, turpi & vituperoſo mortis genere puniatur.

XII Si quis ſpeculatorem ab hoſtibus miſſum in domo ſua foverit, vel de illo notitiam habuerit; talis, omni miſericordia ſemota, in quatuor partes dilaniator.

XIII Quicunque tempore neceſſitatis, ſive conflictus, à vexillo in fugam ſeſe dederit, aut verbo aliquo fugiendi cauſam alicui præbuerit, caput & honorem amittito: ſimiliter qui tempore periculi non conſeruerit manus cum hoſte, puniatur.

XIV Si aliquis temerarie in terram hoſtilem irruerit, vel occaſionem hoſtibus dederit, ſine voluntate Campiductoris; caput amittito.

XV Tempore nominis dati (quod Polonice *haſlo* dicitur) unuſquiſque miles in ordine ſuo pacifice permaneat. Quod ſi poſt hoc extra ordinem comprehenſus fuerit, vel ſi nomen indictum interroganti proferre neſcierit, capitis pœna puniatur.

XVI Dato ſigno requiei per vocem tubæ, nullos clamores aut ſtrepitus in caſtris aliquis facere audeat, ſub gravi pœna.

XVII Si quis litem aliquam tempore diſtributionis nominum excitaverit,

rit, vel bombardam in hostem exoneraverit, capite plectatur.

XVIII Tabernæ & nocturnæ comessationes prohibitæ & vetitæ tunc temporis sint, sub gravi pœna.

XIX Nemo militum audeat aliquid violenter alicui eripere, sub pœna suspensionis. quod si aliquid acceperit præter victum, quod unius grossi pretio constet, sine quavis misericordia juguletur.

XX Nemo militum victus acquirendi causa absque servo Campiductoris in villas audeat discurrere, neve alicui injuria inferatur, sub pœna gravi.

XXI Hominem alienigenam, advenam, & ignotum, nemo in servitium militare suscipere audeat sine licentia Campiductoris, sub gravi pœna.

XXII Servitorem alterius commilitonis, sive Decurionis, nullis ad se persuasionibus & promissis allicere audeat, sub gravi pœna.

XXIII Nemo militum equos stipendiarios currui jungat; neque causa necessitatis privatæ, quamvis oportunæ, illis uti, vel alicui in usum dare audeat, sine licentia Campiductoris.

XXIV Advehentibus victum in castra, si aliquid per vim raptum fuerit, suspensionis pœna esto.

XXV Si quis in viam publicam mercandi præripiendique victus causa extra castra abierit turpe ob lucrum, graviter puniatur.

XXVI De emptione & venditione cibi & potus, Campiductor æstimationem faciat.

XXVII Quicunque ante æstimationem aliquid emerit, emptor pecuniis, venditor mercibus privetur. similiter & de eo intelligendum est, qui cariori pretio quam Campiductor constituerit, aliquid vendere ausus fuerit.

XXVIII Satellites à Campiductore missos, ad comprehendendum malefactorem, nemo verbis inhonestis proscindere audeat, sub gravi pœna. Similiter administratori justitiæ carnifici nemo illudere audeat, sub pœna honoris.

XXIX Militum præfectus sub pœna honoris tenetur indicare, quot milites in legione sua desiderentur. Arcis vero sive civitatis, cujus præsidia agit, incolam aut civem ad militiam nemo suscipere audeat sine licentia Campiductoris, sub gravi pœna.

XXX Vnusquisque militum præfectus diligenter animadvertat, ne arcem fidei suæ concreditã ad ultimum usque periculum vitæ tradere præsu-

mat, ſub honoris & capitis pœna.

XXXI Decuriones commilitoneſque, ſi rotmagiſter (quod abſit) per ſigna aliqua caſtrum hoſtibus tradere conatus fuerit, illum captum Campiductori præſentare tenentor.

XXXII Rotmagiſter, ſive militum præfectus, ad reſerationem & occluſionem portarum caſtri, quotidie præſens tenetor adeſſe, neminique caſtrum tempore incongruo aperire audeat. Noctu vero omnes milites congregatos habere in arce tenetor.

XXXIII Nemo in caſtrum intromittitor, niſi certa notitia de illo habeatur, cujas ſit, vel ob quam cauſam venerit; &, ſi juſtam cauſam dixerit, ſolus in caſtrum abſque famulis intromittatur, qui abſque Campiductoris licentia intromitti non poſſint.

XXXIV Quicunque militum, maxime autem pedeſtrium, deprædationis cauſa in terram hoſtilem frivolus abierit, talis pœna capitis puniatur.

XXXV Si alicui cuſtodia ordinaria venerit, ille autem præſens cuſtodi non adfuerit, capitis pœna eſto.

XXXVI Si quis cuſtodiæ munus obiens, ſequentis cuſtodiæ adeuntem non expectando abierit temerarie, caput amittito.

XXXVII Cui ex ordine custodiam obire contigerit, idque muneris temerarie per ebrietatem alearumque lusum neglexerit, caput & honorem amittito.

XXXVIII Nullus rotmagistrorum commilitonumve extra arcem discedat, neque suos milites ad quamvis legationem negotiorum suorum destinare audeat, sine licentia Campiductoris, maxime vero Campiductore ibidem præsente, sub gravi pœna.

XXXIX Rem forte inventam nemo apud se pernoctare sinat, sed Rotmagistro suo sive Campiductori eam indicet, sub pœna patibuli.

XL Quicunque militum absque armis, ad quæ stipendia accepit, ambulaverit, vinculis corrigatur.

XLI Nemo rixas motusque aliquos in arce exercere audeat, sub pœna atroci. quod si quis alicujus vúlneraverit caput, item pro frivola gladii extractione, manum amittito.

XLII Ad quamvis justam defensionem arcis, maxime obsidionis tempore, nemo militum eorum, qui præsidia agentes in ea manent, propter seipsos laborare detrectet.

XLIII Rotmagistri & Decuriones, singuli suos milites semper instruant, doceant-

doceantque, quomodo unusquisque in acie legitime ordinateque stare, & armis suis competentibus commode uti possit. quod si ex ordine aliquis foras excesserit, caput amittito.

XLIV Commilitones, sive Decuriones, honeste sese gerant erga Rotmagistrum suum, non solummodo manu, verum etiam verbis. similiter & Rotmagister erga eosdem, neminem dehonestando, verberandove. sed si quid aliquis peccaverit, in corona omnium Decurionum, sociorumque, eum judicet & puniat. rebellem vero Campiductori indicet.

XLV Quod si aliquis commilitonum, sociorumve, sive ipse locum-tenens, Articulos supra scriptos, honoris & capitis pœna præmunitos, juste & legitime non observaverit, eum Rotmagister suus Campiductori sub fidejussione & nobilitatis honore ordinate transmittat.

X.

PRVSSIÆ CVM SVIS PROvinciis, & civitatibus, compendiosa descriptio, ex Alexandro Guagnino.

PRæclarus ille Germanorum legatus, & orator apud multos extraneos Principes celeberrimus, Æneas Sylvius, qui in Prussia legationem frequenter obibat, scribit in suis Chronicis, quod Prussia rectius & convenientius Vlmigavia appellanda sit. & hoc non sine causa: nam populus, qui hanc regionem primo incolebat, Vlmigavus nuncupabatur. Ioannes autem Boëmus scribit, ab ortu solis in hanc Regionem populos Amaxobios, Alanos, & Gotos, Venedosque, sive Vandalitas commigrasse. Matthias vero Miechoviensis, Polonorum Chronographiæ scriptor, lib.2,cap.8, refert, Regem Bithyniæ Prussam nomine, ab Hannibale Carthaginensi admonitum, ut Romanis bellum inferret: quod cum ille suscepisset, male ei cessit. longe enim pluribus Romani totius orbis domini quam Prussa rex Bithyniæ copiis valebant. quocirca ab illis adeo cum universo

verſo exercitu profligatus eſt,ut Bithyniam Regionem propriam relinquere cogeretur, & in Vlmigaviam longa peregrinatione venire, quam à ſuo nomine Pruſſiam appellavit. Commemorat & in alio loco eorundem Chronicorum idem Miechovienſis, multos Romanos in terram iſtam propter atrocia bella Romæ exorta migraſſe, ſeque partim in Pruſſiam, partim Lituaniam, Livoniamque & Samogitiam diffudiſſe. Eraſmus vero Stella aſſerit, in hanc regionem gentiles quoſdam populos, Sargatianos, Gelidanos, Alanos, Venedoſque veniſſe, qui omnes in Vlmigavia, non diu tamen, domicilium habuerunt. Sebaſtianus autem Franc, Germanorum Chronographiarum ſcriptor, ſic de Prutenis eorumque ſedibus inquit: Pruteni proximi ſunt Viſtulæ, ſive Vandalo fluvio, qui Poloniam à Germania diſterminat. hic fluit ex Sileſia; Poloniaque minori & Maſovia præterlapſa per Pruſſiam Gedanum uſque decurrit, ibique in ſalſum mare exoneratur.

Ab æquinoctio itaque Pruſſiam Saxonia attingit: ab occidente Pomerania & mare Balthicum ſive Germanicum: ab ortu ſolis Lituaniæ, à meridie Poloniæ regno & Maſoviæ Ducatui conter-

contermina est: à septentrione Curlandia Livoniaque terminatur. Regio est fertilissima, frugum pecorisque abundans. Incoluerunt illam (maxime autem juxta Vistulam fluvium) Vlmigavi, Alani, Amaxobii, Gothique, ut testis est locupletissimus Ptolomæus. Hæ gentes inprimis immundos spiritus & profanas creaturas adoraverunt, usque ad tempora Friderici Cæsaris hujus nominis secundi, cujus consensu & approbatione à Teutonici ordinis Crucigeris, qui primo Mariani vel Pauperiani nuncupabantur, perdomiti sunt, & ad fidem Christianam conversi, anno Domini 1216. De his fusius Chronica Pontificum De ordine fratrum Teutonicorum eorumque origine legi possunt. Poterit insuper Sebastianus Francus in secunda parte Chronographiæ suæ videri.

Prisca antiquorum Prutenorum religio.

ANno Domini 503, Gentilibus Prutenis, sive Vlmigavis, Rex quidam Bruteno dictus imperavit. qui cum justos annos ætatis consecutus esset, regium sceptrum diutius tenere resignavit, quietam vitam ducere instituens. quocirca fratrem Veydenutum successorem

forem sibi in regno elegit : traditoque fratri sceptro , ipse Bruteno summus sacerdos gentili ritu effectus est, nomenque ei dignitatis inditum fuit Kirie Kirieyto, quasi dicas, Proximus noster Dominus. Huic Pontifici suo Pruteni, & idolis, præclaram sane & cum maximo sumptu habitationem sub quercu quadam erexerant, locoq; Romanæ à Roma nomen indiderunt. Circa hanc quercum octo ulnarum in latitudinem & altitudinem tela optima sericea extensa fuit. in quam habitationem nemo præter Patriarcham eorum Kirie Kirieyto dictum , & præcipuos ministros idolorum munia obeuntes, intrare poterat. Si autem aliquis invisendi, honorandi,adorandi vel offerendi gratia ad Idola venisset , tunc constituti Deorum ministri telam, ut idola viderentur,à quercu semovebant. Quercus hæc tripartita fuit. inter cæteras sylvas quercinas delectissimo in loco (ubi nunc oppidum Heyligenbeil , id est, Sancta securis , constructum est) sita erat. Ex una parte Prutenorum deum, qui Petuno, id est , fulmen , dicebatur, habebant. In hujus laudem & honorem ignis ex quercubus construebatur, qui die nocteque perpetuo ardebat, & nunquam extinguebatur. quod si

negligentia ministrorum ad hoc officium præstandum deputatorum ignem extingui contingeret, capitali supplicio afficiebantur. Ex altera parte collocatum erat Patrimpo idolum; cujus cultus erat in serpente vivo retinendo, qui lacte, ut eo commodius viveret, alebatur. Tertia ex parte dæmoniacum idolum, Patelo nomine, situm fuit. hujus honor in retinendo alicujus mortui hominis capite consistebat. Habuerunt pręterea alios multos deos, quos adorabant, cultuque divino prosequebantur; semper tamen inter querceta holocausta eis offerre solebant; & quot fere res habebant, tot præsides & deos constituebant. Fuit igitur deus singularis Vurschayto gentiliter dictus, quem magno honore venerabantur, & pro lare sive deo domestico super omnia mobilia, jumentaque, utpote equos, boves, oves, capras, sues, &c. eum præponebant. Alter Deus fuit Shneybrato dictus; hunc super anseres, gallinas, anates, columbos, pavones, &c. constituebant. Tertium Deum domesticum, Gurcho dictum, habebant; is omnibus esculentis cibariisque præponebatur.

Præterea tonitruis, lunæ, stellis, serpentibus, bubonibus, & omnibus pene crea-

creaturis, divinum honorem deferebant. Fuit hic populus quondam barbarus & incultus, nec ullam scripturam noverat. propterea nec fidem adhibebant, si quispiam diceret, hominem homini per literas animum & voluntatem aperire posse. Potus illorum, aqua melli commixta, & lac equinum erat. Liberales valde & hospitales advenis se exhibebant.

Divisio Prussiæ in duodecim Ducatus.

ANno Divinæ incarnationis 373, Vedenuto Princeps Prussiæ (qui Bruteno fratri voluntarie sceptra deponenti successit) duodecim filios procreavit; quorum hæc nomina fuere: Saymo, Neydro, Sudo, Slavo, Natango, Barto, Galindo, Varmo, Oggo, Pomedzo, Colmo, & Lituo. Cumque jam Vedenuto Princeps centesimum decimum sextum annum attigisset, regiones Prussiæ inter filios divisit, Saymonemque natu majorem summæ rerum præfecit. Atque ita Prussia in duodecim Ducatus, secundum filiorum Principis Vedenuti numerum, divisa est, & unusquisque à suo Principe nomen accepit. Quos hic secundum ordinem, cum sua dispositione, castrisque

& civitatibus, annorumque numero, quando videlicet à Crucigeris potissimum erectæ sint, describemus.

Sudavia, Ducatus I.

PRimus & præcipuus Prussiæ ducatus Sudavia olim erat, qui à Sudavo Vedenuti filio, Principe suo, nomen sortitus est. Hic Ducatus omnes alios & præstantia & fertilitate antecellebat: nam quocunque tempore necessitatis, sex millia equitum, & octo millia peditum præstare valebat. In hac regione præcipui Nobiles & Proceres totius Prussiæ priscorum tempore sedes suas habebant. nunc autem paludibus & sylvis maximis obsitus scatet, nec ullum vestigium tam insignis & nobilis regionis remanet, præter septem pagos, quos coloni possident, in Luptavensi territorio. tota enim est devastata à Crucigeris ordinis Teutonici, non aliam ob causam, quam propter inobedientiam & inf[illegible]tatem. Distinguit Sudaviam à Sambia regione palus quædam; à Ducatu vero Nadravensi fluvius Lavvo appellatus.

Sam-

Sambia, Ducatus 2.

SAmbia, nunc Szamland appellata, regio Prussiæ, à Principe Saymo nomen accepit. Hæc priori, cum potentia, tum fertilitate, non multum cedere videtur. poterat enim ex illa 4000 equitum, & 4000 peditum congregari. A Natangia regione fluvio Prægel di-cto disterminatur.

Sequuntur castra & civitates ad Sambiensem Ducatum pertinentes:

Lebenicht, condita anno	1256
Kneypach, anno	1380
Regiomontum cum castro & antiqua(ut illi appellant)civitate,	1260
Fischusia,	1269
Lechstet,	1289
Mulmelburgia,	1279

Girmavia, Bobetia, Tyremburgia, Rudavia, Lubtavia, Bonũdia, Neuhusia, Schaccia, Rositta, VVargia, Chremetia, Gaymen, Ceilgarbia, VValdovia.

His nominibus arces in Sambia olim appellabantur cum suis civitatibus, quæ omnes à Crucigeris bene muratæ & fossis cinctæ extiterunt. nunc quædam arces in curias judiciales redactæ sunt. quarundam etiam magna pars humi prostrata jacet.

Natangia, Ducatus 3.

NAtangia regio à Principe Natango nomen ducit: quæ à Bartia regione flumine, Alla nominato, ſecernitur; à Pomeſania Paſſaria fluvio diſterminatur. Regio eſt optima. Arces & civitates plurimas, prout inferius ordine deſcriptæ ſunt, habet:

Valdovia civitas, condita anno Domini	1256
Girdavia civitas, anno	1326
Cintia oppidum,	1313
Creneburga civitas cum arce,	1253
Heyligenbeil oppidum,	1301
Friedlandia civitas,	1312
Schippenbeilia civitas,	1319
Brandenburga oppidum cum arce,	1362
Balga arx,	1239
Damnovia civitas,	1400.

Nadrovia, Provincia 4.

REgio Nadrovia à Principe Nadro denominata eſt. eam à Natangia fluvius Pregiel diſterminat; à Slavonia, Nara amne diſtinguitur. Hæc majori ex parte à fratribus ordinis Teutonici, propter infidelitatem incolarum, devaſtata eſt. Reliquiæ ejus & veſtigia reperiuntur, caſæ & tuguria, in quibus piſcatores habitant.

Sla-

Slavonia, Ducatus 5.

SLavonia regio quondam, priſcorum Prutenorum temporibus,pro Ducatu computabatur. A Principe Slavo nomine denominationem accepit. Ex majore parte à Lituanis Crucigeriſque depopulata eſt. Eam à Lituania Memula fluvius diſterminat. Has infra ſcriptas munitiones & arces complectitur cum civitatibus & oppidis:

Ragneta, à Crucigeris fratribus conſtructa anno incarnationis divinæ	1253
Tilſa, anno	1289
Renum, anno	1276
Licovia,	1273
Salavia,	1385
Labia,	1258
Tapia,	1255
Vintburgia,	1409
Chriſtoverder,	1253
Boytia,	1338
Ceſtia,	1185
Norbeitia,	1381
Vonſdorfa,	1391
Angerburgia,	1412
Dringofortia,	1403.

Bartonia, Ducatus 6.

BArtonia à Barto Principe nominis etymologiam ducit. Cum Lituanis & Moschovitis, terminis disceptat. A Lituania 70 stagnis & solitudine, à Galindia vero flumine quodam finitur. Nunc magna ex parte à Lituanis & Crucigeris pervastata est. Arces has cum oppidis, à Crucigeris erectas, complectitur:

Nordemburga, munitio à Crucigeris erecta anno	1505
Iohansburga, anno	1268
Gurgburga,	1259
Insterburga,	1342
Richteverder,	1396
Bartovia,	1365
Rhenum,	1375.

Galindia, Regio 7.

HÆc regio à Galindo Principe Galindia nuncupata est. Cujus Masoviæ sylva ingens à Meridie fines excipit. Quondam tam populosa fuit, ut successu temporis, populus in ea progenitus locum non haberet. Vnde præpositi regionis obstetricibus severe mandarunt, ut nullam fœminei sexus post partum prolem hac luce frui permitterent. quam rem cum minus ob-

serva-

ſervatam animadverterent, mamillas fœminis, ne amplius prolem educarent, amputarunt. quod facinus mulieribus ſummæ triſtitiæ & miſeriæ cauſa fuit. Erat autem in illa regione mulier quædam, auctoritate, nomine & potentia clara, quæ pro Prophetiſſa habebatur: oracula enim interrogantibus dabat. Huic cum mulieres calamitates ſuas expoſuerunt, Prophetiſſa illa, miſeræ ſorti fœmineæ condolens, dolos quibus viros circumveniret, & perpetratum facinus ulciſceretur, expiaretque, indagare cogitareque cœpit; convocatiſque omnibus proceribus, & nobilioribus viris Galindiæ, monuit eos, ut Chriſtianis bellum, ſine ullo armorum genere (eventus enim rerum prædicere ſolita erat) quam celerrime inferrent: hanc enim voluntatem deorum eſſe, ſerio affirmabat. quibus Galindæ auditis, ſine ulla mora (certum enim eſſe credebant) juvenes ſeneſque valida manu inermes in Polonorum & Maſoviorum Chriſtianorum provincias cum impetu excurrunt, nactaque ingenti hominum & jumentorum præda, ad ſua proficiſcuntur. Interim vero captorum Chriſtianorum aliquot aufugiunt, continuoque reliquis Chriſtianis nunciant, quomodo Galindi

ſine armis in terram eruperint. Chriſtiani re intellecta bene armati Galindos aſſecuti maxima cruentaque ſtrage profligant, prædamque repetunt; bellumque continuantes, fugientes hoſtes in regionem uſque eorum perſequuntur; quam armis & igne evertunt; reliquias tamen matronarum, ancillarum, & juvenum, in captivitatem abducunt. Has civitates & munitiones Galindia complectitur:

Orteleburgum caſtellum, cujus inſtaurationis annus eſt 1266
Raſtemburgum oppidum, 1329
Neyburgum arx & oppidum, 1238
Paſſenhumia oppidum, 1388
Dreſchlovia arx & oppidum, 1338
Lucia caſtellum, 1348
Lucemburgia oppidum, 1349.

Varmia, Regio 8.

VArmia ſive VVermelandia regio à VVarmo Principe nomen ſortita eſt. à Pomeſania provincia ſtagno, & flumine à Paſſaria diſcernitur: à Natangia parvis quibuſdam fluviis. Has arces cum civitatibus complectitur:

Reſſel arx & civitas, extructa anno 1337
Sreburg arx, anno 1348
Bichofſtein civitas, 1325

VVar-

VVartemburga civitas,	1325
Allenſtein arx & civitas,	1367
Melſatia arx & civitas,	1326
Helsberga arx & civitas,	1320
VVermeditum arx & civitas,	1316
Gulſtadia civitas,	1326.

Hogkerlandia, Provincia 9.

HOgkerlandia ſive Pomeſania à Principis nomine Hogo appellata eſt. Eam à Natangia, Paſſaria fluvius ſeparat: à Pomeſania, duo fluvii, Melſink & Draſen appellati. Haſque arces cum oppidis complectitur:

Brandemburgum caſtrum & oppidum, extructum anno	1258
Frauemburgum oppidum,	1279
Tolkiemit oppidum,	1365
Munhuſia caſtellum,	1365
Scharpoviā, prædium,	1400
Elbingenſe caſtrum, conſtructum anno	1237
Civitas vero ipſa Elbinga, celebris & populoſa, emporio clara, inſtaurata eſt anno	1239.

Culmenſis, Ducatus 10.

CVlmia Regio Pruſſiæ, à Culmio Principe denominationem trahit. A Polonia & Pomerania, Viſtula fluvio ſecernitur: à Pomeſania, flumine Oſſa: à Mi-

à Michlovia vero & Dobrinia territoriis, Drebnicz fluvio fines suos dirimit. Has civitates & munitiones habet:

Culmina, civitas ampla, erecta anno 1223	
VVentslavia arx, anno	1215
Aldusia castrum,	1238
Grandentz arx & civitas,	1299
Gūgeleburga civitas,	1230
Schonse arx cum civitate,	1305
Strasburga arx & civitas,	1285
Bartonia arx,	1346
Neumarckt civitas,	1325
Rogosna arx,	1293
Colmense civitas,	1251
Torunia arx cum civitate amplissima, emporio clara, ad Vistulam condita anno	1235
Papavia arx,	1375
Frideck arx,	1331
Lipno arx,	1319
Lesna civitas,	1328
Golba arx & civitas,	1300
Luben arx cum civitate, extructa anno	1233
Reden civitas cum arce,	1233
Bergelavia arx,	1305
Lautergia arx,	1301.

Hujus Ducatus titulo rex Poloniæ utitur.

Pomeſania, provincia II.

POmeſania à Pomeſa Principe, finitur ab aliis regionibus Viſtula, Elbinga, Druſno, Drobnicz, VVeſſera. multæ in ea præclaræ arces & civitates, ut ſequitur, habentur.

Marienburga civitas ampla, anno Domini 1302 extructa eſt: arx vero anno 1281 à fratribus Teutonicis erecta ſub Magiſtro ordinis Hartmano Comite Heldrovienſi, natura loci munitiſſima, valloque fortiſſimo & foſſà profunda circumducta, muro & propugnaculis, ac commeatu copioſo, apprime firmata, Regis Poloniæ præſidiis tenetur.

Nevvtichia opidum, extructum anno Domini	1329
Stum arx cum civitate,	1249
Criſtburga arx & civitas,	1258
Preuſmarck arx,	1329
Salfeld civitas,	1328
Merinek arx cum civitate,	1290
Holand arx & civitas,	1329
Lubſtadia civitas,	1202
Oſterrada arx & civitas,	1270
Roſenburga arx cum civitate,	1289
Marienverder arx cum civitate,	1311
Garneſia civitas,	1328
Germanica Eilovia arx cum civitate,	1337

Leb.

Lebmulia civitas, 1337
Hohenſtein civitas, 1301
Schonembergia arx, 1319
Roſembergia civitas, 1315
Eilemburga civitas, 1299
Neumburga civitas cum arce, 1289
Salavia civitas cum arce, 1306.

Michlovia, Provincia 12.

MIchlovia admodum anguſta terra eſt. inter Brodnam & Drebnicz fluvios jacet. Hujus cauſa Poloni cum fratribus Teutonicis perpetuas rixas fovebant. Nullam arcem præter unam civitatẽ Straſburgam, & tres munitiones, Berklii, Dornik, & Mechloviam habet.

Pomeraniæ regionem ampliſſimam, longo tractu mari adjacentem, unde & nomen habet, in Poloniæ regionum deſcriptione latius indicabimus. De qua multa bella Poloni cum Prutenis gentilibus & Crucigeris habebant. In hac ſita eſt celeberrima urbs Gedanum ſive Dantiſcum appellata. à mari Germanico uno miliari abeſt. eam celeberrimus fluvius Viſtula præterlabitur, ibidemque ampliſſimis oſtiis in mare exoneratur. Celeberrimum in ea totius Pomeraniæ & Pruſſiæ emporium eſt, regi Poloniæ ſubjecta, anno Domini 1285 tranſlata.

Pru-

Prutenorum priſca barbaries.

PRuteni Gentiles, barbarie indomita rigentes, perverſi & infideles erant, vanas creaturas quaſlibet pro Diis colebant, nec ſe ad fidem Chriſtianam converti patiebantur. Idiomate proprio à Livonico non diſſimili utebantur. Polonis & Maſovitis tributarii erant, ſed frequenter nacta occaſione jugum excutiebant: ideo multa bella longo tempore Poloni cum eis tenuerunt. Poſtea anno Domini 1211, Conradus Maſoviæ Princeps, ex regibus Polonorum genus ducens, à Prutenis Gentilibus ſæpius variis excurſionibus infeſtatus, ad Imperatorem Fridericum hujus nominis ſecundum legatos deſtinavit, implorans auxilia adverſus infideles Prutenos. qui libenter fratres ordinis Teutonici Crucigeros, à Saracenis tunc temporis Hieroſolyma pulſos, in Pruſſiam 20000 miſit, quibus Princeps Maſoviæ Culmenſem terram inprimis donavit, cum arce Dobrzinenſi, hac conditione, ut tempore neceſſitatis ſubſidium ſibi contra infideles Prutenos ferrent, Pruſſiamque ſubjugatam inſimul partirentur.

Hæc autem Pruſſiæ regio, pleriſque ſinuoſis flexibus eſt ubique amœna, & opor-

oportunis portibus maris Balthici maxime commoda. urbium illustrium, oppidorum, arciumque frequentia & opimis incolarum divitiis, opibusque ac terræ ubertate, supra modum claret. Pecoris omnigeni inæstimabili copia, piscationibus, venationibusque & sylvis fructuosissimis, aërisque temperie, cum amœnitate conjuncta, prædita est. & postquam fidem Christianam Prussia suscepit, 72 arces præcipuas & 62 civitates principales habuit, à Crucigeris domus Teutonicæ erectas. quarum numerus nunc, temporis successu, plurimum crevit. multæ enim & frequentes civitates ac oppida, munitionesque, tam à Polonis quam Crucigeris, vario Marte utrinque decertantibus extructæ sunt. Longitudo ejus ex Aquilone in Austrum, à Torunia urbe confini Masoviæ usque ad Memulam castrum cum oppido, quinquaginta octo miliaribus extenditur. In latitudinem vero quinquaginta miliaribus, Lituanos, & Masovitas contingens, patet.

Flumina præcipua & principalia in Prussia duodecim reperiuntur. Istula sive Vistula, quæ Silesiam, Poloniam, Masoviam & Prussiam præterlabitur. similiter Cronon sive Nemen ex Li-

tuania decurrens, Nogat, Elbinga, VVesera, Passaria, Alla, Prægel, Ossa, Drebnicz, Lica, Lavia. Extant quoque alia plura flumina omni genere piscium abundantia, minus tamen hominibus, præcipue externis, cognita. Lacubus plurimis, aliquando septem miliaribus Polonicis patentibus, piscibusque omnis generis exundantibus, undique scatet. Gummi quoque genus lucidissimum, quod succinum sive glessum, vulgariter burstin vocatur, in litore maris Balthici copiose colligitur. Cum autem Prussia, ut copiose superius descripsimus, barbarorum colonia antiquitus fuerit; Polonorum ac Teutonicorum armis subactam, sacrisque initiatam se agnoscit, qui in eam colonias suas, barbaris penitus fere extirpatis, deduxerunt: nuncq; tam Polonis, quam Germanis equitibus, pariter civibus agricolisque, frequens est. Barbarorum tamen reliquiæ ad Curlandicum lacum hucusque supersunt, qui cum Livonibus & Lituanis vicinis, idiomate, moribus, habituque, concordant. Porro nulla in universo Poloniæ Regis dominio regio reperitur, quæ tam frequentibus civitatibus, arcibus & oppidis, ut Prussia, abundet.

Hæc autem Prussiæ regio amplissi-

ma, omniumque fructuum, tam ex terra quam aqua nascentium, abundantissima, duplex est, Ducalis & Regalis. nam Dux, gratia Regis Poloniæ, in suis civitatibus & arcibus integre rerum potitur, ut vasallus & feudalis ac beneficiarius regni: Regiomontique, quæ est civitas maritima, sedem suam habet. In qua collegium communis studii ab Alberto præfato, primo ex Magistro Duce creato, fundatum. Est autem Regius mons urbs emporio clara: ad eam enim merces ex septentrionis regionibus copiose apportantur. In hanc sedem suam magistri transtulerunt Marienburga nobilissima, eaque munitissima arce, ac totius Prussiæ progugnaculo. quæ cum se expugnari non pateretur, Casimiro Regi Poloniæ, ut diximus, pro certa stipendiorum militibus Ordinis persolutione, dedita est. In ea assidue milites præsidiarii à rege Poloniæ asservantur, victu & omnibus ad bellum necessariis tam apprime provisa, ut sex annorum obsidionem sustinere possit. Est enim Regalis Prussiæ (id est, illarum arcium & civitatum, quas Rex electus extra Ducem armis majorum suorum acquisitas possidet) caput & Metropolis. A Gedano septem milliaribus distat. Plu-

rimas nobiles civitates & arces quas superius enumeravimus, Prussia complectitur.

Episcopatus vero quatuor Catholicos, postquam fidem Christianam suscepit, Prussia habebat: VVarmiensem, Culmensem, Sambiensem & Pomesaniensem. nunc Sambiensis VVarmiensi, Pomesaniensis autem Culmensi adjuncti. VVarmiensem Episcopatum, qui est præcipuus, Reverendissimus Dominus Stanislaus Hosius Polonus, Sacræ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis dignissimus, singulari pietate, & vitæ sanctitate, ac doctrina cælesti & scriptis divinis coruscans administrat; qui malleus Hæreticorum indefessus, & Catholicæ Ecclesiæ propugnator strenuus jure censendus est. Culmensem Episcopatum, Reverendissimus Dominus N. Costca, virtutum & doctrinæ speculum insigne. Nunc de Pomerania Regione amplissima dicendum nobis occurrit. quæ etiam, Polonorum armis antiquitus perdomita, imperio paret. nam Boleslaus Rex bellicosissimus, anno Domini 1003 Russiæ Principibus debellatis, strenuoque Marte contusis, perpetuum victoriæ monumentum, Herculeum imitatus opus, tres ferreas columnas in Borysthene fluvio colloca-

vit. Deinde, anno Domini 1008, Saxonibus bellum intulit,& omnem illorum regionem, circa Oderam, ad Albim & Salam fluvios, Cherſoneſumque Cimbricam, quæ hodie Dania appellatur, ſumma belli dexteritate ditioni ſuæ ſubjugavit. Vrbes earum regionum maximas, partim ſolo æquavit, partim ſuis Polonis munivit, gentemque univerſam Pomeranorum barbaram & incultam ad fidem Chriſtianam ſuſcipiendam armis coëgit, & ut ſempiterna memoria victoriæ feliciſſimæ apud poſteros extaret, in Albi, & Sala, Oſſaque fluviis, columnas æreas inclytus triumphator locavit. Totam Pruſſiam ac Pomeraniam, Chriſtianis infeſtiſſimas, perdomuit.

Ducatus Pomeraniæ.

POmerania regio ampliſſima, ab Holſatia ad Livoniam uſque, longo tractu juxta mare Germanicum extenditur, unde & nomen habet. Pomorze enim Slavis mari adjacentem regionem ſignificat. In hac Regione natio Slavonica antiquitus conſederat; ſed nunc Germani magna ex parte eam incolunt. Has præcipuas civitates à mari procul ſitas complectitur; Stetiniam, unde Ducatus Stetinenſis dicitur,

tur, Neugardiam, Lemburgam, Stargardiam, Bergradum, Camenetiam, Publinam, Grifemborgam, & alias complures. Quæ vero mari impendunt, Colberg, Camin, Coſlin, Gribſvvald, Sund, Puczka, Revecol, Louemburg, Hechel &c. Iulinum in hac regione urbs erat celeberrima. nunc ruinis deformis jacet. Pro hac regione Poloni cum Prutenis Gentilibus, & Crucigeris, longo tempore acriter decertabant. nunc titulo ejus Rex Poloniæ, qui in ea majori ex parte rerum potitur, Duxque Pruſſiæ, feudalis Regis Poloniæ, utuntur.

Gedanum, ſive Dantiſcum, hujus regionis metropolis, urbs ampliſſima & inſignis, à mari Germanico uno miliari abeſt. Eam celeberrimus fluvius Viſtula præterlabitur, ibidemque ampliſſimis oſtiis in mare exoneratur. In ea totius Pomeraniæ & Pruſſiæ celeberrimum emporium eſt. ex ultramarinis enim regionibus longinquis, Anglia, Britannia, Scotia, Gallia, Hiſpania, Svvecia, Dania, & Nordvvegia, naves ad eam appellunt. Ex Lituania quoque, Ruſſia, Volinia, Poloniaque, variæ merces fluviis navigabilibus in eam deferuntur; præcipue vero ſiliginis & frumenti ingens copia ex ſupra nominatis

regionibus advehitur. Regi Poloniæ ſubjecta eſt, Caſtellanumque à Rege præfectum habet. Ex mari in urbem perducta eſt foſſa qua naves maximæ intra mœnia veniunt. Burggrabius cum proconſulibus, & conſulibus, regio nomine civitatem adminiſtrant. Cives omnes fere Germani ſunt, mercatoreſque ditiſſimi, ita ut Gedanum ædificiorum pulcherrima diſpoſitione, commerciorum varietate, maris Viſtulæque oportunitate, incolarum & externorum incredibili multitudine, civium divitiis, & inſtrumentorum bellicorum, ad hoſtes propulſandos, ac machinarum ænearum numero, cum præcipuis Europæ urbibus, meo judicio conferenda ſit. Prætorium maximo ſumptu, eoque regio, exædificatum, cum ſuperba turri; ædeſque ſacræ, cum privatis, ingenti auri pondere, artificioſe erectæ; Geldaque publicum urbis palatium; ac horologium divinis fere manibus elaboratum, cujus campanæ mirabilem quendam & ſuaviſſimum concentum edunt, ſecundum artificis voluntatem, & temporis convenientiam, in admirationem omnium gentium advenas attrahentes. Propugnaculum munitiſſimum in ipſo maris portu extructum, frequentibus dire-

ctis machinis, ab armatis militibus custoditur. Vexillum totius Pomeraniæ, aquilam nigram in collo coronatam, gladium evaginatum manu humana tenentem, pro stemmate in campo aureo gestat, similem Prussiæ, quam in ejus principio expressimus.

Elbinga, civitas insignis ad ostia Albis fluvii, in littore maris magnificentissime & sumptuose extructa, splendidis civium opibus & mercatorum divitum frequentia claram spectabilemque se reddit. Ejus titulo Rex Poloniæ, scribens se Dominum terræ Elbingensis, maxime in privilegiis, utitur. Districtum enim amplissimum circumjacentem habet. Atque hæc de Prussia breviter dicta sufficiant.

XI.

ORIGO ET SERIES PRINcipum Teutonici ordinis.

ANno Domini 1188, cum Balduinus rex Christianus Hierosolymis regnaret, Saraceni & Barbari ex arce nomine Ptolomaida, latine Acona, Germanice Acris dicta, variis excursionibus Sanctam terram infestare solebant. Quam-

obrem Rex contra barbaros Saracenos auxilium petiit à Christianis. Longobardi igitur sexaginta galeras, & in his quinquaginta millia virorum, in subsidium miserunt, cum quibus multi homines probi, piæ peregrinationis causa, in terram Sanctam profecti sunt. Horum numerus erat 500, partim ex Saxonia, partim ex aliis provinciis Germaniæ. qui omnes in unam navem congregati, Aconam usque pervenerunt. ubi per integrum annum, cum infinita multitudine Christianorum, Aconam, antequam caperetur, oppugnaverunt. In oppugnatione, multi Christianorum, telis barbarorum læsi erant. unde in morbum inciderunt, passimque sparsi, cum neminem in terra aliena, qui sublevaret inopiam, haberent, multi fame perierunt. Erant autem ex peregrinis præcipui, octo boni & pii viri Teutones, qui cum viderent Christianos tam misere interire, commiseratione ducti curam illorum susceperunt, diligentiaque illorum plurimi infirmi convaluerunt. Postea xenodochium, sive hospitale, sub titulo beatæ virginis Mariæ, Aconæ erexerunt. Primusque xenodochii præfectus, Henricus de Valpot electus est, ex Germania oriundus, hic maximam

mam diligentiam in fovendis infirmis & egenis adhibuit. ultimum diem Aconæ peregit, ibidemque ſepultus eſt, anno Domini 1190. Poſtea Balduinus Rex, Hieroſolymis templum, & xenodochium, pro pauperibus & pluribus nobilibus infirmis, qui in bello Aconienſi læſi erant, extruxit, ſub titulo beatæ virginis Mariæ.

Tandem anno 1191 Clemens Papa hujus nominis tertius hunc ordinem confirmavit, & intitulationem dedit fratribus Teutonicis xenodochii Hieroſolymitani beatæ virginis Mariæ. Præterea Divi Auguſtini regulam illis ſervandam impoſuit, Stemmateque cum cruce nigra eos inſignivit.

Poſtea Patriarcha Hieroſolymitanus, ſingulos fratres Teutonici ordinis à Pontifice Romano confirmatos, alba chlamyde ex utraque parte crucem nigram habente ornavit,ſicque illi habitum ſuum ſuſceperunt. Fuerunt, qui veſtiti ſunt, XXIV fratres laici & VII ſacerdotes. His lorica indutis, gladio accincto, miſſam celebrare conceſſum erat. nullus barbam tondebat, & ſuper ſaccum ſtramine impletum, regula jubente, dormiebant. ſed ſtatim hæc mira quadam metamorphoſi immutata ſunt.

Secundus, Henrico de Valpoth, primo magiſtro Xenodochii Hieroſolymitani, Otto de Karpen, nobilis Germanus, in magiſterio ſucceſſit, anno Domini 1200, ſub Imperatore Romanorum Philippo hujus nominis II, & Innocentio ſummo Pontifice. Hic in humilitate & cordis ſimplicitate Deo & fratribus ſervivit. Sexto anno officium abſolvit. Aconæque ſepultus eſt.

Tertius ordinis magiſter, Hermanus Brand Olſacenſis, electus eſt ſub Pontifice Innocentio III, & Philippo II, in ordine Germanorum Imperatorum XXII, anno 1206. Præfuit officio quatuor annis. Pauperibus quantum potuit ſatisfecit. Aconæ ſepultus eſt.

Quartus, Hermanus à Salicen, Nobilis Miſnenſis, Ottonis, & Friderici II, Imperatorum, Innocentii III & Honorii Gregoriique IX, Pontificum, temporibus, anno Domini 1210, electus eſt. Hic omnium præclariſſima privilegia Ordini à Pontifice, & Friderico II, Cæſare, conſecutus eſt. Nam cum ſimultates & odia inter Pontificem Romanum & Fridericum Cæſarem exortæ eſſent: ille hujuſmodi cladem prudentia ſua è medio ſuſtulit. Sub eo Conradus Marchio Turingenſis habitum ſuſcepit. Bis mille nobiles, &

aura-

auratos equites Germanos in ordine habuit, quos 30 continuis annis rexit. Ejus temporibus fratribus Ordinis à Saracenis Hierosolyma pulsis, Prussia concessa est, Regum Poloniæ, Conradique Ducis Masoviæ, & Imperatoris Friderici II concessu. Quorum viginti millia in Prussiam venerunt, Prussosque Gentiles, auxilio Polonorum, ex terra Culmensi ejecerunt.

Quintus Magister, Conradus Turingorum & Cathorum Marchio, sub Cælestino IV Pontifice, & Friderico II Imperatore, anno 1240, electus est. habitum Mariemburgæ in Prussia suscepit, cum multis nobilibus adolescentibus, & viris eximiis, ac prudentibus. Cum Prussis Gentibus multa bella gessit, magnoque labore fines Regionum Ordinis dilatavit, &, si quæ ruinam minarentur, illas resarciens optime conservavit. Postea è vivis excessit. Mariemburgæ sepultus est.

Sextus Ordinis Magister, Poppa ab Osterling, electus est Conradi IV Imperatoris & Innocentii IV Pontificis temporibus, anno 1252. Multa præclara bella cum Prutenis, Livoniensibus, & Svvantopolo Duce Pomeranorum, gessit. Postea ante Ligniciam civitatem cum Conrado Silesiæ Duce, sanctæ He-

duigis marito, à Tartaris totam fere Sarmatiam vaſtantibus interemptus eſt: à Chriſtianis vero VVratiſlaviam delatus, ibique in Baſilica divi Alberti, terræ mandatus eſt. Hujus magiſtri tempore Regiomontum conſtructum eſt.

Septimus Magiſter, Ioannes Sangerhuſenſis, officium ſuſcepit, tempore Vilhelmi Comitis Flandriæ, Romanorum Imperatoris, & Alexandri IV Pontificis, anno 1263. Infidelium Prutenorum vires mirabiliter diminuit, Ordoque eo præſidente plurimum profecit. Dominicanorum Monaſterium Toruniæ fundavit. Brandenburga quoque civitas cum arce, ejus temporibus ædificata eſt, anno Domini milleſimo ducenteſimo ſexageſimo ſexto. Tapia quoque munitio erecta. Annis duodecim præfuit. Treveris ſepultus eſt.

Octavus Magiſter, Hartmannus, Comes Heldringenſis, conſtituitur, ſub Rodolpho XXVII Imperatore, Habsburgenſi Comite, & Clemente IV Pontifice, anno Domini 1275. Vir pius & induſtrius extitit. Nadraviam Sudaviamque regiones Pruſſiæ debellavit, cum cæteriſque finitimis longas acies tenuit. Eo præſidente, anno 1279, Me-
nia

nia civitas ædificata eſt. Anno Domini 1281 Mariemburgenſe caſtrum erectum eſt. Venetiis ultimum diem clauſit, ibidemque ſepultus eſt.

Nonus Magiſter, Burchardus à Svvenden, ſub Rodolpho Cæſare XXVII, & Pontifice Ioanne XXI, electus eſt anno 1283. Eo præſidente, fratres ordinis, cum Pruſſis infidelibus bellum acre larga ſanguinis effuſione geſſerunt, eoſque in integrum ad obedientiam compulerunt. Poſtea, ſeptem annis in officio expletis, magiſtratu ſe abdicavit. Mortuus eſt Rodiis, ibidemque ad Baſilicam S. Ioannis ſepultus.

Decimus Magiſter, Conradus de Feuchtvangen, munus magiſterii ſuſcepit, ſub Adolpho XXVIII Imperatore, & Nicolao IV Pontifice, anno 1290. Eo præſidente ordo multum profecit. Septem annis fratres in officio continuit. Pragæ, Bohemiæ metropoli, ſpiritum exhalavit, Trebniciæque ſepultus eſt.

Vndecimus Magiſter, Gotfridus, Comes de Oloch, electus eſt, ſub Cæſare Adolpho XXVIII Germanorum Imperatore, & Pontifice Cœleſtino V, anno Domini 1267. Hic Venetia cum multis fratribus in Pruſſiam profectus eſt. Decem annis officium geſſit.

Poſtea

Poſtea Comitiis celebratis, magiſterium reſignavit, in Germaniamque profectus, è vivis exceſſit.

Duodecimus Magiſter, Sofridus de Feuchtvangen, anno 1307 creatus eſt, Alberti Imperatoris Auſtriæ Ducis & Clementis Pontificis temporibus. Hic ſedem Venetiis Pruſſiæ caſtrum Mariemburgam tranſtulit: nam in terra ſancta, Venetiis, Neapoli, & in Anglia ſedes ſuas & præclara ædificia propter quaſdam ſimultates amiſerat. Duobus annis officio præfuit. Mariemburgæ mortuus eſt.

Decimus tertius Magiſter, Carolus Treverenſis, ſuſceptus eſt ſub Henrico VII Imperatore, & Clemente V Pontifice, anno 1309. Erat inſignis vir, prudens & induſtrius. Anno Domini 1312, eo præſidente, Memula arx in Curlandia regione Pruſſiæ fundata eſt, ad propulſandos Lituanorum incurſus. Tandem prædictus Magiſter à Pontifice Romam citatus, adeo crimen objectum auxilio Dei diluit, ut in adverſariorum caput redundaret. Romaque diſcedens, in itinere, Viennæ morbo oppreſſus expiravit, ibique tumulatus eſt. Hujus tempore peſtis per integrum annũ tantopere graſſata eſt, ut omnia frumenta penuria hominum in agris manerent.

Decimus quartus Magifter, Vernerus Vrfelenfis, temporibus Cæfaris Ludovici XXXIII & Ioannis Pontificis XXII fufcepit officium fuum, anno 1322. Ordini cum fumma laude præfuit. Cito poft interemptus eft à fratre ordinis Ioanne Bunfdorfio, in vigilia fanctæ Elifabeth, cum ex vefpertinis precibus egrederetur.

Decimus quintus Magifter, Ludolphus Dux Tulifurgenfis, five Brufvicienfis, fub Ludovico XXXIII Cæfare & Ioanne Pontifice XXII Magifterii celfitudinem fufcepit, anno 1325. Vir pius & fapiens extitit. Fratres ad cultum divinum fummopere compulit, largeque illis omnia adminiftravit, ideo eos liberalitate obedientes fibi effecit. Iuftitiam magnopere adminiftravit.

Decimus fextus Magifter, Dictrichus, Comes Aldemburgenfis, octogenarius jam, electus eft, temporibus Ludovici XXXIII Imperatoris, & Ioannis XXII Pontificis, anno Domini 1329. Eloquentia validus, autoritate gravis, juftitiaque rigidus extitit. Gentilibus terrori fuit. Templum beatæ Mariæ virginis Mariemburgæ extruxit. Toruniæ obiit. tranflatus Mariemburgam, in templo S. Annæ fepultus eft.

Decimus feptimus Magifter, Rodolphus

phus Dux Saxoniæ, Ludovici XXXIII Imperatoris ac Benedicti undecimi Pontificis tempore, in officium susceptus est, anno Domini 1339. Hic anno Domini 1341 magnas copias conscripsit, Neumarcoviamque oppugnavit. Interim vero Lituani Prussiam invaserunt, eamque fere totam igne & cædibus consumpserunt, multos captivos abducentes. quæ causa illi tantum mærorem attulisse creditur, ut mente captus, ab officioque depositus, præ mærore vitam terminarit. In Marienverderque civitate sepultus est.

Octodecimus Magister, Henricus Dusmariensis, Clementis VI Pontificis tempore officii dignitatem consecutus est. Sex annos in regendo ordine consumpsit. Cum Lituanis & Rutenis bellum egregium, in die purificationis beatæ Mariæ, gessit, auxilioque divino decem millia inimicorum prostravit. E vivis postea decessit, Mariemburgæque humatus est. Hic virginum cœnobium, Lebenich dictum, Regiomonti erexit.

Decimus nonus Magister, Henricus Kimpradiensis, Carolo Cæsare XXXII & Clemente VI imperantibus, ad dignitatem Magisterii accessit, anno 1348. Eo præsidente Ordo doctis viris abun-

abundavit. Fratres in timore & amore Dei instruxit, annis 31 officio præfuit, Mariemburgæ vitam terminavit, ibidemque sepultus est.

Vigesimus Magister, Conradus Zolner, temporibus Venceslai XXXIII Imperatoris Romani, & Vrbani sexti Pontificis, ad officium vocatus est, anno Domini 1379. Multa egregia bella & facinora, contra Gentiles Lituanos & Samogitas, temporibus Keystudi, Iagielonis, Vitoldi, & Suidrigelonis, Ducum Lituaniæ, gessit. Ordinem in potestate octo annis tenuit. Mariemburgæ naturæ debitum persolvit.

Vigesimus primus, Conradus Valenrodensis, Venceslai XXXIII Imperatoris, & Bonifacii Pontificis tempore, munus Magisterii oblatum suscepit, anno 1388. Vehemens & iracundus extitit: totis viribus bello incumbebat. Monachos, Sacerdotes, & omnes ecclesiasticos, furore percitus, odio persequebatur, nullumque in hora mortis ad se venire passus est. Anno 1321 fratres ordinis, armata manu, per fluvium Cronem, Lituanis Nemen dictum, ad arcem Cavvnensem in Lituaniam navibus terraque pervenerunt, ibique tres munitiones celerrime erexerunt, Neuverder, & Riteverder, & Metem-

burg appellatas. ex his Crucigeri Lituanis magna damna inferebant, regionem igne & ferro vastando, incolasque occidendo.

Vigesimus secundus Magister, Conradus Iungingen, ad munus obeundum vocatus est, Vencestao XXXIII Imperatore & Bonifacio Pontifice præsidentibus. Hic propter morum probitatem magnam laudem apud omnes obtinuit, pacisque observantissimus erat. Ideo ab Ordinis fratribus eum multa pati oportebat. Annis duodecim officio præfuit. Postea ex carceribus corporis liberatus, Mariemburgæ Divæ Annæ templo humatus est.

Vigesimus tertius Magister, Vlricus de Iungingen, Conradi frater, Rupperto XXXIV Cæsare & Gregorio XII Pontifice munia obeuntibus, officium suscepit, anno 1404. Strenuus & bellicosus vir extitit. Regulas Ordinis non admodum observavit. Consanguineos odio prosequebatur, illorumque arces partim eripuit, partim destruxit. Cum Lituanis & Polonis plurima bella gessit. Hunc postea Iagielo Rex Poloniæ, & Lituaniæ magnus Dux Vitoldus, cruento prælio profligavit: ubi & ipse, cum plurimis Commendatoribus, quorum ducenti recensentur, cecidit. Dux

quoque

quoque Stetinensis, & Olesnicensis, Kerczdorffque Dux exercitus Crucigerorum, à Polonis capti. Quinque millia Crucigerorum à Polonis cæsa sunt, Lituanorum tamen in castris Polonorum militantium septem millia trucidata fugataque in primo conflictu.

Vigesimus quartus Magister, Henricus Comes Plavensis, sub Sigismundo XXXV Imperatore & Ioanne XXIII Pontifice electus est. Hic volebat ulcisci injuriam quæ à Polonis Crucigeris illata erat: sed antequam quicquam inciperet, ab officio dejectus est, & Engelsburgæ in carceres conjectus, deinde ad Lebsteg missus. ubi septimo anno in vinculis peracto fatis concessit. Sepultus Mariemburgæ.

Vigesimus quintus, Michaël Sterbergensis, Imperatoriæ culinæ Magister, Sigismundo XXXV sceptrum tenente & Ioanne XXIII Romano Pontifice, ordini præpositus est, anno Domini 1410. Primo anno, cum suscepisset officium, Iagielo Rex Poloniæ, & Vitoldus Dux Lituaniæ, Osterrodam, Helsburgensemque Episcopatum, Resenburgam, Elbingam, & Christburgum civitates depopulati sunt. Argentoratum obsederunt, re tamen infecta discesserunt. Novem annis Ordinis cu-

ram gessit. Postea, ut deponeretur, precibus obtinuit. Gedani vitam finivit. Marienburgæ vero sepultus est.

Vigesimus sextus, Paulus Rudolfiensis, Sigismundi XXXV Imperatoris & Martini Pontificis tempore, Magisterii celsitudinem consecutus est, anno Domini 1419. Hujus tempore provinciæ & civitates Prussiæ ad Regem Poloniæ Casimirum defecerunt, & jugum Crucigerorum excusserunt. Officium novem annis hic magister retinuit, mortuus tandem, Mariemburgæque sepultus.

Vigesimus septimus, Conradus Erlihusius, Alberti XXXIX Romani Imperatoris tempore, officium suscepit, anno 1438. Hic à bello, quoad vixit, abstinuit, nimio dolore ob fratrum perversitatem consumptus. Mariemburgæ mortuus, ibidemque sepultus.

Vigesimus octavus, Ludovicus Herlihusius, sub Cæsare Friderico, hujus nominis III, fratres regere cœpit, anno 1450. Hujus tempore Prussia ab Ordine descivit, ad Regemque Poloniæ Casimirum major pars eorum defecit. Milites quoque Ordinis præsidiarii Mariemburgam Regi anno Domini 1457 pro summa 476000 florenorum vendiderunt, cum aliis castris & civitatibus.

bus. Postea Rex Poloniæ, capta arce Choynicze, pacem cum Crucigeris iniit. Atque ab hoc tempore Pomerania Regno Poloniæ adjuncta est, pro qua Poloni 150 annis perpetuo cum Crucigeris belligerabant.

Vigesimus nonus, Henricus Rheus, Comes Plavensis, dignitatem Magisterii assecutus est, sub Friderico hujus nominis III Imperatore, anno Domini 1467. Vndecim hebdomadis officio præfuit. Regiomonti in Cathedrali Ecclesia terræ mandatus est.

Trigesimus Magister, Henricus Comes Ritherbergensis, anno 1470 officium suscepit, præsidentibus Friderico III Imperatore, & Sixto Pontifice hujus nominis quarto. Fuit vir rigidus furibundusque. Theodorum Episcopum Prussiæ captum in vinculis fame peremit. Ordini annis septem præfuit. Regiomonti sepultus est. Hujus tempore bellum sacerdotum in Germania fuit.

Trigesimus primus, Martinus Truchses VVeczhausensis, sub Friderico III Imperatore, & Sixto IV Pontifice, ordini præfectus est. Duodecim annis præfuit. Casimiro, regi Poloniæ, obedientiam præstitit. Regiomonti mortuus, ibidemque sepultus est.

Trige

Trigesimus secundus Magister, Ioannes de Tiefen ex Helvetia, celebri familia oriundus, Maximiliano sceptrum tenente, & Iulio Pontifice præsidente, Ordinem in tutelam suscepit, anno 1489. Eodem anno Polonia Regi juramentum præstitit. Postea eidem regi Ioanni Alberto auxilium contra Valachos ferens, cum exercitu profligatus, ipseque peremptus est. Regiomontum delatus, ibidem terræ mandatur.

Trigesimus tertius, Fridericus Dux Saxoniæ, Turingorum & Hermandurorum Marchio, Maximiliani Imperatoris & Iulii Pontificis temporibus, anno Domini 1468, in festo divi Michaëlis, Regiomonti Magistratum suscepit. Nunquam Regi Poloniæ juramento se obstringere voluit. qua de causa à Polonis sæpius infestatus, in patriam suam Hermanduriam profectus. ubi, duodecim annis extra Ordinis fines exactis, mortuus est. Hujus tempore Ioannes Albertus Rex Poloniæ è vivis decessit, cui in regno Alexander frater germanus successit.

Trigesimus quartus, Albertus Marchio Brandenburgensis, Casimiri regis Poloniæ nepos, Maximiliani Cæsaris & Iulii Pontificis temporibus, Ordini solen-

solenniter cum ingenti pompa Regiomonti præfectus est, anno Domini 1512. Sigismundo Regi Poloniæ avunculo suo juramentum præstare noluit, sed arces necessariis omnibus munivit, ut se contra Polonorum incursum defenderet. Magnum & diuturnum bellum cum Rege Poloniæ habuit, in quo ex utraque parte multi ceciderunt, eam ob causam, quod juramento se obstringere Regi noluisset.

Gesta hujus Magistri tempore præcipua.

ANno Domini 1519, in autumno, inter Sigismundum Regem Poloniæ, & Magistrum Prussiæ Albertum Marchionem, bellum ortum est. Anno 1520 Albertus Marchio, die festo Circumcisionis Christi, Bransbergam inopinate occupavit. Eodem anno, Mielzak, Milimlyn, Regi traditæ sunt, cum aliis plurimis civitatibus castrisque. Quadragesimali tempore, mense Aprili, copiæ Regis Oland civitatem & arcem sub Magistro cœperunt Eodem anno Brandemburga arx & civitas à Polonis capta & depopulata est.

Anno Domini 1520 Volfangus, Dux Schonemburgensis, cum exercitu Ordinis decem millium peditum & qua-

tuor millium equitum, Gedanum oppugnavit, ex episcopique monte (ut vulgo vocant) civitati imminenti, quater mille globos tormentorum bellicorum, in civitatem frustra tamen exoneravit. nullum enim hominem læsit, sibi vero ingens damnum in tormentis & globulis intulit: nam ex muro civitatis tormentum unum præstantissimum in mille frusta concussum est; & si aliquis ex exercitu se ostenderet, in hunc quatuor vel quinq; tormenta ex turribus civitatis exonerabantur. tantaq; miseria & penuria omnium Crucigerorum milites afflicti erant, ut multis suorum desideratis, quibusdam captis, fuga sibi ab obsidione consulere cogerentur. Interea vero Poloniæ Rex in subsidium Gedanensibus 1200 equitum electorum misit, qui milites Crucigerorum, à Gedani obsidione discedentes, insecuti sunt, plurimosque ex eis trucidaverunt, quosdam captivos abduxerunt, multi etiam à Cassubiis & Pomeranis jugulati sunt. Postea Regius exercitus Dirschoviam & Stargardum arces occupavit. Choynicz quoque arx cum civitate capta est. Postea cæteræ civitates & arces ultro se Regi Poloniæ obtulerunt, & milites Ordinis una cum Crucigeris ex Prussia sunt ejecti.

Anno

Anno Domini 1525, die octava Aprilis, Prussia, quam primum religiosi Crucigeri videlicet tenuerunt, in mundanam politiam & principatum sæcularem cessit. Albertus enim Marchio Brandenburgensis, in ordine trigesimus quartus & ultimus Magister Crucigerorum, belli cum Rege Poloniæ pertæsus, difficileque contra stimulum calcitrare videns, Regem sibi per internuntios fratres & affines suos reconciliavit, Cracoviamque veniens, juramentum solenniter Regi Poloniæ Sigismundo, in Majestate Regia ad id fabricata in medio foro Cracoviensi sedenti, Regalibusque induto, præstitit cum multis Principibus. Ibique prædictum Albertum Marchionem Brandenburgensem, post juramentum solenniter præstitum, Sigismundus Rex Principem secularem, equitemque, ut vocant, auratum creavit. Terrasque omnes Prussiæ certis sub conditionibus eidem, ut feudali, clientique, & subdito suo concessit, vexillumque illi suum sub insigniis Polonicis dedit. Atque hic finit ordo ille, ut vocant, Teutonicorum Crucigerorum in Prussia. Anno Domini 1526, Alberto Prussiæ Duci, soror Regis Daniæ in matrimonium data est: ex qua suscepit filium, Albertum

Fridericum modernum ducem Prussiæ, qui etiam post mortem patris Regi Poloniæ juramentum homagiumque solenniter præstitit. Nunc, quo ordine & quibus ceremoniis hoc juramentum præstitum sit, quoniam ipse præsens rerum spectator fui, breviter dicam.

Anno Domini 1569, mense Iulio, in Comitiis regni generalibus, Lublini celebratis, Albertus Fridericus Marchio Brandenburgensis, Alberti Ducis Prussiæ prædicti filius, patri in Principatu succedens, juramentum Regi Poloniæ præstitit, hoc modo. Decima nona die Iulii, amplissimum suggestum, (sive Majestas, ut dicitur, Regia) tectum sericeis & stragulis tapetisque pretiosis, in suburbio Lublinensi sumptuose erigitur, ubi Rex sessurus esset. Concursus fit ad forum immensæ hominum multitudinis; opplentur viæ, omnesque plateæ, quacunque incessus erat, satagit pro se quisque vel ornatus splendido vestitu, vel armis instructus apparere. Interim Majestas regia ex arce in thronum proficiscitur; cingitur ingenti & splendida Senatorum Procerumque universi Regni corona, præcedentibus Principibus viris, ac omnis ordinis consiliariis, & aulicis. Vexillumque pulcherrimum & amplis-

amplissimum album, novo Duci de more cum insigniis donandum, Erasmus Debinski, Cancellarii regni filius, præferebat. Postea Rex in domum quandam suggesto oppositam divertitur, ibique ornatu regali induitur, sandaliis videlicet aureis, alba Dalmatica, & chlamyde, sive Piviali ex panno aureo confecta, & Corona regia aurea, gemmis lapidibusque pretiosis concinne affabreque ornata; chirothecas quoque annulis gemmisque ornatas manibus imposuit. Induta Majestas regia ornamentis regalibus, de modo illa in suggestum procedit media inter reverendissimos Dominum Iacobum Vchanski Archiepiscopum Gnesnensem primatem regni, ac Dominum Padnievvski Episcopum Cracoviensem, præcedentibus & subsequentibus contigue primariis Dominis, Consiliariis, Spiritualibusque. Gladium evaginatum ancipitem Dominus Andreas Zborovvski, Gladiator (ut dicitur) Regni, præferebat. Pomum aureum, cruce insignitum, Petrus Zborovvski, Palatinus Sendomiriensis, portabat, & sceptrum Stanislaus Mysl-kovvski, Palatinus Cracoviensis, anteferebat. Cum itaque sacra regia Majestas in solio sedit, quatuor Germani

proces-

proceres Prussiæ, nomine Ducis sui, supplices venerunt, & genibus flexis unus eorum orationem facundo lepore ad S. R. M. recitavit. Oratione finita, regia Majestas quatuor consiliarios suos cum illis quatuor Germanis ad Ducem Prussiæ accersendum misit. Veniens itaque illustrissimus princeps Albertus Fridericus, disertissima facundia orationem fecit ad S.R. M, singularem fidem, supplicitatem, & subjectionem testantem. Responsum est postea ipsi Principi consiliariisque ejus Latinis verbis, nomine Regis, Sacram regiam majestatem tam ipsum Principem quam omnes subditos & optimates ejus omni favore & gratia complecti defendereque velle. His finitis accessit Princeps ad solium, & pedes regios genu flexus cum summa reverentia attigit: accepitque de sacræ regiæ majestat. manibus vexillum album insignitum aquila nigra, cum literis S & A colligatis in pectore, cum institutione ore Regio facta his verbis: Nos Sigismundus Augustus Rex, annuentes vestris & vestrorum subditorum precibus, tradimus & concedimus Illustritati tuæ, prout parenti tuo illustrissimo tradideramus, in feudum, terras, civitates, oppida, & arces in Prussia: & ad

eas Illustriratem tuam investimus, per hujus vexilli traditionem: ac instituimus gratia & benignitate nostra, qua tuam Illustritatem uti nepotem nostrum carissimum complectimur. speramusque, quod ejus beneficentiæ nostræ & memor & grata fidelisque Illustritas tua sit futura. Deinde Princeps Prussiæ caudam vexilli tenens, super libro Euangeliorum in hæc verba juramentum præstitit.

Ego Albertus Fridericus, Marchio Brandenburgensis, in Prussia, Stetinensis, Pomeraniæ, Slavorum, Cassubiorum Dux, Princeps Rugiæ, & Burggrabius Norimbergensis, promitto & juro, quod Serenissimo Principi ac Domino, Domino Sigismundo Augusto, Regi Poloniæ Invictissimo, Magno Duci Lituaniæ, Russiæque ac omnium terrarum Prussiæ Domino & Hæredi, sicut meo naturali hæreditarioque Domino, & ejus Sacræ Majestatis hæredibus, & successoribus regibus, & Regno Poloniæ, ero fidelis & obsequens, ejusque Majestatis ac hæredum & totius regni Poloniæ bonum procurabo, & damnum præcavebo, ac omne id faciam, quod ad fidelem vasallum feudalemque pertinet. ita me Deus adjuvet, & hoc sanctum Dei Euangelium.

Accepto

Accepto hujuſmodi juramento, Majeſtas Regia gladium ancipitem à Gladiatore Regni Domino Andrea Zborovvski accepit, novumque Ducem ter præcinxit, inclinatum de more, dicens: Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime. Poſtea ei torquem auream Regio munere non indignam impoſuit. Mox omnis Ordinis Nobiles qui ad Equeſtre munus contendebant (in quorum ego numero, eodem more præcinctus fui) præcincti ſunt. Quibus omnibus ex ordine ſolenniter peractis, ac depoſitis Regalibus indumentis, cum toto illo comitatu Duceque Pruſſiæ cum ſuis præcedente in arcē rediit.

XII.

LIVONIÆ DESCRIPTIO.

Addita eſt quoque brevis narratio, quomodo hæc regio in jus invictiſſimi Regis Poloniæ Sigiſmundi Auguſti, Magni Ducis Lituaniæ, ceſſerit, & quo pacto à Moſchorum Principe & Svveciæ Rege diminuta fuerit.

Livonia ſive Lieflandia, Regio ampliſſima, ab Oriente, Ruſſiæ, Moſchorum Principi ſubjectæ, contigua eſt; Nervaque fluvius

fluvius navigabilis (in cujus utraque ripa duæ arces ejuſdem nominis, una Livonienſium, altera Moſchorum, ſibi ex adverſo ſitæ ſunt) imperium Moſchoviticum à Livonienſi diſlimitabat. Sed modernus Moſchorum Monarcha, Ioannes Baſiliades, Derpt inſigni urbe Epiſcopali cum ſibi adjacente provincia occupata, ulterius fines ſuos (prout inferius dicitur) promovit. A ſeptentrione cum Svveciæ Regno & Phinlandiæ Ducatu fines ſuos ſinu maris Balthici diſterminat. Ab occidente mari Balthæo (quod Germanicum & Prutenicum appellatur) contermina eſt. A meridie Samogitiæ & Lituaniæ, nonnihilque in Occidentem vergens, Pruſſiæ adhæret. Nonaginta miliaribus Germanicis in longitudinem, & quinquaginta in latitudinem, cum ſinu maris Balthici adjacenti extenditur. Sed nunc bellis ſævientibus, pluribus in locis vaſtata & diminuta eſt. Continet autem in ſe plurima territoria, quæ pro Ducatibus computari poſſunt. Horum ſingula cum ſuis civitatibus & caſtris ſuccinćte deſcribi curabo. Sed primo quomodo & quando Regionis incolæ nomina Chriſto dederint, paucis aperiam.

Totum pene orbem terrarum, poſt maxi-

maximum illud universæ terræ diluvium, fallacium dæmonum fraude seductum, veram unius Dei religionem, impio multorum & falsorum Deorum cultu, vanaque superstitione, commutasse constat. Quidam enim mortuos homines, propter merita beneficia & egregia gesta, cultu divino venerabantur. Alii malignos Dæmones, ementitis miraculis & prodigiis hominum oculis sese insinuantes, adorabant. Denique belluis atque serpentibus, & sculptis pictisque arte humana simulachris, gloriam veri Dei exhibebant. Donec Iesu Christi, veri Dei hominisque benignitas, & Euangelii ejus claritas, post multa sæcula, quasi lux clarissima, mundo cœlitus affulgens, has terras terribilesque tenebras discussit. Sed regiones Septentrionales, & omnes gentes ad Aquilonem vergentes, Christianæ religionis ignaræ, vano idolorum cultui diutius subjugatæ fuerunt. difficilis enim ad eos externis gentibus aditus erat, propter efferam barbariem, & crudelitatem populi. Romani etiam & Græci, qui primo fidem Christianam amplexi sunt, septentrionalium plagarum minus exactam notitiam habebant: unde factum est, ut Livonia, cum cæteris ad

aqui-

aquilonem vergentibus regionibus, noviſſime omnium Sacro Baptiſmi fonte lavata fuerit. Demum, Friderici primi ex Ducibus Germaniæ Romanorum imperatoris temporibus, mercatores rem familiarem ex Germania per mare Balticum in Livoniam appulerunt, & gentis barbaræ ſimpliciſſimæque animos ob mutua mercimonia commutanda pellexerunt. Erat autem hic populus miræ ſimplicitatis, opumque parandarum & rei familiaris juſto negligentior. melle enim expreſſo (quo maxime regio abundat) cæram, velut alias quiſquilias & purgamenta, domibus everrebant. Poſtea ſuccedente quæſtu, & mercatoribus Occidentalibus eo loci confluentibus, Sacerdotes paulatim ſe illis immiſcere, adjungereque,piæ peregrinationis cauſa, cœperunt, ut, mercatoribus videlicet theſauros Livonum acquirentibus, ipſi animas gentis Chriſto,per verbum Euangelii ſalutiferum, lucrifacerent. Erat igitur ea tempeſtate vir quidam, Meinardus nomine, in Lubeca, civitate celeberrima, pietate & ſanctimonia vitæ inſignis. hic una cum mercatoribus conſcenſa navi in Livoniam, anno partæ per Chriſtum ſalutis milleſimo ducenteſimo, trajicit; & con-

ſpiciens, in tam inſigni & præmatura meſſe nullos operarios extare, continuo ibi unius famuli convictu contentus, ætatem tranſigere conſtituit, caſamque ſibi ex arbuſtis propter imbres arcendos conſtruxit. Paulatim deinde hominum familiaritatem captare, & tædio ſuperato, adhibita jam mutui convictus & contractæ notitiæ cum incolis Regionis oportunitate, Religionis & rerum Divinarum eos admonere cœpit, ſenſimque à vano Idolorum cultu ad Chriſtianæ fidei obſervantiam adducere;auſpicanteque Deo, & pium viri religioſi conatum ſecundante, complures incolarum in agnitam veritatis doctrinam conceſſerunt, quorum creſcente numero, multorumque animis (ut fit) rei novæ & inuſitatæ religionis ſtudio flagrantibus, Baſilica inſtauratur. Nec multo poſt Meinardus à Bremenſi Archiepiſcopo in Livoniæ Epiſcopum conſecratur.qui in meſſeChriſti ſtrenui operarii munus adimplens, rem Chriſtianam multum adauxit, & magnam gentis partem ad Chriſtum convertit.Poſtea vitam cum morte feliciter commutavit. Huic ex vita decedenti Bertoldus Ciſtercienſium abbas ſucceſſit,qui contra irruentes hoſtes fidei Chriſtianæ, una cum per-

peregrinis militibus, qui pietatis ergo ad militiam Christo exercendam ex Germania confluxerant, pugnare instituit. Vbi vero ad pugnam ventum est, equo infreni in mediam barbarorum aciem projectus confoditur. Tandem crescente multorum pietate, plurimi sacræ se militiæ devoverunt, Ordinisque fratrum Teutonicorum habitu suscepto, Ensiferos fratres sese nuncupaverunt. Sed cum rebus gerendis superesse non possent, hostiumque barbarorum vis undiquaque invalesceret, Teutonicorum fratrum Ordini in Prussia se conjunxerunt. Cum enim audivissent, quod Ordo Teutonicus Cruciferorum in tota Germania proficeret, Volquinus Præpositus eorum, à quinto in ordine Magistro Prussiæ Conrado, olim Comite Turingensi, in ordinem Teutonicum susceptus est, anno Domini 1234. Suffragiisque ejusdem Magistri Prussiæ Conradi, Gregorius summus Pontifex Romanus hujus nominis nonus, jussit ubique, & præcipue apud infideles Prutenos Livonosque, proclamari, quod Ordo fratrum à gladio in Livonia (qui nondum confirmatus erat) Teutonico ordini in Prussia unitus, incorporatus ascitusque esset. Susceperunt itaque fratres à gla-

dio Livonienſes, crucem, habitumque, more fratrum Teutonicorum in Pruſſia. Et ſemper ab hoc tempore Magiſtri Pruſſiæ, à Livonienſibus Magiſtris tributa certa & obedientiam exigebant, uſque ad tempora Alberti Marchionis Brandenburgenſis, Magiſtri Pruſſiæ, qui anno Domini ſupra milleſimum quingenteſimum decimo tertio, pecuniam, quam obedientiam, accipere maluit. Itaque Livonienſes, data præſcripta ingenti ſumma pecuniæ, in poſterum ab obedientia Prutenicis Magiſtris exhibenda liberati ſunt. Hanc tamen libertatem paulo poſt per inſolentiam ſuam amiſerunt: Rex enim Polonorum Sigiſmundus Auguſtus eos in poteſtatem ſuam, prout inferius dicetur, redegit. Sed ad rem accedo. Livonienſes Cruciferi, habitu fratrum Teutonicorum in Pruſſia aſſumpto, graviſſimis bellorum laboribus cum barbaris fortiter exantlatis, hactenus rerum in Livonia potiti ſunt, Magiſtrumque ſibi elegerunt, qui cum Commendatoribus, ſeu etiam Præfectis, totam Regionem gubernabat. Erant præter hunc in Livonia Epiſcopi quinque: utpote Archiepiſcopus Rigenſis; Derptenſis, Habſelenſis, Oſeliæ, Curlandiæ, Revaliæque Epiſcopi.

Hi ſua munia ſtrenue & magnifice ut Principes obibant. Sed anno Domini MDLVIII, Moſchorum Dux, Derpta ſive Torpato, inſigni urbe Epiſcopali, potitus, Epiſcopatum Derptenſem penitus abolevit. Rex quoque Poloniæ Archiepiſcopatum Rigenſem cum omnibus arcibus & civitatibus (rerum enim in Livonia potitur) tenet. Revalienſem Epiſcopatum Svveciæ Rex, urbe Revalia capta, adminiſtrat. Oſelenſem Epiſcopatum & Abſelenſem frater regis Daniæ, Magnus nomine, una cum inſula Oſelia poſſidet.

Ordinis Teutonici Magiſter, una cum ſuis Commendatoribus, plurima oppida & arces munitas poſſidebat. & primo quidem ordinis Magiſter & Archiepiſcopus Rigenſis, ſimul & conjunctim Rigam urbem metropolim regionis occupabant; monetamque uterque propriam, qua adhuc incolæ regionis utuntur, cudebat. Verum Magiſter, præter dominii & poſſeſſionis conſortium, arcem quoque ibi habebat. Hic jam ordine territoria, arces & civitates, tam Magiſtro ordinis, quam Epiſcopis & Commendatoribus ſubjectas, deſcribere pergam. Hæc vero ſunt territoria ſive provinciæ, in Livonienſi

dominio, quæ pro Ducatibus valent: utpote, Leitlandia, Vikeclandia, Curlandia, Semigalia, Eſtlandia, Virlandia, Haria, Gervendiaque.

Leitlandia ſive Rigenſis Provincia.

LEitlandia regio Livoniæ, præcipuas has arces & civitates, regi Poloniæ ſubjectas, habet.

Riga urbs celeberrima, totius Livoniæ metropolis; muro fortiſſimo propugnaculiſque & turribus denſis, tormentis bellicis apprime munitis, valloque inexcuſſo tribus ordinibus tormentorum, undiquaque munita; foſſis duabus, ex utraque valli parte, circumducta, & ſtipitibus acutis circumſepta; rebus bellicis, tormentis & commeatu copioſo, militibuſque ſtipendiariis, pacis & belli tempore, bene proviſa. Arcem quoque bene munitam, & omnibus neceſſariis proviſam, ſibi adjunctam habet. in qua olim Magiſtri ſedem ſuam habebant. eam nunc Gothardus Kietler Dux Curlandiæ, regis Poloniæ feudalis, nomine regio adminiſtrat; in civitatem tamen ipſam jus nullum habet. Adminiſtratorem enim, ſive Capitaneum aliquem, cives ſibi dominari (libertatem aſſerentes) non patiuntur: ſed obedientiam & tributa

buta regi Poloniæ fideliter exhibent, ipſique civilibus legibus urbem administrant. Hanc urbem fluvius Dvvina ampliſſimus (ex Severa regione Ruſſiæ, Moſchovitæ Duci ſubjecta, ortus) una cum arce alluit, & duobus à Riga in mare ampliſſimis oſtiis exoneratur. Per hunc naves ex mari, de ultramarinis regionibus, utpote Svvecia, Dania, Holſatia, & cæteris repoſtis provinciis, appellunt: Ex Ruſſia quoque & Lituania cineres, aſſeres, ligna cæſa, & lævigata omnis generis ad naves fabricandas, frumentum quoque grandi copia, & cætera, importantur. Magnumque hac in urbe & celeberrimum eſt emporium. quamvis enim duobus miliaribus à mari diſtat, naves tamen omnigenæ facillime de mari ſub ipſa mœnia urbis veniunt & redeunt.

Hæ vero arces, civitates & præfecturæ, Capitaneatuſque, in hac Leitlandia ſive Rigenſi provincia, continentur; Videlicet

Dunamunt, arx inexpugnabilis natura oportunitateque loci. Mari adjacet, in oſtiis Dvveni fluvii, duobus à Riga miliaribus ſita, præſidiiſque Polonicis munita. In ea omnes naves ex ultramarinis regionibus ad Rigam ve-

nientes, merces indicare, teloniaque persolvere, coguntur.

Blokhaus, munitio inter Rigam & Dunamunt, ad Dvvinam condita. In ea quoque omnes naves excutiuntur. Hæ autem duæ arces Rigensibus maxime invisæ sunt.

Kircholm, arx murata ad Dvvinam fluvium, duobus miliaribus à Riga sita, in orientem procedendo.

Hæ quoque arces Dvvinæ impendunt:

Vxul, arx desolata, curia tamen in ea, ubi Præfectus manet, extructa. A Kircholm duobus miliaribus abest. Crudelem illic quondam conflictum, & hominum stragem insignem, cumulus ossium ingens congestus testatur.

Lenvard, arx ab Vxul quatuor miliaribus ad Dvvinam sita.

Ascherad, olim Palatinatus: arx ad Dvvinam munita. Moschovitæque ab ea aliquoties repulsi sunt. Quatuor miliaribus à Lenvarda abest.

Nitavv, Sesuegen, Georgenburk, Levvborg, Rossiten, Lucen, Luden, Nevenhul, arces muratæ absque civitatibus.

Dunemborg, arx ad Dvvinam munitissime sita. Commendator sive Palatinus ei olim Magistri nomine præsidebat.

Sege-

Segevolt, arx & civitas, olim Ordinis. Marſchalci primi à Magiſtro propria erat, cum cæteris ad eam pertinentibus, videlicet Levvburg, Nitavv, Georgenburg, & Choen caſtris.

Aries, arx; VVolmer civitas & caſtrum; Hermes arx. quatuor miliaribus à Pernavva & Phelin.

Has ſupradictas omnes arces, & civitates, cum ſuis Palatinatibus, & Præfecturis, inuictiſſimus rex Poloniæ poſſidet, excepto Mariemburga caſtro, quod Moſchoviæ Princeps occupavit. Adzel autem, & Rodempeus, à Moſchovitis exuſtæ & deſolatæ ſunt.

Archiepiſcopatus Rigenſis.

IN eodem territorioRigenſi Rex quoque Poloniæ omnes arces, civitates, Capitaneatus, & Præfecturas Archiepiſcopales poſsidet.

Kokenhaus, arx & civitas, natura & oportunitate loci munitiſsima, ad Dvvinam fluvium ſita, cæterarum Archiepiſcopi arcium principalis.

Vxul, Lenvard, ſupranominatæ arces: Krevvburg, Landon, Seſuegen, Schamborg. Serben, Conemburg, arx cum civitate, Salis, Vanſel, Dalen, Iencel, Treyden.

Smilten, arx à Moſchovitis deſolata,

Cremon, castrum olim Capituli Metropolitanæ Ecclesiæ Rigensis.

Sancel, arx apprime munitissima, mari adhærens, ad Archidiaconatum Rigensem quondam pertinebat. Hæ itaque omnes arces, & civitates enumeratæ, Regi Poloniæ subsunt.

Arces nobilium in prædicto Archiepiscopatu hæ sunt: Nochrosen, Rosemberg, Mayan, Pierkiel, Roppe, Nabbe, Elner, & Bersen. Earum domini Polono Regi obtemperant.

Episcopatus Derptensis.

DErpt, sive Torpatum, sive Derbet, insignis urbs Episcopalis, & arx in colle munitissima, urbi impendens. Hæc anno Domini 1558, ab exercitu Moschorum Ducis, violenta oppugnatione cum tota circumjacenti provincia, capta est. Hæ vero arces ad hunc Episcopatum pertinebant: Faleanavv, castrum, & monasterium insigne; Neinhaus, 18 miliaribus à Derpt sita, Rutenis contermina; VVerbeke, Oldentorn, Kiriepe, Verpech. Nobilium arces in hoc Episcopatu quatuor præcipuæ erant, videlicet, Olsen, Kanelichth, Raden, Cunctal, sive Regental, omnesque à Moschorum Duce cum Episcopatu subjugatæ sunt.

Episco-

Episcopatus Habſelenſis & Ozelenſis.

VIkechzlandia regio ad Habſelenſem Epiſcopatum cum ſuis arcibus & civitatibus pertinebat. quæ quatuordecim miliaribus in longitudinem, duodecimque in latitudinem patet, mari Germanico adhæret, & has arces complectitur, quas Svveciæ rex una cum regione poſſidet.

Habſel, arx principalis cum civitate, in qua eſt Eccleſia Cathedralis. Eam rex Svveciæ vi ad deditionem coëgit.

Lode arx munita, quam Dux Curlandiæ Gothardus Kietler à Svvecenſium impetu nuper defenderat, & aliquot eis grandia tormenta ademerat; ſed poſtea ab eiſdem capta eſt.

Lehal caſtrum, & civitas, in qua eſt inſigne virginum monaſterium. nunc præſidiis Svvecenſium tenetur.

Ficzkel & Felin, arces, à Moſchovitis exuſtæ & deſolatæ ſunt.

Verder arx munitiſſima, ad fluvium Zundam ſita, ab ipſis Cruciferis Livonienſibus deſtructa & demolita eſt.

Ozilia inſula in mari Germanico, aliquot à litore miliaribus ſita eſt. Ad Ozelenſem Epiſcopatum pertinebat. Arces & civitates duas munitiſſimas habet.

habet. eas Cruciferi regi Daniæ prodiderunt. quas nunc Magnus ejuſdem Regis Daniæ frater poſſidet, Epiſcopatuſque titulo utitur. Harum arcium una Arnczburg, altera Sonemburg, appellatur.

Thuan. lib. LIX. *ad annum* 1574. Ioanni Suecorum Regi hoc anno res parum feliciter ceſſere. Nam in Livonia, cum Nicolaus Achazius & Pontius Gardius Gallus cum Germanis & Scotis circiter V CIↃ, qui ſuperiori anno Revaliam venerant, ad recipiendam Veſenbergam medio inter Revaliam & Narvam itinere poſitam profecti eſſent, trimeſtri obſidione tempore per deſidiam tranſacto, tandem poſt aliquot irritas oppugnationes exitioſa inter Germanos & Scotos rixa exorta eſt, quæ & ad juſtum prælium devenit, in quo ex Scotis CIↃ IↃ perierunt, cæteri cum vexillis ſuis ad Ruſſos, qui Veſenbergam tenebant, transfugerunt. Itaque obſidione ſoluta Aprili menſe Suecici Duces re infecta ad ſua redierunt. Ruſſi ſucceſſu elati ad rapinas effuſi totam Harigiam ad Revaliæ uſque portas excurrentes vaſtant. Nec melior fuit popularium ac ruſticorum condicio ſub Livonis equitibus; qui & ipſi rapinis & licentiæ aſſueti, nec ſuis

qui-

quidem parcentes, ſummaque immanitate cuncta diripientes, tota ea æſtate bacchati ſunt; & ad extremum, ut ſævitiam perfidia cumularent, Hapſelam, Lodem & Lealem arces, quas pro ſtipendiis exactis ab Ioanne traditas acceperant, Daniæ Regi, paciſcente Nicolao Vngerno Oſiliæ vicario, vendunt XXC aureorum CIↃ, ſolutione in VIII Kal. Quintiles ſequentis anni dilata. quod provinciæ detrimentoſum, Livonis propudioſum, & emtori infructuoſum fuit. Nam paulo poſt Ruſſi Duce Kneſio Mikita, licet illi pacem cum Dano haberent, Lodem, Lealem, Vikelam, & ipſam tractus illius metropolim Hapſelam, præſidio & commeatu inſtructiſſimam, flagitioſa præfectorum ſive ignavia ſive perfidia, deditione capiunt, & expoſtulantem de injuria Danum ambiguo reſponſo ludificati ſunt.

Curlandia Regio.

HÆc regio in Livonia ſita. A Septentrione maris Balthici ſinu, ab Occidente vero, ubi Pruſſiam contingit, pelago, qui Curlandicus appellatur, alluitur. A Meridie Samogitiæ confinis eſt, Regique Poloniæ ſubeſt. ſed eam Gothardus Kietler, regis gratia & benigni-

nignitate tenet, tituloque ejus utitur. Has civitates & arces complectitur:

Vinda, arx cum civitate & Palatinatu, Polonis Kiefs dicitur. In ea Magistri sedem suam habuerunt, & Comitia conventionesque celebrare soliti erant. nunc Polonicis præsidiis tenetur, administrante illustri & magnifico domino Ioanne Chodkievvicz, Generali Samogitiæ, & supremo Gubernatori Livoniæ, ac magno Marschalco Magni Lituaniæ Ducatus.

Goldingen, arx & civitas cum districtu amplo.

Grubin & Candaph, arces cum præfecturis ditissimis.

Tuczkom, Sabel, Durbin, Asempoth, Shruden, Frauemburg, Alfangen, arces. Nevvburg, castrum in finibus Samogitiæ.

Episcopatus Curlandiæ septem arces continet, quas Magnus Regis Daniæ frater possidet. Episcopatusque titulum sibi usurpat. hisque nominibus hæ arces nominantur: Edvvalen, Pilthen, Hasempot, Angermunde, Dondangen, Neinhaus, & Ambothen.

Semigalia Ducatus.

Hic Ducatus Curlandiæ adhæret. A Meridie Lituaniæ contiguus est. Hasque

Hasque arces continet: Solemburg, arx & præfectura; Basemborg, Doblin, Nithavv, arces cum districtibus. Civitates nullas habet. Totumque territorium, una cum arcibus enumeratis, Curlandiæ Dux prædictus Regis Poloniæ gratia & benignitate commissum tenet.

Estlandia Ducatus.

Estlandiæ, sive Estoniæ Ducatus, mari Svveciæ à Septentrione adjacet. Has arces præcipuas cum civitatibus & præfecturis complectitur:

Felin, arx & civitas munitissima. Vna cum ultimo Magistro Livoniæ Vilhelmo Furstemberg, feudali Regis Poloniæ, à propriis militibus stipendiariis Germanis Moschorum Duci dolose prodita est. Civitas ipsa exusta, arx vero præsidiis Moschoviticis munita, unaque cum districtu, sive Palatinatu, Moschorum Duci subest. Magister vero in ea captus, Moschoviam abductus, in vinculis spiritum exhalavit. Atque hunc extremum exitum Magistri Livonienses habuere.

Lais & Talczkofen, arces, à Moscho quoque occupatæ sunt.

Tarnest, sive Taurus, arx munitissima, præsidiisque Moschoviticis provisa.

visa. A Lituanis, Duce exercitus illustri & magnifico domino Nicolao Radzivvil Palatino Vilnensi, pulveribus bombardariis suppositis ejecta, & cum Moschovitis, à vi & impetu pulveris volantibus eversa est. Ego etiam huic oppugnationi cum patre meo interfui. Hac autem arce expugnata & exusta, Lituani quibusdam Moschorum abductis, quibusdam occisis, velut Tartari, arce desolata relicta & non occupata, nec munita, (quæ facile instaurari potuit,) cum spoliis, tormentisque & cætera supellectili bellica ablata discesserunt, anno Domini 1561, Iulii ultima.

Operpal arcem exercitus regis Poloniæ exussit & desolavit.

Has autem in hoc Ducatu arces rex Poloniæ possidet:

Karxhaus, Helmeth, Rugen, Parnavam, arcem insignem & munitam, cum civitate, mari adjacentem. Hæc à Svveciæ rege primum occupata erat, sed postea à Polonis inopinate capta in ditionem Regis Poloniæ cessit.

Virlandia.

TErritorium hoc Livoniæ inter Orientalem & Septentrionalem plagam situm, à Septentrione Balthici maris

maris sinu terminatur, ab Oriente Nerva fluvio celebri, ex lacu Pleybas emergenti & in mare Balthicum ingredienti, alluitur. A Meridie Estlandiæ, ab occasu Hariæ contermina est. Et octo milliaribus in longitudinem, à Nerva fluvio ad Revvaliam usque extenditur; hasque arces complectitur:

Nerva, arx & civitas insignis, munitissimaque, ad fluvium ejusdem nominis sita. Ex adverso in altera ripa arcem à Moscho erectam, Ianovv-Gorod dictam, habet. Atque fluvius prædictus Nerva, has arces interfluens, Moschorum & Livoniensium imperium olim distimitabat. *Additio.* Hæc urbs hodie ob continua bella, & incendium, superioribus annis misere est deformata.

Tolczeburg, arx ad sinum maris Balthici, inter Nervam & Revaliam civitates æquali distantia sita. Distat à Revalia xv mill., & mænia illius à fluctibus marinis pulsantur.

VVesenburg, arx & capitaneatus.

Bercholm, olim arx Episcopi Revaliensis erat. Ass quoque, & Est, duæ arces nobilium Livoniæ: una Roberti à Gilsen; altera Bernardi de Tabe.

Has omnes arces cum suo territorio Moschorum Princeps occupavit.

Verum rex Svveciæ jam easdem recuperavit.

Haria Provincia.

HAria juxta mare Svveciæ sita, in longitudinem sedecim miliaribus, & octo in latitudinem, extenditur. Cum Virlandiæque territorio pro Ducatu computatur.

Hæ arces in ea sitæ sunt:

Revalia, urbs celebris cum arce munitissima, ad sinum maris Balthici condita est. Sede Episcopali clara. Sub Rege Poloniæ à Svveciæ Regis exercitu occupata. Monetam Revalienses propriam quadrangularem cudunt. Revaliensis Episcopus arces aliquot sibi subjectas possidebat; in civitatem tamen nullum jus imperiumve habebat, sed Magister ordinis eam administrabat.

Badis, castrum & monasterium insigne, Succenses inopinata irruptione ceperunt.

Fegueur, arx olim Episcopi Revaliensis. A Moschorum duce expugnata nunc tenetur.

Gervenlandia Ducatus.

GErvenlandia regio mari adjacens, septem milliaribus in longitudinem, sex in latitudinem patet. Frumenti

menti & cæterarum rerum ex terra naſcentium feraciſſima. unam arcem, Vitenſtein dictam, principalem, cum pagis & curiis compluribus nobilium, habebat. Eam ſub Rege Poloniæ, Suecenſium Rex occupavit. Bialykamien, id eſt, albus lapis, Polonis dicta. In his territoriis ſive Provinciis Livoniæ prædictis (quæ etiam pro Ducatibus computari poſſunt) variæ ſunt multarum gentium linguæ: plebs ipſa Livónica tribus fere linguis (non multum tamen à ſe differentibus) utitur, ad Lituanicumque idioma magna ex parte alludunt. Barbarie & moribus incultis rigent. Lituanis & Samogitis ob vicinitatem in omnibus perſimiles ſunt. Veſtitu vili, eoque ut plurimum cineritio, ad Germanicum habitum alludenti, utuntur. Ex tiliæ libro, more Lituanorum & Rutenorum, cothurnos connectere ſolent; vel ex jumentorum pellibus, una cum ſetis detractis. Fœmineus ſexus in pagis, more gentis Cyganorum, (vel, ut quidam volunt, Cyrenæorum) vagabundæ, veſtiuntur, veſtitumque quibuſdam globulis plumbi, cupri & electuariis exornant. Induſia quoque, circa collum præcipue, annulis intertexturiſque variis ornant.

Crinibus paſſis mulieres vetulæ & virgines omnes promiſcue incedunt. Capitis ornamenta quædam, mire ex globulis quibuſdam confecta ad ſimilitudinem unionum gemmarumve, varii coloris, geſtant. Omnes fere matronæ, ſagæ & incantatrices peritiſſimæ ſunt, artibus magicis ſupra modum deditæ. Pane viliſſimo teterrimoque, & cibariis ſimpliciſſimis, utuntur. Frumenta omnis generis, trituranda excutiendaque, perinde ut Lituani, primo in calidiſſima caſa, ad id præparata, fumo exſiccant, & poſtea in horreo coram extructo excutiunt. In ollis figulinæ artis nuſquam, ſed in lebetibus æreis, cupreiſve, in pagis & civitatibus coquunt; neque tibi ollam argilleam ullibi per totam Livoniam videre licebit. Paleis quoque frumentorum, vulgus magna ex parte cum farina ſiliginis mixtis, utitur. Et quamvis miſerrima gens fuerit, ſupra modum tamen callida, fallax, tumida, atrox, & ad cædes patrandas prompta. Polonos, Lituanos, Rutenos, cæteroſque extraneos, Regi Poloniæ militantes, (extra Germanos, quorum ſub jugo olim fuerunt) maxime inviſos habent, eoſque deprædatores & comeſtores bonorum, ſundique ſui calamitatem, appellant,

lant, & ubi possunt, quoscunque milites astu circumventos & incautos opprimunt. Vni vel duobus viris transitus difficilis est, præcipue si apud agrestes pernoctaverint; nam somno oppressos, magna ex parte trucidant suffocantque. Diversoria in hac regione rara vel penitus nulla reperiuntur, sed ad curias & prædia viatores divertere, ibidemque pernoctare solent. Templa quoque rarissime, nisi in arcibus, visuntur.

Cives & Nobiles omnes Germani sunt, Germanisq; moribus & idiomate utuntur. Fœmineus sexus pallia rubea, communiter capiti imposita, ad talos cum frequentissimis plicis gerit. Vittas mulieres in capitibus non gerunt, sed contricatos crines, (quos maxime nutriunt, vel ad id præparatos adaptant,) tam matronæ quam virgines capiti circumnectunt. Pileos sive biretos quadrangulares, more Cardinalium Romanorum, gestant; quædam vero palliis cum velamine, velut tecto, frontem & caput tegente, utuntur.

Sponsa, cum ad matrimonium contrahendum deducitur, corona argentea deaurata rotunda & in altum prominente ornatur; omnisque virginalis & matronarum chorus, rubeis palliis vestitus, longo ordine præit & sequitur.

tur. Cervisia ex hordeo & lupulo pas-sim in pagis & civitatibus gustu amarissima, maxime differenti à cæterarum regionum cervisia, utuntur; attamen gens illa, & omnes Germani regionis incolæ, hunc potum suaviter prabibunt.

Siliginis & frumenti Livonia dives est;adeo ut exteræ quoque & transmarinæ nationes, Lubeca, Amsterdam, Olandia, Dania, Svveciaque,ejus ubertatem percipiant; ad quas grandi copia frumenta è Livonia deportantur. In Livoniam quoque ipsam ex Russiæ Lituaniæque regionibus, fluvio Dvvina & Nerva, siligo & id genus rerum plurimum abvehitur. Pecoribus & jumentis domesticis omnis generis abundat; lacubus, fluviisque piscosis, & sylvis ad venationem idoneis referta; in quibus habet ursos, alces, vulpes, lynces, marturos, castores, & omnis generis animalia. Lepores in Livonia mutant æstate & hyeme colorem, perinde ut Helvetiis in alpibus: hyeme sunt albi, & æstate cinericii. Inferunt & Moschovitæ pelles ursarum albas in Livoniam,quas ex frigidissimis Septentrionis regionibus, maxime ex Dvvina provincia Oceano glaciali adhærenti, acquirunt. Religiosissima gens Livonica,

nica, post susceptam Christianam fidem, Romanæ Ecclesiæ ritum ardenter observans erat: Domini etiam ordinis Teutonici, & ipse Magister, priusquam ad Lutheranismum desciscerent, religiosa pietate diligenter ordinis regulas, in moribusque & habitu cultum decentem, observabant. Divorum delubra, pietate & pulchritudine decorabant, quæ hodie à Lituanis pene demolita & desolata videntur: ditionemque suam ab omni incursu barbarorum strenue summa cum laude vindicabant: omnia denique illis ex voto (benignitate divina propter religionis antiquæ observantiam prosperante) cedebant: & Moschum barbarum, potentem hostem, à finibus suis sæpissime summa cum victoria propulsabant; prout ex his duobus præclaris & victoriosissimis certaminibus (quæ mihi explanare lectori haud ingratum visum est) apparebit.

Ab anno, quo lux divina, humana in specie cœlitus mundo affulsit, 1381, Magnus Moschoviæ Dux, Livoniensium castrum Nienhuys, in provincia Derptensi, acerrime oppugnabat. cui oppugnationi ipse sua persona cum trecentis millibus armatorum intererat. Demum post diutinam & acrem

obſidionem, crebraſque irruptiones, mœnia & propugnacula diruta, labefacere inceptabant: obſeſſi etiam defatigati, & viribus exhauſti ac deſtituti, divinæ propugnationi & tutelæ humiliter ſeſe ſubmittunt. ipſe etiam præfectus arcis, nocte Veneris diem antecedente, inſomnis ante aram quandam proſtratus, flagranti corde orabat ut Deus in tam deplorato rerum ſtatu ſibi ſuiſque auxiliari dignaretur, felicemque gravis obſidionis liberationem elargiretur. Sole igitur tenebras noctis diſcutiente, cum Moſchovitæ certã jam arcis expugnationem ſibi promitterent, Præfectus ille è precibus exurgit, arcuq; arrepto telum cum cuſpide præacuta, è feneſtra propugnaculi in medium exercitum Moſchoviticum jaculatur, &, aſpirante conatibus Deo, ipſius magni Principis cor lethaliter transfigit. Concurrũnt trepidi Moſchovitæ, dominumque exanimatum levant, & cum magno ululatu deplorantes funeſtiſſimum caſum Domini ſui, relictis caſtris & arrepto cadavere, in Moſchoviam, fuga ſibi conſulentes, pergunt. Livones ex arce ſeſe proripientes, hoſtes fugientes perſequuntur, per agroſque, ſylvas & pagos, palantes aſſecuti trucidant, obruunt, teliſque transfigunt; & videntes

dentes, mirabili memorabilique modo numinis auſpicio ſe liberatos, arcum ad perpetuam rei memoriam, Deo dicatum, in Baſilica arcis ad altare appendunt. Solebatque in eo templo cultus divinus magna pietate & devotione peragi. Sed poſtea anno Domini 1551, Lutheranis dogmatibus aſſumptis, nullum priſtinæ pietatis veſtigium conſpiciebatur: arcus tamen prædictus immotus ad altare pendebat. donec tandem anno Domini 1558, Ioannes Baſiliades modernus Dux Moſchoviæ, eadem arce potitus, religionem quoque Lutheranam immutavit.

Aliud celebre & perpetua memoria dignum prælium Livones contra Moſchoviæ Ducem geſſerunt, anno 1500, ſub ordinis Teutonici Magiſtro, Domino VVoltero à Pletenburg. Qui cum Moſchis bellũ inferre ſtatuiſſet, publica jejunia & ſolennes litanias, ſecundum morem Eccleſiæ Romanæ, inſtituit; nondum enim eos Lutherana doctrina à Catholiciſmo tranſverſos egerat, Menſeque Septembri, paulo poſt nativitatem Mariæ virginis, exercitum ordinat. Rigenſis quoque Archiepiſcopus mille Germanos equites adducit, Torpatenſis Epiſcopus quingentos, Revalienſis & Habſelenſis itidem quingẽtos

ſimul. ita ut magiſter Livonicus ſeptem haberet Germanorum equitum millia, & quinque millia Curionum pedeſtrium, (qui populi ſunt Livoniæ, in regione quæ Curlandia dicitur.) Hoc cum exercitu Magiſter Ruſſiam finitimam Moſchoviæ Ducis invadit, arceſque & oppida quædam expugnat. Inde ipſo exaltationis ſanctæ crucis die ad urbem Pſcoviam exercitum ducit. Iuxta hanc ſita eſt planicies duorum miliarium latitudine patens. in quam cum devenerunt, obviam illis procedit Moſchoviticus exercitus, centum millia armatorum (in duodecim acies diſtributus) continens. His adjunctæ erant Tartarorum copiæ, barbarie feroces, triginta millia conficientes. Itaque Teutonicus Magiſter, ubi aut turpiter fugiendum aut ingenti cum animo adverſus tantum exercitum, barbarie & armis formidabilem, procedendum videt, nihil de victoriæ ſpe remittens, aleam belli tentare conſtituit, &, animis ſuorum confirmatis, claſſicum canere juſſit. Moſchovitæ quoque ex adverſo ſigna tollere, patrioque more tubas inflare, & timpanulas (quas parvas ſinguli præfectorum habere ſolent) pulſare cœperunt. Magiſter Teutonicus, globos tormentarios
ſclo-

sclopetariosque, velut crebra continuaque tonitrua, in Tartaros contorquet. Tandem maximo clamore, strepitu, armorumque coruscatione, utrinque concurrunt. Tartari & Moschovitæ, arcubus & sagittis assueti, densissimo creberrimoque telorum jactu æthera obumbrant; quæ tamen emissa aërem irrita verberabant. Tartari ubi prælio à Teutonicis fusi fugatique fuere, duodecim Moschorum acies centum millia conficientes, viribus animisque recentes succedunt. Teutones cæsis Tartaris, ubi bellum recrudescere sentiunt, quanto majorem hostium vim prioribus succedere vident, tanto majoribus animis in hostes irruere, & velut ab integro nova virtute resumpta, ingenti cum fremitu, cæsim punctimque, vergente jam ad vesperam die, confligunt. Ex Moschovitis qui supererant, fuga sibi consulentes, in Pscoviam se recipiunt. Prælio itaque dirempto, compertum est, ex Teutonicis unum duntaxat desideratum, compluresque, sed non lethaliter, vulneratos: Moschovitarum vero & Tartarorum circiter centena millia trucidata; ita ut duobus milliaribus cadavera passim prostrata jacerent: triginta vero millia fuga elapsi sunt. Memorabilis sane trium-

triumphus, & sempiterna memoria dignum singularis virtutis & fortitudinis exemplum. Hac igitur clade suorum Moschorum Dux Basilius Ioannides audita, summo stupore admiratus, tantum exercitum à tam exiguo tam turpiter cæsum & prostratum, ad quinquaginta annos cum Teutonicis inducias confestim firmavit; Rutenique & Moschovitæ ab eo tempore Teutonicos ferreos viros appellabant.

Ex his igitur felicissimis & victoriosissimis duobus Livonorum cum Moschovitis præliis (quamvis multa varii eventus prælia inter eos utrinque eveniebant) apparet, quod Livonienses, ordoque Teutonicus, priusquam à Catholicismo desciscerent, manu divina contra quosvis incursus hostium propugnabantur, omnibusque rebus ex terra nascentibus, & cæteris fortunis, copiose affluebant. Vbi vero Lutherana dogmata amplecti anno Domini 1527 cœperunt, pietatem & religionem avitam cum omnibus virtutibus una excusserunt. Postea variis & diversis plagis omnes passim gravissime afflicti sunt; adeo ut universa elementa in vindictam eorum conspirasse viderentur. Terra enim regionis, quæ omnium frugum & fructuum legumi-

guminumque feracissima erat, victum (nihil proferens) illis denegabat. Aqua etiam lacusque olim piscosi nullos pisces dabant. Aër quondam saluberrimus, hominum saluti à Deo concessus, in venenum & contagium conversus erat. Igne etiam & ferro Moschovitæ universam Derptensem Provinciam crudeliter vastabant. Sed Teutonici fratres nobiles, & cives, hujus afflictionis culpam, & numinis offensam, Catholicis imputabant.

De intestino & civili Livoniensium bello, & causâ expeditionis Regis Poloniæ contra Magistrum Livoniensem.

MAgister Livoniæ, cum omnibus Teutonici ordinis fratribus & equestri ordine, post Lutheranismum susceptum, Archiepiscopo Rigensi collegæ suo, ob non susceptum dogma Lutheri adversabatur. Hic autem Archiepiscopus ex illustri prosapia Marchionum Brandenburgensium genus ducebat, frater Alberti Marchionis Brandenburgensis, olim Magistri Teutonici ordinis, & postea Ducis in Prussia, neposque Regis Poloniæ.

Magister itaque, Comitiis generalibus celebratis, conclusit & constituit,

Archiepiſcopum bello appetendum eſ-
ſe. in quod totus ordo & nobiles cum
omnium ſuffragiis conſenſerunt. Epi-
ſcopus quoque Torpatenſis Hermanus,
ut erat inconſtantis animi, facile ad
oppugnandum Archiepiſcopum indu-
ctus eſt. Revalienſis etiam & Habſe-
lenſis Epiſcopi, Magiſtrum metuentes,
facile in caſtra ejus conceſſerunt. Et
ita univerſa Livonia in Rigenſem Ar-
chiepiſcopum hoſtiliter conſpiravit.
Anno itaque 1557, paulo poſt natalem
divi Ioannis Baptiſtæ, ordinis Teuto-
nici Magiſter, Vilhelmus Furſtemberg,
exercitum cum Commendatoribus
conſcribit. tres quoque Epiſcopi præ-
dicti copias ſuas eidem conjungunt.
Sicque inſtructiſſimo exercitu, & ma-
gno cum apparatu, Rigenſem Provin-
ciam hoſtiliter invadunt. Archiepiſco-
pus Rigenſis tametſi defenſionem me-
ditaretur, & magnam nobilium par-
tem ſibi adjunctam haberet, infirmior
tamen erat, & viribus impar, ut tanti
exercitus vim ſuſtinere & propulſare
neutiquam poſſet. In arcem itaque Co-
kenhuſen, natura loci munitiſſimam,
in edita rupe conſtructam, cum ſuis
profugit. Magiſter vero eum cum uni-
verſo exercitu ibidem gravi obſidione
oppugnabat, tormentis machiniſque
belli-

bellicis muros fatigans. Sed neque tormentorum crebra tonitrua, neque validos hoſtium impetus muros labefacere poterant; ſola fames & inedia obſeſſos ad deditionem compulit. Octavo itaque obſidionis die, portis adapertis, Archiepiſcopo jubente, hoſtibus ſeſe dederunt. Ordinis Teutonici Magiſter Archiepiſcopum, non ut unius Provinciæ & urbis Rigenſis conſortem, non ut claræ proſapiæ Brandeburgenſium Marchionum Principem, non ut Præſulem & Primatem, ſed veluti barbarum hoſtem tractat, contumeliis & probris ludificatur, omnibuſque oppidis, arcibus & pagis mulctatum, carceri mancipavit, totoque anno vinctum detinuit.

Rex Poloniæ Sigiſmundus Auguſtus, ubi id ab ordinis Marſchalco (quem Magiſter bonis omnibus ſpoliatum, eo quod bellum contra Archiepiſcopum diſſuadebat, expulerat) reſciviſſet, nepotis ſui ſervilem captivitatem ægre ferens, Epiſcopum quendam in Livoniam ad Magiſtrum deſtinavit. Qui cum multis rationibus de liberando Archiepiſcopo nomine Regis coram Magiſtro ageret, Magiſter neque excarcerandi Archiepiſcopi nec componendorum diſſidiorum ſpem præbuit. Itaque

que Legatus re infecta ad Regem revertitur. Qui, ut operam suam irritam cognovit, ordinis Magistro, omnibusque ejus auxiliariis, bellum denunciat. quo nuncio accepto, confestim magister ingentem thesaurum in Germaniam ad exercitum ibidem conscribendum, mittit; adductaque sunt aliquot millia equitum & sex vexilla peditum Germanorum in Livoniam. Rex Poloniæ haud diu moram trahens, infestis signis in Livoniam contendit: equitum simul & peditum armatorum virorumque electissimorum centena millia, cum tormentis, amplissimaque bellica supellectili, procedunt. Ordinis Magister universos quos habebat præfectos & commendatores Regi opponit. Episcopi quoque tres, Derptensis, Revaliensis, & Habselensis, copias suas eidem conjungunt. Itaque ordinis Magister tunc temporis habebat Germanorum equitum septem millia & sex peditum vexilla, bene armatos. præterea etiam agrestium aliquot millia Livonorum. Sed Magister, Polonorum validissima lectissimaque manu conspecta, victoriæ spem prorsus abjecit; legatumque ad Regem, qui præsens in armis erat, ocius destinavit, prælium deprecando, & pacem humillime efflagitan-

gitan-

gitando. Rex clementer & benigne respondit, Nisi viduas, pupillos, orphanos,& inopes, innocentesque colonos misereretur, nullo pacto pacem se cum Magistro initurum: sed ut Magister ordinis agnoscat, (inquit,) me sanguinis aut belli sitientem non esse, ipse, si pacem expetit, huc ad nos intra 18 horarum spacium accedat, Principemque & Archiepiscopum Rigensem una adducat. dein pacis & concordiæ rationem inibimus. Teutonicus Magister hoc responso accepto, confestim Archiepiscopum, qui non longe aberat, custodia liberari & è vinculis educi jubet. Ambo itaque, trecentis equitibus inermibus stipati, ad regem veniunt. Ibi cum ultro citroque de pace ageretur, tandē concluditur, ut Magister ordinis Archiepiscopum in pristinum statum restitueret; omneque damnum & detrimentum eidem illatum resarciret; præterea Regi Poloniæ stipendia in milites erogata persolveret. Graves hæ erant ordini Teutonico pacis conditiones. attamen Magister, metu gravioris periculi urgente, consensit,& secundum pacta omnia præstitit. Postea Archiepiscopo prædicto è vivis decedente, Rex omnes arces civitatesque, pagos, & curias, ad Archiepiscopatum pertinen-

tinentes, jure propinquitatis in Livonia occupavit. Magiſtro quoque prædicto à Moſchovitis in arce Felin per proditionem militum ſuorum capto, & in Moſchovia in vinculis mortuo, tota Livonia cum ſuis Provinciis in jus Regis Poloniæ ceſſit. Atque hic ultimus Magiſter ordinis, Vilhelmus Furſtemberg, Magiſterium, Teutonicorumque fratrum Crucigerorum in Livonia ordinem, terminavit, abſolvit, finemque ſupremum impoſuit.

XIII.

IOANNIS BOTERI
POLONIÆ
DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

POloniæ regnum nunquam tam amplum fuit quam nunc eſt; quod Magnus Ducatus Lituaniæ & Livonia ei adjuncta ſint. Extendit ſe à flumine Notes & Obra, quæ id à Marchia dividunt, & fluvio Odera, qui ipſum à Sileſia diſtinguit, ad Bereſaiam & Boryſthenem uſque, qui ipſum à Moſcovia ſeparant: à mari Balthico ad flumen Nieſter,

quod

quod id à Moldavia distinguit: & ad montes Carpathios,qui ipsum abHungaria separant, usque. Occupat itaque à finibus Silesiæ, ad terminos Moscoviæ usque, inter Occasum & Ortum, cxx milliaria Germanica: nec minus ab ultima Livoniæ parte,ad fines Hungariæ usque. Cum itaque talis sit ejus forma, ut cum rotunditate participet, multo capacius est, quam quisquam credere posset. Multas amplasque Provincias continet: nempe Poloniam majorem & minorem, Mazoviam, Prussiam, Russiam, Volhiniam, Livoniam,Lituaniam. Inter eas Provincias Polonia, à Polonis inhabitata,inventa fuit. Prussia, cum parte Pomeraniæ, Podolia, Volhinia, Mazovia, Livonia, armis acquisitæ sunt. Lituania, cujus erat Samotgithia, & Russiæ pars, patrimoniales familiæ Iagellonicæ fuerunt. Anno enim MCCCLXXX Iagello, tunc Dux Lituaniæ, duxit in uxorem Heduigim Principem, quæ familiæ regalis Poloniæ ultima erat. factusque fuit Rex tribus conditionibus. una fuit, ut Christianus fieret: altera, ut suos ad idem faciendum induceret: tertia, ut suam ditionem Poloniæ uniret. Ea conditio nostris temporibus (cum familia Iagellonica defecisset) adim-

pleta fuit. Cum enim Reges se ditione hæreditaria, cujus merum habebant imperium, privare nollent, eamque electioni submittere, distulerunt semper adimpletionem conventionis, allegantes, proceres & populum Lituaniæ id non passuros, ne illa admixtione amitterent gradum & dignitatem. Tandem tamen Lituani, cum ab una parte viderent deficere stirpem suorum Principum, (quæ,quod ad masculos attinet, defecit in Rege Sigismundo Augusto,) & ab altera parte sibi metuentes à potentia Moscorum,consenserunt ut unirētur. Livonia fuit quondam equitum Teutonicorum, qui in ea suum Præfectum specialem, qui Magnus Magister dicebatur, habebant. Sed cum anno MDLVIII,à Magno Moscorum duce, maxima ditionis parte spoliati essēnt, confugerunt ad Sigismundum regem Poloniæ, qui eos in suam tutelam suscepit; sed Livonia ante liberata non fuit, quam cum anno MDLXXXII Rex Stephanus id fecit. Regni Poloniæ pars plana est: exceptis enim aliquibus montibus,qui in minori Polonia visuntur, & aliquibus potius collibus quam montibus, quibus à Prussia distinguitur, omne reliquum explicat se in latissimos campos. Verū

quidem

quidem eſt, quod in eo regno ſatis multæ ſylvæ ſunt, præcipue in Lituania, quę iis occupatur. Minor & major Polonia frequentius inhabitantur, quam ulla alia hujus regni provincia. Idem dicendum fere eſt de Ruſſia, Pruſſia & Livonia, quæ propter oportunitatem maris, portuum, & fluminum ibi concurrentium, aliis provinciis, civitatibus & fabricis ornatiores, commerciis quoque & concurſu mercatorum ditiores ſunt. Cum enim ibi diu dominati ſint equites Teutonici, ædificarunt civitates in morem Germanorum: arces quoque & loca præclara, quæ ſe extendunt ad longum littoris maris, amplius quam per octingenta milliaria. Habent multos & oportunos portus, dominanturque omni mercaturæ inter Poloniam & mare Balthicum. Eſt ea res magnæ conſequentiæ: fluvius enim Viſtula, qui ortum habet in extremitate Sileſiæ, transfluit totam Poloniam minorem, & partem majoris, Mazoviam & Pruſſiam, conditque ſe mari Balthico, infra Gedanum, quo conducit per pluſquam cccc millia navigationis (quo ſpatio recipit diverſos alios fluvios) bonam partem ſiliginis, frugum, mellis, & ceræ regni. Ab alia parte Duina flumẽ nobiliſſimum (quod oritur ex lacu

Rutenigo auctum aquis, findensque mediam Livoniam) condit se mari sub Riga, ad quam urbem magnus concursus est. Sunt præterea in Prussia & Livonia multi lacus, inter quos unus, qui mare novum dicitur, quia antiquus non est, ad centum milliaria in longitudinem extenditur. In Livonia est lacus Peibas, plus quam 40 milliaria longus. Ex eo flumina, quæ Pernoviam urbem ad mare, & Narvam, alluunt, fluunt; faciuntque duos portus satis celebres. Inter dictas civitates sita est Revalia urbs, quæ duabus supra dictis civitatibus non cedit. Samogitia aliis provinciis incultior est, retinetque plus barbariei. Podolia aliis magis deserta est, non terræ vitio, (copiosissima enim est omnium rerum, quas fert clima, cui subjacet,) sed culpa Tartarorum, qui eam suis excursionibus adeo infestant, ut præ ipsorum metu aut fugiant incolæ, aut abducantur in captivitatem à Tartaris.

Opes.

POloniæ opes consistunt in copia frumenti, frugumque omnis generis. quibus tanta copia abundat, ut anno elapso, qui fuit MDXC, & anno præsenti, partim subvenerit necessitati

Genuen-

Genuenſium, Thuſciæ & Romæ, partim etiam gentium, quæ viciniores erant: ubi fame, non caritate extrema tantum, laborabatur. Abundat quoque Polonia melle & cera infinita. Cum enim omnes hæ provinciæ ſeptentrionales, Polonia, Lituania, Ruſſia, Moſcovia, à natura vino donatæ non ſint, ejus loco contulit illis mellis quantitatem incredibilem. ex quo hi populi conficiunt inter alia potionem delicatam & ſanam. Apes mellificant partim in ſylvis, ubi arbores aut carie, aut hominum induſtria excavatas reperiunt; aut in alveariis, quæ ruſtici in campis poſuerunt; aut in terræ puteolis, omnique in loco, ubi vel minimam oportunitatem reperiunt. Abundat quoque Polonia lino & cannabe, gregibus & armentis, equis quoque bonis & mulis. ſylveſtres equi quoque ſatis frequentes ſunt. Inter ſylveſtria animalia eſt biſons magna beſtia, equi indomiti, boves colore nigri, qui extra ſylvam, quæ in Nazovia eſt, non vivunt. Theſauri regni conſiſtunt in ſalinis Bacænæ & Veliſcæ, quæ loca in territorio Cracovienſi ſunt. Divitiæ Poloniæ utplurimum inter dominos & nobiles ſatis bene diviſæ ſunt: nemo enim ex patrimonio adeo dives eſt, ut

alios præter modum ſuperet; nec maximi reditus excedunt XXV aureorum millia. Soli Duces Curlandiæ & Regii Montis excedunt mediocritatem. Quamvis enim hi tanquam regni feudatarii Regem ſuperiorem agnoſcant; non ſunt tamen viva membra regni: non veniunt ad comitia regni: non habent ſuffragia in electione Regis, neo partem in regni gubernatione: nec pro dominis naturalibus habentur, ſed pro extraneis, ſicut vere ſunt; Dux Curlandiæ nempe ex familia Ketlerorum, Dux Regii Montis autem ex familia Brandeburgica. Omnis Pruſſia fuit olim Equitum Teutonicorum, qui ibi habebant (ſicut ante diximus) Magnum Magiſtrum ſpecialem: qui cum viribus Polonorum reſiſtere non poſſet, ſubmiſit ſe tanquam feudatarius Regi Caſimiro. Cum deinde Magnus Magiſter Albertus Brandeburgicus Lutheraniſmum amplexus eſſet, factus eſt ex Magno Magiſtro Dux Pruſſiæ, quæ tunc in duas partes fuit diviſa. In Regiam nempe, quæ immediate ſub corona permanſit, & Ducalem, quæ tanquam feudum Alberto & ejus ſucceſſoribus relicta eſt. In Regia parte ſunt Mariæburgum, Torovia, Culma, Varmia, Gedanum: Ducalis partis (quæ

reddit

reddit cxx aureorum millia annui reditus) caput est Regius Mons civitas, quam Germani appellant *Konings-berg*, ubi Dux aulam habet.

Regimen.

POloniæ regimen potius Reipublicæ quam regni est, quod nobiles (qui magnam auctoritatem in Comitiis regni obtinent) Regem eligunt, dantque illi auctoritatem, quam volunt: tamen ipsorum potestas major fit. De electione Regis non habent legem, nec statutum aliquod, non regulam aut formam scriptam nec traditam. Tantum hoc scitur, apud Archiepiscopum Gnesnẽsem, interregni tempore supremam auctoritatem esse: ipse denuntiat diætas, præsidet in Senatu, proclamat novum Regem; sic ut cum Archiepiscopo Leopolis, & suis suffraganeis, qui tredecim, Palatinis, qui 28, Castellanis majoribus, qui 30 numero erant, antequam rex Stephanus instituisset novos Episcopos, Palatinos & Castellanos in Livonia, quam ipse acquisiverat, pauci alii intersint Regis electioni. Habent ibi quoque quandam auctoritatem nuncii terrestres. (ita appellant quosdam quasi agentes circulorum nobilitatis, qui in provinciis habentur.)

Comitiorum tempore conveniunt hi in loco Senatui vicino, eligunt ibi duos Marescallos, per quos significant Senatui, quid desiderent, sed cum auctoritate fere Tribunitia. Crevit enim parvo abhinc tempore eorum auctoritas existimatioque in tantum, ut auctores, & capita potius, quam ministri & participes deliberationum publicarum regni sint. fuitque unus, qui, exemplo Clodii, renuntiavit dignitati senatoriæ, ut fieret nuncius. Hi omnes simul, cum novus Rex eligendus est, restringunt magis magisque potentiam Regis, nec eam nimis excrescere sinunt. Quamvis autem Corona Poloniæ à decreto nobilitatis dependet, non tamen legitur, ipsos unquam successores regios exclusisse, aut præteriisse, nec regnum in aliam familiam transtulisse, excepta una vice, cum Ladislaum deponentes (qui tamen postea fuit restitutus) elegerunt VVenceslaum Bohemum. Filiarum Regum quoque semper ratio habita est, sicut olim Heduigis, quæ Iagelloni ab ipsis collocata fuit, &, nostra ætate, Annæ, quæ Regi Stephano in uxorem data. Sigismundo III non parum profuit natum fuisse Catharina, Sigismundi Augusti & Annæ sorore, ut Coronam Poloniæ adipisce-

pisceretur. Etsi autem Regis auctoritas ita ab electione dependeat: ejus aucto- ritas tamen, cum electus est, in multis rebus absoluta est. Ipsius muneris est convocare diætas, assignare tempus & locum, ut ipsi placet: eligit Consilia- rios laicos, nominatque Episcopos, qui deinde manent Consiliarii. Est abso- lute patronus redituum Coronæ, & dominus eorum, qui ei immediate sub- sunt: in nobilium subditos nullum est jus. Est absolutus executor decretorum in diætis factorum: est supremus judex nobilium in causis criminalibus. Ha- bet in manu omnes modos remune- randi, beneficioque afficiendi, quos ipsi placet. Vt finem faciam, tantum potest Rex, quantum ipse dexteritate & prudentia valet. Propter rationes supra dictas vivunt nobiles in Polonia in magna libertate, faciuntque quod ipsis placet. Decreta Regis (sicut ipsi- met dicunt) non durant plus quam tres dies: versantur cum Rege non tan- tum tanquam cognati (quod faciunt Franci) sed ut fratres. Sicut Rex cum plenaria auctoritate, eos, qui imme- diate subsunt, regit: ita & nobiles dis- ponunt independenter de suis vasal- lis, in quos suorum unicuiq; imperium plus quam regium est, habentque ipsos

fere

fere pro mancipiis. Stabiliendo suo imperio, fecerunt Poloniæ Reges rem notatu admodum dignam. Sicut enim Romani suas vires amplitudinemque auxerunt, communicando jus Latii & civitatis Romanæ, aliis civitatibus, imo integris provinciis: ita & Reges Poloniæ extenderunt, unierunt, firmaruntque suum statum, participes faciendo privilegiorum nobilitati Polonicæ propriorum provincias armis aut alia via acquisitas, ipsarumque nobilitatem Polonicæ nobilitati æqualem faciendo. Rex Ladislaus hoc modo aggregavit, imo univit Poloniæ Russiam & Podoliam: Sigismundus Augustus Lituaniam, Stephanus Livoniam. Æqualitas enim in commoditatibus & honore, reddit animos unitos in necessitatibus & periculis.

Vires.

HVjus regni vires, sicut & aliorum, consistunt in commeatu, pecuniis, peditatu, equitatu; armis & munitionibus. De commeatu diximus supra. Pecuniis quidem non admodum dives est. Excipiendo enim portum Gedanensem non habet emporium alicujus existimationis. Merces autem, quæ ex portubus Prussiæ & Livoniæ evehuntur,

tur, non ditant regnum pecunia, imo vix pannis ex ſerico & lana, qui ex Flandria & Anglia: vino, ſaccharo, aromatibus, fructibus, quæ ex Hiſpania &Luſitania advehuntur,ſufficiunt. Eo uſque ab alia parte quoque defertur vinum Malvaticum ſive Creticum, cujus dolium LXX aureis venit. Cum denique regnum mercaturæ addictum non ſit,nec civitates mercimoniis deditæ ſint,nec populi induſtria polleant: Nobilitas autem magnanima ſit, profuſa in expendendo, quæque in victu & veſtitu plus quam in reditu habet, conſumat: cumque condimenta ciborum, aroma, (quorum Poloni plus abſumunt quam ulla natio) vinum, panni è ſerico,& potiſſima pars laneorum, ipſis ab extraneis adferantur: fieri non poteſt, ut regnum auro & argento dives ſit. Opes enim uniuſcujuſque regni conſiſtunt in eo, ut multæ merces inde evehantur, paucæ inferantur: ut exeuntia pecunias externas eo trahant, illata non efferant. Ea in re conſiſtunt opes regni Neapolitani, & Ducatus Mediolanenſis: illud emittit maximam frugum, vini, olei, ſerici, croci, equorum, fructuum,& aliarum rerum quantitatem, quæ maximam externarum pecuniarum vim eo pertrahunt.

Hæc

Hæc suppeditat multis regionibus frumenta, oryzam, pannos, ferramenta, &c. merces omnis generis, recipitque parum rerum. Si regnum Neapolitanum, & regnum Siciliæ, ita abundarent operis artificiose factis, sicut fructibus & bonis, quæ natura largitur, divites sunt, nulla alia regna eis possent comparari. Sed ut ad Poloniam revertamur, ejus reditus non sunt adeo tenues, sicut aliqui existimant. Reditus enim regni, qui ex mineris salis & argenti percipiuntur, accedunt ad sexcenta aureorum millia quotannis. Verum quidem est, Sigismundum Augustum, redituum partem oppignorasse: Rex quoque Henricus, uno ante fugam mense, ut sibi unam nobilitatis partem obligaret, ex reditibus plus quam pro ccc aureorum millibus quoque anno alienavit. Rex quoque potest applicando coronæ bona caduca, quæ reges privatis personis concedere solent, sibi magnos reditus parare. Dictorum redituum magnam partem potest Rex sibi servare, parcereque sumptibus. Eos enim faciunt Lituani, quando rex cum aula in Lituania degit. idem quoque fit in maxima Poloniæ parte. Hoc parvi non facit is, qui perpendet, Scotiæ, Navarræ, Sardiniæ

regno-

regnorum reditus non excedere centum aureorum millia quotannis: nec regna Aragoniæ, quoque triennio, plus quam c millia aureorum pendere. Reditus Regis Angliæ, antequam usurpavit bona Ecclesiasticorum, non excedebant sexcenta aureorum millia quotannis. Rex Poloniæ multo plus redituum haberet, si erga suos Palatinos & Castellanos tanta liberalitate non uteretur. Concedit enim eis utplurimum duas partes tertias, & fere semper omnes reditus, quos in ipsorum gubernationibus habet. Sed in necessitatibus bellicis, & arduis expeditionibus, (facto decreto in Comitiis regni,) gravat Rex populum magnis impositionibus aut tributis, quæ ex territoriis percipiuntur, aut ex vectigali cerevisiæ; adscenduntque ea tributa ad talem pecuniarum summam, ut ea Rex Stephanus sustinuerit onera gravissimi triennalis belli, quod cum Magno Moscorum Duce gessit. Sed illud maximum est, quod nobiles propriis expensis, pro defensione regni, Regi inservire obligati sunt. Serviunt hi equis, armis instructi partim sicut nostri cataphracti equites, partim aliquanto levioribus, partim sicut Tartari. Dicuntur hi, Cosacchi. Horum ars
est

eſt furari, depopulari, omnia vaſtare, peſſundareque. Eunt in bella pompoſe, ornati ſagis & veſtibus, quæ auro, argento, milleque variis coloribus diſcriminantur. Ornant ſe quoque pennis & alis aquilarum, exuviis leopardorum & urſorum, vexillis labariſque multis variiſque. Hæc aliaque ornamenta ipſos ſuis viſendos hoſtibus terribiles faciunt, ſuoſque animos ad feritatem ferociamque incitare poſſunt. Ipſorum equi mediocres ſunt, ſed agiles, & Germanicis longe animoſiores. Æſtimatur, Poloniam neceſſitate exigente centum, Lituaniam LXX equitum millia colligere poſſe; ſed tantum circiter centum equitum millia educi poſſe exiſtimant aliqui. Verum quidem eſt, quod equi Lituanici Polonicis longe inferiores ſunt. Fidunt Poloni tantum magno numero ſui equitatus, ut non verentes ullius hoſtis vires, parum de munitionibus extruendis ſolliciti ſint; ſuumque exercitum in locis apertis, adverſus hoſtes, pro patria, liberis, libertate, omnibuſque ſuis bonis, magno animo pugnaturum credunt. Hoſtibus ſe nunquam, etiam in quacunque fortuna, terga obvertere profitentur. Sigiſmundus Auguſtus tentavit, ut in Comitiis regni deliberaretur de mu-

nienda Cracovia, propter Cæſaris vicinitatem: ſed Polonis id perſuadere nunquam potuit, tum quod nolint Regibus, medio præſidiorum, commoditatem dare, invadendi merum impe-rium, & abſolutam dominationem: tum quod dicunt, ſua pectora defendendo regno ſufficere. Pedeſtrem militiam non habent, quod omnis regni populus diviſus ſit in mercatores & artifices, (qui oppida incolunt,) ruſticos & villicos, qui ruri in tali ſubjectione (ſicut dictum eſt) degunt. Sunt itaque arma in manibus nobilium tantum, qui pedibus non militant. In neceſſitate peditibus Germanicis & Hungaricis uſi ſunt; habuitque rex Stephanus in expeditione Livonica, ſub ſignis, plus. minus XVI peditum Germanorum & Hungarorum millia. Ducendis tormentis bellicis, cunicular iorum & foſſorum loco utuntur Tartaris & ſuis ruſticis. Quod ad tormenta bellica eorumque apparatum ſpectat, regnum iis ſatis inſtructum eſt: tum quod nobiles ſatis illorum in ſuis arcibus habent, tum quod illorum indigentiam pati non poſſit, ob Germaniæ vicinitatem, quæ metallorum ferax eſt, habetque multos magiſtros fundendi tractandique tormenta, atq; omne quod

ad uſum armorum facit. Tanto quoque tormentis inſtructior eſt Rex Poloniæ, quanto minorem arcium numerum habet. Sunt tamen non parvæ conſiderationis arces Leopolis & Camnetzy in Ruſſia, arx Cracovienſis in minori Polonia, Poloſcenſis in finibus Moſcoviæ, Mariemburgi & aliquorum oppidorum in Pruſſia & in Livonia, quæ oppida non à Polonis, ſed ab Equitibus Teutonicis (qui earum domini erant) munita ſunt. Poloniæ vires, quas commemoravimus, ſunt & numero & natura tales, ut pauca Europæ regna eas æquent, non ſuperent. Vna res eis deeſt, nempe agilitas. Sed ad firmitatem cujuſcunque ſtatus quatuor res requiruntur; nempe ut vires ſibi propriæ, numeroſæ, validæ & agiles ſint: propriæ, quia ægre ei credi poteſt, quod alterius eſt: numeroſæ, ut in rebus adverſis & incommodis ſemper aliquæ ſuperſint: validæ, quia numerus abſque fortitudine parum juvat, imo potius moleſtiam quam auxilium adfert: agiles, ut facile colligi poſſint, impellique quo exigit neceſſitas. Polonis deeſt dictarum quatuor qualitatum ultima, agilitas nempe. quæ à rebus duabus dependet: una eſt Principis auctoritas: altera, prompta pecunia. Rex poteſta-

potestatem non habet in Polonia aliquid decernendi, bellum indicendi, onera ad conflandum pecuniam imponendi, absque consensu Comitiorum. Sed Comitia & consultationes, quibus multos interesse opus est, similes sunt machinis ex pluribus partibus multisque instrumentis constantibus, quæ progressum alicujus momenti non nisi longo tempore faciunt. Sed in rebus bellicis sunt ii Principes expeditissimi, qui soli imperare possunt, qui pecunias in promptu habent: alioquin in indicendis disponendisque Comitiis, ut decreta propositioni respondeant, deinde exequendo, colligendoque pecunias, tanti temporis jactura fit, ut ad expeditionem parum supersit, fugiatque occasio. Barones & nobiles Poloni tam magnos sumptus faciunt invisendo comitia, hærentes degentesque in iis, ut ad bellum vires non supersint. Fieri posset, ut ad defensionem status promptior expeditiorque resolutio inveniretur, quod imminens periculum omnibus pavorem incutiat: sed ad aliquid acquirendum credo ibi futuram magnam tarditatem. Spes enim boni non adeo afficit, quam timor mali. Vidimus tamen Moscum abstulisse Sigismundo

Augusto statum Poloscensem & Smoloczensem, nec hic tamen persensit, aut vindicavit, sicut tanto Regi regnoque conveniebat. Idem Moscus absque obstaculo invasit Livoniam, quæ se sub umbra & protectione Sigismundi Augusti contulerat. Tempore quoque Henrici Andegavensis Regis Poloniæ, Iohannes Moldaviæ Princeps (qui magno animo & claris victoriis per aliquod tempus bella adversus Turcas gessit) à Polonis præter pacta fœderis, inter ipsum & Sigismundum Augustum, desertus fuit. Dicamus tamen, vires Poloniæ per se numerosas, independentes & validas, tantum agilitatis & promptitudinis habituras, quantum in Rege valoris, roboris & efficaciæ erit. Ejus rei fidem fecit Stephanus Battoreus. cujus tempore Polonia non solum conservavit sibi nomen & existimationem regni, quod se à viribus extraneis defendere queat: sed quod etiam magni momenti acquisitiones de potentibus hostibus facere & referre valeat. Cum autem dixerimus de agilitate, quæ res viribus cujuscunque status necessaria est, non præter institutum erit, causas ipsius agilitatis adjungere. Præcipuæ sunt (sicut diximus) auctoritas Principis, qui

motum

motum dat, & vis pecuniæ, quæ ipſum conſervat. Vidimus enim potentiſſimos exercitus propter tarditatem, torporemque capitis, tempus inutiliter triviſſe: & præclariſſimas victorias nullum fructum peperiſſe aut feciſſe, propter pecuniarum penuriam, ſine qua moveri non potuere milites. Multum quoque ad rem facit militum qualitas. Negari enim non poteſt, peditem Germanum & Bohemum ab agilitate laudari non poſſe. quæ laus abſque dubio, Italo, Hiſpano & Franco debetur, non ob id ſolum, quod corpore melius conſtituti ſint, ſed, quod plus eſt, quod in bello minori contenti ſint. quamvis enim vinum non habeant, non pavent: nec cadunt animis, ſi carnes deſint; & quomodocunque cedat, ferunt diutius inopiam & incommoditates. Levis equitatus magis agilis eſt, quam cataphracti; & tractatio ſclopetorum, quam lancearum. Id conſiderantes Franci, ultimis bellis lancearum uſum, in quibus ipſorum militaris gloria conſiſtebat, reliquerunt, utunturq; earum vice ſclopetis, ſicut equites Germani enſe. Sed quo judicio id fecerint, excutiet alius. hic non dico, equitem levioris armaturæ, in rebus bellicis abſolute cataphracto eſſe meliorem; id dico,

quod expeditior promptiorque ſit. Multum quoque facit genus equorum: Flandrici multum ſuperant Friſicos & Germanicos: nec minus præſtant Hungarici Polonicis, Aſturcone Turcicus. Barbarici prædictis ſunt velociores. Inter utroſque ſunt equi Neapolitani, qui vernacule *corſieri* appellantur. Quamvis enim Aſturconi velocitate pares non ſunt, perdurant in labore, feruntque melius pondus armorum, nec tardi ſunt. Vt, quod verum eſt, dicatur: Experientia docet, equitatum Germanicum propter eorum tarditatem aptum non eſſe ad inſequendum fugientes, nec ad effugiendum hoſtes. Si enim Valacchici, Hungarici, Polonici, Turcici, Mauri, Barbarici equites, Germanicos fuderunt, non poſſunt effugere: ſi illi autem rupti ſunt, non poſſunt equi Germanici illos inſequi. Falconum enim inſtar aggrediuntur hoſtes, rurſuſque avolant longiſſime. In expeditionibus maritimis, agilitate parum valent naves: deſtitutæ enim vento moveri non poſſunt, neque verti: aliquantulum, ſed parum, amplius faciunt magnæ actuariæ naves, ſed velocitate præſtant maxime triremes, quas galeres vocant. Vidimus itaque, claſſes Chriſtianorum, quorum vires in

in navibus sitæ sunt, bonam æstatis partem, temporisque expeditioni commodi, in progrediendo trivisse. Turcicas autem classes cito institutum cursum effecisse. Nulla autem res Turcis in sua agilitate plus commodi contra nos adfert, quam ipsorum parsimonia, & nostra ingluvies. Vinum enim, similesque delitiæ, sunt nostris exercitibus tanto impedimento, quanto Turcis commeatus simul. Mirum itaque non est, quod ipsi in expeditiones eant quam optime instructi tormentis, globis, pulvere sulphureo, & commeatu: (iis enim rebus currus terra, triremes mari onerant:) non vino, pullis, rebusque non necessariis. Eunt denique in bella ut pugnent, non ut crapulæ indulgeant.

XIV.

DE NOVO IN POLONIA Rege eligendo Honorii Diſſertatio.

Anno 1587. perſcripta.

NAtionis Polonicæ ſtudia & volũtates adeo mobiles ſunt, & privatis utilitatibus ducuntur, ut futurarum ejus actionum difficile judicium exiſtat: nihilominus tamen, ut Amplitudinis Veſtræ mandatis obtemperem, dum jubet, ut, de novo eligendo Rege Polonorum quid ego ſentiam, in ſcriptis referam, libenter ea, quæ ingenii mei imbecillitas, & nonnulla earum partium, in quibus aliquot me annis detinui, cognitio ſuppetent, communicabo. Regnum Poloniæ, ut nemo neſcit, electivum eſt, non hæreditarium; & reges eliguntur, non ut tanquam regnum & abſolutam exerceant auctoritatem, ſed tanquam civilia Reipublicæ capita, ſimul cum Senatu de pace, de bello, de rebus arduis ac delictis nobilium conjunctim decernant. Senatus abſque nobilium interventu atque conſenſu eligere non poteſt: Nobiles vero, cum aliquis ex nova ſtirpe Rex inducendus

cendus est, ad Comitia in armis consistunt, perinde ut consueverant prætoriæ cohortes in acclamandis Imperatoribus Romanis: Eo loco jus in armis; & juxta libitum ipsorum Rex eligitur; & quisquis eligi cupit, ei Nobilitatis magis, quam Senatorum favor & gratia aucupanda est. Plerique sunt candidati Principes, qui in præsenti interregno proponuntur: verum quia celebriores sunt Dux Parmensis, Archidux Ernestus Austriæ, Vaivoda Transylvaniæ, vel ejus cognatus Cardinalis Battoreus, & Princeps Sueciæ; de his meam sententiam declarabo, omittamque indigenas Nobiles, quos Piastos nuncupant, siquidem inaniter credi puto, fore, ut Polonica capita consensura sint ad unum ex se ipsis promovendum, cui cætera omnia natura æqualia subsint & obediant: quod à sexcentis annis nunquam accidit, post electum scilicet Piastum illum primum hominem sordido genere natum, quo tempore Respublica nondum leges, quibus utitur, constabiliverat, & populorum ingenia moresque plurimum à præsentibus discrepabant.

Si ætatem, prudentiam, virtutem militarem Ducis Parmensis respexerimus, nulla adversus illum exceptio

timenda videtur, cum jam provectæ ætatis, rerum humanarum experientissimus, & nostro seculo præclarus existat Imperator, materno genere Austriacam stirpem referens, quæ in eo Senatu plurimum pollet, ex domo Farnesia, & Farnesii Cardinalis Polonici Regni apud Sedem Apostolicam Protectoris nepos, à quo Cardinale Poloni publice & privatim in Italia eximios honores & plurima benevolentiæ argumenta retulerunt: neque deficit illum pecunia, cujus ope apud Nobilitatem gratiosus fiat, si tamen homines habuerit virtute atque eloquentia insignes, qui in Polonia causam suam tueantur: hæ quidem omnes dotes sunt, quæ magnum rei momentum ad eam Coronam consequendam afferre deberent.

Verum plurima, neque minoris considerationis eidem obstitura esse videntur. Primo quidem origo Italica nihil ipsum adjuvabit. nam tametsi proceres Poloni, qui Italiam aliquando inviserunt, moresque Italicos observarunt, nostram videntur nationem diligere: tamen in universum nihil minus convenit, imo illic nostra gens abhorretur, estque in abominatione, scilicet Italos astutos, & fraudulenti

ingenii

ingenii homines putant. Mallent ipsi Regem, qui natura & assuetudine mores regionis amplecteretur, ac secum familiaritate quadam versaretur, quam in Principe Italo minime sperarent se comperturos, multo minus in Duce Parmensi, qui inter Hispanos in exercitibus educatus est, in quibus suprema semper auctoritate imperavit: quocirca propter ejus magnitudinem animi dubitarent semper, ut contemptis ipsorum legibus, animum ad opprimendam Rempublicam converteret: quin etiam Stephani Regis exemplum, qui superbius imperitavit, eosque ad humilitatem animorum coëgit, circumspectiores ipsos efficiet in futura electione. Præterea cum Respublica illa Turcicum bellum valde abhorrenter evitet, rebus præteritis edocta, cavebit in posterum, justamque timoris occasionem habere sibi videbitur, ne Dux Parmæ ob affinitatem atque clientelam, quæ sibi est cum Rege Hispaniarum, ipsius intuitu bellum excitet adversus Turcas quod postea extinguere opus arduum sit. quanquam Reges, vigore legum, absque Senatu & nobilitatis assensu, in publicis Comitiis, neque de pace, neque de bello quidquam possunt decernere; tamen prudens ali-
quis

quis Rex occasionem aperire facile potest, qua se extra culpam poneret, suamque libidinem simul exequeretur: & profecto si Cosaccis frenum paulisper laxaret, nedum eos instigaret, cum ii naturales sint Turcarum hostes, saltem causa finium incredibiles motus excitarent. Neque hanc ob causam electio Parmensis Ducis Turcæ Imperatori quicquam placeret: proinde verisimile est, operam daturum, & omni ope enixurum, ut omnino excludatur. Stragem etiam, quam adversus hæreticos in Belgio admodum cruentam edidit, meo quidem judicio ejus causam remoraretur. nam Poloni hæretici, qui numero valent, ab eo semper abhorrebunt: neque injuste suspicabuntur, si Rex foret, ut ille, etsi adversantibus regni statutis, ipsos persequeretur, vel saltem commodis publicis & honoribus, qui omnes absque interventu Senatus per meram unius Regis auctoritatem distribuuntur, eos nunquam cohonestaret.

Archidux Ernestus Austriacus faventem habiturus est in eo Senatu Austriacam factionem, quæ ad hæc usque tempora Principibus illis plurimum addicta est. Princeps est singulari virtute præditus, generosus, & natura affa-

bilis,

bilis, demum Polonorum genio moribus responsurus videtur. Duo tamen illi, nisi me animus fallit, adversabuntur. Primum quia Germanus est; nam miram Poloni cum Germanis antipathiam habent: & quanquam Archidux ille, qui benignissimum gerit animum, forte gratiæ plurimum collecturus videtur, tamen dum considerabitur, sub illius umbra & patrocinio in Poloniam Germanos, gentem invisam, ingressuros, & hic auctoritatem habituros, id certe privatim & publice consultantiũ mentes valde turbaret. Alterum impedimentum videtur esse, quia cum Polonica Nobilitas nihil potius & optatius habeat, quam antiquæ libertatis suæ jura tueri, quæ hactenus illibata servaverunt; inprimis caverent, ne vicinum Principem tot viribus & amicitiis validum eligerent, qui Regno frenum injicere queat, quemadmodum ab aliquo Austriaco sibi timere possent, & ab ipso Ernesto, quem facile cupiditas incessere potest supprimendæ Polonicæ libertatis, illudque regnum hæreditarii juris facere, sicuti in Hungarico & Bohemico fecerunt, quæ regna nativos Reges non habebant. Et hæc ipsa fortasse dubitatio nobiles movit, ut electionem, quam Senatus in Maximilia-

num Imperatorem fecerat, in interregno Regis Galliæ exploderent. Quod si Turca in hujusmodi Comitiis aliquam habuerit auctoritatem, credibile est, eum minime passurum, ut Austriacorum Principum quispiam eligatur, ne Polonorum viribus aggregatis illam Hungariæ partem, quam occupaverunt Turcæ, recuperare, & Othomanicum Imperium lacessère velit. Quod si etiam in eodem ambitu alii ex domo Austriaca, sicuti forte Ferdinandus & Carolus Archiduces, aut Maximilianus & Matthias ejus frater, concurrent, Ernesto major supererit difficultas. Transsylvanus Regulus, ut nepos & hæres Stephani regis, nihil in ea successione juris habet. nam tametsi antiqua fuerit consuetudo, ut filii atque etiam nepotes defunctorum, usque ad lineæ sive stirpis totius occasum, in Regnum vocati fuerint; tamen spatio ducentorum annorum nunquam nepotes electi fuere, qui non ex stirpe regali descenderint. &, quanquam Stephanus Rex eximia virtute decoratus, deque toto regno optime meritus fuit, propter egregia facinora, quæ adversus suos hostes peregit: nihilominus, cum Poloni eum magis veriti fuerint ob ipsius potentiam, ac timuerint, quam dile-

dilexerint, cum ille in honoribus & commodis publicis parum proceribus satisfecerit; præterquam quod suorum bonorum parcus extitit, successoribus suis tenues opes reliquit. Neque Princeps ille alibi spem suam firmare potest, quam in auxiliis cognati sui Cancellarii, cujus auctoritas sicuti regnante Stephano cæteros proceres supereminebat, ita nunc, quia nobilitatis odium subivit ob superbiam suam, & quia familiæ Sboroskæ primatem supplicio ultimo extinxit, credibile est, eum de culmine suæ potentiæ dejectum fuisse. Tamen cognatum non mediocriter juvabit, quia magni est vir ingenii, divitiis affluens, audacia promptus, & ad hæc Turcicis auxiliis, & pecunia, quæ eum non deficiet, nonnihil boni efficere valebit. Verum non usque adeo valiturus esse videtur, ut difficultates objiciendas queat diluere, præsertim nondum adultæ Princeps ætatis, cum is adhuc adolescentulus sit. quod si unquam Regnum illud adulto ac præstante Rege indiguit, per hæc tempora vel maxime indiget, propter occasionem, quam Moschorum civilia bella bene gerendæ reipublicæ offerunt. Et quanquam Turca ipsum, tanquam fiduciarium ac vasallum suum,

vehe-

vehemēter promoturus videtur, quemadmodum Stephanum ejus patruum promovit, non video, Turcicam opem, præsertim his temporibus, quibus imperii illius vires alio intentæ sunt, plurimum eidem afferre posse adjumenti. Nam Poloni, ut in interregnis imminentibus assolet fieri, fines regni validis præsidiis dispositis forte muniverunt, quo ab insultibus Turcarum, & cujuslibet Principis qui molestiam iis inferre tentaret, sese tutos efficiant, ac tueantur. Cardinalis Battoreus ejus patruelis, & nepos ipse quoque Stephani Regis, minora fortasse obstacula patietur: propterea quod ætate jam adultus est, & in ordine Ecclesiastico audit honorifice, notus & plurimum dilectus Senatoribus multis, ingenio & virtute pollens, apprime affabilis, & qui naturæ Polonorum se adaptabit: nihilominus credibile non est, ut natio illa, de patruo ejus Rege haud jucundam servans memoriam, & Hungaros immortali odio prosequens, dubitans etiam, ne ipso electo Cancellarii amplitudo resurgeret, consensura sit unquam ad quemquam ex Battorea domo eligendum. Princeps Sueciæ etsi adolescentulus est, non tamen adeo acerbæ est ætatis, ut regnum capessere, & paucis post

annis

annis recte gubernare nequeat; multisque virtutibus, ad eligendum se, & senatores & nobilitatem potest compellere. Nam quia ex materno latere Iajelloniam domum refert, quæ domus ob egregia illorum Regum facinora, & in Rempublicam merita, summopere à Nobilibus diligitur, & præsertim ideo, quia Reipublicæ aggregavit maximi momenti regionem, cujusmodi est Lituania: item quia nepos est ejus ex cujus autoritate magnam gratiam consequetur: præterea, quia suppetet ei pecunia, cum ex paternis thesauris, tum ab ipsa Regina, ad concilianda sibi nobilium studia: hæc medius fidius magna sunt adminicula, unde facili negotio ad regnum promoveri posset. Verum si ad hæc adjungeretur, ut rex Sueciæ amplificandi magis filii sui causa, Sarmatis offerret (ut eum factum verisimile est) sui regni unionem ad Polonicam Rempublicam, si filium elegerint, nihil mihi superest dubitandum, quin ipse, cæteris omnibus candidatis suis superatis, coronam illam obtineret. etenim regnum Polonicum vicini regni accessioni mirum in modum lucrifaceret, non solum in seipso, sed etiam propter bona plurima, quæ inde Polonorum emolumento conse-

querentur, præsertim in compescendis subditis, ac speciatim Dantiscanis & prætensis Ducibus Prussiæ, aliisque qui Suecorum ope nixi sæpenumero defecerunt, & contra proprios dominos reges Poloniæ arma sumpserunt: cessarent quoque controversiæ atque prætensiones jurium, quas Princeps Sueciæ habet in Lituania, tanquam in Statu ad maternam hæreditatem spectante: quæ res inter illa duo regna ingentes motus excitare posse videtur: portus Narvæ in Livonia ad Polonos rediret, quem portum Sueciæ Rex haud pridem occupavit, dum Stephanus cum Moscho bella gereret; quamobrem Poloni coacti sunt portum illum recuperare, acceptamque injuriam ulcisci. Sed quod magis referret, illud est, quod junctis duorum regnorum viribus adversus Moschum progressus fierent feliciores; non enim ignoramus, Moschoviam modo civilibus dissensionibus vehementer agitari. Adeo ut ex iis, quæ diximus, non videam, cur Sueciæ Princeps, si regni sui unio proposita fuerit, excludi queat: quandoquidem probabile est, oblationem hujusmodi nihil minus virium habituram, quam Iajellonis magni Ducis Lituaniæ habuerit oblatio,

tio. is enim, ut Eduigem Poloniæ Reginam in matrimonium obtineret, Ducatum ſuum reipublicæ conſociandum propoſuit: quæ propoſitio tantum effecit apud Rempublicam, ut quanquam Heduiges Gulielmo Archiduci Auſtriæ ante promiſſa fuiſſet, jamque ille ad celebrandas nuptias Cracoviam adveniſſet, nihilominus Iajelloni conceſſa fuerit: cujus propago ſive linea poſtmodum annos ducentos feliciter regnavit. Quod ſi Princeps Sueciæ Catholicam religionem ſectatur, quemadmodum uno ore omnes conſentiunt, profecto neſcirem, quem Reſpublica Chriſtiana Regem ipſo poſſet eligere fructuoſiorem: is enim, debellatis Moſchis, in magnitudine & continuatione Imperii cæteros omnes Europæ Principes longo intervallo poſt ſe relinqueret; quoniam ab ortu ad occaſum totam regionem, quæ inter mare Caſpium & Germaniæ terminos comprehenditur, poſſideret; ab Auſtro vero ad Septentrionem, à Caucaſo uſque ad ultima Scythici maris littora imperii ſui limites protenderet. quantum vero Turcis terrorem tam magnus Princeps adeo vicinus incuteret, quantumque auxilii feſſis Chriſtianorum rebus adferre poſſet, unuſquiſque

ex ſeipſo id animi cogitatione conſe-
quitur.

XV.

IOANNIS BARCLAII IVDI-
cium de Polonia & ingeniis
Polonorum.

HVngariæ à Septentrione Polonia eſt, inde ad Oceanum procedens, Ruſſiæque contermina. Tot ſpatiis diffuſa regio pene nullibi in montes aſſurgit; & à planitie factum nomen, quam Scythico verbo *Pole* appellant. Campi in immenſum patent, quos nix altiſſima hyeme obruit: hac diſcuſſà ſegetes creſcunt, non in indigenarum tantum uſus; ſed & mari delatæ, per multa Balthici littoris ſpatia, ſterilibus fundis annisve opem ferunt. Sævæ hyemes terram fluminaque advinciunt. quia violentia Aquilonis, nullis montibus repercuſſà, liberum ut in pelago cœlum rapit. accedit Septemtrionis vicinia, & ibi emoriens Solis vis, præſertim cum receſſit ad brumam. Natura ſubſidium admovit profundiſſimas ſylvas, quæ & in ignem datæ frigus expellant, & in ſuis præterea umbris animalia

malia alant, quorum pelles fulciendis vestibus preciosissimæ habentur. Hac duplici ope utuntur in hyemem. Alio quoque commodo suis silvis obnoxii. quippe alicubi immensa examina apum fervent. Agrestia illa sunt, nec cujusquam cura aut pastum aut tecta accipiunt. Vacuis quercuum ramis, aut truncis, inhærent; ibi cereas domos extruunt, & optimo melle implent. Hinc ingens facilisque in regionem proventus. Ceram mercatores devehunt; ipsi melle conficiunt potum, quem in deliciis habent. Flumina, paludesque, plus justo quasdam provincias obruunt; adeo ut æstate vix possint adiri. concretis per hyemem undis curricula habent, quæ lubrica glacies facile evolvit; ita per regionem feruntur: & hoc est commercii tempus quo externi ad eos commeent, ceramque & pelles mercentur, ac si quid præterea sub tam rigido cœlo in pretium nascitur. Plerumque lapides extruendis domibus desunt. Lignis ad parietes utuntur, stramentoque operiunt; præterquam in celebrioribus oppidis, arcibusque Optimatum, quantum illa regio ferre potest, excultis.

Polonis ut plurimum dura vita, cœlo aspero, nec populi moribus factis

ad noſtri ſeculi venuſtatem. & hinc aliquando ſæviora ingenia. Diverſoria peregrinos excipiunt, longe à noſtrarum terrarum ratione. Deducuntur in ſedem, quæ inanis, & plerumque perfoſſis ad accipiendum lumen parietibus, ventis quoque & hyemi patet. nulli quibus decumbant lecti, non erecta ad epulas menſa. longo ac multiplici clavo paries fixus eſt. Illic hoſpites ſarcinas quas habent in ordinem appendunt. Multo deinde ſtramento ſternitur ſolum; & hoc in illis diverſoriis pro thoro eſt. Itaque per illam regionem proceſſuri, ad iter ita ſe comparant quaſi domum circumducant. cibos, & cætera in alimentum ferunt, lectulos in rhedis collocant; ut nudis illis tectis excepti, ſua ſupellectile & famem & frigora arceant. Gens eſt ad ferociam, & licentiam nata, quam vocant libertatem; adeo ut infandæ barbariei legem multis ſeculis ibi ſolemnem, vix nunc demum omiſerint; Ea ſcilicet caverant, ut qui hominem peremiſſet, ſolveretur metu judiciorum, ſi in jacentis cadaver projeciſſet pauculos nummos, quorum numerus eadem lege deſtinabatur. Nec tam vile feciſſent humanæ vitæ precium, niſi ſui genii impetu

pro

pro levi facinore haberent humanum cruorem prodigere. Ipſum nomen non tantum ſervitutis, ſed & juſti ac legitimi regni oderunt. Rex ad patrias leges vi & armis adigitur. Nobilitas triſtibus prærogativis ſe ipſa donavit, quibus poſſit ſibi invicem & impune nocere. quippe Principi non ſatis juris eſt, ut quod peccaverint ipſe vindicet. Maxime ſibi credunt; nec major libido eſt libertatis in moribus, vitaque civili, quam in religionum & cæleſtium rerum ſenſu; de quibus, ut placet, ſine metu & ſentire volunt, & loqui; ſcilicet immani fiducia ſui, quibus ſapere alieno ductu pudet. Hinc in diverſa hodie ſciſſæ mentes, errorumque omnium lues, quicunque antiqua ſecula polluerunt. Quiſque in ſuæ familiæ laudem intentus eſt; præſertim ſi in exteros incidit, & expertes ſuarum fortunarum. Sævire quam decipere promptiores; & ipſi magis fraudibus quam vi patent.

XVI.

EX ALSTEDII
CHRONOLOGIA,
DE REGNO POLONIAE.

QVinque dynaſtiæ hic recitantur. Prima eſt ante tempora Piaſti, quæ ad certos annos redigi non poteſt. Secunda eſt ducum Piaſtadarum, anno Chr. 806, quo Piaſtus ex ruſtico factus eſt dux Polonorum. Tertia eſt regum Piaſtadarum anno 1000, quo Boleſlaus filius Miecislai, primi Ducis Chriſtiani in Polonia, creatus eſt rex ab Ottone III Imperatore. Quarta eſt regum Iagellonidarum, qui ſic dicuntur à Iagellone Lituano, qui baptizatus eſt anno Chriſti 1368, & Vladiſlai IV nomen accepit. Quinta eſt regum exterorum, puta Hungarorum, Gallorum & Suecorum, inde ab anno Chriſti 1571, quo moritur Auguſtus, ultimus Iagelloniæ ſtirpis maſculæ. Succeſſit ipſi Henricus rex Galliæ: & huic Stephanus Bathori Transſylvanus anno 1576: & huic Sigiſmundus III rex Sueciæ anno 1587.

SERIES

SERIES AC ORDO PRINCIPVM AC REGVM POLONIAE.

Anni nati Christi.	*Principes.*	*Anni Regiminis.*
550	Lechus Primus.	
	Duodecim Palatini.	
700	Cracus.	
	Lechus Secundus.	
750	Venda.	
	Duodecim Palatini.	
760	Præmiſlus ſive Leſcus Primus.	
804	Leſcus Secundus.	
810	Leſcus Tertius.	
815	Popielus Primus.	
830	Popielus Secundus.	
842	Piaſtus regnavit	19
861	Ziemonitus	32
892	Leſcus Quartus	21
913	Ziemomiſlus	51
964	Mieciſlaus primus Princeps Chriſtianus.	35
	Reges.	
999	Boleſlaus Primus cognomine Chrobri	25
1025	Mieciſlaus	9
1041	Caſimirus Primus	17
1059	Boleſlaus Secundus Audax	22

Anni nati Christ.	*Principes.*	*Anni Regiminis.*
1082	Vladislalaus Primus cognomine Hermannus.	20
1103	Boleslaus Tertius Crivoustus	36
1140	Vladislaus Secundus	6
1146	Boleslaus Quartus Crispus	27
1174	Miecislaus Senex	4
1178	Casimirus Secundus	16
1195	Lescus Albus cum matre Helena	4
1199	MiecislausSenex iterum Lescus Albus cum matre	*turba per biennium.*
1202	Miecislaus Senex tertium. Eodem anno moritur.	
1203	Vladislaus Lasconogus	3
1206	Lescus Albus tertium	20
1226	Boleslaus IV Pudicus	53
1279	Lescus Niger.	10

Reges.

1295	Præmislus Menses 7 aut 8.	
1296	Vladislaus Locticus	4
1300	Venceslaus Bohemus	5
1305	Vladislaus Locticus iterum	28
1333	Casimirus Secundus cognomine Magnus	37
1370	Ludovicus Vngarus	

an. Chr.		*an. Reg.*
1386	Vladislaus Iagello Lituanus	48, menses 3.
1434	Vladislaus Tertius	10
1447	Casimirus Tertius	45
1492	Ioannes Albertus	9
1501	Alexander	5
1507	Sigismundus Primus	41
1548	Sigismundus Augustus	25
1574	Henricus Valesius Gallus	
1576	Stephanus Batoreus Transsylvanus	10
1587	Sigismundus Tertius, qui nunc regnat.	

XVII.

DE RE NVMMARIA POLOnorum, ex Historia Salomonis Neugebaueri à Cadano.

IN magna rerum omnium copia, vt fit, major aliquanto fuit superioribus temporibus, quam nunc est, argenti & auri, reique nummariæ penuria, præsertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota essent Polonis transmarina mercimonia. Neque proprium habebant nummum Poloni, sed externis & maxime Bohemicis usi sunt ali-

aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos annos à Casimiro Magno Rege Poloniæ æs & argentum signari ad Bohemorum exemplum. Aureos vero nummos primus omnium Sigismundus Rex nostra memoria signavit, bonitate & pondere Vngaricorum: tametsi Alexandri Regis quoque fratris ejus aureus nummus visus est. Sic autem crevit jam auri pretium, vt duplo nunc carior sit aureus nummus, quam fuit avorum nostrorum memoria. Id adeo partim propter luxum ac crebriorem auri usum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim vicesimaoctava, nunc sexagesima pars Vngarici, sexagenæ sexagesima, marcæ quadragesima octava, floreni tricesima. Sunt & minores grosso nummi. Medians quidem grossi dimidium, nona fere parte superans crucigerum Germanicum, sed jam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obolus vero decimaoctava. Atque hi quidem nunc ærei sunt inalbati: superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiam nunc

habent

habent grossi & mediantes. Argentei vero sunt trigrossus ac segrossus, hic quidem sex, ille vero tribus grossis æstimatione par. Vtrumque primus signavit Rex Sigismundus primus. Sed jam pauci extant: exportantur enim & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiam nunc apud nos usus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur.

XVIII.

DE VECTIGALIBVS REGIS Poloniæ ex eodem Salomone Neugebauero.

Vectigalia Principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quam nunc sunt. Conferebant enim ei omnes agrestes & ascriptitii quotannis tributum rastrale sive regale in jugerum seu mansum duodenos grossos, & quidem Pragenses. Solvebant & alias quasdam cum nummarias tum pecuarias, frumentarias, avenarias, & aliarum rerum pensiones: nec modo agricolæ, sed & oppidani: quin & Nobiles non penitus immunes erant: jumentaque ei, qua-

quacunque iter faciebat, alii ſecundum alios ſuppeditabant, & canes cum venatoribus ejus alere neceſſe habebant. Ne monaſtica quidem & alia eccleſiaſtica bona initio prorſus erant libera ab hujuſmodi oneribus ac tributis: quorum appellationes videre licet in vetuſtis Principum diplomatis. Liberæ autem Principi erant ubique piſcationes ac venationes: aliis non item, ne in ſuo quidem cuiquam fundo, abſque peculiari Principis indulgentia. Multæ quoque maleficiorum Principi dependebantur. Exinde cum permagna eſſet rerum omnium ad victum pertinentium vilitas, & nec dum maritima cum externis populis commercia extitiſſent, non diſtrahebantur fruges & alii fructus prædiorum Principis, quæque ex penſionibus in cellam ejus comportata erant, neque ad unum aliquem totius regni locum (quod non ſine gravi agreſtium preſſura futurum erat) convehebantur, ſed in præfecturis aſſervabantur. Cumque ad officium Principis pertinere exiſtimaretur, non deſidem & uni alicui loco affixum hærere, ſed obire omne regnum, ac fines ejus tueri, & omnium uſibus ſeſe exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores à poten-
tiorum

tiorum injuriis vindicare, quoquo is venerat cum equitatu ac comitatu suo aulico, ejus præfecturæ fructibus ac proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opusve esset, sive quoad horrea cellæque sufficerent, seu denique descriptis cuique præfecto pro ratione præfecturæ & proventuum certis temporum spaciis. Cæterum postea cum Principes vel certo se loco continere, vel bellis distenti peregre diutius abesse cœpissent, distrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua cujusque familia moderatis usibus superessent. Remissæ sunt deinde Principum beneficentia sacro & equestri Ordini, & utriusque adscriptitiis ac subditis pleræque omnes pensiones atque onera. Nunc sane equestris & ecclesiastici Ordinis homines nil Regi pensitare necesse habent. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscriptitii, præter binos grossos vernaculos de manso pagano, & eo quidem solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus coluntur, itemque suburbani & scultetorum agri ab ea quoque pensione immunes sunt: ne subserviunt quidem Principi sacerdotum & equitum homines agrestes & oppidani,

dani, præterquam ad arces tempore belli perficiendas, atque etiam novas, si id è senatusconsulto fiat, condendas. Non ita pridem Abbates & Præpositi monasteriorum certas pensiones, quæ stationes vulgo dicuntur, Regi denuo pendere cœperunt. Adscriptitii quoque ipsorum ad colendos Principi agros, subvectiones ac pensiones quasdam frumentarias revocantur, quo præfectorum regiorum præsidio tutiores sint ab injuriis improborum. His autem exceptis, soli præfecturarum adscriptitii in suis quique præfecturis agros colendo,& vectigalia pensitando rem familiarem Principis sustinent: quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum usus est: quarum impensa deducta, reliquum cedit Principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinæ. Sed habet in illis Nobilitas hanc prærogativam, ut in usum suum domesticum statis anni temporibus aliquanto minoris emat salem, quam cæteri homines. E teloniis quoque mercium & vectorum provenit vectigal Principi. Cæterorum hominum nemo jus ullum habet insti-

tuendi

uendi & exigendi telonii, præter peculiarem Regis indulgentiam, idque ob necessariam extra ordinem refectionem viarum, pontium & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminum in suo cuique solo instituere licet.

Duplex autem est telonium, vetus & novum. Ac vetus quidem exile est, quod ab iis solvitur, qui intra fines regni negociantur. Novum autem majus aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, sebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine pensitatur. Vtriusque immunitatem habent ecclesiasticus & equestris ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc est, venum ea exportet, quæ ipse abunde emerit, ac non de suo pararit. Si quis tamen boves emptos suo pabulo ac frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi ejus nati essent. Publice quoque civitates nonnullæ habent immunitatem veteris telonii. Hæc igitur nunc sunt perpetua Principis vectigalia: quæ distrahere, aut addicere cuipiam hæreditario jure Rex Alexandri Regis lege prohibetur. extra ordinem nihil à quoquam, nisi forte à Iudæis Regi pensitatur. Ex his autem

vectigalibus Rex cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes & elocationes filiarum, arcium præsidia, & sarta tecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se, ac de Republica, & in alios usus impendit: inde & Senatoribus fere, ac magistratibus publicis, ac nonnullis sacerdotiis certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate ac beneficentia Principum attributi, partim accepto in usus necessarios precio venditi. Et hæc de Rege & vectigalibus ejus.

FINIS.

A.

B.

C.

Cracus.

O.

P.

Q.

R.

S.

FINIS.

BIBLIOTHECA VNIV. IAGEL. CRACOVIENSIS

Summa Privilegii.

..lustrium & Præpotentium D D. *Ordinum Fœderatarum Belgiæ Provinciarum decreto cautum est* Bonaventuræ & Abrahamo Elzeviriis, *Academiæ Leydensis Typographis, Ne quis præte[r] illorum aut hæredum voluntatem tot[...]o decennio proximo, his in regionibus excudat, aut alibi extra Provincias excusum inferat vendatve, librum hunc, cui titulus,* Respublica sive Status Regni Poloniæ, Prussiæ, Lituaniæ, Livoniæ, &c. *Quod si quis contempta auctoritate, directe vel indirecte, librum hunc, totum, vel partem ejus, hoc sive alio modo, intra dictum temporis intervallum typis mandare, vel impressum alibi in has oras inferre & vendere præsumpserit; confiscatione exemplarium, mulctaq; insuper sexcentorum florenorum, damnas esto. uti latius patet in ipso Privilegio, dato Hagæ in conventu* D D. *Ordinum Generalium*, XV *Maii*, cIɔ Iɔ c XXVI.

G. V. HERTEVELT Vt.

Ad mandatum Præpotentium
D D. Ordinum General. ff.

I. van Gecht

Biblioteka Jagiellońska
stdr0021465

747